TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

ÁLDÁSY ANTAL

AZ IG. VÁLASZTMÁNY TAGJA

ÉS

HOLUB JÓZSEF

JEGYZŐ.

HARMINCZKETTEDIK KÖTET.

1914-IK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXIV.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló czikkek.

		Lap
Benkó Imre	A Dubraviczky-család története. *(Két közlemény.)*	70, 93
B. Sz. L.	Várady Mihály családkönyve	86
Fraknói Vilmos	Hunyadi János származása és a vajdahunyadi freskók	53
Hajnal István	IV. Béla király kanczelláriájáról	1
Dr. Holub József	Tolnavármegye pecsétje *(Két szövegközti ábrával)*	82
— —	Javitás a veszprémi püspökök sorozatához	87
H.	Családi levéltárak a M. N. Múzeum Könyvtárában	132
Hb.	Albánia czímere	87
Dr. Iványi Béla	Fogaras vidéke nemeseinek összeirása 1637-ben	88
Jakubovich Emil	Az Agmánd nemzetség teljesebb neve és egy ismeretlen ága	43
Miskolczy-Simon János	A Széchényi-Szabó-család	62
— —	Hamisitványok Nógrádmegye levéltárában	127
Nagy Géza	Trónöröklés az Árpádok alatt	19
Dr. Wertner Mór	Kihaltak-e az Árpádok 1301-ben. *(Három közlemény egy szövegközti ábrával.)*	26, 55, 109
— —	Ujabb adalékok Hradnai Holy Pál ismeretéhez	85
— —	Egy ismeretlen székely ispán	129
Dr. Závodszky Levente	Válasz a «Héder nemzetség eredete» cz. czikkre	45
—b.	Ujabb czímereslevelek a M. N. Múzeum Könyvtárában	130

II. Kisebb rovatok.

TÁRCZA.	A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései	46, 90, 133
	Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1914. évben	135
	Báró Nyáry Jenő †	137
	Hattyuffy Dezső †	137
Szakirodalom.	Csoma József, A magyar heraldika korszakai. Ism. *—y.*	49
	Sándor Imre, A Csikszentmihályi Sándor-család levéltára. Ism. *Dr. Lukinich Imre.*	90
	A pannonhalmi szent-Benedekrend története. XII. a. kötet. A dömölki apátság története. Irta Pacher Donát. Ism. *B. Sz. L.*	91
	Dr. Barna J. és Sümeghy D., Nemes családok Csanádvármegyében. Ism. *Daróczy Zoltán*	138
	Franz Eckhart, Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. Ism. *Holub József*	139
	Jahrbuch der K. k. Heraldischen Gesellschaft «Adler». Neue Folge 23., 24. Band Ism. *H.*	141
	J. Roman, Manuel de sigillographie française. Ism. *H.*	141
	Góthai Almanachok. 1915. Ism. *—b.*	142
Lapszemle		50, 142

* * *

Kérelem 144

IV. BÉLA KIRÁLY KANCZELLÁRIÁJÁRÓL.

A politikai történelem szempontjából a XIII. század a magyar királyi kanczelláriának talán legvirágzóbb kora, mert nemcsak vezetői, hanem tagjai is, a kik az oklevelek kiállítása körül közvetlenül szorgoskodtak, rendkivül fontos szerephez jutottak a király szine elé kerülő ügyek elintézésében; többszörös említés maradt ránk arról, hogy olyan feladatokkal foglalkoztak, a melyek messze esnek a későbbi értelemben vett kanczellária munkakörétől. Ha azonban a kanczelláriában azt a szervezetet nézzük, a mely az irásbeliség terjedésének köszöni létét és alkalmas arra, hogy fejlettségének fokából az állam berendezettségére vonjunk következtetéseket, magasabbra értékeljük az egyszerü hivatalnok kanczelláriát, a melyet tisztán az irásbeliek elintézése köt le magának, a melynek tagjai alkalmazottak és nem meghitt udvari emberek. Pósa mester, a hivatalnok nótárius, a ki az 1260-as években dolgozott az udvarban, sokkal kisebb ember volt, mint az, a ki a század elején irta a leveleket; megjelenése mégis a szervezet tökéletesbedésének jele. A fejlettebb kanczellária tehát a maga egészében kevésbbé sulyos politikai szempontból, sőt mondhatnók, számra nézve is csekélyebb, mert tagjainak feladata csakis az oklevelek előállitása; más teendők nem foglalkoztatják őket. A német birodalmi kanczelláriában III. Ottó, II. Henrik, II. Konrád alatt 6—12 irókezet is találunk, pedig az irásbelieket egy ember is elvégezhette volna, a mint hogy vannak is időközök ugyanebben a korban, hogy egy ember végezte el;[1] 1471-ben pedig a kanczellártól kezdve, beleértve a legutolsó irót, csak 15 alkalmazottat találunk,[1] a mi tekintve az irásbeli teendők összehasonlithatatlanul nagyobb voltát, rendkivüli csökkenést jelent. A szervezet tehát annál tökéletesebb, minél inkább egyszerü, specziális hivatallá zárul össze, minél kevésbbé vesznek részt tagjai nem szorosan vett kanczelláriai teendők elintézésében, illetve, a mi ezzel egy, minél kevésbbé vesznek másféle czélokra rendelt emberek az oklevelek körüli elfoglaltságokban is részt. A diplomatika előtt is az ilyen kanczelláriának a becse nagyobb; az ilyen kanczelláriában keletkezik egységes gyakorlat és igy a nem a kanczelláriában készült levelek a többiek közül könnyebben kiválaszthatók.

Nálunk a XIII. században és különösen IV. Béla uralkodása elejétől, mindkét kanczellár tisztsége méltósággá nőtt fel, ellenőrző szerepükkel csak keretét adják meg az intézménynek;[2] a szervezet lényegének megismerése czéljából azokhoz kell leszállanunk, a kik az oklevelek kiállitásában tényleg részt vettek. Azt fogjuk vizsgálni, hogy mennyiben zárt azoknak köre, a kik ilyen functiókban szerepelhettek, másrészt, hogy mennyiben voltak ezek specziálisan ezekre a functiókra rendelve.

[1] Monumenta Germaniæ, diplomatum II—IV. kötetek bevezetései; például a többek között II. Henrik alatt GB iró III. k. XXIV. l.

[1] Bresslau, Handbuch der Urkundlehre, II. kiad. 1. k. 539. l. A közbeeső századokról biztos számokat nem mondhatni, mert az irásösszehasonlitások hiányzanak még; ez az 1471. évi szám ellenben megbizható, mert III. Frigyes számadáskönyveiből való. Egyes uralkodók, például IV. Károly alatt, is szembeötlő a szám csökkenése. Erben-Redlich, Urkundenlehre, I. Teil. 100. l.

[2] L. Fejérpataky: A királyi kanczellária az Árpádok korában. A két kanczellári tisztség fejlődéséről szóló adataink mind ezen a munkán alapúlnak.

I. A királyi udvar papjai.

Középkori állami közigazgatásunknak tisztségei legnagyobbrészt az uralkodó familiáritásából nőttek ki közhivatalokká, későbbi fejlődésükben esetleg a főméltóságok familiáritásából; az országos birák, később az itélőmesterek, vagy a megyei vicecomes tisztségének fejlődése beszédes példa erre. Az oklevelek előállításával foglalkozók a XIII. században még mindig csak úgy szerepelnek, mint az uralkodó belső emberei, udvarának tagjai: «cancellarius aule nostre», «notarius noster familiaris», «notarius aule nostre»; az már sokkal haladottabb fokra mutat, ha úgy tekinti az egykorú ember őket, mint egy hivatal fejét vagy tagjait. A német birodalomban sok százados multú, kifejlődött már a szervezet, már munkafelosztás és rangfokozat is van benne, mégis nagy ritkaság, hogy akkoriban zárt testületnek nézték volna tagjait. A «cancellaria» szó még nincs divatban,[1] csak a XIV. században válik általánossá; míg a pápai és a szicziliai kanczelláriáknál már egészen szokásos, hogy az irókról mint egy kanczellária tagjairól szóljanak, összességüket kanczelláriának nevezzék.[2] Nálunk ez az elnevezés még egyáltalán nem fordul elő ebben a korban, még olyankor sem használják, a midőn határozottan azoknak összességéről van szó, a kik az oklevelekkel foglalatoskodtak.[3] Nem nézték tehát őket egy testületnek, mint például a királyi kápolnát, vagy mint a következő században magát a kanczelláriát is, jeléül, hogy az oklevelek körül foglalatoskodók még csak az udvar papjai voltak, nem egy különálló hivatal tagjai. Kanczellária voltaképen még nincs csak készül lenni; előföltételei azonban már megvannak és azért nem anachronizmus, ha mégis használjuk erre a korra is a kanczellária kifejezést.

A királyi udvar, a király familiája azonban nagyon tágitható fogalom; lehettek tagjai igazán állandóan ott tartózkodó papok, lehettek olyanok, a kik csak kivételesebben szegődtek a király oldala mellé, a kik a «familiaris» jelzőt szorosabb értelmében talán nem szolgálták meg. Bizonyos körökbe oszthatók hát ezek, a szerint, hogy mennyire szorosan voltak az udvarhoz fűzve; a kérdés az, hogy melyik körön belül levők vehettek részt az úgynevezett kanczelláriai teendőkben.

Béla király kétszáznál több oklevele[1] irásának összehasonlitása a következő eredményekre vezet:

Az uralkodás első idejében alig találunk nyomot arra, hogy a levelek irása egy szűkebb testületre lett volna bizva. Rendkivül sok irás fordul elő, számukat reálisan alig határozhatjuk meg, mert szinte minden ujabb levéllel uj irás lép fel. Nem szándékozunk azokkal a levelekkel bizonyitani, a melyet egyházi testületeknek vagy egyéneknek szólnak, bár elég jellemző eset az, a midőn 1248-ban az esztergomi érsek a sasvári esperes számára birtokot kér a királytól és a levelet ott mindjárt az érsek irója készíti el;[2] a levelek legnagyobb része mégis csak világiak részére szól, a kik bizonyára nem előre megszerkesztett levéllel vitték ügyüket a király elé és így az irók csak a királyi udvarban foglalatoskodó papok lehettek. Vannak, a kik állandóan irnak, azaz éveken keresztül látunk tőlük leveleket, de aránylag is kicsiny számmal; az egyik iró három levelet ir hét éven belül, mind a hármat Nyitra megyére és a szomszédos vidékekre; egy másik négy éven belül kettőt, mind Sopron megyére, de különböző elfogadóknak.[3]

[1] Részünkről csak olyan értelemben találkoztunk vele, hogy inkább a «cancellariatura»-t, a kanczellári tisztséget jelentette.

[2] Pl. «cancellarie domini pape scriptor» 1192-ben; egy birtok «ad cancellarium pertinens» a szicziliai kanczelláriánál, IV. Ottó korában. Bresslau i. m. I. 268., 576.

[3] Rogerius «cancellarii»-nak nevezi őket; ez az elnevezés akkoriban nem volt csak a kanczelláriai vezetők számára lekötve, jelenthetett általában belső nótáriust. Nem is tehető fel, hogy a kanczellár kisebb ügyek elintézésével töltötte volna idejét az udvarban, ha az alkanczellárról még föl is teszszük ezt, különben is Béla uralkodásának legelső éveiben nem volt még két kanczellár. Ponith ispán István ifjabb király előtt Béla nótáriusait vádolja, nem kanczelláriáját. Hazai Oklt. 42. — 1284-ben Izabella királynő vázolja kanczellárja kanczelláriai pályafutását; miként lett jegyző, majd vezető, pecsétőrző jegyző és végül a királynál «vicecancellarii officio ante alios regalis excellencie clericos meruit insigniri»; itt pedig nyilván a kanczelláriai papokat kell értenünk. FejérV. 3. 210.

[1] Az Országos Levéltárból 132, a Nemzeti Muzeumból és az ott található családi levéltárakból 55, az Akadémia levéltárából 3, az esztergomi primási levéltárból 5 és az ottani főkáptalani magánlevéltárból 15 darab eredeti oklevél.

[2] Később foglalkozunk ez iróval.

[3] IA és IB-vel jelöljük őket később. — II. Endre alatt, 1216-ban előjön az a ritka eset, hogy egy iró kezé-

Egy másik irásában, a gömöri ispánnak szóló levélen, az egri káptalan levelein szokásos irásra vélünk ismerhetni.[1] Mindez arra mutat, hogy a levelek az udvarban készültek, de iróik nem voltak elkülönítve az udvar többi papjaitól; nem mindig voltak a király mellett és mégis úgy jutottak az iráshoz, hogy környezetében tartózkodtak az időben. Korántsem voltak egyenesen az irás czéljaira szerződtetve, udvari elfoglaltságuknak csak egy része az irás; szinte azt hihetnők, hogy az oklevélirás az ő ügyük volt, a melyre a fél felkérte őket, ők a megszokott formában elkészitették a levelet és a pecsételéssel a kanczellár hitelesitette azt. A későbbi idők irásaira is jórészt állanak ezek a megállapitások; bár határozottan tapasztalható, hogy állandóbb emberek is irnak, a levelek legnagyobb része szórványosan iró kezekből való. Feltünő gyakorlatlan, csunya irások tünnek fel néha, jeléül, hogy nem valami egyházi testülettől kérte a fél és hozta az udvarba, hiszen olyan helyen mindig van gyakorlott iró, hanem hogy az a pap, a ki készitette az udvarban, nem főként azért van ott, hogy irjon.[2] A legfejlettebb korban már lényeges változás áll be; a levelek legnagyobb részét már állandó kezek irják, tehát az udvarhoz szorosabban kötött papok; azonban ezek száma még mindig olyan nagy, hogy nem lehettek élesen elválasztva a többi az udvarban forgolódó paptól; feladataiknak csak egy része volt az irás, hiszen arra nem kellett volna 7—8, elég lett volna 1—2 ember is. Különben a nótáriusoknak, királyi küldetésekben, tanácsban való részvételéről gyakori, egyenes említések is maradtak fönn.

Az udvarban bennfentes papokról többféle formában emlékeznek meg az oklevelek.

A *kanczellárok* és azok, a kiket határozottan *nótáriusainak* nevez a király, a szó legszorosabb értelmében familiárisok; azonban a nótárius elnevezéssel 1181-től 1262-ig a királyi udvarban nem találkozunk és 1262 után is eleinte csak szórványosan. A *comes capelle* és a *capellani*, egy ősi udvari szervezetnek, a királyi kápolnának tagjai, szintén állandóbb udvari papok. Más papokat a király «*clericus noster*»-eknek nevez, mások pedig «*clericus regis*»-eknek; ennek a kifejezésnek nem szabad olyan értelmet tulajdonitanunk, mint pl. a «homo regius»-nak; nem kapja ezt meg minden pap, a ki a király megbizatásában jár el. Egykorú említések mutatják, hogy ezeket szinte állandó királyi alkalmazottaknak nézték; 1240-ben a pécsi káptalan előtt a czikádori őrkanonok és a titeli jobbágyok poroszlója gyanánt szerepel egy pap, a kit «Sylvester clericus Bele regis»-nek emlitenek,[1] pedig az ügynek a királyhoz semmi vonatkozása sincs. Még élénkebben szól e mellett egy 1286-iki említés: «Magister Stephanus, archidiaconus de Chazma, condam clericus domini regis»;[2] tehát ezt az István mestert úgy emlitik, mint a ki a most is uralkodó királynak valamikor klerikusa volt. Már sokkal nyiltabb kört alkotnak azok az egyházi férfiak, a kiket a király környezetében találunk, de a kiknek csak egyházi tisztségüket említik; a királytól adományokat nyernek, a király megbizatásaiban eljárnak, leveleiben a tanuk közt szerepelnek: ezek a jelek, a melyek alapján az udvari papok közé soroljuk őket. Megnevezésük formája rendesen: «N. N., egyházi tisztség, dilectus et fidelis noster.» Ennek a két jelzőnek jelentőségét nem szabad lebecsülnünk; vannak comesek, prépostok, a kiknek nem adja meg a király és vannak egyszerű nemesek, czímnélküli papok, a kiknek neve mellett ott találjuk. Érdekesen használja egy 1245-iki oklevél a «fidelis» jelzőt: «Regia liberalitas, que frequenter etiam *extraneis* bene fecit, debet suis *fidelibus* gratancius porrigere munificencie sue manus»;[3] tehát a fideliseket egyenesen szembeállitja a külső emberekkel. Nagyon különféle a viszony, a melyben ezek a papok a királyhoz

től egyszerre több levelet láthatunk, Dl. 74., 75., 76. és 80. sz. alatti leveleket egy kéz irta; ámde három ezek közül a Szentgyörgyi-család számára készült, a negyedik pedig a csornai prépost számára egy pör eredményeképen, melyet az a Szentgyörgyi-családdal szemben nyert meg.

[1] 1240. Dl. 246.

[2] 1245., Dl. 33704., aranybullás levelet ir egy ilyen gyakorlatlan iró.

[1] Hazai okmánytár IV. 24.

[2] Knauz. Mon. Eccl. Strigoniensis II. 208.

[3] F. IV. 1. 377. Ez oklevélnek szövegezése egybevág több máséval, melyek valószinüen hamisak; l. Turul V. évf. 116., Karácsonyi, Hamis, hibáskeltü s keltezetlen oklevelek jegyzéke, 16; de ez az oklevél máskülönben nem gyanus és adatai megfelelnek egy 1250-iki okleveléinek, W. 2. 218.

állanak. Ha például egy nyitrai kanonok megbizatást kap valami nyitravidéki birtokba való iktatásra a királytól és irásban referál a királynak, még nem következtethetünk valami szoros összeköttetéseire az udvarhoz, bár bizonyára meg van az oka, hogy miért épen őt érte a megbizatás. Már sokkal megbizhatóbb jel, ha biztos tudomásunk van róla, hogy a királyi udvarból indúlt ki az illető pap és oda is tér vissza beszámolás végett; különösen, ha fejérvári kanonokot egyszer Zólyomban látunk a király mellet, máskor Zalában,[1] pozsonyi, egri prépostot Horvátországban[2] vagy honti esperest lenn Bács megyében,[3] a Tisza mellett; végül ha fontos külföldi követségeket biz reájuk a király, ha birtokot adományoz nekik vagy a pápától egyházi beneficziumot eszközöl ki számukra.

Lényegében nincs különbség az udvar papjai között, bármily néven forduljanak is elő; valamennyien familiárisok. A nótárius talán legszorosabban van az udvarhoz fűzve, de ő sem más, mint familiáris. László nótáriusnak szóló birtokadományát ugy okolja meg a király, hogy különös kötelessége azok felé fordulni kegyeivel, «qui quoddamodo propria voluntate abdicata, soli gracie innitentes cottidianorum serviciorum fomentis Regum quietant animum»,[4] ez a mondat világosan megadja a nótárius viszonyát a királyhoz. Bizalmi embere ő, a ki ott ül a király tanácsában; nevét pedig nem azért kapta, mert leveleket irt, hanem mert jegyzett.[5] Gyakran végez el önállóan ügyeket, követségbe megy külföldre; jutalmazása birtokadomány, a melyben néha csaknem évről-évre van része;[6] egyházi beneficzium, a melyet a király eszközöl ki számára; megszokott dolog, hogy a pápa ad kettős beneficziumra engedélyt a király kérésére; végül az összeg, a mit a felektől kap ügyükben való fáradozásáért, mert valószinű, hogy egy határjárásért, mely sokszor napokig, sőt még sokkal hosszabb ideig is tartott, a felek jutalmazták meg őket.[1] Udvari pap volt tehát, a ki talán «nunquam se a nostra familiaritate seiunxit»,[2] mint Tamásról mondja a király 1283-ban, de nem kanczelláriai alkalmazott. Annak semmi egyenes említése sem maradt, hogy oklevelet irt volna; ez csak betetőzése feladatainak; mégis teljesen bizonyos, hogy irt, hiszen a német uralkodók nótáriusai is irtak még ebben a korban;[3] a legerősebb bizonyiték pedig az, hogy egyszerre többen is szolgáltak és igy lehetetlen, hogy csak ellenőrző szerepük lett volna.[4]

A királyi káplánok gondjai közé tartozott az udvar leki ügyeinek elintézése is,[5] de helyzetük, viszonyuk a királyhoz körülbelül ugyanaz, mint a többi papé; nekik is van egyházi tisztjük, még pedig sokszor curam animarum habens: Ákos pesti, Pál pápai plébános, András győri, János titeli kanonok, a comes capelle rendesen prépost.[6] Nincsenek állandóan a király mellett,[7] ők is csak belső emberek, a kiknek czime nem jelenti azt, hogy alkalmazottak. A XII. század legnagyobb részében nálunk teljesen ők látják el a kanczelláriai teendőket[8] és jórészt a külföldön is; szerepük Németországban a kanczel-

[1] W. 11. 525., Theiner 1. 244.

[2] Tkalčić 1. 98. W. 2. 53.

[3] W. 2. 71.

[4] Knauz 1. 491.

[5] A német birodalom herczegeinek kanczelláriájában a notáriusok szerepe hasonló ehhez; némelyek azt tartják, hogy ezek a nótáriusok nem is irtak okleveleket, csak átnézték azokat, a melyeket a felek már készen a herczeg elé hoztak. Bresslau, i. m. 1. 607.

[6] Tamás nótárius kap 1265-ben, 1267-ben kettőt s 1270-ben ismét egyet.

[1] Egy ilyen határjárás költséges dolog lehetett 1252-ben a pécsi püspököt az irögi monostor vizsgálatánál a prior megkérte, jelölje ki a határokat; a püspök teljesiti kérésüket, mint mondja: «ut expensam de paupertate fratrum nobis factam, labore proprio refunderemus.» F. IV. 2. 160. — Egyenesen nem tudjuk bizonyitani, hogy nem kaptak a királytól fizetést; már például a klerikusoknál igen. 1222-ben János, II. Endre király klerikusa mondja, hogy a király szolgálatában nagyon sok a kiadása, ezért beneficziumot kér a pápától. Theiner 1. 36. — Más papok is sokszor tesznek említést a király szolgálatában való kiadásaikról, Knauz 1. 541.; W. 9. 440.

[2] F. V. 3. 180.

[3] Bresslau 1. 499. és 540.

[4] 1277-ben: Márton (Tkalčić 1. 183), Benedek (Fejérpataky, A királyi kanczellária az Árpádok korában, 138. l.), Tamás (u. o.); azonkivül ezekben az években még: Simon, 1272-ben a királynő klerikusa, 1283-ban a király nótáriusa (H. oklt. 62., H. okmt. 6. 296.). Gwylermus 1276 (H. okm. 1. 65.), Bertalan, 1279-ben (Fejérpataky i. m. 138).

[5] Gyóntatnak is; l. Theiner 1. 192.

[6] L. életrajzukat alább.

[7] L. Pál káplánnak szóló levelet 1245-ből. F. IV. 1. 377. és az oklevélről a 3. lap 3. jegyzetét.

[8] L. Fejérpataky i. m.

láriában megszünt már a XII. században, pedig addig a rendes irók közé tartoztak, de a német kisebb kanczellániák, különösen az egyháziak, még a XIII. században is, gyakran szinte egybeolvadnak a capellákkal.[1] IV. Béla alatt 1250-ig feltünő nagy számmal szerepelnek a megbizásokban eljáró királyi papok között, de ezután az esztendő után egyetlenegynek említéséről sem tudunk, szinte azt kell hinnünk, hogy a szervezet voltaképen megszünt és csak a comes capelle tisztsége maradt fenn, vagy pedig, hogy tagjai ezután kizárólag szerzetesek voltak, a kik nem foglalkoztak ilyen ügyekkel; már Béla utódai, István és László alatt megint gyakran szerepelnek. A külföldi példák, a hazai kanczellária multja már magukban is valószinüvé teszik, hogy a káplánok irtak is; és miután ők a legszorosabban az udvarhoz tartozó papok közül valók, föntebbi fejtegetéseink alapján ezt bizonyosra vehetjük.

A «clerici regis» viszonyát a királyhoz élénken magyarázza egy 1222-iki pápai levél, a melyben a pápa Jánosnak, II. Endre klerikusának kettős beneficziumra ad engedélyt, mert «in servitio . . . Regis Ungarie, ad quod tuorum meritorium exigencia es assumptus, necesse habeas magna, sicut asseris, subire onera expensarum.[2] Czimzésük nem állandó; többször van rá eset, hogy a király valamely papját csak akkor nevezi klerikusának, ha ezt a minőségét határozottan ki akarja domboritani.[3] Kanczelláriai szereplésüket illetőleg elég felhoznunk, hogy a külföldi uralkodói kanczellániákban, köztük a németben is, gyakran szerepelnek a nótáriusok mellett olyanok, a kiket egyszerüen az uralkodó klerikusának neveznek, bár idővel a nótárius elnevezés állandó lesz. Nálunk sincs következetes megkülönböztetés a nótárius és a klerikus czim között; Lászlót 1262-ben a király nótáriusának hivja, István ifjabb király az év végén atyja familiáris klerikusának; Tamást 1265 s 1267-ben nótáriusnak nevezi Béla, István 1270-ben már klerikusnak, pedig bizonyos, hogy nála is nótáriusi teendőket végzett. Igaz, hogy a nótárius a király klerikusa és ebből nem következik, hogy a király klerikusai nótáriusok, mindazonáltal ezek a példák bizonyitják, hogy a notariusi czimzés még nem állandósult, és hogy csak a fejlődés hozta meg ezt a czimet az egyes klerikusoknak. Ha végül a többi papot is szemügyre veszszük, látjuk, hogy az egész kérdés csak az elnevezések változásának kérdése, a mely változás a kanczellária szervezetének fejlődésével függ össze. A mikor még nem látunk olyan irásokat, a melyek gazdáiról föltehetnők, hogy lényeges foglalkozásuk az irás, addig csak káplánokról és «hű és kedvelt» papokról szólnak a levelek, mellettök nagy elvétve királyi klerikusokról is; a mikor az oklevelek nagyobb része állandóbban iró férfiak munkája, pár évre rá divatba jön a nótárius czim, eleinte szórványosan és egyeseknél sem állandó czimül, később már a királyi megbizatásoknál emlitett papok legnagyobb része határozott czimmel, nótáriusival vagy legalább is klerikus czimmel szerepel. Igy lehetséges, hogy Kun László alatt már 12 nótáriust említenek az oklevelek és a királyi klerikus czimmel szereplők száma is nagyon megnő,[1] pedig foglalkozáskörük nagyrészt ugyanaz. A régi udvari papok helyzete, szerepe az udvarban consolidálódik, mint az irások csoportosulása is mutatja és ezért pontosabb elnevezésekkel jelölik meg őket. Érdekes, hogy gyakorta még az egyházi beneficziumot is át-

[1] Még a név is átformálódott: cancellaria=capellaria.

[2] Theiner 1. 36.

[3] Például Mutmért, Sükösdöt csak akkor, a midőn a pápának ir róluk; l. alább életrajzukat.

[1] Fejérpataky, i. m. 137—138. 6 nótáriust sorol fel; ezeken kivül: Gwylermus mester, veszprémi kanonok 1276. H. Okmt. 1. 65.; Márton mester, 1277. Tkalčić 1. 183. W. 12. 193. Smičiklas 6. 186.; Simon mester 1283. H. Okmt. 6. 296, 8. 233.; Pál mester, Cyther fia, notarius specialis, 1286. H. Okmt. 8. 248.; Alexius mester, 1287. F. V. 3. 354. W. 12. 453. Év nélkül: Mihály mester, F. V. 3. 509.

Klerikusok: Marcell mester, 1282—83 (már Bélának is szolgált) H. Oklt. 95—96.; Pál mester, esztergomi prépost, 1288—89, Knauz 2. 231., 236., 255. István mester, császmai esperes, 1286 előtt. Knauz 2. 208. Karachyn mester, titeli lector, majd győri prépost, 1272—85. F. V. 1. 210., V. 3. 278. Kolyn mester, veszprémi esperes, 1283. W. 12. 384. Mátyás mester, tornai plébános, 1274. F. V. 2. 230. valószinüleg azonos a későbbi ujvári esperessel, királynői kápolnaispánnal 1285. F. V. 3. 274. János mester, András comes fia, gömöri esperes 1273—74. F. V. 2. 122., 185., 1276-ban kápolnaispán, nyitrai esperes. F. V. 2. 343., később királyi alkanczellár és kanczellár. Ipoly mester, ilyei Ipoly comes fia, 1273—79. W. 4. 19., 4. 176 Pál mester veszprémi prépost 1275—76., H. Okmt. 5. 52., 4. 55., később királynői alkanczellár.

veszik, a melyet előzőik, az udvari czim nélküli papok élveztek; egyes meghatározott egyházi tisztek viselőit hosszú időkön át szorosabb összeköttetésben látunk az udvarral. Albeus, a ki az uralkodás elején belső ember, honti esperes volt, László nótárius szintén; Smaragd alkanczellársága előtt hantai prépost, Tamás nótárius szintén. Fehérvári, budai, esztergomi kanonokokon kivül több egymásután következett sasvári, borsi esperest látunk az udvarban forgolódni.[1]

Közvetlenebb bizonyitékaink is vannak arról, hogy ezek a klerikusok, káplánok és egyéb udvari papok, a kiket nem jelölnek meg határozott czímek, kanczelláriai teendőkben résztvettek. Zéland kanonok valamikor II. Endre kanczellárja volt, a mi akkor még aligha jelentett olyan nótáriusfélénél többet; a midőn tehát Bélánál az udvarban gyakorta szerepel, lehetetlen, hogy ne vett volna részt ilyen munkálatokban is. Smaragd jó ideig szerepel az udvarban, mielőtt alkanczellár lesz, Dömötör szintén; pedig az alkanczellárnak értenie kellett akkor a kanczelláriai dolgokhoz, hiszen ő a tényleges vezető; tehát szereplésük a kanczelláriában kétségtelen, még sem ugy emlitik kanczellárságuk előtt őket, mint nótáriusokat, vagy legalább is klerikusokat.

IV. Béla uralkodása legnagyobb részében tehát ezeket a papokat kell tartanunk az oklevelek iróinak; nem külön kanczelláriai czélokra kiválasztott férfiak, hanem olyanok, a kik tevékenységének az illető ügyben csak kis része az irás.

Az irásösszehasonlítások is azt mutatják, hogy az iróknak több részük volt az illető ügy elvégzésében, mint maga az irás. Magában a narratióban határozott bizonyitékot nem fedezhettünk fel arra, hogy az magának az irónak szellemi műve, mert egyéni stilus nincs és a sorrend, a kifejezések rendszerint az általános szokás szerint valók; de már például a confirmatio, a mely átmenet a formulák és a contextus között és rendesen összeolvad a corroboratióval, határozottan az iró kompositicja, mert megállapitható, hogy egyes irók speciális kifejezéseiket használják föl e részekben. Még inkább áll ez a többi formulára.[1] Más jelek is vannak, hogy az oklevélben tárgyalt ügyhöz is köze volt az irónak: ha egy ügyről több oklevél készült, az rendesen ugyanazon iró irása. 1267 nov. 26-án Sükösd esztergomi olvasókanonok egy birtokot nyer a királytól és arról mindjárt oklevelet kér; a határjárás megtörténte után uj levelet kap, a melyben már a határok is fel vannak sorolva; a két levél kiállitása között bizonyára legalább is napok, ha nem hetek teltek el, bár egy napról vannak datálva, mégis ugyanaz az iró irta őket.[2] 1268-ban Cunta fiai kapnak földet és erről a tényről egy sebtében irt cursilis levelet, rányomott egyszerü pecséttel; később ugyanerről a tényről privilegiális levelet kapnak, a melyet ugyanaz a kéz irt;[3] ugyanez évben Hechéről való Mihály, a szolgagyőri vár jobbágya és fia nemességet kap és erről először egyszerü levelet, majd privilegialist, melyek szintén egy kézzel irvák.[4] Azonkivül több oklevéliró kezétől maradtak reánk sebtében irt apró cursilis levélkék, gyakori ki nem javitott hibákkal, a melyek tehát igazán a legelső fogalmazás termékei; nem voltak tehát az irók másoló irnokok, hanem a királyi tanácsban ülve vetették hártyára a király elhatározásait.

Természetesen nincs valamennyi udvari pap mindig az udvarban; lehet, hogy a mint a király az ő vidékükre ment, hozzá csatlakoztak; bár például azokról, a kiket «notarius specialis»-ainak nevez, fölteszszük, hogy állandóan mellette voltak. Ha a király például északon, Beregen vagy Lipcsén tartózkodik, a barsi, sasvári, honti esperesek, a szepesi prépost alkotják papi környezetét, tehát északi vidékről valók. Ez a papi környezet nem mondható épen nagyszámúnak;

[1] 1233. Vincze sasvári esperes a király mellett, Beregnél, Knauz 1. 292., ugyanő Esztergomban, u. o. 1. 297., Béla alatt Miklós sasvári esperes, László alatt Antonius sasvári esperes, F. IV. 2. 14., Knauz 1. 597.; ugy látszik, mint az esztergomi érsek bizalmas emberei jutnak szerephez. — 1233. Beregnél és Esztergomnál a borsi esperes is a király mellett van: Dömötör borsi esperes Béla alatt évekig szerepel, hogy később alkanczellárja legyen.

[1] Magára a contextusra nézve is akadnak szórványos jelek, az összehasonlitások azonban általánosságban még sem adnak biztos választ.

[2] Dl. 621. és 3 95; irója nem tartozik az állandóbb irók közé.

[3] Dl. 649. I—II. Ennek az oklevélpárnak irója a legállandóbban szereplő irók egyike; IVD-vel jelöljük később.

[4] Forgách-levéltár, a Nemzeti Muzeumban; ugyancsak a IVD irása.

feltünő, hogy bizonyos kisebb időközökben az oklevelek tulnyomó részben egy-egy iró kezéből kerülnek ki.[1] II. Endre 1233-ban Beregen, tehát messze az ország központjától, utazás közben leirja papi környezetét: «Cletus episcopus Agriensis, Bartholomeus episcopus Vesprimiensis, Mychael prepositus Itubiensis, Vincencius archidiaconus Sasvariensis, Jacobinus de sancto Benedicto, canonicus Cenadiensis.»[2] Cletus régebben a király kanczellárja, Bertalan a királynőé; a jelenlegi kanczellárok nincsenek itt. Mihály ez időtájt alkanczellári szerepet vitt.[3] Ugyanebben az évben ugyanezt a levelet Esztergomban megerősitette a király és akkor a számos előkelő pap után felemliti a sasvári és barsi espereseket, pedig bizonyára más esztergomi kanonokok is voltak jelen.[4] IV. Béla 1263 aug. 3-án a zólyomi Lipcsén kiséretét az utolsó barátig felsorolja: jelen van az esztergomi érsek, kanczellár, Farkas fehérvári választott prépost, alkanczellár, Mutmér szepesi prépost, Dömötör borsi, László honti esperes, Feliczián fehérvári őrkanonok és minorita és domonkos fráterek.[5] Mutmér, mint későbbi emlitésből tudjuk, királyi klerikus, Dömötör később Béla herceg nejének kanczellárja, majd a király alkanczellárja.[6] Lászlót pedig már az előző évben nótáriusának nevezi a király.[7] Feltünő a hasonlóság István prenestei püspök, magyar ember, kiséretével; ennek egy része szintén szerzetesekből került ki, a kiket ő capellanusainak nevez; azután: «presente ... Thomasino notario, Jacobino clerico et Guidone Bono familiaribus nostris.»[1]

Nagyjából ez a királyi kanczellária állapota a XIII. század derekán, bár ezeken a kereteken belül IV. Béla alatt elég rohamos fejlődés megy végbe. Nemes urfi papok,[2] kanonokok, esperesek, prépostok,[3] «a királyi méltóság előrelátó és hatalmas papjai»[4] ültek a király körül a tanácsban, jegyezték a tanácskozás ügyeit és részt is vettek azokban többé-kevésbbé sulyos szavukkal és ha kellett, készitettek remekbe okleveleket azokról, nem valami kanczelláriai műhelyben, hanem saját felszerelésükkel, többékevésbbé saját izlésük szerint feldiszitve.[5] Eze-

[1] 1245-ben a IIA három hónapon belül négyet ir; az 1254. év első felét csaknem teljesen a III A foglalja le magának, 1262—63. telet a III E; sajnos, később a napi dátumok elmaradnak. Nagyon gyakorta ir egy iró egy napon két levelet: 1245 jun. 12-én a II A, 1254 ápr. 23. a III A, 1256 okt. 30. a III C, 1263 márcz. 19. a III E, még pedig többnyire különböző ügyekben, ami rendkivül feltünő, ha az irók nagy számát tekintetbe veszszük.

[2] Knauz 1. 292.

[3] Fejérpataky i. m. 96—98.

[4] Knauz 1. 297.

[5] Theiner 1. 244. Ezek a leirások tisztán csak a király papjait foglalják magukban; valószinü, hogy ez érseks a püspökök környezetében is voltak említésre méltó papok, de ezeket nem sorolja fel.

[6] Fejérpataky i. m. 115., 110. Rogerius felsorolja a mohi csatában elesett papokat: a két érseket, püspököket; majd a szebeni prépostot, alkanczellárt és utána a bácsi és esztergomi esperest.

[7] F. IV. 3. 66.

[1] Theiner 1. 259

[2] Találunk köztük papokat a Hunt-Paznan, Miskolcz, Kaplyon nemből; még Pósa és Benedek nótáriusok, a kik pedig szerény pályát futottak meg, apja is Márk rajki comes.

[3] Az oklevélirás ebben az időben nem alsórendü foglalkozás. Egyenes említés maradt fenn két izben is ez időből, hogy maguk a kanczellárok is irtak: W. 7. 31., W. 12. 689.; Németországban protonotariusok, mind prépostok, gyakran irtak okleveleket ez időben (Bresslau, i m. 1. 540); a nótáriusok már egészen rendszeresen irtak, bár valószinüleg csak azokat az ügyeket, a melyeket maguk készitettek az oklevélbe foglalásra elő, pedig azok jórészt plébánosok, kanonokok és prépostok; külön irnokosztály csak a XV. században alakúlt ott ki véglegesen. (L. u. o. 1. 540—41. és 561—571. ll.) Mégis valószinü, hogy ha az udvari pap nagyobb állásokba került, kevesebbet foglalkozott kanczelláriai dolgokkal; az irások rendesen nem hirtelen tünnek el, hanem mind ritkább és ritkább szereplés után.

[4] 1284-ben Tamás kanczelláriai pályáját vázolván a királynő, mondja: «vicecancellarii officio ante alios regalis excellencie clericos, viros providos et potentes, meruit insigniri.» F. V. 3. 210.

[5] A hártyát rendesen az illető iró készíti az irás czéljaira elő; nemcsak alakban, nagyságban, hanem vastagságában, fehéritésében is rendesen ugyanolyan a kártya egy-egy irónál. A diszitések szintén rendesen az iró művei; inicziálék rajzolásában kinek-kinek megvannak a maga külön szokásai, bár előfordul, hogy más-más irónál ugyanazt az inicziálét találjuk. Később gyakori, hogy a mondatok kezdőbetüi kihagyvák; ez azonban nem azt jelenti, hogy azokat később más iró rajzolta volna bele. Bizonyitja ezt az, hogy ezek a kezdőbetük is más-más irónál más modorban vannak rajzolva és pedig egy irónál állandóan ugyanabban; továbbá előfordul, hogy az ilyen kezdőbetük jó része ki van hagyva, de közben-közben mégis megrajzolva, a mi szintén arra mutat, hogy nem idegen kéz külön munkája a kezdübetü rajzolás; maga az iró halasztotta azt későbbre kényelmi szempontból. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az átirások rendesen

ket azután átnyujtották az alkanczellárnak, vagy ha aranybulláról volt szó, a kanczellárnak, sőt néha magának a királynak, hogy saját kezeikkel pecsétet függeszszenek reájuk.[1]

II. A kanczellária fejlődése IV. Béla uralkodása alatt.

Bélának ifjabb királykodása idején kiadott oklevelei nagyobbrészt nem uj kegyet tartalmazó levelek, mert legtöbbje a birtoklások jogczimének felülvizsgálatával összefüggésben kelt; már ezért sem törekedtek kiállításukban nagyobb diszre. A hártya nagyságát a tartalom bősége szabta meg, szélei rendetlenül vannak levágva, az irás elsietett és dísznélküli; a kiállítást az iró csak mellékes teendőjének nézte többi udvari teendőivel szemben. És az ifjú királyi kanczellária mégis zártabbnak mutatkozik, mint várhatnók; ugyanis az ő szerényebb udvarában nem élhetett nagyobb számu bennfentes papság, a midőn az országos biráskodás gondjai vállára szakadtak; az ezzel összefüggő irásbeli teendők ennek a kisebb számu papságnak váltak feladatává. 11 eredetiben látott oklevelén határozottan mindössze 4 irást választhattunk széjjel, de ezek közt az egyik 4—6 levelet irt,[2] mig a többi csak egy-egyet.[3] 1227-től 1233-ig találunk leveleket ettől a vezető irótól, a legkülönbözőbb ügyekben, az ország különböző részeire. Ez tehát nagyon szoros értelemben vett udvari ember; vele ellentétben a többiek szinte csak «ad hoc» megbizott irók lehettek; pl. az egyik, Nyitra megyére szóló oklevél irása nagyon hasonló az akkor a nyitrai káptalannál divó irásokhoz.[1] Az ifju király mellett van tehát kanczellárja, Mátyás, neki gyermekkorától bizalmas barátja, azután még egy pap, a kit csaknem nótáriusának nevezhetnénk, ezeken kivül pedig állandóan sürögnek-forognak udvarában kevésbbé szorosan odakötött tanácsadó egyházi férfiak.

I. A királyi kanczellária a tatárjárásig. A királyi udvar Béla trónraléptével hirtelen kibővült, a régi udvari papokon kivül a meghalt király papjai[2] és más ujak is szerepet kértek benne; nincs már olyan iró, a kinek kezéből nagyszámú oklevél került volna ki és ez a körülmény is arra mutat, hogy az ifjú király alatt szereplő nótárius állása nem intézményes, hanem csak a specziális viszonyok következménye volt. Bár az oklevelek külalakjukban rendesebbek, sőt van eset, hogy egyik iró a másik szokásait, inicziáléját eltanúlja, vagy talán egymásnak segitenek rajzolni azt,[3] a kanczellária szervezete elég laza. Az öt esztendő 15 eredeti oklevele közül csak két iró irása fordul elő kétszer; az egyik, IA, 1236-ban és 1240-ben;[4] nincs kizárva, hogy azonos az ifjabb király vezető irójával; a másik IB, 1237-ben és 1240-ben; majd később a tatárjárás után 1243-ban is feltünik.[5] Irása, szokásai elég elütők a többi iróétól, azonkivül e hétévi időközben ugyszólván egy vonásában sem változott meg és mindegyik levele Nyitra megyére és a szomszédos vidékekre szól. Ha e három levél után indulhatunk, nem vehetjük hát specziális királyi irónak. Ha a többi irást lehetőség szerint összevonjuk, még mindig legalább 7—8 kéz irása a 15 oklevél összesen, de lehet, hogy 11—12 kézé. Érdekes példa az egyik irás, mely 1237 nov. 15-én kelt,[6] egy napon az IB egyik levelével: mind a hártya kiállításában, mind irásban utánozza a nevezett irót, gyakorlatlansága egy «ad hoc» iró papra mutat.

Ezekben az években feltünő nagy számmal szerepelnek a királyi kápolna tagjai. *Tamás*, a

más diktálása után történtek; az átiró levél gyakran más betükkel, helyesirással irja az előforduló neveket, szavakat. Béla ifjabb király egy átiró oklevelén kimutathatjuk, hogy az oklevelet nyerő, egyházi fél diktálta az irónak, mert helyi vonatkozású kisebb javitások fordulnak elő benne. H. Okmt. 5. 4. és 5. 12.

[1] A király sajátkezüleg pecsétel 1263. F. IV. 3. 116., 1268. F. IV. 3. 443.

[2] 1227. Eszt. kápt. ladula 66. fasciculus 1. Knauz 1. 291.; 1228—32. Kisfaludy lt., F. III 2. 254.; 1230—33. Dl. 779. F. III. 2. 87.; 1230 körül, Dl. 780. F. III. 2. 356.; valószinüleg még: 1230. Dl. 160. W. 6. 485.; 1233. Dl. 185. F. III. 2. 363.

[3] 1.: 1227. Dl. 131. F. III. 2. 117.; 2.: 1230. Dl. 79. W. 11. 139.; 3.: 1231. Dl. 168. W. 11. 234. Nem tudtuk biztosra megitélni: 1229. Dl. 149. F. III. 2. 193.; 1229. Dl. 144. Knauz 1. 305.

[1] 1230. Dl. 79. W. 11. 139.

[2] István, Zéland. L. alább.

[3] 1239. Dl. 3629., 1240. Dl. 12796. nem egy irások, az inicziálé mégis egy.

[4] Kisfaludy lt. W. 7. 8. és u. o. W. 2. 191.

[5] Eszt. kápt. lt. lad. 40. fasc. 1. W. 7. 33.; Dl. 12796. W. 7. 104.; Dl. 257. W. 7. 133.

[6] Eszt. kápt. lt. lad. 27. fasc. 1. W. 7. 32.

kápolnaispán, már 1233-ban háj-szt.-lőrinczi prépost és kérésére a kalocsai érsek, majd a pápai legátus, végül maga a pápa egyesiti jövedelmének fokozása czéljából prépostságát a bodrogi esperességgel; 1238-ban és 1240-ben emliti a király mint kápolnaispánt a tanuk között.[1] *Márton* káplán 1242-ben földet kap a királytól,[2] tehát valószinüleg már a tatárjárás előtt is működött; *János* káplán, titeli kanonok, 1238-ban a királyi udvarban két peres fél között biró;[3] *Pál* káplán, pápai plébános, 1237-ben a király megbizásából határokat itél meg,[4] a tatárjárás után is gyakorta szerepel. *Ákos* káplán, Pest plébánosa, valószinűleg már ekkor kezd szerepelni, bár csak a tatárjárás után történik emlités róla.

A káplánok nagy számával szemben csak két papot emlit a király határozottan klerikusának: *István* mestert, fehérvári kanonokot, a ki már Endre királynak is klerikusa volt és akkoriban Trencsénben, most Béla megbizásából Zalában és Veszprémben igazitott határokat[5] és *Sylvestert*, a kiről a pécsi káptalan egy levele emliti, hogy a király klerikusa volt.[6] Királyi megbizatásokban járnak el: *Zéland* mester, a Kaplyon nemből, fehérvári olvasókanonok, valamikor Endre király kanczelláija; 1236-ban a Dráva mellett, majd Zalában jár el királyi küldetésben, 1236-ban és 1239-ben oklevelet kap a királytól; ezután nem említik a levelek és a király neheztelve ir 1245-ben a pápának, hogy Zélandot megkérdezése nélkül választották veszprémi püspökké.[7] *Mátyás* mester, pécsi kanonok, 1236-ban a Dráva mellett homo regius,[8] *Oziás*, váczi esperes ugyanez évben Bars megyében királyi biró. Kézzelfoghatóbb *Albeus* mesternek az udvarhoz való tartozandósága: ő honti, majd nyitrai esperes és mégis a Tiszánál lenn, Bács megyében találjuk 1237-ben, a mint a királytól rábízott ügyben jár el. 1237—40 közt a pannonhalmi apátság birtokai összeirásának nagy munkáját végzi el királyi megbizásból. 1240-ben az esztergomi káptalant a pápához küldi, Mátyás volt kanczellár érsekké választásának ügyében.[1]

Mindez nagyjában megfelel annak, a mit az irások összehasonlitása mond; nem látunk egy embert sem, akiről feltételezhetnők, hogy a kanczelláriai teendők elsőrendü teendői közé tartoznak. Leggyakrabban a mindig kéznél levő káplánoknak és a királyi klerikusoknak juthattak megbizatások és valószinüleg közöttük kell keresnünk az *IA* és *IB* irás gazdáját; de sem ezek, sem a többi papok nem látják főhivatásukat az irásbeliek elintézésében. Ők azok a kanczellárok, a kikre Rogerius szerint Béla kisebb ügyek önálló elintézését bizta, ők állottak eléje az udvarba kéréssel jövő nemesnek, a ki sértődötten és zugolodva hangoztatta, hogy ő a királylyal jött beszélni és nem ezekkel és neki csak egy királya van. Béla csak annyiban követte a római curia szokásait,[2] hogy az ügyeket előkészitésre ezeknek adta ki, mielőtt az ő szine elé vitték volna; semmi más ujitásnak nyomát nem találhatni ez időben.

II. A tatárjárástól 1253 tájáig. Semmi nyoma sincs annak, hogy a tatárjárás lényegesebben hatott volna a kanczellária fejlődésére, mégis uj korszak bevezetője az; utána rendkivüli virágzásnak indult a magyar jogélet és szaporodtak az oklevelek; ennek a körülménynek hatása már érezhető a kanczellária szervezetének történetében, épen úgy, mint Béla ifjabb király idejében. Az oklevelek egységesebbekké válnak külsejükben; olyasféle hatást tesznek, mintha egy-egy vezető iró mintájára igyekeznék a többi dolgozni. 1245 táján állapodnak meg véglegesen a formulák is, melyek eddig, különösen az intitulatio, ingadozók; ezentul mind halványabb árnyalatokban térnek el egymástól.

Egyuttal megismétlődik az ifjabb királykodás alatt tapasztalt jelenség: fellép ismét egy iró, aki állandóbban készit okleveleket, sőt kedvét leli abban, hogy művésziesen készitse azokat; még ő az egyedüli, a kiről elmondhatjuk ezt,

[1] Theiner 1. 124., F. IV. 1. 132., F. IV. 3. 550.
[2] F. IV. 1. 271.
[3] F. IV. 1. 136.
[4] W. 7. 36.
[5] F. III. 2. 402., H. Okmt. 6. 37., W. 2. 100.; róla szól W. 2. 91. is.
[6] W. 7. 113.
[7] Fejérpataky i. m. 96., W. 7. 23., Zalai O. 1. 10., H. Okmt. 6. 30., 6. 37., Theiner 1. 193.
[8] W. 7. 26.

[1] W. 6. 533., W. 2. 71., W. 2. 1., Theiner 1. 174. Meglehet, hogy ő az az Albert esztergomi esperes, a ki Rogerius szerint Mohinál elesett.
[2] «Ad instar Romane Curie» intézkedett Béla, mondja Rogerius.

a mikor azonban eltünik, helyébe lép egy másik és annak eltávozta után egy harmadik; van tehát már valaki, a ki mintegy intézményesen foglalkozik a kanczelláriában. Másrészt azonban az oklevelek, a melyek ezeknek kezéből kerültek ki, nagyon csekély részét, összesen alig egy harmadát teszik az összes oklevelek számának; tulnyomó többségüket még mindig számos többékevésbbé idegen kéz irja. Egyik iróról be is bizonyitható, hogy az esztergomi érsek, később a káptalan leveleinek irója volt és a királyi leveleket, a melyek ezeknek szóltak, ő készitette.

Az állandóbb irók már nagyobb gyakorlatra tesznek szert az oklevelek kiállitásában; ha fényüzőbbek is lettek hártyában és rajzban, mégis nyomok vannak arra, hogy, ha szabad e kifejezéssel élnünk, kezdték már gyártani a leveleket. Egyik jele ennek a napi dátumok bejegyzése körül divatba jövő eljárás; egyike a ritka eseteknek ez, a midőn a kanczelláriai üzem az Árpád-korban életjelt ad magáról és azért szabadjon vele kissé bővebben foglalkoznunk. 1245-ben fordul elő először, hogy a napi dátumot, a mely a római naptár szerint irva rendesen az annus domini és annus regni között foglal helyet, az alsó hártyafelhajtáson, plicaturán cursiv betükkel följegyezve találjuk, még pedig először csakis a IIA-val jelölt vezető iró oklevelein, később már másoknál is, végül szinte általános szokássá lesz; magában az oklevélben pedig helyét üresen hagyják, hogy aztán később oda bevezessék, a mit azonban gyakran elmulasztanak megtenni. Az egyik magyarázat lenne, hogy a midőn a leirandó okleveleket átadták az irónak, az átadó tisztviselő irta volna rá a dátumot a még üres hártyára; ez azonban nem állhat meg, mert miért nem másolta be mindig az üresen hagyott helyre az iró? A plicaturára vetett dátum nem volt érvényes még az egykoru iró előtt sem; van rá eset, hogy egy ilyen oklevelet, a hol a napi dátum helye üres és az a plicaturára van irva, még Béla átirat és a félreirt dátumot egyszerüen nem veszi figyelembe a másoló.[1] Nem magyarázhatjuk úgy sem, hogy az az actum napját jelentené az irás napjával szemben, hiszen az actum napjának a fogalmazványon rajta kellett lennie, azt fejben nem tartotta senki; azután meg, ha olyan érzékenyek voltak a megkülönböztetés iránt, hogy van az, hogy később a napi dátum bejegyzése egyáltalán megszünik, csak az évet adják meg? Ugyanez a körülmény teszi lehetetlenné azt a feltevést, hogy az oklevél kiadásának keltét akarták megkülönböztetni az irás keltétől. Csakis ugyanolyan okból magyarázhatjuk ezt a szokást, mint a szöveg kezdőbetüinek kihagyását: az iró kényelmi szempontból hagyta a keresztény nap átszámitását rómaira utoljára.[1] A kezdő iró, mielőtt hozzáfogna a másoláshoz, teljesen előkészíti a fogalmazványt arra, átszámitja annak keresztény napját rómaira; a hivatásosabb iró - ellenben nekilát az irásnak és mindent, a mi abban megakadályozhatná, inicialekat, napi dátum átszámitását, a végére hagyja; ez az oka, hogy a szokás a hivatásosabb irók megjelenésével egy időben lép fel. A keresztény nap átszámitása rómaira nem volt épen egyszerü dolog; a visszaszámitás könnyebb és mégis még ma is a legjobb oklevéltárakban is találkozunk hibákkal, magánál Knauznál is. Megesik, hogy a plicaturára irt dátumot helytelenül másolta be az üresen hagyott helyre az iró;[2] hogy hibásan vezette már a plicaturára is, és kénytelen volt áthuzni és helyesen leirni.[3] Különösen a «Nonas» és «Kalendas»-t tévesztik össze; megesik, hogy a plicaturán nonas van, a szövegben kalendas;[4] sőt az is előjön, hogy csak a «nonas» vagy «kalendas» szó számára hagy helyet az iró és irja be utólag.[5] Előfordul, hogy a napot és az uralkodási évet is utólag jegyzi be.[6] A hatvanas években egyre inkább elsietik az oklevél kiállitását; rendes dolog, hogy a hely üresen marad és a dátum még sincs a plica-

[1] Forgách lt. 1249 ápr. 18., 1256 máj. 15. Pedig az átiró gyakorlott, rendes irója a kanczelláriának és maga is ki szokta hagyni a napi dátumot.

[1] Breslau i. m. I. kiad. 1. 860. legnagyobbrészt szintén ilyen okokból magyarázza ezt, a német uralkodói leveleken is előjövő szokást, másrészt a Mon. Germ. Dipl. IV. kötetében emlit eseteket, a midőn valószinűleg a korrekt datálás érdekében irták be utóbb a napot.

[2] 1247. Dl. 307.

[3] 1245. Dl. 283.

[4] 1247. Dl. 307.

[5] 1268. Dl. 645., 1256. Dl. 441 és 442.

[6] Primási lt. 1263. fasc. 1. n. 1. A.

turára vezetve; azután a helyet már csak konventióból hagyják ki, hogy, ha akarnák is, sem tudnák bevezetni, végül pedig a napi dátumnak még nyomát sem találjuk, teljesen elhagyják, csak a régi irók tartanak ki a régi szokás mellett, pedig a cursiv leveleken, a hol csak keresztény számitással fejezik ki, sohasem hiányzik.

Ha tehát e szokás tisztán technikai okokra vezethető is vissza, a kanczellária szervezetét illetőleg mégis mutat annyit, hogy hivatásosabb irók kezdenek már szerepelni.

A tatárjárás után, 1242-ben maga Benedek kanczellár ír egy oklevelet:[1] ez mindenesetre a kivételes állapotok jele; 1243-ban pedig az I B;[2] egyébként más iróról nem tudtuk bizonyosra venni, hogy a tatárjárás előtt irt volna. 1243-ban lép fel a többször említett II A iró; az év januárjában irt két levelet, majd 1245-ben az oklevelek felét, 4-et, ő irja; ezután eltünik, hogy csak 1252-ben lépjen elő egy oklevéllel.[3] A kiállitásban tökéletes mindjárt kezdettől, nagy finomsággal rajzolt kezdőbetüivel, soraival meglehetősen elüt a többi irótól, szinte azt hinnők, hogy nem a magyar kanczelláriában tanulta az irást; különösen 1252-iki levele készült remekbe, a csalódásig hasonlít a legdiszesebb pápai levelekre, már azért is, mert hártyája kikészitésében hasonló a déli hártyákhoz. Ő az első, a kinél a plicaturára jegyzett dátum előfordul. A mig ő működik, nem találunk mellette mást, a ki egynél többször irt volna; a mikor eltünik, nemsokára, 1247-ben átveszi örökét a II B irás, mely azonban formára messze marad mögötte; 1247-ben két, 1248-ban egy levelet ir; lehet, hogy az övé két egy kézzel irt 1249-iki levél is.[4] Ez évben különben eltünik, de már működik helyette egy másik, a II C, a ki 1249-ben egy, 1250-ben szintén egy, 1251-ben két levelet ir.[1] Irása nagyon hasonló elődjééhez, de a II A-t ő sem közeliti meg.

Ezeken a vezető irókon kivül, a kik egymás nyomdokaiba léptek, egy iró, II B, ir 1248-ban, 1249-ben és 1252-ben egy-egy levelet, mind a hármat az esztergomi érsek számára vagy kérésére, 1252-ben az érsek ad ki egy levelet, a melyet ugyanez az iró ir, pedig az érseknek akkor semmi része sincs már a kanczellária vezetésében és igy nem valószinü, hogy a kanczelláriából vette volna az irót oklevele számára, hanem forditva. Különben is szerepe nem szünik meg, bár az érsek, Váncsa István, biboros lesz és Rómába megy 1252-ben. 1258-ban ismét ir egy királyi levelet Sükösd esztergomi lector számára, 1263-ban az esztergomi érsekek számára egy másikat; egy 1264-iki levele, a mely Zozimas váradi püspök adományát tartalmazza az esztergomi káptalan számára, a mely tehát nem királyi levél, szintén az ő irásával van irva. Más királyi levelet, mint a melyek esztergomi érsekek, papok számára voltak, nem irt; a királyi leveleken, a melyek kezéből valók, a formulákon, de különösen a dátumon meglátszik, hogy nem királyi iró.[2]

Még egy iróról kell emlitést tennünk, a kit II E-vel jelölünk; 1252-ben ir két levelet, és talán az ő irása egy 1265-iki levél is.[3] Az 1252-iki oklevelek formuláikban és kiállításukban rendkivül gyakorlatlan iróra mutatnak, pedig különböző, világi személyeknek szólnak; a 13 évvel későbbi oklevélen irás tekintetében van ugyan némi változás, de kanczelláriaszerüségében alig észlelhetni haladást; rendkivül ritkán juthatott hát kezébe leirásra oklevél; jellemző példája annak, hogy mennyire nem

[1] 1242. aug. 14. Dl. 33,913. F. IV. 1. 201.

[2] 1243 máj. 23. Dl. 257. W. 7. 133.

[3] 1243 jan. 24. Dl. 255. F. IV. 1. 274.; jan. 29. Békássy lt. W. 7. 131.; 1245 ápr. 11. Nemz. Muz. kiállitás, F. IV. 2. 395.; ápr. 20. Dl. 283. W. 7. 191.; jun. 12. Dl. 297. W. 7. 187. és Dl. 29658. H. Okmt. 8. 45.; 1252 jun. 15. Dl. 366. W. 7. 342.

[4] 1247 ápr. 4. Dl. 307. F. IV. 1. 444.; jun. 22. Nemz. Muz. középk. okl. 17., W. 7. 228.; 1248 jul. 19. Eszt. kápt. lt. lad. 34. fasc. 1. F. IV. 2. 14.; a két kétes: 1249 ápr. 13. Dl. 337. W. 7. 281.; ápr. 18. Forgách. F. IV. 2. 54.

[1] 1249 jan. 20. Dl. 33,566. F. IV. 2. 47.; 1250 aug. 11. Dl. 343. F. IV. 2. 67.; 1251 máj. 10. Dl. 354. W. 11. 373.; dec. 29., Soós lt. F. IV. 2. 65.

[2] 1248. Eszt. kápt. lt. lad. 51. fasc. 1. N. 3. Cursilis levél, hátán nem a királyi pecsétnek, hanem mandulaalakú, papi pecsétnek halvány nyoma, F. IV. 2. 14. 1249. márcz. 15., Primási lt. fasc. 1. N. 2. I, F. IV. 2. 37.; 1252. Eszt. kápt. lt. lad. 49. fasc. 1. F. IV. 2. 138.; 1252. Eszt. kápt. lt. lad. 51. fasc. 1. N. 7.; 1258. Primási lt. fasc. 1. N. 13. 1263. Primási lt. fasc. 1. N. 1. A.; 1264 máj. 25. Eszt. kápt. lt. lad. 67. fasc. 1. N. 3.

[3] 1252 márcz. 26. Eszt. kápt. lt. lad. 34. fasc. 1. W. 7. 34.; ápr. 22. Dl. 363. W. 7. 338; 1265 okt. 17. Eszt. kápt. lt. lad. 67. fasc. 1. n. 5. F. IV. 3. 256.

állandó alkalmazott az irók legnagyobb része. A felsorolt irókon kivül még legalább 8—9 irás választható el határozottan; e 12 esztendő félszáz oklevelét tehát legkevesebb 15 iró irta, de lehet, hogy számuk a 20-at is meghaladja.

A kanczelláriában tehát a két kanczelláron kivül még egy harmadik férfiu dolgozik állandóbban, a többiek lehetőleg alkalmazkodnak a fejlődő szokásokhoz a kiállitás körül, de az irás csak mellékes foglalkozásuk.

Feltételezhetjük, hogy az alkanczellárok tisztségük elnyerése előtt működtek oklevelek kiállitása körül. *Benedek*, mint láttuk, kanczellár korában is irt; *Achilles*, a Hunt-Paznan nemből, 1253-ban, mielőtt alkanczellárrá lett, homo regius; Béla egy levele szerint már atyjának is szolgált.[1] Midőn alkanczellár lett, a gyakoribb irások között az I B szünt meg, a mely Béla uralkodása legelejétől szerepelt. Midőn *Jób* lesz a viczekanczellár (1251.), a II B tünik el, midőn *Tamás* (1252.), a II C. Hogy ezek az ő irásaik voltak, semmi adattal nem bizonyitható; tény, hogy 1252-ben, miután az alkanczellárok gyakorta váltakoztak, nem maradt a kanczelláriában állandó iró.

A királyi megbizásokat jórészt még mindig a kápolna tagjai végzik; *Tamás* alkanczellársága előtt kápolnaispán volt és valószinü, hogy *Jób* is.[2] *Márton* káplán, mint már emlitettük, 1242-ben adományban részesül,[3] *András* káplán, győri kanonok, 1247-ben Bolondócz mellett homo regius.[4] *Pál* káplán, Pápa plébánosa, 1237-ben is szerepelt már, 1245-ben adományban részesül, 1250-ben a király procurátora, majd pedig saját birtokai ügyében szerepel; lehet, hogy azonos a későbbi pozsonyi préposital, a király bizalmas emberével, majd alkanczellárjával.[5] *Ákos* káplán 1241-ben pesti plébános, Horvátországban, 1149-ben fehérvári őrkanonok és királynői kanczellár, Szepesben királyi ember; még 1268-ban is Béla káplánjának mondja magát, de úgy látszik, nem ez a tiszte köti az udvarhoz, hanem azért találjuk ott gyakorta, mert 1248—59-ben a királynő kanczellárja, később, mert, mint budai prépost, a nyulszigeti monostor procuratora.[1] Egészben véve a 40-es évek haladtával ritkább lesz az emlités a káplánokról, 1250 után teljesen eltünnek.

Egyenesen klerikusának csak egy embert nevez a király ebben a korban: *Miklós* mestert, a ki 1242-ben a király poroszlója a Száva mellett; valószinüen azonos Miklós egri préposital, a ki 1244-ben meglepően hasonló körülmények között szintén a Száva mellett királyi ember.[2]

Érdekes egy másik homo regius szereplése: 1247-ben felhivja a király a veszprémi káptalant, küldje ki egy tagját, a ki előtt «Magister *Sykardus de Usa* homo noster specialis, de curia nostra protonotarius» a türjei egyház számára birtokot iktasson; ő lenne tehát Bélának legkorábban emlitett jegyzője. Azonban már czime is gyanut kelt, protonotariusnak a király a XIII. században sohasem nevezte jegyzőjét, hanem a főbirákat jelölték ezzel az elnevezéssel; nem mutatja belső embernek az sem, hogy származáshelyét is megnevezi a király. Küldetésének magyarázata: a birtokok, Barbáshida és Vitenyéd, a melyekbe iktatnia kell, Usa szomszédságában fekszenek, és a király őt, valószinüleg valamely főbiró itélőmesterét, «itélőmestert a mi udvarunkból», ezért bizza meg e feladattal. 1268-ban Csák bán, zalai ispán emliti Sigardus nevü protonotáriusát, a ki annak a birtoknak szomszédságában iktat, a melyen az 1247-ben emlitett Sykardus működött.[3]

Gerard mester voltaképen soha sincs emlitve a király megbizottai között; valószinüleg ő az a selmeczbányai plébános, a kit 1240-ben az esztergomi káptalan a pápához küld; 1244-ben

[1] 1243 jan. 13. F. IV. 1. 272., 1251 jul. 23. F. IV. 2. 95.

[2] Tamásról az előbbi fejezetben szóltunk; 1252-ben szerepel egy Jób budai prépost, ha ez azonos a volt kápolnaispánnal, akkor az nem lehetett 1251-ben alkanczellár. Karácsonyi, Magyar nemzetségek, III. 1. 145., azonositja a kápolnaispánt a későbbi alkanczellárral és pécsi püspökkel; a Zách nemzetségből való volt.

[3] F. IV. 1. 271.

[4] W. 2. 194.

[5] W. 7. 36. F. IV. 1. 377., W. 2. 217., W. 2. 218.; W. 2. 296.

[1] W. 11. 333., F. IV. 2. 45., 1254.: W. 7. 372. 1255-ben F. IV. 2. 287., F. IV. 2. 336., 1257.: W. 11. 442., 1261.: Dl. 25755., 1264.: W. 8. 271., Sörös, A szent Benedek-rend tört. 1. 326., 1268.: W. 8. 193., 215., 1272.: W. 9. 6.

[2] F. IV. 1. 267., W. 2. 53., 7. 170.

[3] Zalai O. 1. 18., W. 8. 210.

mosonyi esperes, és a pápa kettős beneficiumra ad engedélyt neki, «attendentes laudabile testimonium quod tibi de litterarum sciencia, vite mundicia, nobilitate generis et bonis moribus perhibetur». 1252-ben Németországban kap beneficiumra engedélyt, valószinüleg, mert akkor már elhagyta az országot, még pedig mint az emlitett István biboros káplánja. Midőn István rá egy évre, 1253-ban visszajön, Gerard is ujra magyarországi beneficiumot kér, ugyanabban a diocoesisben, a melyet elhagyott, a győriben. Származására nézve olasz és Albert pápai notárius testvére; 1254-ben «Mgr. Gerardus de Parma»-nak nevezi a király. Emlitettük, hogy a II A irás gazdája valószinüleg idegen és irása nagyon hasonló a pápai oklevelek irásához; azonkivül ez az irás is a negyvenes évek elején, majd pedig 1252-ben szerepel, a mikor Gerard is, és 1252 után, a midőn Gerard István biboroshoz szegődött, eltünik;[1] lehetséges tehát, hogy ez az ő irása. Ez a feltevésünk azonban semmiféle positiv adattal sem támogatható.[2] Lehet, hogy Gerardnak semmi köze sem volt az udvarhoz és a pápai kegy nótárius testvére kedvéért érte; viszont épen az, hogy testvére notárius, valószinüvé teszi, hogy ő is jártas volt és foglalkozott a kanczelláriában.

Ipoly nyitrai kanonok 1245-ben,[3] *Vince* nyitrai esperes 1240- és 49-ben[4] királyi emberek; *Miklós* nógrádi esperes pedig 1252-ben.[5] *Smaragd* mestert e korszak végén emliti a király, szerepének javarésze a következő kis időszakra esik.

III. Ezt az *1253-tól 1263-ig* terjedő időszakot egységessé teszi az oklevelek kiállításában kifejlődött egyöntetüség, de még inkább, hogy keretein belül egy ujabb irói generatio futotta meg pályáját.

Az az irány, a mely az előző korban kezdődik az oklevelek kiállításában, most teljes uralomra jutott: az egész Árpád-kor legpompázóbb oklevelei most készülnek, bár még mindig kinek-kinek egyéni tehetsége szerint; olyan egyöntetűségről, mint a pápai leveleknél, még szó sem lehet.

Az irók számával és csoportosulásával eleinte épen úgy állunk, mint az előző korban. 1253-ban kezd irni a III A, 1254-ben csaknem kizárólag ő ir, 4 levelet; a következő évben ez az irás hirtelen eltünik, csak 1257-ben szerepel még egy levéllel;[1] helyette azonban fellép III B, a kinek rendkivül hosszu és nagy szerep jut osztályrészül. 1255-ben 2, 1256-ban 3, 1257-ben 2, 1258-ban 2 levelet ir, azután két évi szünet után 1260—62-ig egy-egy levelen, majd három évi szünet után 1265-ben és 1266-ban egy-egy levélen találkozunk kezeirásával, végül az ő irása az 1267-iki, az első eredetiben fennmaradt magyar törvény. Irása rendkivül egyéni, energikus; szabályos és rendes, de minden disz nélkül való leveleket ad; formulákban, kiállitásban mind a 13 éven át megmarad szokásai mellett.[2]

Ámde már az ő felléptét követő évben, 1256-ban, egyenrangu szerephez jut két másik iró; ezzel megszünik az az állapot, a mely a tatárjárás óta folyton észlelhető, hogy egyidőben csak egy állandóbb iró legyen. A III C 1256-ban 5, 1257—58-ban egyet-egyet ir, azután évekre eltünik s csak 1265-ben jelenik meg

[1] Theiner I. 174., F. IV. 1. 355., F. IV. 2. 131., Theiner, I. 216., u. o. I. 228.

[2] A német diplomatikának néhány esetben sikerült az anonym irók kilétét megállapitani (l. Erben-Redlich i. m., I. Teil, 90. l.); mi azonban az oklevelek szükszavúsága és az eredetiben látott levelek csekély száma miatt a legtöbb esetben nem tudtunk tovább jutni a sejtelem bizonyosságánál.

[3] F. IV. 3. 276. (1265. év alatt; eredetije Dl. 287., 1245 alatt.)

[4] F. V. 1. 306., F. V. 1. 309. Lehet, hogy azonos a II. Endre környezetében szereplő sasvári esperessel.

[5] F. VII. 5. 297.

[1] 1253 márcz. 13. Forgách lt., F. IV. 2. 206.; 1254 márcz. 24. Dl. 2514. F. IV. 2. 211., ápr. 23. Nemz. Muz. kpkori Okl. 31. sz.; és u. o. 32. sz., H. Okmt. 7. 43. és F. IV. 2. 213., junius 28., Békefi, A pilisi apátság tört., facsimile. F. IV. 2. 214.; 1257 okt. 18., Dl. 456. W. 11. 434.

[2] 1255 febr. 21. Dl. 392. W. 11. 410.; okt. 2., Bartal lt., H. Okmt. 7. 47.; 1256 márcz. 24. Dl. 430. W. 7. 421.; jun. 21. Dl. 434. W. 2. 269.; nov. 10. Dl. 443. W. 7. 427.; 1257 jul 8. Dl. 454. W. 7. 452.; aug. 10., Ocskay lt., 1258 febr. 28. Dl. 467. W. 7. 480.; ápr. 17., Dl. 471.; 1260 márcz. 10. Nemz. Múzeum kpkori okl. 44. W. 2. 319.; 1261 aug. 11., u. o. 46., H. Okmt. 8. 81.; 1262 jan. 9. Eszt. kápt. lt. lad. 31. fasc. 1. W. 8. 29.; 1265 decz. 23. Forgách lt. F. IV. 3. 256.; 1266 máj. 5. Dl. 604. F. IV. 3. 315.; 1267 Dl. 622. (oklevélkiállításon), F. IV. 3. 391.

ujra egy levéllel; 1268-ban és 69-ben szintén egyet egyet ir, sőt V. István egy 1270-iki levelét is ő irja.[1] A III D 1256-ban 1, 57-ben 3, 58-ban 5, 59-ben 1, 61-ben 1, 62-ben 1, 63-ban 3 levéllel szerepel, tehát abban az évben, a melyben a másik kettő eltünik, ő lesz a vezető iró. Kezéből remekbe készült levelek kerültek ki, hártyában, rajzban a legpazarabb mindannyi között.[2] A midőn III B ritkábban kezd irni és III D eltünik, jelentkezik a III E iró; 1259-ből láttuk egy levelét, az 1262—63-iki télről három levelét, és 1263-ban egy napi kelet nélkülit. Felléptekor szokásai a külső formákat illetőleg igen elütők a kanczelláriaiaktól; nagyon hasonlitanak a fehérvári káptalan ez időtájt kiadott leveleire, ha ugyan nem azonosak azokkal.[3] 1258-ban és 63-ban ir a II D, az esztergomi iró; a felsorolt hat irón kivül még 11 irás szerepel ebben a korban, mindegyik egy levéllel. Az irók száma tehát nem nagyobb, mint az előző korban, bár az oklevél jóval több; még feltünőbb a változás, ha megfontoljuk, hogy az előbbi korban az állandó irók alig egy harmadát irták a leveleknek, mig most alig egyharmaduk jut nem állandó iró kezére.

Az irások tehát arra mutatnak, hogy már nem igen szeretnek idegen embert, a kinek nem megszokott munkaköre az, oklevélirással megbizni; az oklevelek emlitései is kezdik már az udvari papokat határozottabban a kanczelláriához tartozóknak tekinteni. A káplánok, a kik az uralkodás első éveiben olyan nagy számmal szerepeltek, teljesen eltünnek; és a korszak végén fordul elő először, hogy udvari papot nótárius névvel illet a király: 1262-ben László «notarius aule nostre», majd ugyanazon évben «notarius noster familiaris»; később: «notarius specialis.»[1] Mindezek a jelzők nem czimek, hanem a természetes állapot jelzői; egyetlen egy külföldi kanczelláriában sem fordulnak elő. Azt hiszem, nem tévedünk, ha ebben a nótáriusban a régi vezető irók örökösét látjuk; igazán notarius specialis, familiaris, szemben a többi papokkal, a kiknek nótáriusi szerepe udvari foglalkozásuknak csak betetőző része; ezek a jelzők még később is csak azt a 2—3 jegyzőt illethették meg, a kiknek főszerepe tényleg a jegyzés volt, a többiek egyszerü nótáriusok.[2] A czimzés nem rangfokozatot jelent tehát, még legfeljebb csak mutatója annak, hogy ilyen fokokba oszlás fejlődőfélben van; ezt a fejlődést elősegiti az a körülmény, hogy az állandóbb nótáriusra bizza a király valamelyik, valószinüleg a gyürüs pecsétjét.[3] Mint gyakorlottabb iró, valószinüleg utbaigazitásokkal látja el a többit; hiszen már elejétől kezdve figyelhetjük, mint válnak a speciálisabban irók szokásai általánosakká.

A korszak derekán (1255—58) *Smaragd* mester az alkanczellár, délvidéki ember; 1244-ben hantai prépost, tehát valószinüleg premontrei; 1253-ban pápai engedélylyel elfoglalja a pozsonyi prépostságot is. Ez év tavaszán a király mellett látjuk, még pedig lenn Szlavóniában; 1254-ben a király Rómába küldi, a következő évben alkanczellárrá lesz;[4] ez időben szünik meg a

[1] 1256 máj. 15., Forgách lt., H. Okmt. 8. 88.; jun. 12., u. o. F. IV. 2. 365.; okt. 30. Dl. 441. F. IV. 2. 379. és Dl. 442. F. IV. 2. 377.; nap nélkül, Forgách lt. F. IV. 2. 366.; 1257, Nemz. Múzeum kpkori Okl. 38., H. okl. 32.; 1258. Dl. 478., W. 7. 484.; 1265. Dl. 33333., W. 11. 543.; 1268 aug. 1., Dl. 645. F. IV. 3. 436.; 1269. Dl. 678. F. IV. 3. 494.; 1270. Dl. 486.

[2] 1256. Eszt. kápt. lt. lad. 18. fasc. 1. Knauz 1. 434.; 1257. Dl. 458. W. 7. 453.; Dl. 459. F. IV. 2. 427.; decz. 18. Dl. 440., F. IV. 2. 421.; 1258 márcz. 9. Dl. 470. F. IV. 2. 461.; jun. 15., Görgey lt. F. IV. 2. 463.; jul. 27. Dl. 462. W. 7. 486.; aug. 15., Szinyei lt. F. IV. 2. 463.; nap nélkül, Görgey lt. F. IV. 2. 450.; 1259 máj. 29. Dl. 485.; 1261., Dl. 517. W. 11. 503.; 1262. Dl. 528. W. 8. 22.; 1263 jan. 7. Dl. 540. F. IV. 3. 100.; jan. 29. Dl. 38476., F. IV. 3. 129.; aug. 29., Nemz. Múzeum, 1897/49. sz.

[3] 1259. Dl. 492. W. 11. 458.; 1262 okt. 28. Primási lt. capsa. 1. I. 1. N. 1. F. IV. 3. 133.; 1263 márcz. 19. Dl. 535. W. 8. 62.; Rl. 37,359.; nap nélkül Eszt. kápt. lt. lad. 19. fasc. 1. W. 8. 61.

[1] L. alább László élete tárgyalásánál.

[2] 1286-ban egyszerre két notarius specialis van, Tódor és Pál, de ez év körül még többet is emlitenek igy. L. 5. l. 1. jegyzet.

[3] A királyi pecsétnek csak előlapját hordta az alkanczellár magával; a midőn egy izben távol volt, a hátsó lappal, a pajzszsal pecsételték meg a levelet. 1252 Dl. 367. Ha tehát «apocrisiarius», pecsétőrző, czimmel szerepel a nótárius, érthetjük tán erre a pecsétre is; a gyürüs pecsét őrzése mintha inkább a kápolnaispán tiszte lett volna.

[4] W. 7. 1. 298., Theiner 1. 216., Tkalčić 1. 98., Theiner 1. 229. A kanczellárok pályájára nézve l. Fejerpataky idézett művét.

III A irás, bár 1257-ben még egyszer előjön. *Fülöp* mester 1257-ben István ifju király első kanczellárja, 1258-ban Béla alkanczellárja; valószinüleg dolgozott a királyi kanczelláriában, mielőtt a 18 éves István mellé beosztották. Különben a két királyi kanczellária csak 1258-ban válhatott teljesen külön; 1258-ban még István nótáriusa oklevelet kap Bélától; de már ez évben Fülöp visszamegy Bélához alkanczellárnak, Smaragd pedig átmegy Istvánhoz kanczellárnak, az emlitett nótárius pedig István alkanczellárja lesz. *Benedek*, *Pál*, *Farkas* mestereknek, Béla egymásután következő alkanczellárjainak tisztjüket megelőző szerepéről nem tudunk; felléptükkel egy gyakoribb irás sem szünik meg.

László mesterről először 1262-ben emlékezik meg a király, a midőn egy birtokvételéhez beleegyezését adja; «notarius noster familiaris»-nak emliti, tehát már bizonyosan régóta szolgált; ugyanez évben szerepel a sági konvent előtt is, a mely udvari tisztjét nem említi, csak az egyházit: honti esperes volt László; deczember 5-ikén az ifjabb király szól róla, «familiaris clericus genitoris nostri»-nak nevezvén őt. 1263 aug. 3-án a király mellett van Lipcsén, csak egyházi czimével jelölve; októberben már ismét «notarius familiaris»-ának nevezi a király és birtokot ad neki; valószinüen ebben az évben kelt az a levél, a melyben egyszerüen nótáriusnak nevezve együtt biráskodik Tamás janitorral. 1264-ben a pápától kettős beneficiumra nyer engedélyt, mert tudománya, tisztessége és alázatossága miatt ajánlották; «clericus . . . Bele regis» a czime e levélben. 1265 tavaszán Béla Rómába küldi és ajánló levelében «fidelis clericus noster mgr. Ladislaus, capellanus vester, archidiaconus S. Eustachii in ecclesia Strigoniensi, familiaris notarius et apocrisiarius aule nostre» az elnevezése. Ettől az időtől megszünnek róla az említések, a mi nagyon feltünő, ha eddigi gyakori szereplését nézzük; pedig azzal sem magyarázhatjuk ezt meg, hogy valamely nagyobb egyházi tisztséghez jutván, megvált volna az udvartól, mert kilencz év mulva még mindig csak honti esperes. Lehet, hogy egészen Béla haláláig Rómában volt állandó követül, úgy, a mint később látni fogjuk, Sükösd mester is. 1274-ben tehát, mint emlitettük, még mindig esperes; Kun László tól kap földet és az «dilectus et fidelis clericus noster»-nak nevezi. Ettől kezdve megint gyakortább szerepel, 1274-ben ujra földet vesz, 1277-ben már esztergomi prépost, a királytól ujabb adományban részesül; ugyanez évről reánkmaradt egy végrendelete is, a mit a király még ez évben megerősít. 1278-ban és 79-ben káptalanja érdekében szerepel; 1279-ben a királyi udvarban betegágyban fekszik és a király egy sebtében irt levéllel szabad rendelkezési jogot ad neki. Valószinüleg ez évben halt meg; 1283-ban a király mint udvarának volt familiaris clericusáról emlékezik meg róla; egyik végrendeletéről szó van 1290-ben is. Rendkivüli műveltségéről tanuskodik 1277-iki végrendeletében részletezett könyvtára, a melynek nagysága különösen akkor tünik szembe, ha összehasonlitjuk Motmér szepesi prépost könyvtárának szintén végrendeletben fennmaradt jegyzékével. A III D-vel jelölt iró szereplése meglehetősen összevág László pályájával; a midőn Lászlót mint specialis notariust először emlitik, ez az irás viszi a vezetőszerepet, és sürü szereplés után ennek az irásnak is nyoma vész, igaz, hogy már 1263-ban.[1]

Pécsi Benedek mester pályája nagyon változatos, 1252-ben Achilles pécsi püspök, volt alkanczellár embere, Magister Benedictus de Quinqueecclesiis néven; 1255-ben a király szintén pécsi Benedek néven hű clericusának mondja és a délvidéken biz rá egy elég kényes ügyet; 1256-ban egy nagy ügyben, a melyről hat oklevél maradt fenn, a királytól küldött birótársa a somogyi ispán officialisának. Egyenes bizonyitékunk nincs reá, de nagyon valószinü, hogy azonos az ifjabb király Benedek nevü nótáriusával, a kiről először 1257-ben történik említés, épen, a mikor Pécsi Benedekről a levelek elhallgatnak; láttuk, hogy az ifjabb királyi kanczelláriája Béláéból vált ki, azonkivül Béla ad számára oklevelet, hangsulyozván érdemeit. Ha ez a feltevésünk áll, úgy régi nemesi,

[1] 1262.: F. IV. 3. 66., Knauz 1. 482., F. IV. 3. 69.; 1263.: Theiner 1. 244., Knauz 1. 491., év nélkül: F. VII. 1. 364., 1264.: Theiner 1. 266., 1265. F. IV. 3. 258., 1274.: Knauz 2. 41., 2. 47., 1277.: W. 2. 202., F. V. 2. 410., V. 2. 405., 1278—79.: Knauz 2. 241. (1288 a.), W. 9. 246., W. 9. 245. 1283.: Knauz 2. 161., 164. 1290.: W. 9. 532.

zalai családból való, a mely a tatárjárás után elszegényedett. 1259-től 1264-ig István alkanczellárja; akkor visszatér az öreg királyhoz és minden czim nélkül szolgál nála; 1265-ben szolgái számára nyer levelet, egy évnélküli oklevélben pedig királynői biró; mégis mihelyt trónralép, magához veszi István alkanczellárnak. László alatt is viseli e tisztet és esztergomi electus lesz; 1276 végén meghal. A III B irás ugyanaz évben lép fel, a midőn őt először emlitik az udvarban és két alkalommal is szerepel olyan ügyekben, a melyekben a III B irja az okleveleket; 1258-ban az irás is eltünik, de csak két évre és 1260—62-ig megint szerepel, hogy azután három évre megint eltünjön; ez összeesnék az idővel, a midőn Benedek Istvánnál volt, de akkor az 1260—62-iki levelekről fel kell tételeznünk, hogy István alkanczellárja létére ő irta azokat Bélának, a mi, bár bebizonyitható, hogy e levelek kelte idején a két király együtt volt, sokkal erősebb bizonyitékokra szorulna. Közvetitő szerepének, a melyben, mint látszik, a két király között állott, megfelelne az, hogy, ha a III B irása az övé, az 1267-iki egyezséget ő irta; ez az oklevél gondtalan, gyors kiállitásával arra vall, hogy rögtön a tanácsban foglalták irásba.[1]

Sükösd mester, papnak fia, valamikor Jakab biboros klerikusa volt; 1245-ben esztergomi pap; lehet, hogy azonos azzal a Sükösddel, a ki 1249-ben fehérvári karpap, 1255-ben budai kanonok. 1255-től 72-ig esztergomi olvasókanonok, 1257-ben a király engedélyt ad, hogy nővére fiaira hagyhassa birtokát. 1260-tól 64-ig sem az esztergomi levelek záradékában, sem másként nem szerepel; 1264-ben a király, királynő és pápa elárasztják kegyeikkel és egyúttal megmagyarázzák eltüntét: a király állandó követe volt Rómában éveken keresztül; «per multos annos,» «per multos annos moram trahendo ibidem» mondja a király és a királynő. A pápa őt «clericus et nuncius Regis»-nek nevezi, [káptalanjává] teszi és a nyitrai püspököt felszólitja, adjon neki komáromi esperessége helyett másikat: tehát esztergomi lektorságán kivül már más beneficiuma is van, a mire még követsége előtt nyerhetett engedélyt a pápától. Béla ez évben hetényi földet ad neki és «clericus noster»-nek nevezi, a királynő pedig ugyanott királynői földeket; 1266-ban ujra kap a királytól oklevelet, mely szószerint egyezik az 1264-ikivel, de clausurával van ellátva; 1267-ben ismét kap földet; Béla halála után, 1272-ben, az ország udvarnoki földeinek birája. Talán származása az oka, hogy magasabb méltósághoz nem jutott. Az irások közül a III C lép fel az ő szereplése kezdetén és megtalálható egész Béla haláláig, sőt V. István alatt is; és gyakori jelentkezése után 1259-ben, az időtájt, mikor Sükösd Rómába megy, eltünik, hogy csak 1265-ben lépjen fel ujra, tehát a midőn ő is itthon van már. Mindazonáltal kétséges, hogy az ő irása, mert az esztergomi káptalan levelei 1255—60. és 65—72-ig rendesen az ő kezéből keltek; lehet azonban, hogy a lector nevének emlitése akkoriban már csak formalitás.[1]

Felicián mester, fehérvári őrkanonok csak az 1263. évben található a királyi környezetben; aug. 3-án Zólyom megyében, majd máskor Zalában.[2] A III E irás már 1259-ben megjelenik ugyan, de 1262 telén és 1263-ban nagy számmal szerepel; mint emlitettük, családásig hasonlit a fehérvári káptalan leveleinek irására;[3] és e III E irásával irt levél közül kettő a fehérvári káptalantól kiadott levelek átirása; egy a nyulak szigetének szól, a másik kettő az esztergomi érseknek és egyháznak; mindezek alapján valószinü, hogy ez az irás valami összefüggésben van Feliczián szereplésével. A Hermann nembeli *Mátyás* mester szepesi prépost, 1260-ban homo regius,[4] utóda, *Mutmér* mester, 1263-ban a királynő kanczellárja, ugyanez évben Lipcsén van a király mellett, 1264-ben

[1] Benedek életrajzát l. Knauz. II. k. 33—39. 1256-ban egy ügyben kiküldött és erről egy levelet a III B ir; W. 7. 427. Dl. 443.; 1257-ben Csák bán az ő testvérei (unokatestvérei?) számára, az ő közbenjárására levelet ad, ugyanekkor ezek szomszédjainak a III B kezéből készül egy levél. W. 7. 463., 465. Dl. 454., 461.

[1] 1245.: Theiner 1. 192. 1249.: W. 2. 211., 1255.: W. 2. 258., 1255—72.: Kollányi, Esztergomi kanonokok, 8—17. ll., 1258. Knauz 1. 451., 1264.: F. IV. 3. 200., Theiner 1. 274., u. o. 1. 277., F. IV. 3. 254.; 1266.: Knauz 1. 534. 1267.: Knauz 1. 542.; 1272.: Knauz 1. 606.

[2] Theiner 1. 244., W. 11. 525., 8. 64.

[3] l. a Nemz. Múzeum törzsanyagában.

[4] 1258., testvére földet kap. W. 7. 480., 1260.: F. IV. 3. 21.

egyháza érdekében jár a királynál, a ki őt hű clericusának nevezi.[1] *Dömötör* mester, borsi esperest 1263-ban említi a király maga mellett, de szerepének java ugy látszik későbbre esett.[2] 1261-ben *Móricz* mester, nyitrai kanonok kap megbizatást.[3]

IV. 1263—70-ig mind a külalak, mind a jelentkező irások és papok szerepében nagy a változás. A kiállitásra sokkal kisebb gondot fordítanak már; az irás elsietett, pongyola; közeledik a cursiva felé, a formulák a legegyszerübbek és egyöntetüek, a napi dátummal már nem érnek rá vesződni, teljesen elhagyják; a hártya elkészitésében megvanuak még az egyéni szokások, de már ezek is simulnak egymáshoz. Olyan hatást tesznek ezek az oklevelek, mintha már aktaszerüen kezdenék kezelni az ügyeket és elmult volna az a kor, melyben az oklevélkészités művészet. Nincs is már az oklevélnek olyan nagy becse, persze nem jogi erejét, hanem mint kanczelláriai terméket értve: egy ügyről kérnek már befejezte előtt is, utána is levelet.

Ugyane korban jelentős a változás az irók csoportosulásában is: a hét esztendő alatt mintegy 12 iró szerepel, azonban ezek tulnyomó része olyan, a ki állandóan irt; már ritka, hogy idegennek tetsző kéztől találjunk levelet. Nevezetes változásra mutat ez: már csak olyanok juthattak iráshoz, a kik az udvar állandó tagjai; azonban azt még nem mondhatjuk, hogy kanczelláriai testületté tömörültek volna össze, azaz gondjuk főként az oklevélirás lett volna, hiszen egyidőben legalább 7—8 ilyen iró szerepel, pedig az oklevélirás munkáját sokkal kevesebb is elvégezhetné. Ezek az irók még mindig benn ülnek a tanácsban, de már talán főként azzal a czéllal, hogy legyen jelen irástudó ember, ha szükség van rá; épen ezért kezdik már őket nótáriusoknak nevezni; de nem scribák ők, hanem jegyzők és egyuttal oklevélirók is. Van köztük egy, a ki «apocrisiarius», pecsétőrző: másfél évtizeddel később rangban már határozottan elkülönül a többi nótáriustól,[4] ebben a korban azonban ennek még semmi jelét sem találjuk. A nótáriusok között megkezdődik hát a differentiálódás; vannak nagyobb szerepre hivatottak, viszont vannak, a kiknek hosszu hivatalnokélet jut osztályrészül.

A régi irók közül szerepel még ebben a korban is a III B és a III C, úgy látszik, mindkettő az uralkodás végéig; az előbbi szokásaiban conservativ, az utóbbi azonban enged a kornak; kivülük azonban teljesen uj irói kar lép fel. IV A 1263-ban háromszor ir, 1267-ben egyszer; azonkivül három cursiv levélkében ismerhetünk rá kezevonására.[1] A IV B 1263-ban, 64-ben, 67-ben és 68-ban egyszer-egyszer ir.[2] A III C irásával egyizben már 1254-ben találkozunk, utána csak most 1264-ben; az a tiz évvel előbbi levél azonban minden vonásában annyira pontosan megegyezik az 1264-ikivel, és szokásaiban teljesen a 60-as évekéire emlékeztet, hogy valószinüleg ez időben irták és csak előbbre datálták. Ir ezeken kivül még 1266-ban és 1269-ben egy-egy levelet.[3] A IV D levelei nagyon hanyag kiállitásuak, vonásaikban igen spontának; valamennyi iró közül legtöbbet szerepel: 1265-ben 1, 1267-ben 2, 1268-ban 5, 1269-ben 2 levél van tőle.[4] A IV E szép kerek vonásaival 1265- és 69 ben ir egy-egy levelet;[5] a IV F 1267-ben egy előzőt és ugyanannak végleges levelét;[6] 1265 ben ir a II E is egyet; szerepéről annak idején már szóltunk. Ezen a kilencz irón kivül határozottan külön kéz irása még egy 1263-iki, nagyon kezdetleges levélé,[7] egy 1264-iki[8] és

[1] Theiner 1. 244., 1264.: F. IV. 3. 190. 1273-ból fennmaradt végrendelete, Knauz 2. 27.

[2] Theiner, 1. 244.

[3] F. IV. 3. 48.

[4] 1283 decz. 22. F. V. 3. 180. László király középső foknak mondja a nótárius és alkanczellár közt.

[1] 1263.: Dl. 545. W. 8. 64.; Dl. 550. W. 8. 50.; Dl. 33. 715.; 1267.: Dl. 625. W. 11. 567.; Cursivák: Dl. 784.; Nemz. Múz. 1268 kör. jul. 11. W. 8. 263.; u. o. 1270 körül H. Okmt. 7. 122.

[2] 1263.: Dl. 548. W. 8. 58.; 1264 ápr. 13.: Dl. 559. F. IV. 3. 196.; 1267.: Dl. 624. H. Okl, 51.; 1268.: Dl. 648. W. 8. 190.

[3] 1254.: Akad. lt., W. 8. 360.; 1264.: Dl. 564.; 1266.: Dl. 609. F. IV. 3. 320.; 1269. Dl. 677. F. VII. 5. 356.

[4] 1265.: Dl. 585.; 1267.: nov. 16., cursiva, Dl. 25759.; nap nélkül: Dl 626. W. 8. 167.; 1268.: Dl. 649. I—II., W. 11. 572.; Forgách lt., F. IV. 3. 432., I—II.; u. o. F. IV. 3. 430. 1269.: Dl. 669. F. IV. 3. 505.; Nemz. Múzeum, Héderváry oklt. 1. 5.

[5] 1265 máj. 25. Dl. 35831.; 1269. decz. 16. Dl. 676. W. 8. 228.

[6] 1267 nov. 26. Dl. 621; Dl. 3795., W. 8. 166.

[7] Dl. 553. W. 8. 63.

[8] Dl. 563. W. 8. 86.

egy 1265-iki[1] levélé, a melyek szintén rendetlenül kiállitvák; a többi két-három levelet nem tudtuk biztosra megitélni. Mindenesetre feltünő, hogy már csak megszokottabb kezek vonásaira akadunk.

A mult kor papjai közül sokan szolgálnak ebben a korban is, igy László, Sükösd, Benedek; az irások közül is, a mint láttuk, folytatja szerepét egy-kettő.

Dömötör mestert már 1263-ban a király mellett látjuk; 1265-ben Béla herczeg nejének kanczellárja és a király a pápához küldi, a ki előtt ékesszólóan, de merészen beszél; talán ezért nem hagyja az jóvá kalocsai érsekké választatását. A pápai káplán czimet azért megkapja; 1268-tól Béla alkanczellárja.[2] *Tamás* mester testvérével együtt az udvarban nevelkedett; 1265-ben még egyszerü nótárius, egyházi czim nélkül; már azelőtt kapott egy szlavóniai földet a királytól, melyet aztán tévedésből másnak adott az, ezt nyeri most vissza 1267-ben specialis notarius, még mindig egyházi czim nélkül; ujból szlavóniai földet kap a királytól. Később hantai prépost és mint ilyen nyer 1270 előtt egy zalai birtokot, majd egy mosonyi földet, a miről István ad levelet, mert Bélától halála miatt nem kaphatott, ugyanis ő ezidőben Ottokárnál járt követségben; István az oklevelekben «familiaris clericus aule nostre», majd «specialis clericus noster»-nek nevezi. Délvidéki ember lehetett, mert csak az ott lenn kapott földeit tartja meg, a többit eladja vagy elajándékozza. László király 1275-ben átirja az 1265-iki levelet, de nem nevezi nótáriusának; 1277-ben már «notarius seu apocrisiarius noster specialis et comes capelle nostre»; ez évtől a királyné alkanczellárja, majd kanczellárja, később a király kanczellárja. 1283-ban a királynő elmondja egész élettörténetét, viszontagságait követjárása közben, még csatában szerzett érdemeit is felhozza. Testvéreit is mind udvari szolgálatban találjuk.[3]

[1] Dl. 1591. H. oklt. 45.

[2] 1263.: Theiner 1. 244. 1265.: Theiner 1. 281., 1266.: F. IV. 3. 311. Theiner 1. 281., u. o. 1. 288. 1267.: F. IV. 3. 360.

[3] 1265.: Dl. 35,831. 1267.: W. 8. 164., 170. 1270.: W. 3. 235. W. 8. 303. 1275.: Smičiklas, 6. 117. 1277.: F. V. 2. 378.; 1283.: W. 9. 350., F. V. 3. 180. 1284.: F. V. 3. 210.

Pósa mester, testvérével, Benedekkel, együtt nótárius; atyjuk Márk, rajki (Zala m.) comes. Családja történetét 1251-től figyelemmel kisérhetjük. 1266-ban Benedekkel együtt saját kérésükre földet kapnak; az erről szóló levél hideg, tárgyilagos hangu. 1267-ben Pósa Zalában osztálytevő királyi ember. Az a memorialis levél, a mely erről a szerepléséről készült, igen hosszu, rendetlen szerkezetü és ki nem javitott hibák fordulnak elő benne, tehát első fogalmazásra készült s igy valószinü, hogy ő irta; ez az irás a IV D-vel jelölt. Ettől kezdve Pósát nem emlitik a levelek, mig testvére tovább is notáriuskodik; 1266-iki levelüket László 1275-ben megerősiti, de semmiféle czimüket nem emliti; nem is lehetnek bennfentes emberek, mert Sükösd királyi biró háborgatja őket birtokukban. Később, 1289-ben, Benedek földet kap és ekkor Pósát csak mellékesen említi az oklevél, mesteri czim nélkül. 1296-ban a két volt nótárius testvér fiai földet vesznek és ez a levél sem mondja mesternek Pósát, mig Benedeknek még megadja ezt a czimet; tehát Pósa családot alapitott. Ő már nem az az udvari pap, a kinek szavát a tanácsban is meghallgatják; inkább a scriptoroknak korai elődje.[1] *Benedek* mester, Pósa testvére 1289-ben még mindig egyszerü nótárius, 23 év alatt nem ment előre.[2] Az 1296-iki levél mutatja, hogy ő is családot alapitott.

Marczell mester 1282-ben királyi clericus és a király emliti, hogy már Bélának is szolgált.[3] *Mihály* mester Nógrádban iktat 1269-ben és személyesen referál; lehet, hogy azonos V. István, majd IV. László nótáriusával.[4] *Márton* mester, budai e peres, 1268-ban Pozsony megyében királyi ember; talán azonos az 1277-ben emlitett nótáriussal.[5] *Saul* mester, fehérvári kanonok, 1266-ban királyi ember.[6]

*

[1] Zalai O. 1. 21., 1. 24., 1. 38. 1266.: F. IV. 3. 312., 1267.: F. IV. 3. 404., Dl. 25759., 1274.: F. V. 2. 157., 159. 1275.: F. V. 2. 276., 1289.: Zalai O. 1. 97., 1296. Zalai O. 1. 112.

[2] L. az előbbi okleveleket.

[3] H. oklt. 96.

[4] F. IV. 3. 519. W. 8. 301. F. V. 3. 509.

[5] F. IV. 3., 458. Thalčić 1. 183.

[6] F. IV. 3. 320.

Feltünő dolog, hogy II. Endre uralkodásának második felében aránylag milyen sok udvari pap van pontosabb czimmel jelölve; mintha helyzetük megszabottabb lett volna, mint Béla uralkodásának első idején.[1] V. István és IV. László alatt viszont a még letünt káplánok jutnak ismét némi szerephez, a mi arra mutatna, hogy a szervezet lazább, mint Béla utolsó éveiben.[2] Ezekből a jelekből következtethetünk arra, a mi különben már a dolog természetéből is folyik, hogy az egyes királyok papi környezetének megvolt a maga egyéni fejlődése is; különösen, ha olyan királyról van szó, a ki már kiskirály korában gyüjtötte maga köré a papokat és nemcsak trónraléptekor rendezte be, elődje példájára, udvarát. A német birodalmi kanczellária fejlődésében is van példa ilyen külön kisebb periodusra.

Azonban a főbb eredmények, a melyekhez a IV. Béla-korabeli fejlődés elért, általános érvényüek voltak és állandók maradtak; mutatják ezt a következetes elnevezések, az oklevelek és törvények megemlékezései.

Ez a fejlődés nem tisztán egy király rendszeretetének következése, de nem is a külföldi divat hatásáé.

A század elejéről gyér számmal fennmaradt magyarországi levelek, királyiak és más kiadványok, gyakorlatlan, talán inkább könyviráshoz szokott kezekből kerültek ki, különösen a félreesőbb helyeken kelt levelek. Pár évtized alatt rendkivüli fejlődés megy végbe; az okleveles gyakorlat képe teljesen megváltozik. Nemcsak hogy számban megsokszorozódnak a levelek, hanem alakjukban, kiállításukban is a legmodernebb formákat veszik lel. Ez a változás pedig nem valami külföldi fellendülés idáig elért hulláma, hiszen odakint ez időben ilyen rendkivüli fejlődést nem tapasztalhatunk, hanem teljesen idebenn született és okai a hazai jogi élet megizmosodásában rejlenek.

Ennek az általános fejlődésnek egyik jelensége a királyi okleveles gyakorlat fellendülése; több izben rámutattunk arra a kölcsönös kapcsolatra, a mely a vidéki és a királyi okleveles gyakorlat között megállapitható. Ez a fellendülés kényszeritette ki magának a kanczellária szervezetének gyors kialakulását.

HAJNAL ISTVÁN.

[1] Királyi klerikusok: 1222.: János, F. III. 1. 392.; 1223.: Gocellin mester, F. III. 1. 397. 1229.: Babus győri kanonok, W. 6. 466. 1231.: Plaudus mester, w. 1. 182. 1234.: István fehérvári kanonok, F. III. 2. 402. Királyi káplánok: 1222. R. crucesignus, Theiner, 1. 33. 1227 előtt: Naason sacerdos, W. 6. 445.

[2] 1272. Chépán zágrábi kanonok V. István. 1283. Jakab, olaszii plébános, IV. László káplánja. W. 12. 48. H. Okmt. 5. 66.

TRÓNÖRÖKLÉS AZ ÁRPÁDOK ALATT.

Az Árpád-ház alatti magyar trónörökléssel az utóbbi időben két érdemes tudósunk is foglalkozott.

Fraknói Vilmos «A királyi trónöröklés rendje az Árpádok korában» cz. alatt a m. tud. Akadémia második osztályának 1912 november 9-iki ülésén értekezett[1] s a látszólag nehéz probléma megoldását — mint magát kifejezte — a legegyszerübb, mondhatni a legkezdetlegesebb módszer alkalmazásával, az Árpádházból származó uralkodók névsorán végigmenve, az összeadás és kivonás műveleteinek végrehajtásával kiséreltе meg s ilymódon arra az eredményre jutott, hogy mivel huszonhét uralkodó közül tizenkettőt elsőszülött fia váltotta föl a trónon, tizenkettő pedig nem hagyott hátra maga után fiút s igy összesen csak három esetben mellőzték a meghalt király fiát (I. Endre utan öcscse, I. Béla, utána a fia, I. Géza helyett I. Endre fia, Salamon s I. Géza után fia, Kálmán helyett Géza öcscse, Sz. László következett): világosan feltüntethetők az ősi trónöröklési rend körvonalai s ezekből megállapitható, hogy tizenkét uralkodó nem a nemzet királyválasztása, hanem az elsőszülöttségi örökösödés jogczimén foglalta el a trónt.

S ha mégis kisérlet történt a XII. szá-

[1] Kivonatosan közölte az Akadémiai Értesitő. XXIV. 2. 1913. febr. füzete.

zad közepe táján ezen harmadfélszázadon át (tehát Árpád óta) uralkodó és érvényesülő jogi felfogás elméletben és gyakorlatban való megdöntésére, midőn t. i. Mánuel görög császár az ellenkirályoknak feltolt II. László és IV. István bitorlók érdekében azt hirdettette magyarországi hivei által, hogy a királyi trón nem apáról fiura, hanem a bessenyő örökösödési renddel egyezően az elhunyt uralkodó életben levő testvérére száll, hát ez Mánuel azon czéljával függött össze, hogy az eszközökül felhasznált II. László és IV. István által kiterjeszsze hatalmát Magyarországra.

Fraknói fejtegetéseinek eredménye nagyon ellenkezik azzal, amit jogtudósaink vallanak, a kik szerint az örökösödési jog csak Árpád ivadékaira szoritkozott, de a nemzetnek soha sem szünt meg azon joga, hogy a királyi család tagjai közül szabadon válaszszon uralkodót, mert a családon belül nem volt megállapitva az öröklési rend, ha észrevehető is az a törekvés, hogy az utódot a király válassza meg, aki természetesen a saját fiának adott elsőbbséget a testvérek fölött.

Ferdinándy Géza felelt Fraknói fejtegetéseire az 1913 április 14-iki akadémiai ülésen «A trónbetöltés kérdése az Árpád-házbeli királyok korában» cz. értekezésével [1] s kifejti azon szempontokat, melyek megingatják Fraknói elméletének helyességét; kimutatja statisztikájáról, hogy hiányos, nem az összes ismert adatok alapján van összeállítva, mert pl. figyelmen kivül hagyja a 950 körül uralkodó Falist, Jutasnak a fiát, Zoltánt tehát nem a fia követte; arról is hallgat, hogy az ilymódon tizenegyre leszállitott esetben, midőn az uralkodót a fia váltotta föl, nyolcz esetben nem is következhetett más, mint a fia, mert nem is volt más, nála idősebb és az Árpád véréből fiágon leszármazó férfi, a kit megválasztani lehetett volna; azt a fontos körülményt is mellőzi, hogy IV. László magát V. István király fiának mondja, tehát IV. Istvánt törvényes királynak tekintették, nem pedig bitorlónak. S bár Kézai, Kun László udvari papja, ugy IV. Istvánról, mint bátyjáról, II. Lászlóról azt mondja, hogy bitorolták az országot és koronát, mindamellett II László királyaink sorába számítja, ellenben kihagyja Imre fiát, az 1204-ben megkoronázott s félév mulva elhalt Csecsemő Lászlót és Imre után mindjárt II. Endrére tér át s ennek megfelelően urát, Kun Lászlót nem II. Lászlónak, nem is IV.-nek, hanem III. Lászlónak írja, mint az esztergomi káptalan is 1292-ben (Cod. Dipl. VI. 1. 220.), holott ha II. Béla fia bitorló volt, Imre fia pedig nem számított királynak, bár nemcsak tulélte atyját, de meg is volt koronázva, tehát Fraknói elmélete szerint Imre után ő volt a törvényes király, Kun Lászlót II. Lászlónak kellett volna nevezni.

Végeredményül kimondja Ferdinándy, hogy a történeti igazsággal eddig is hirdetett nézetét tartja megegyezőnek, amely szerint nem fejlődött ki az Árpádok korában megállapodott trónöröklési rend, hanem rendesen az előkelők választották a királyt Árpád fimaradékai közül; az elsőszülöttség rendje csak mint erkölcsi momentum és csak III. Bélától kezdve jut érvényre, de ahhoz a nemzet jog szerint nem érezte magát kötve, miért is még életükben igyekeztek a királyok biztositani a trónt elsőszülött fiuk számára az által, hogy még saját életükben megkoronáztatták. Épen azért, mert nem volt kifejlett trónöröklési rend, vehette Mánuel császár azt a bátorságot, hogy a király testvérének öröklési jogát vitassa a királyi fiával szemben, de époly önkényes és hamis föltevésre volt épitve a Kinnamosz-féle öröklési jogszabály mint az elsőszülöttségi rend szerinti trónöröklés.

A két elmélet közül mindenesetre Ferdinándyé jár közelebb az igazsághoz, de azt hiszem, a hogy tévedt Fraknói, ő is téved a Kinnamosz-féle adat megitélésében, midőn azt állitja, hogy önkényes és hamis föltevésre volt épitve.

Kinnamosz sokat vitatott sorai a következők: II. Gézának két testvére volt, László és István, a kik valamivel megsértették bátyjukat, a miért ez nagyon megharagudott rájuk, úgy hogy menekülni voltak kénytelenek. Sok bujdosás után végre Mánuel császárhoz jutottak, ki Géza halála után azon igyekezett, hogy visszavigye őket hazájukba, hol törvényes szokás szerint egyiket a királyi szék illette meg. *Az a törvény van ugyanis a hunnoknál, hogy a korona mindig*

[1] Kivonatosan megjelent az Akadémiai Értesitő XXIV. köt. 6/7. vagyis 1913. junius—juliusi füzetében.

az életben maradt testvérre száll.[1] De Géza megvetette az ősi törvényt s az uralkodást fiára, Istvánra ruházta. A hunnok azonban, részint a törvény tiszteletéből, részint azért, mert tartottak a császár bejövetelétől, megfosztották Istvánt, Géza fiát a tróntól s az egyik testvérnek, Lászlónak adták át, a másik testvért, idősb Istvánt pedig fölruházták az *Urum* (Uram) méltósággal. Ez a méltóságnév ugyanis a trónörököst jelenti a hunnoknál.[2]

Kinnamosz nem tudja, mivel sérthették meg Gézát az öcscsei, a miért annyira megharagudott rájuk, de nyilván akkor kezdődött köztük a viszálykodás, midőn Géza — «megvetve az ősi törvényt» — 1152 körül uralkodótársnak vette maga mellé alig négy-öt éves fiát s ezzel igyekezett biztosítani részére a trónt.[3]

Csakhogy ebbe nem nyugodtak bele öcscsei, különösen a 19—20 éves István. Egyelőre ugyan még nem került szakításra az ifjak között — maga Géza sem volt több 22—23 évesnél, de a viszály magva már el volt vetve.

Mert ha jól volt értesülve Kinnamosz s nem valami önkényesen és czélzatosan kigondolt öröklési jogszabályról beszélt: akkor tulajdonképen egy, a nyugotitól eltérő trónutódlási rend volt a kutforrása azoknak a viszályoknak, melyek mindannyiszor ismétlődnek, a hányszor nemcsak fia, hanem öcscsei is voltak az uralkodónak. Ezt vitathatta István Gézával szemben s ez mérgesítette el köztük a helyzetet.

Ne feledjük, hogy a magyar ág a középázsiai törökség környezetéből szakadt mai hazájába. Ennek a törvényeit és szokásait hozta magával keletről, ugy hogy a régebbi bizanczi irók egyenesen turkoknak nevezték őket, a mely elnevezésre — tekintve, hogy a tiszta török nemzetiségü uzokat (oguzokat) sohasem említik «turk» néven — többször kifejtett véleményem szerint nemcsak a törvényekben, erkölcsben, s okásokban, viseletben, hadviselési módban stb. való hasonlóság adott okot, hanem ha nem is az egész nemzetnek, (a hogy Vámbéry vitatta), a vezéri nemzetségeknek mindenesetre turkoknak, altaji turkoknak kellett lenniök.

Már pedig a törökségnél nem az egyenes fiági leszármazási rend szerint történt a trónutódlás, hanem a testvérek vagy unokatestvérek kor szerint követték egymást az uralkodásban.

Itt van szemünk előtt élő példának Ozmán háza.

Csak jámbor óhajtásnak merült föl eddig a törököknél az ősi trónöröklési rend olyatén megváltoztatása, hogy ne a család legidősebb tagja, hanem a szultán fia legyen a törvényes utód; de nem merték megbolygatni. Azt megtehették, hogy öcscseiket kivégeztették, mint III. Mohammed (1595—1603.), ki trónraléptekor 19 öcscsét fojtatta meg; ezt elnézték, de ennél tovább nem mentek.

Tudjuk, hogy keleti szomszédainknál, a besenyőknél is az oldalág örökölte a fejedelmi méltóságot.

Róluk ugyanis azt írja Konstantinus császár, hogy a fejedelem halála után a fejedelmi méltóság unokatestvérére szállt. Mert köztük az a törvény és ősi szokás, hogy nem szabad a gyermekekre vagy testvérekre szállitani a méltóságokat, hanem azok, a kik viselik, elégedjenek meg azzal, hogy életfogytiglan uralkodnak, haláluk után pedig vagy unokatestvérük, vagy unokatestvéreik fiai következzenek, nehogy folyvást a nemzetség egyik ágán szálljon végig a méltóság, hanem részesüljenek és következzenek a tisztségben az oldalágiak is.[1]

Mellőzve a különböző tatár dinasztiákat Turkesztánban s Kipcsakban, a hol szintén a testvérek és unokatestvérek váltották föl az uralkodásban a khánokat s nem a fiaik, csak még az altaji turkokat említem meg s idézem Bilge kágánnak († 734.) és öcscsének, Külte-

[1] *νόμος γὰρ οὗτος παρὰ τοῖς Οὔννοις ἐστὶν ἐπὶ τοὺς πρεσβύτας ἀεὶ τῶν ἀδελφῶν τὸ στέμμα διαβαίνειν.* (Cinnamus. V. 4.)

[2] *Οὖννοι τοίνυν τὸ μέν τι τοῦτον αἰδεσάμενοι τὸν νόμον, τὸ δὲ καὶ τὴν βασίλεως εἰλαβηθέντες ἔφοδον, Στέφανον τὸν Ἰατζᾶ τῆς ἀρχῆς παραλύσαντες θατέρῳ τῶν ἀδελφῶν τῷ Βλαδισθλάβῳ ταύτην ἀπέδοσαν τῷ γε μὴν Στεφάνῳ, φημὶ τῷ πρεσβυτέρῳ, τὴν Οὐγρούμ ἀπεκλήρωσαν τύχην, βούλεται δὲ τοῦτο παρὰ Οὔννοις τον τὴν ἀρχὴν διαδεξόμενον ἑρμηνέυειν τὸ ὄνομα.* (Cinnamus. V. 4.)

[3] Egy 1152-iki oklevél mondja: «Regnante Geysa una cum filio suo Stephano duce.» (Árp. Uj Okl. I. 62. és VI. 101.)

[1] A honfoglalás kútfői. 116. oldal.

ginnek († 731.) csaknem azonos szövegü Orchoni sirfeliratából azokat a sorokat, melyekben Bilge az apja, Ilteresz kágán halála után áttér a nagybátyja, Kapagán kágán alatt történt dolgokra s ezt mondja:

«(Midőn atyám) a kágán meghalt, nyolcz éves koromban maradtam vissza, *fönnálló szokás szerint* nagybátyám lett a kágán.»[1]

Mindezek arra mutatnak, hogy Kinnamosznak igaza volt s a hagyományos örökösödési rend szerint a fivért illette a trón s nem a király fiát. A zavar a kereszténység fölvétele után következett be, de akkor azután teljes mértékben.

Nem is két-, hanem három trónöröklési rend került egymással szembe. A kereszténységgel együtt az idegen papok és lovagok megismertették és a fejedelemnél természetesen meg is kedveltették a nyugaton akkor már kialakulófélben levő szabályt, hogy az uralkodót fia követi a trónon. De mint a Turul 1908. évfolyamában kifejtettem, a Géza és Sarolta közti házasságkötés Árpád házának a turkoknál szokásos férfiágbeli örökösödésével szemben aktualissá tette a magyarság egyik ágának, a fekete ungroknak azt a Kelet-Európa határszélén tanyázó régi törzseknél még a masszageta-szarmata-korból fennmaradt s a mondai amazonokra visszavezetett jogszokását, mely az ú. n. fiu-leány örökösödési jogát vallotta a mellékágbeli férfiakkal szemben. Péter nemcsak a püspökökre és német lovagokra támaszkodhatott Vazullal és Szár László fiaival szemben, hanem a magyarság azon részére is, mely benne látta, mint Sarolt unokájában azt a személyiséget, kinek legtöbb jogosultsága van Sz. István után a királyi szék betöltésére. S midőn Péter magára haragította a magyarságot és elkergették, felesége és fiai hasonló jogigényei után a kunkabar, vagyis a fekete-ungrok fejedelmi házából származott Aba foglalta el a trónt. Neki már nem volt meg az a támasza a püspökökben és idegenekben, mint a mi volt Péternek s az uralkodásával elégedetlen főurak tömeges meggyilkoltatásából következtetve, egyik Árpád-házbeli herczegnek Csehország felől való betörése a külföldre menekült Szár László-fiak örökösödési jogának, a fiági öröklési rendnek kérdését is fölvetette a «turk» eredetű hét vezér ivadékainál s így aztán meglehetősen magára maradt, midőn a Péter segitségére jövő III. Henrik német császár megtámadta; Aba vereséget szenvedett s menekülés közben életét is elvesztette.

Midőn aztán Péter másodszor sem maradhatott meg a trónon s hazatértek a külföldre menekült Árpád-ivadékok: a nemzeti visszahatás nemcsak a régi öröklési rendet állította vissza — mert hiszen csak Kálmánnak sikerült, neki is öcscse, Almos, megvakítása árán biztosítani a trónt fia, II. István részére, hanem módosult alakban föléledt a régi társfejedelemség is.

A föntebbiekből következik, hogy a X. század fejedelmeinek sorrendjére nézve egyáltalában tévednek azok, a kik Árpád utódának leglegkisebb fiát, Zoltánt vagy Zsoltot, Zoltánénak pedig szintén a fiát, Taksonyt mondják.

Arról, hogy Árpádot Zoltán követte az uralkodásban, csupán Anonymus beszél. De Anonymus csak ezt az egy fiát ismeri Árpádnak, holott hiteles forrásból, a X. század dereka táján élt Konstantin császártól tudjuk, hogy volt több fia is és épen «Zaltas» volt köztük a legfiatalabb. Régebbi iróink olyanformán gondolták összhangzásba hozni Anonymus adatát Konstantin értesitésével, hogy a többi fiu Árpád életében elhalt s azért lett utóda a legkisebb, az akkor még gyermek Zoltán. Ámde Anonymus nemcsak arról nem volt tájékozódva, hogy Zoltánon és Taksonyon kivül Árpádnak egyéb fiai és unokái is voltak, hanem azt sem tudta, hogy 947/950 körül, a mikor Konstantin szerint Zoltán már nem volt életben, nem Zoltán fia, Taksony, hanem — mint Ferdinándy G. is rámutatott — Árpádnak Iutas nevü fiától származott unokája, Falis (Falês, Falitzis) volt a nagyfejedelem. Ebből aztán önként következik, hogy az Anonymus által Árpád halála után Zoltán uralkodása tartamául fölvett 40 esztendő fejedelmeire nézve egyáltalában nem jöhet számba Anonymus adata.[1]

[1] «... Kagan ucstukta özüm szäkiz jasta kaltîm ol törüdä özä äcsim Kagan oluriî.» Dr. Radloff W.: Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. Sz.-Pétervár, Neuc folge. 1897. 133. l.

[1] Többször kifejtett nézeteim alapján azért még nem tartom teljesen légből kapott számnak a 40. esztendőt.

Vagy ha számba veszszük: arra fektetjük a sulyt, hogy — mint mondja — Árpád halála után, «némi idő multával», a kiskoru Zoltán helyett *egy három tagból álló vezércsoport* — Anonymus Lélnek, Bulcsunak és Botondnak nevezi — vette át a kormányzást. A mit itt Anonymus ok és okozati viszonyba állított egymással: abból eredeti hagyománynak annyi fogadható el, hogy Zoltán, I. Endre és I. Béla az első följegyzések idejebeli királyok dédapja, gyermek volt Árpád halálakor, másfelől pedig, hogy Árpád elhunytával három társfejedelem vette át az uralkodást, vagyis megszünt a nagyfejedelemnek az a hatalma, melynek az etelközi vérszerződés után s a honfoglalás ideje alatt Árpád egyénisége adott sulyt és ismét föléledt az előbb háttérbe szorult gyulának és horkának a régi törzsszervezetből eredő fejedelmi hatalma. Bizonyos, hogy a hagyomány nem emlitette Zoltánt az Árpád utáni három fejedelem között, a kik közül kettőnek a neve meglehetős valószinüséggel megállapitható, a mire rögtön rátérek; Lél és Bulcsu pedig 947 felé csakugyan Zoltán fejedelem-társai lehettek s igy tehette meg őket Anonymus a Zoltán kiskorusága alatti regenseknek. Az a kombinációja különben, hogy Árpád utóda nem lehetett más, mint a fia, tehát Zoltán: a rendelkezésére álló adatoknál fogva s a III. Béla korabeli felfogás szemüvegén át egész természetes.

Mai tudásunk után egész biztosra vehető, hogy nem Zoltán volt az, ki Árpádot követte a nagyfejedelemségben.

Semmi okunk sincs arra a föltevésre, hogy fiai — talán az egy Levente kivételével — előtte haltak el. Leventének olvasom a «Liuntin» nevet (mely accusativusi alak s igy «Liuntis» volna a nominativus), mert hiszen ebben a magyaros alakban ismétlődik másfélszázaddal később. Konstantin császár a 895-iki bolgár háború vezérének mondja, de egy más helyen, midőn elszámlálja Árpád fiait, nem emliti őt, hanem Tarkast (Tarkatzus) mondja az első fiunak. Ebből következtetve, Árpád talán túlélte őt s úgy látszik, fia sem maradt, azért hallgatott róla Konstantin Árpád fiainak és unokáinak elsorolásánál.

Az Anonymus által felhasznált hagyományos adat lényege az lehet, hogy Zoltán fejedelemsége Árpád halála után 40 évvel végződött. Ha tehát Árpád 907-ben halt meg, Zoltán halála 947-re tehető.

Hát vajjon az első fiunak mondott Tarkas életben volt-e apja halálakor? Ha életben volt, mint legidősb fiu, föltétlenül ő lett a nagyfejedelem.

Már most ha számbaveszszük Liutprand azon adatát, a mely szerint a 922-iki olaszországi hadjárat vezére «rex Dursac» és «rex Bugat» volt: fölismerhetjük bennük az ezen időbeli két társfejedelem nevét, mert hiszen ezért adta meg nekik Liutprand a «rex» cimet. Bugat nyilván azonos Anonymus Bogátjával, a kit Bulcsu, a karchas vagy horka apjának mond; apja ugyan nem volt, de lehetett atyai nagybátyja, a Balaton zalai oldalán székelő Kálnak a bátyja, míg Bogát a helynevek tanusága szerint a somogyi oldalon ütötte föl szállását. Azt pedig a «rex» czim és a Bulcsuval való kapcsolat után kétségtelennek vehetjük, hogy ő volt a 922 körüli horka, rex Dursac tehát — a kit Liutprand különben is elébe helyez — a horkát rangban megelőző fejedelem volt.

A Dursac név magyaros alakjának megállapitására nézve felhozható a Nyitra- és a Barsmegye határszélén Nyitra meghóditása alkalmával Anonymus által emlitett «sylva Tursoc» — Turzsok erdő vagy Turzsok erdeje. Anonymus Zultája Konstantinnál Zaltas s igy a Tursoc, Dursac név betüugratással (v. ö. kürt—türök, czomb—boncz stb.) minden valószinüség szerint megfelel a Konstantin-féle Tarkas, Tarkatzusz névnek, vagyis rex Dursac tulajdonkép Árpád első fia. Erre van egy másik nyom is. Ugyanazon a vidéken, a hol a XII. században a «Sylva Tursoc» volt, Tarkas unokájának Termasnak (Termatzusz) a neve is fennmaradt a barsmegyei Tormos (XI. században Tarmas) község nevében.

Ezekből pedig kitünik, hogy Árpádot életben levő legidősb fia, Tarkas követte a nagyfejedelemségben s uralkodott még 922-ben is.

Ki lett az utóda: nem tudjuk? Lehetett esetleg Zoltán is, de lehetett Zoltánnak valamelyik bátyja is. A Hunn Krónika hét hunn fejedelmének lajstromában Chele három fia kezdi meg a névsort s aztán megint három testvér, a Bendeguz fiai következnek; a három-három testvér nyilván három X. századbeli társfejedelem zavaros emléke s Chele három fia, Béla vagy Bele (Vele), Keve és Kadicsa közül az utolsó azonos Anonymus Cadusájával, Hulec fiával, ki Zuárdnak, a 924-iki olaszországi kalandozás vezéréül Liut-

prandus által említett Salardusnak volt a testvére s mint Anonymus mondja, ő és Zuárd dulta föl Görögországot egész Fülöp király városáig (Philippopolis), a mi nyilván a 934-iki görögországi hadjárat hagyománya.

Ha a Chele fiainak mondott három hunn fejedelem neve a Kadicsa idejebeli (924—934 körül) három társfejedelem emlékét őrizte meg: akkor az első helyen említett Béla vagy Bele tekinthető nagyfejedelemnek. A Béla név csakugyan az Árpádház hagyományos nevei közé tartozik, de nem találjuk az Árpádfiak Konstantinféle lajstromában. Van azonban egy hasonló: Árpád második fiának, Jelekhnek a neve; lehetséges tehát, hogy Tarkas után, 924—934 körül, ő volt a nagyfejedelem s csak azután következett Zoltán, kinek fejedelemsége, mint föntebb említettük, Árpád halála után 40 év mulva, vagyis 947-ben végződött, amikor aztán Falis, Arpádnak harmadik fiától, Jutastól származott unokája lett a nagyfejedelem.

Ha Tarkas és Jelekh fejedelemség bizonytalan is, Falisé kétségtelen. Ez pedig kétfelekép is kizárja az elsőszülöttség szerinti trónöröklési rendet. Az egyikre, hogy t. i. Zoltánt nem fia, Taksony követte, már utaltunk; de azt is tudjuk, hogy életben volt Termás, Árpád első fiának Tarkasnak az unokája, már pedig 950 tájban nem ő, a trónnak nyugoton kifejlett felfogás szerinti törvényes örököse volt a fejedelem, hanem oldalágbeli unokabátyja.

Visszatérve Zoltánra, van Anonymusnak egy adata, melyet a föntebbiekkel nem egykönnyen lehet összhangzásba hozni. Azt mondja ugyanis, hogy még életében megtette fiát, Taksonyt fejedelemnek s fia uralkodásának harmadik esztendejében halt meg.

Miféle hagyományos emlék rejlik e mögött? Mert hiszen, hogy ilyesmit állítson Anonymus, valami adatának mégis csak kellett lenni.

Talán a másik krónikacsoportban: «Erdeuelui Zoltánról» fennmaradt hagyomány vezet nyomra. Ennek az a lényege, hogy Erdély elfoglalása után unokaöcscse, az uralkodó fejedelem (a krónikák Szt. Istvánnak mondják) rábizta a keleti részek kormányzását. Ha Zoltán fejedelem egy személy erdélyi Zoltánnal, akkor természetesen nem a Szt. István idejebeli erdélyi hódításról van szó, hanem a Szamosvölgy Tuhutum által történt elfoglalásáról. Tuhutumot Anonymus Tassal együtt szerepelteti a Mén-Marót elleni hadjáratban, Tas pedig nem más, mint Árpád unokája, Falis nagyfejedelem és Taksony unokatestvére, a kit Konstantin ugy emlit, mint a ki 950 táján életben volt. A Szamosvölgy meghóditása e szerint a X. század dereka táján történhetett, még pedig Árpád háza által s igy meg kell különböztetni a Gyulák fejedelemsége alá tartozó fekete ungrok marosvölgyi benyomulásától, de akkor nem Tuhutum volt az, a ki a Meszes kapun át hatolt Erdélybe vagy pedig nem ő tőle származtak az erdélyi Gyulák. Mellőzve a Tuhutumra vonatkozó hagyomány kérdését, a Szamosvölgy birtokbavétele mindenesetre azután történt, hogy a bihari terület Zoltán kezére került. Anonymus szerint az «úgynevezett kozár népek», köztük az avarok bukása után a Csiglamezőre menekült tiszántuli székelyek fejedelmének, a «bolgár szivvel parancsoló» Mén-Marótnak, az idősbik Marót unokájának vagy unokaöcscsének halála után szállt rá, kinek leányát nőül vette. A Mén-Marót elleni hadjárat hagyománya azonban azt sejteti, hogy nem az ő, hanem az idősbik Marót leánya lehetett Zoltán felesége. Az idősbik Marótról ugyanis megemlékszik a másik monda-változat is, melyet a Nemzeti Krónika tartott fenn, ez pedig Szvatopluk atyjának mondja Marótot. A Mén-Marót elleni háborut, melynek egyik vezéréül Zoltán unokaöcscsét, Tast mondja Anonymus, csakis oly módon magyarázhatjuk meg, hogy Zoltán felesége fiuleány volt, mig Mén-Marót oldalági fiuivadék s a kétféle örökösödési rend adott okot a háborura, mely valami kiegyezésfélével végződött s Mén-Marót megtartotta birtokai egy részét Bihar várával együtt. Midőn azonban meghalt, ez is Zoltánra szállt. Ekkora terület azonban megbolygatta a hármas fejedelemség egyensúlyát, Zoltán személyében nemcsak a nagyfejedelmi hatalom nőtt meg a társfejedelmek rovására, hanem Zoltán ága is tulsulyra jutott Árpád házának többi ágával szemben. Ugy látszik, tehát, le kellett mondania a nagyfejedelemségről unokaöcscse, Falis javára, a kivel — ha Tarkas és Jelekh csakugyan nagyfejedelmek voltak — a bessenyő örökösödési törvény szellemében az uralomban eddig nem részesült Jutas-ág került a hatalomra; Zoltánnak maradt

az ő ágát illető keleti részek fölötti uralom, a mi ép ugy megmagyarázná az Anonymusnál levő, mint az Erdeuelui Zoltánról szóló hagyományt.

Lehet, hogy Falis után még unokatestvére, Tas is nagyfejedelem volt. Tas, Szabolcs és Tuhutum együttes emlegetése legalább erre mutat, a mely esetben Tas a nagyfejedelem, a második helyen emlitett Szabolcs, az augsburgi vereség megboszulására küldött sereg egyik vezére a gyula s Tuhutum, az erdélyi Gyulák öreg apja, a horka.

De az augsburgi vereség után nagyon megváltozott a közhangulat. Ha előbb védekeztek a nagyfejedelmi hatalom tulsulya ellen, a mint Zoltán lemondásából következtethetni, most a németek részéről fenyegető veszedelem kivánatossá tette, hogy Zoltán ágára menjen át a nagyfejedelmi hatalom, kinek fia Taksony az anyja után már ura volt a Kőrös és Szamos vidékének.

A hatalmas Lél és Bulcsu, amaz Árpád unokájának, Tasnak az örököse (Anonymus a fiának mondja, a veje lehetett), emez a horka, mindkettő «rex» az egykoru németek szemében, a kik mellett — bárki volt is ekkor — csaknem háttérbe szorult a nagyfejedelem, ott vesztek Németországban.

Nem volt szükség arra, hogy Taksony erőszakos jellemü legyen, a nélkül is megnőtt a nagyfejedelem hatalma, ugy hogy helyét már a fia, Géza foglalta el, meglehet küzdelem nélkül, de az is lehet, hogy Árpád idősb fiainak ágazatát előbb le kellett törnie s erre czéloz a legenda, midőn övéivel szemben tanusitott kegyetlenkedéseit emliti. Kézai is azt mondja róla, hogy embervérrel volt fertőzve a keze. A mikor valaki ilyen emléket hagy maga után azokban a zord időkben, midőn olyan olcsó volt az embervér, annak csakis ugy volt értelme, ha az a vér a saját atyafiainak a vére volt.

Géza kezdte meg azt a szokást, hogy hatalmi sulyának latbavetésével fiát fogadtatta el utódának a rendekkel. Nem tudjuk, életben volt-e még akkor öcscse Mihály vagy sem? de ha már előbb elhunyt is, maradt két fia, kik közül Szár László — úgy látszik — valamivel idősb lehetett Szt. Istvánnál[1] s így az ősi jogszokásnak megfelelően ő következett volna a fejedelmi székben. Koppány lázadása azonban aligha tekinthető az Árpádházi oldalág trónrajutása végett kitört mozgalomnak, inditó okát az ősi vallás és szokások megvédésén kivül abban keresem, hogy Koppány, a balatonmelléki Horka-nemzetség egyik ivadéka megakarta akadályozni a három fejedelmi méltóságnak egy személyre leendő átszállását.[2]

Az ősi trónöröklési rend hagyománya nem veszett ki a nemzetből, a mig csak uralkodtak az Árpádok. Még III. Béla után sem szünt meg, mert mint tudjuk, II. Endre idejében is volt egy párt, mely Görögországba kivándorolt nagybátyjának, Géza herczegnek a fiait akarta helyébe trónra emelni s IV. Béla halála után öcscse, utószülött István is kezdett mozgolódni s csak hirtelen halála vetett véget terveinek.

Az a különbség azonban, a mi volt a királyi szék betöltésének ősi és nyugoti rendszere közt, azzal, hogy egymást folytonosan keresztezték, megakadályozta egy általánosan elfogadott öröklési jogszokás kifejlődését. Ez szükségkép maga után vonta, hogy mind több és több beleszólási joga lett a rendeknek s tulajdonkép ez volt a kiinduló pontja a nemzet szabad választási jogának, mely a vegyesházbeli királyok alatt aztán teljes mértékben kifejlődött.

NAGY GÉZA.

[1] Erre vonatkozó érveimet l. Turul 1906. évf. 53. l.
[2] V. ö. Turul 1908. évf.

KIHALTAK-E AZ ÁRPÁDOK 1301-BEN?

(Első közlemény.)

A mindennapi tapasztalat eléggé gyakran bizonyitja, hogy valamely tudományos kérdés megoldására számos esetben oly uton járunk, a mely a legnagyobb szorgalom, a legerősebb kitartás és a czélnak megfelelő s látszólag leghelyesebb segédeszközök igénybevétele mellett sem vezet eredményhez. A hiba épen abban keresendő, hogy az ezen uton elénk gördülő akadályokból, ellenmondásokból és lehetetlenségekből még mindig fel nem ismerjük, hogy hamis nyomon járunk és mintha valamely suggestio nyomása alatt állnánk, mindig ujra a már eléggé kitaposott utra visszatérve, végre a kutatás ujabb eredménytelensége után, a kincseket hiába kereső módjára, azzal vigasztalódjunk, hogy ama bizonyos kérdés egyszerüen meg nem oldható. Hogy ilyenkor minden gondolkodás azon alaposzlopára, a melynek értelmében a következtetés és az eredmény csak akkor helyes, ha a feltételezés hibátlan, nem gondolunk, magától értetik és ez adja annak a magyarázatát, hogy a tudomány annyi problémája, a melyeket már sok század óta hamis feltevés alapján akartak megoldani, csak akkor jutott a helyes kerékvágásba, ha a hamis uthoz eddigi ragaszkodással szakitva, kutatásunkat uj irányban folytattuk.

A dolgozatom czimét képező fenti kérdés, a mely nemcsak a magyar kutatót, hanem minden külföldi történettudóst és genealogust is érdekel, tudtommal az iránta érdeklő köröket már a XVI. század óta foglalkoztatja, a nélkül, hogy mai napig a végleges megoldáshoz vezető legcsekélyebb megbizható támaszpontot nyujtotta volna. Ennek az az oka, hogy a kérdéssel foglalkozott irók tulnyomó része, következetesen egy és ugyanazon uton járva, az itt velök szembeállt időrendi nehézségeket és genealogiai lehetetlenségeket azzal vélték áthidalhatni, hogy egy csak némileg elfogadható családtörténelmi sorrend elérése czéljából egyes nemzedékeket kényük-kedvük szerint elhelyeztek, a közvetlen ősatyákat helylyel-közzel kicserélték és némelykor még azt is megtették, hogy két egymástól megkülönböztetendő személyt egymással azonositottak; arra, hogy ily eljárás által a zavart csak növesztették és a rendezetlen anyag feldolgozását a későbbi kutató számára csak nehezebbé tették, persze nem gondoltak.

Ha jelen értekezésemben fenti kérdést ujabb elmélkedés tárgyává teszem, már előzetesen ki kell jelentenem, hogy mindazoknak az eljárását, a kik mindeddig e téren mozgolódtak, korántsem marasztalom el, sem előkelő szánakozás tárgyává nem teszem. Azon véletlen és ritka körülmény, hogy ugyanazon nemzedékekben ugyanazon személynevek egymással találkoznak, volt legfőbb oka annak, hogy a dolog tisztázására a legkalandosabb kisérleteket tették, mihez még a meglévő okirati anyag kritika nélküli kiaknázása s az elődök adataihoz fűzött vak bizodalom társult. A physikai restségi törvényből eredhető tény az, hogy a kutatók legnagyobb része az elődök iránti bizalom határait tullépve, lelkiismeretét azzal csitítja, hogy az elöd ama bizonyos kérdést már úgy is kimeritően tanulmányozta s igy történik aztán, hogy egyikök sem tanulmányozta.

Három család van, a mely a fenti kérdés megoldása alatt tekintetbe jön; a még létező Crouy-Chanel és Croy, valamint a már kihalt Rubempré, a melyeket egymástól elkülönitve az alábbi sorokban elmélkedésünk tárgyává tesszük.

I. Crouy-Chanel.

Franciaországban ma öt Crouy nevü helység van, melyeknek egyike a Croi nevet is viseli; fekszik pedig a Somme departement amiensi arrondissementjának picquigny-i cantonjában. A Croy = Crouy név jelentéséről is tudunk valamit elmondani. A Croy-Chanel-család két tagját a XIV. században a latin «de Cruce» névvel jelölik meg. Croy=Crouy tehát a latin crux és a franczia *croix*-val azonos. Somme megye valamikor a Picardie nevü kormánykerülethez tartozott és Amiens volt a főhelye. Crouyban volt egy vár, a mely eredetileg az Ailly és Picquignyi urak tulajdonához tartozott,[1] a kik

[1] Ezen Ailly a mai Ailly sur Somme, mely szintén a sommemegyei amiensi kerület picquignyi járásában fekszik. Picquigny az ugyanott fekvő hasonnevü járás főhelye. Maga Crouy vára vagy kastélya már régóta nem létezik; emlékét már csak a kis helység őrzi.

egyuttal Amiens vidame-jai voltak.[1] Kastélya már régóta nem létezik; emlékét már csak a kis helység őrzi.

Akkor, a midőn Crouy még az amiensi kegyurak védnöksége alatt állt, volt ott egy nagyobb birtokterület, a melynek egyes részei több oly közbirtokos-család kezein voltak, a kikről nem lehet bebizonyitani, hogy egy és ugyanazon egyenes őstől származtak. Azt azonban, hogy az akkor még nehézkes közlekedési viszonyok és a patriarkálisnak nevezendő családi érzék hatása alatt egymás között házassági összeköttetéseket hoztak létre és hogy majdnem mindnyájokat sógorsági kapocs fűzte össze, magától értendőnek vehetjük. E különböző családok[2] tényleg birtokoltak ugyan a Croy nevü nagy uradalomban, *de csak részbirtokosok czimén*, nem voltak tehát azon jogos helyzetben, hogy a Crouy nevet, mint családi nevet használják, mert egyetlen egyikök sem mondhatta magáról, hogy a croyi uradalom összes területe az övé s ő csak mint *Croyban* székelő közbirtokos szerepelhetett. Ebből már most magától értetik, hogy ott, a hol egy és ugyanazon nagyobb birtokterületen különféle birtokosok voltak, az összes terület egyes alkatrészei külön nevet viseltek, a melyet az illető birtokosok az idő folyamán, az ugyanazon területen velük együtt lakó birtokostársaiktól való megkülönböztetés czéljából családi nevükké tettek és hogy ez esetben az össznév már csak a kisebb területből származó családi név közelebb megjelölésére és magyarázatára szolgálhatott.[3] Igy kellett ennek a Crouy-Chanel családban is lennie. Már a legrégibb tagjai viselik a Crouy Chanelis nevet; helylyel-közzel csak Chanel (1309, 1316), Chanelis alias Croy, Chanelis alias Crouy (1327) az alakja, de hogy mit jelent a Chanel, azt a kutatók mindeddig nem állapitották meg. Hogy ezen birtok az egykori Dauphiné-ben feküdt, a mint ezt egyik helyen[1] olvashatjuk, sehogy sincsen bebizonyitva s ily nevü helységet a rendelkezésemre álló régibb és ujabb források egyikében sem találok. Miután a család korábbi tagjai ugy a latin, mint a franczia nyelven irt okiratokban mindig csak a «condominus Croiacensis» (=Croy részbirtokosa) és a «sire en partie de Croy de seur Somme (=a Somme mentén fekvő Croy egy részének ura) nevet, illetve czimet viselik, kézzelfogható, *hogy a Croy területén fekvő ama birtokrész, a mely e család kezén volt, a Chanel nevet viselte, a mely az évek folyamán a megkülönböztetendő jelzőül szolgált Croy vagy Crouy hozzákapcsolása nélkül is családi névvé alakult.*

Az ezen család multjának felvilágositásához vezető kutatás terén lezajlott irodalmi harcz akkor vette kezdetét, a midőn a család 1790-ben a «Chronologie historique des ducs de Croy»[1] czimü könyvet közzétette. Magától értetik, hogy e munka a magyar irók tudomására is jött és hogy azóta hosszabb és rövidebb szünet után erre vonatkozólag ujabb irodalmi termékek jelentek meg, a melyeknek azonban egyéb eredményök nem volt, mint az, hogy az e téren már eléggé felhalmozott darabok számát mindig egygyel szaporitották. Ezen termékeket felsorolni

[1] Vidame a latin vicedominus; annyi mint a mai védnök, kegyur (Patron).

[2] Ezekhez tartoztak pl. a következő urak: 1. Egyed 1207—1215: 2. I. Péter 1214—1250 és fivérei Rudolf (1214) és Gellért (1214); 3. Enguerram (a német Ingram) (1270) és fiai: II. Egyed (1270—1279), János (1270), II. Péter (1270—1279) és Vilmos (1270); 4. Bertalan (1342).

[3] Hogy ez a helyes felfogás, bizonyitja a Dauphinéban feküdt Allevard nevü helység, a melylyel elmélkedéseink folyamán még sokszor találkozunk. Ebben az okiratok tanusága szerint többek között a következő apróbb birtokok voltak: la tour en Allevard, la tour de Trolli, Sallié, magnus Closus (=Clausum), Rosair (Rouzeria), Monthouvrard, Tuchet, Chanay stb. A Saint-Allais nevü franczia genealogus, kire még visszatérünk, azt állitja, hogy Crouy-Chanel Felix az 1282 febr. 9-én kelt osztálylevélben az Allevard szomszédságában feküdt Bellecombehoz tartozott Chanel vagy *Chanay* nevü ingatlant maga számára fenntartotta volna s hogy Felix és Márk fivérek azóta a Croy-Chanel nevet viselték volna. Saint Allais itt nagyon téved, mert a család a Croy-Chanel nevet már 1282 előtt is viselte. A Chanay-névvel — legalább az Érdi-féle gyüjteményben — először Chanel Hektornak 1488-ban kiállitott végrendeletében találkozunk. Miután az illető okirat őt világosan Hektor Chanelinek, a «*domini Chanay Alavardi*» urának nevezi, megczáfolhatatlanul be van bizonyitva, hogy Chanel nem Chanay s hogy ez utóbbi az allevaidi határban feküdt ingatlan volt. Bellecombera nézve alább még valami megjegyezni valónk lesz. Arról pedig, hogy Felix 1282-ben magának Chanelt vagy Chanayt fenntartotta volna, az illető osztálylevél egy szót sem tud.

[1] Turul 1912. évf. 50. (Nagy Géza úr. «A Croyak» cz. dolgozata.

[2] Grenoble, Couchet J. M. kiadásában.

vagy alaposan megismertetni e helyen teljesen fölösleges.

Egyetlenegy iró volt, a ki tárgyunk kidolgozása iránt némi tekintetben bizonyos érdemet szerzett; ez az 1871-ben elhalálozott Érdi (azelőtt Lutzenbacher) János, a ki 1848-ban «A magyarországi Crouy nemzetségnek története» czimü munkáját kiadta s ebben a családra vonatkozó 66 okiratot közzétett. Érdeme azonban csak arra szoritkozik, hogy ezen okiratokat közölte, mert az ezeken alapuló saját végeredménye és következtetései nem érdemelnek elismerést. Oly könynyelmüséggel és kritikahiánynyal még senkisem használta fel az okirati anyagot, mint ő. Az egyik vagy másik darabnak adataiba helyezett vak bizalom, a hozzá méltó elődök eredményeire való esküvés és a legdöntöbb pontoknak majdnem szándékos figyelmen kivül hagyása következtetéseinek értékét határozottan nevetségessé teszik. Vele szemben bizony bátran állithatjuk, hogy a 150 évvel korábban élt Imhof, a ki 1699-ben a Croy-család leszármazásáról irt, kétségkivül lelkiismeretesb és komolyabb kutató volt.

Az Érdi által közzétett okirati anyagnak két főforrása van: az egyik a grenoblei törvényszéknek 1843-ban bemutatott eredeti darabok hitelesitett másolatai, a melyek részben a «Chronologie historique» adatain alapulnak és a melyekről jogosan feltételezhetjük, hogy hitelesitett alakjukban Érdi rendelkezésére álltak, a másik forrás az amiensi Notre-Dame nevü káptalan birtokában volt halottikönyvi s egyéb természetü adatok, a melyeket a grenoblei törvényszék szintén 1790-ben vizsgált meg. Ha már mostan Érdi e darabokat nem tette beható tanulmányozás tárgyává, joggal lehetett volna remélni, hogy követői azoknak felhasználásában több kritikai gondosságot fognak kifejteni; de ez sem történt. Azok, a kik ezen okiratok alapján az Árpádoktól való leszármaztatást bizonyosnak vették, örömittasan reprodukálták — nem tudni hányadszor? — az ezen leszármaztatást állitólag igazoló darabokat és öntudatos és könnyelmü elvakultságukban, tekintet nélkül az ezen darabokban szembeszökő lehetetlenségekre, bátran kijelentették, hogy ezen okirati anyag feltétlenül valódi; a kik pedig az ellenmondásokat és lehetetlenségeket felismerték, megelégedtek azzal, hogy az anyagot a nélkül, hogy mélyebbre beható elemezés tárgyává tették volna, egyszerüen hamisnak és koholtnak nyilvánitották.

Csakhogy nem volt mindig és mindenütt feltétlen igazuk!

A ki hosszu éveken keresztül okirattani kutatásokkal foglalkozik, annak felismerésére jut, hogy valamely okirat valódiságának megbirálására a benne szereplő belső s külső ismérvek összességének kritikai összefoglalása feltétlenül szükséges és hogy elég gyakran egy apró, látszólag jelentéktelen és eddig nem méltatott pont döntő lehet. Az itt figyelembe veendő belső s külső ismérveknek rendszeres felsorolása e helyen messzire vinne; megelégszem annak hangsulyozásával, hogy az okirat főtartalma, illetve cselekvése s a benne szereplő személyek időrendi s genealogiai megbirálása rendesen elegendők arra, hogy a darab valódiságáról tanuskodjanak.

A levéltári kutatásokból eredő másik elv az, hogy *hamisitás és hamisitás között különbség van.* A hamis, a koholt okiratban minden hamis vagy legalább is legnagyobb mérvben gyanus. Ha valamely okirat oly cselekedetekről szól, melyek sokkal korábbi vagy későbbi időre esnek, ha benne oly személyek szerepelnek mint cselekvők, a kikről okirati bizonyossággal kimutathatjuk, hogy az illető darab keltezésekor nem éltek vagy az okiratban emlitett állást el nem foglalhatták, akkor a darab koholt és mint ilyen, rögtön felismerhető. Van azonban számtalan oly eset is, a melyekbe vagy már az illető okirat eredeti példányának keltezésekor, vagy pedig egy átirat, esetleg egy későbbi, bár hitelesitett másolása alkalmával szándékosan, önkéntes és csalfa módon végrevitt eljárás utján változtatásokat, függeléket, toldásokat és beszurásokat csempésztek bele, a melyek a darab megbizhatóságát természetesen a legnagyobb mérvben megingatják és elég gyakran tönkreteszik. A legtöbb kutató már most abba a nagy és mindeddig nem eléggé méltatott hibába esik, hogy a kellő határt tullépve, az interpolált okiratot az absolute hamistól meg nem tudják különböztetni, a minek sokszor az a következménye, hogy sok eddig homályos kérdés megoldatlan maradt. Igaz ugyan, hogy az interpolatio is hamisitás, de szemügyre kell vennünk, hogy ez csak épen a beszúrt passusra, de nem az okirat összes tar-

talmára vonatkozik. Az interpolált okirat tartalma, cselekvése a hamisitott hely kiküszöbölése után még mindig szerepelhet mint megtámadhatlan igazság és hozzájárulhat valamely homályos kérdés megoldására.

Az Érdi által közzétett okiratok egy részét és épen azokat, a melyek azon királyt nevezik a kitől a Crouy-Chanel-család magát egyenesen leszármaztatja, az összes eddigi kutatók egyhangulag és irgalmatlanul feltétlenül hamisaknak nyilvánitották és minden időrendi s családtörténeti lehetetlenségek és ellenmondások alapjává bélyegezték. Ebből az következik, hogy mindnyájok kivétel nélkül a koholt adatokból eredő állitásokat vizsgálódásaik kiinduló pontjává épen oly görcsösen megtartották, mint elődeik. Arra, hogy az interpolált hely kiküszöbölésével egy darab igazság is visszamaradhatna, a melynek nyomán a vizsgálódás helyes uton járhatna, egyikök sem gondolt.

Én ellenkező utnak indultam és az interpolatio minden salakjától felszabaditott okirati anyagból származó eredményeket keresem. Alapul használom az Érditől közzétett okiratokat és egyéb bizonyitékokat, a melyekről azonban, mert az eredeti darabok nem állnak rendelkezésemre, mindig fel kell tételeznünk, hogy Érdi őket az előtte feküdt eredetiek szerint betühiven közölte. Mellékesen azonban még meg kell jegyeznem, hogy egynéhány darabja, nevezetesen a latin nyelven irottak és ezek közül különösen a régibb keltüek, helylyel-közzel nehezen érthetőleg és rosszul vannak közzétéve; hogy ki ennek az oka, azt nem lehet könyvéből megállapitani.

Ennek feltételezésével fogom most egynéhány darabját a tőle adott sorrendben kritikai vizsgálódás tárgyává tenni.

1. 1279 márcz. 1. Brastol.

Szerződés, a melyet egyrészről a nemes, hatalmas és nagyságos «*vir felicius dictus Crouy Chanelis ur*», másrészt Brastola [1] várának és tartozékának lakosai egymás között kötöttek. Crouy-Chanel ura azt követeli az utóbbiaktól, hogy lovaiknak a Veyga nevü erdejében történendő legeltetéseért az eddigieknél magasabb dijakat fizessenek. Kérik tehát arra, hogy maradjon az eddigi dijak mellett és arra hivatkoznak, hogy e dijakat ugy ő alatta, mint elődei alatt fizették, a mint ez nevezetesen még röviddel ezelőtt a királyi nagyatyjának nemes szivének méltó Crouy Chanel András, fenti Feliczius elődje s atyja alatt szokásos volt. Felix jóváhagyja a kérelmezők folyamodványát és megerősiti ezt azzal, hogy a szent evangeliumot sajátkezüleg megérinti (=ad sancta Dei evangelia inde per eum corporaliter manu tacta). A szerződést de Gaule (=Gallia) Aynardi Antal közjegyző s az arra felkért tanuk jelenlétében állitják ki.

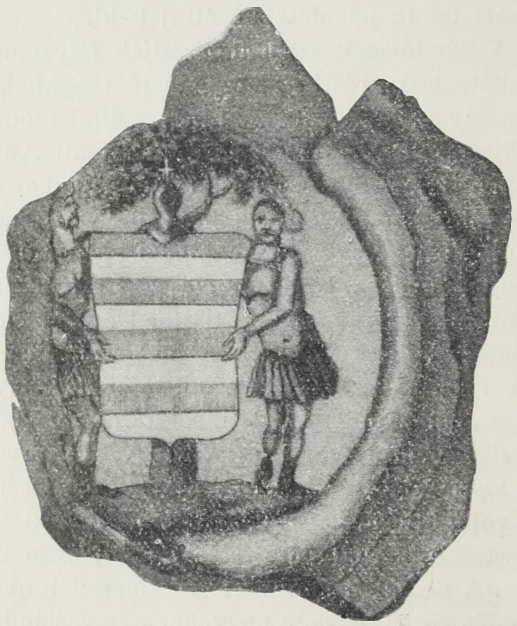
A kérelmezők azzal támogatják folyamodványukat, hogy részint szavahihető tanukkal, részint egy az Utraici Konrád jegyző által 1260-ban kiállitott okirattal bizonyitják, hogy fenti András ezen régóta érvényben volt legeltető dijakat elismerte. Az okiratot Brastolban «super venerandum simulacrum regis Andreæ proavi dicti domini Crouy Chanelis», tehát a nevezett Crouy Chanel dédatyja, András király tiszteletreméltó mellszobra előtt állitották ki. A grenoblei törvényszék 1790 márczius 26-án azt mondja, hogy az előtte bemutatott eredeti okiraton Felixnek viaszba nyomott czimere látható volt. Körvonalán kissé rongált állapotban volt; a pajzs sértetlen volt, kivéve az egyik pajzstartót, a ki ugyszolva a czimert támasztja s feléig el van koptatva. A pecséten lenyomatott czimerjelek nyolcz ezüst és vörös pólya, a melyeket egy vaslándzsával fedett kereszttel diszitett sisak fedez. Az egészet két fegyveres pajzstartó támasztja; a pajzs — ugy látszik — mintha egy fán függne. Ezen leirás szószerinti hűséggel felel meg a czimernek itt adott hasonmásának.[1]

[1] Brastola fekvéséről majd alább lesz szó.

[1] A Crouy-Chanel család czimerét Saint-Allais következőleg ábrázolja: Négy részre osztott. Az első mezőben Francziaország, a másodikban Sasenage: tiz ezüst és kék czimerképtől többszörösen vágott; az oroszlán vörös, karmos, nyelves és aranynyal koronázva, a harmadik mezőben de Pons: hat képtől aranyban és vörösben harántosztott ezüst pólya; a negyedikben O-Narbonne: tar mezőben vörös és mind ez boritja Magyarország, illetve Croy czimerét: nyolcz ezüst és vörös pólyát. Az egésznek tetején félgolyóalaku ódon korona, a melynek tetején kis lándzsával ellátott kereszt van; a korona azonkivül lánczokkal és apró keresztekkel van diszitve, a melyek elölről és oldalról lelógnak. Pajzstartók: két vértezett harczos. Megjegyzendő, hogy a Sassenage-, de Pons- és Narbonne-czimerek házasság utján jöttek a családba.

Ez a darab — úgy látszik — a család birtokában levő okirati anyag legrégibbje és mindazoknak a kiindulópontja, a kik a legrégibb darabokat koholmányoknak tartják.

Elemezzük! A cselekvésről nem akarunk sokat beszélni. Ha valaki egy okiratot azért hamisit vagy gyárt, hogy vele a kiállitónak valamely királyi családtól való leszármazását bizonyitsa, akkor e czél elérésére bizony sokkal megfelelőbb és előkelőbb alapot fog kiszemelni, mint olyat, a melyből csak az tünik ki, hogy egy nagyobb ló hat, egy kisebbik pedig három dé-

nárért valamely erdőben legelhet. A cselekvés itt tehát a legeslegegyszerübb, legártatlanabb és leghihetőbb, egy mindennapi szerződés a tulajdonos, illetve a földesur és a bérlők között. A szerződő bérlők és a tanuk kivétel nélkül vidéki emberek és polgárok, a kik közül egyikmásiknak talán családneve sincs és csak atyjának keresztneve után magát nevezi [1] és igy magától értetik, hogy itt semmi gyanu nem lehet az iránt, hogy sokkal korábban vagy később élt nagyhangzásu személyekkel van dolgunk.

[1] A grenoblei törvényszék azt mondja 1790-ben, hogy a tanuk sorában két kisasszony (=damoiseaux) is szerepel. Bárki is volt e véleményen, nem értette a latin szöveget; a «domicellorum»-ot kisasszonynak vette. Domicellus pedig a középkori latinságban a kisebbrangu nemességhez tartozó fiatalabb tagjait (a magyar urfit és a német *Junkert*) jelöli meg.

De van a darabnak mégis két sebző pontja

A földesur az okirat bevezetésében a «nemes, hatalmas és nagyságos Crouy Chaneli Felix úr,» részesül tehát oly czimzésben, a melyet bármely nemesi származásu földbirtokosnak lehetett adni; a bevezetésben egyetlenegy betüvel sem érintik királyi származását; de a midőn arra kerül a sor, hogy a földesur atyjára, Andrásra hivatkozzannak, egyszerre csak azt olvassuk, hogy ez a királyi nagyatyjának magas szivére méltó módon cselekedett. E körülmény kiemelése legalább is felesleges és indokolatlan és e passus kihagyása mitsem változtat a szöveg összefüggésén; *e passus tehát a legnagyobb mérvben gyanus!*

Sokkal sulyosabb természetü az a passus, a mely András királyról szól. Alig hihető, hogy azon helyiségben, a melyben a szerződést kötötték, András királynak arczképe vagy mellszobra létezett volna és még kevésbbé hihetjük, hogy Brastol valamely közterén e király emlékszobra vagy mauzoleuma (a mint ezt a grenoblei törvényszék vélte) állt s hogy ez előtt szentesitették volna a szerződést. *Itt tehát határozottan legrosszabb fajtáju interpolatioval van dolgunk, a mely otrombán ugyan, de elég világosan arra törekszik, hogy a földesurat András király dédunokájává tegye.*

Ha azonban e két beszurt helyet kutatásunk köréből kiküszöböljük, szavahihető okirat marad vissza.

2. 1282 febr. 9. La tour de Trolle en Allevard.

Az okirat a következő bevezetéssel veszi kezdetét: Midőn a tiszteletreméltó emlékü illusztris István herczeg Franciaországból Olaszországba indult, még mielőtt Velenczébe érkezett, az ajándékozás, vétel és egyéb czimen szerzett összes jogainak, szerződéseinek, szerzeményeinek, kötéseinek, nevezetesen pedig a Crouy nevü uradalom és vár egyetemes örökösévé az élők között szokásos adományozás szabályai szerint fiát, a főmagasságu «Velenczei» András (dictum Venetianum) nevü urat nevezte ki. Most pedig ezen András fiai, az öregebb Crouy Chanel Felix és az ifjabb Crouy Chanel Márk azokat a birtokokat akarják maguk között felosztani, a melyek a Foscarino [1] Tamás nevü közjegyző által kiálli-

[1] A Foscariniek előkelő velenczei család voltak, a melyből egynéhány doge is származott.

tott okirat alapján rájok háramlottak. Ez az okirat az atyjuktól 1278 január 25-én kiállitott nyilatkozatot tartalmazza. Mindkettejüknek megvannak a maguk bizalmi emberei. A fölosztás tárgyát csak azon jószágok képezik, a melyekkel András Franciaországban rendelkezett, nevezetesen pedig *Croy* vára s uradalma. A Dauphinéban fekvő *Allevard*[1] az öregebb Felix kizárólagos tulajdonában marad, mig Croy és összes tartozéka a fiatalabb Márkra száll át.

A feltételek és egyéb pontok a következők:

a) Mindkét félnek jogában áll hat éven belül uj felosztást kérni; az osztást kérő azonban köteles arra, hogy 200 font jó tours-i ezüstgarast fizessen.

b) Márk köteles arra, hogy Felixnek a felosztás napjától számitandó három hónap lefolyása alatt 1070 font fenti ezüstgarast készpénzben fizessen.

c) «Ha a két fivérnek egyike, nevezetesen Márk vagy legalább János nevü fia a nemes Katalin kisasszonyt, a Crouy nevü vár társbirtokosát és az Orania nevü föld urnőjét, mindkét fivér rokonát (=consobrina) nem venné feleségül, akkor jelen birtokosztás semmisnek tekintendő.»

d) Addig, mig Felix teljesen kifizetve nincs, Márk köteles arra, hogy magáért négy (nemesi) kezest állitson, a kik az országfejedelemnek (=a dauphin) allevardi várában addig maradnak őrizet alatt, mig Márk adósságát le nem rótta.

e) Mivel a jó példák követendők, ugy Felix saját, mint Antal nevü fia nevében, valamint Márk saját és János nevü fia személyében arra kötelezik magukat, hogy a Szavoyai s a Maurienne-i grófok részéről adott példát követni fogják. Megigérik, hogy egymást mindenkor és minden alkalomból fegyveres kézzel és pénzösszegekkel kisegitik, testtel-lélekkel támogatják, maguk között házassági összeköttetéseket létrehoznak és végre «mindig és minden időben czimerükben fehér és vörös szineket hordanak, csatakiáltásul a Jeruzsálem nevet elfogadják, kikiáltják és minden háboruban és ütközetben alkalmazzák, mert ezen harczkiáltást és az emlitett szineket hosszu évek óta nemcsak mindkét fivér, hanem összes királyi s herczegi őseik, atyáik, nagy- és dédatyáik használták és számos jeruzsálemi hadjáratokból hazahozták, tornajátékok alkalmából viselték és hangoztatták.»

f) Márknak nem lehet része azon jószágokban és készpénzben, a melyeket Crouy Chanel Péter, András nevü atyjuk természetes fia, atyai területéből történt szökése után Felix nevü fivérének hagyott. E Péterről t. i. azt mondják e pontban, hogy atyjának és fivéreinek nevéről lemondva, a Tarentesanus Péter nevet használta, a mi őt azonban nem akadályozta abban, hogy igen magas papi állást nyerjen.

Legyen itt azonnal kiemelve, hogy e Tarentesia a mai *Tarantaise*. Mint a szavoyai herczegség egyik tartománya valamikor az Alpesek, Maurienne, Szavoya s Foucigny között feküdt; fővárosa volt Moustiers és benne székelt egy érsek.

Mindketten (Felix és Márk) megesküsznek, hogy jelen szerződést tisztelni s követni fogják; ők is sajátkezüleg érintik az evangeliomot és azonkivül «*a nevezett fivér urak nagyatyjának: a fenséges András király szent és félelmetes lelkére*» esküsznek.

A szerződést az Allevardon lévő la tour de Trolli nevü helyen a fenti kezesek és egyéb e czélra összehivott tanuk jelenlétében állitották ki, a mire azt a közjegyző szokásos módon hitelesitette.

Felette érdekes és értékes darab ez, a mely az ellenfelek kezén a leghathatósabb fegyverré vált és az okirat megbizhatóságát az ő módjuk szerint teljesen aláásta.

Bevezetése egy István nevü herczegről szól, a ki, mielőtt Velenczébe jutott volna, Franciaországban lévő birtokait «Velenczei» András nevü fiának átadta. Miután már az 1279. évi okirat mondja, hogy ezen András (II.) András királytól származik és miután mást mint II. András királyt nem ismertek, a ki egy István nevü fiut hagyott és miután jelen darab még azt is mondja, hogy ezen István fia Andrást «Velenczei»-nek nevezték, mialatt magától érthetőleg csak III. András királyt értették: kézzelfogható volt, hogy itt megint rengeteg koholmánynyal van dolgunk és az egész darab semmit sem ér.

Ez értelemben igazuk is volt. Teljesen feles-

[1] Ma Isére megye grenoblei kerületének allevardi járásában; elég nagy mezőváros.

leges itt mindazon megsemmisitő időrendi s genealogiai indokokat ismételni, a melyek az István királyfinak és III. Andrásnak belevonásáról szólnak; reméljük, hogy ez az ut, mint nem a czélhoz vezető örök időre járatlan marad.

Jelen esetünkben tehát oly István nevü herczeggel van dolgunk, ki általános feltevés szerint II. Andrásnak utószülöttjével azonos volna. Az okirat azonban egyetlen egy szóval sem mondja, hogy magyarországi herczeg volt, holott pedig nagyon csábitó dolog lett volna mindjárt a darab bejáratán hangsulyozni, hogy II. Andrásnak a fia. Elég jól ismerjük az utószülött István életfutását is tudjuk, hogy egész életét Olaszországban, nevezetesen Ravennában és Velenczében töltötte; arról pedig, hogy Franczia országban is élt, szót sem tudunk; okiratunk pedig világosan mondja «in Italiam *per gentem Galliam* transivisset» és már ezen egyetlen körülmény is elegendő arra, *hogy ezen Istvánt az utószülött Istvánnal azonositani nem szabad és hogy itt két hasonnevü nemzedéknek eddig fel nem ismert és véletlen találkozásával van dolgunk!*

István fiát itt Andreas dictus Venetianusnak nevezik, a ki, miután atyjának franczia országi örökségét átvette, bizonyos idő mulva «hogy igen távoli vidéken atyja részéről nyert bizonyos jogok, engedmények és szerződések érvényesitése érdekében pörösködhessen (=bella diversa agens)» franczia országi birtokait fiainak, Felixnek és Márknak átengedte. Hogy a legtöbb kutatók e «velenczei» Andrásban III. Andrásra, a kinek a történetirók szintén e jelzőt adják, határozottan ráismerni véltek és még ma is vélnek, könnyen magyarázható s meg is bocsátható. III. Andrásnak velenczei anyja volt és életének tulnyomó részét Velenczében töltötte, miért is mai napig többnyire «Velenczei»-nek nevezik; *arra pedig, hogy egyetlenegy egykoru okirat és a hozzá időrendileg legközelebb álló krónikásoknak egyike sem e néven nevezi, mai napig senki sem gondolt.* A bécsi krónika folytatója «Andreas marchio de Aeste (=Este) *Lombardus* quidam»-nak nevezi; a Flórián-féle krónika folytatójánál «Andreas marchio de Este» néven szerepel; a klosterneuburgi krónikában: «Andreas Marchio de Este *Longobardus* quidam» olvasható; Hageni Gergelynél ez a neve: «Margraff Andres von Est»; más helyen találjuk: «novus rex Ungarorum dictus de est,[1] sőt az itt legmérvadóbb Hornecki) Ottokár is rimes krónikájában III. Andrást «Estei Andrásnak» nevezi stb.

Egyetlen egy forrást ismerek, a mely itt némi kivételt képez. II. Károly sicziliai s nápolyi király 1291 ápr. 21-én mondja, hogy IV. László halála után «*quidam de Venetiis Andreatius nomine*» Magyarország trónját bitorolta.[2] De ennek sem «Velenczei András» a jelentése; ez csak annyi mint egy «Velenczé»-ből való András; nem megtámadhatatlan dogma tehát, hogy fenti Andreas dictus Venetianusban csak III. Andrást, a kinek e melléknevet csak sokkal később adták, lássuk. Tárgyunk legujabb dolgozója[3] megengedi annak a lehetőségét, hogy a Crouy Chanel-féle irodalom ezen Andrásában nem épen csak III. Andrásról, hanem az Árpádoknak egy más ily nevü tagjáról is lehet szó.

Ebben ugyan igaza van; de ő is elnézi, *hogy itt nemcsak más Andrással,* ***hanem egy más Velenczei Andrással van dolgunk.*** A mint majd alább megbizható forrásból meglátjuk, István fia «Andreas dictus Venetianus»-nak velenczei felesége volt és életének utolsó éveit Velenczében töltötte, hol 1278 kezdetén meg is halt; elnevezése tehát teljesen jogosult. Ehhez még az is járul, hogy a XVI. és XVII. század legmérvadóbb és legjobban elismert történetirói Croy Márk atyját, Andrást, II. András király fiának vették, a mely körülményt darabunk hamisitója vagy hamisitói 1790-ben bizonyára ismerték. Miért találták volna szükségesnek, hogy ellentétben az általános feltevéssel, II. András és Velenczei András közé egy Istvánt csempészszenek be, a mi kétségkivül bizonyitékaik megbizhatóságának és genealogiai leszármaztatásuknak gyanus mellékizt adott volna?

Ha mindezen érveket összegezzük, arra a végeredményre kell jutnunk, hogy Felix és Márk atyja tényleg «Velenczei András» néven szerepelt és hogy az ő atyja egy István nevü herczeg

[1] *Pertz*, Scriptores rerum Germanicarum IX. 716., 749. XI. 749. *Pez*, Scriptores rerum Austriacarum I. 470., 1111. András atyját, Istvánt egy 1271. évi békeszerződés «Stephanus *Lombardus* nepos marchionis Estensis»-nek mondja (Fejér V. 1., 122) és ennek alapján a legtöbb krónikás III. Andrást is «Lombardiai»-nak nevezi.

[2] Anjoukori diplomatiai emlékek. I. 76.

[3] Nagy Géza úr a fentidézett Turul-dolgozatban.

volt. Maga az okirat pedig egyetlen egy szóval sem árulja el a bevezetésében, hogy e kettő királyi családból származott.

A birtokfelosztás maga mint ilyen sehogy sem gyanut keltő; más kérdés azonban az, vajjon a szerződés egyes pontjaiban emlitett személyek és mellékkörülmények a szigoru birálattal szemben helytállóknak találtatnak-e. Elemezzük!

Felixnek a következő bizalmi férfiai vannak.

a) *Amadé, Genf grófja.* E franczia dynasta-család nemzedékrendi tábláját ismerjük. A szóban lévő Amadé e néven családjának második tagja; követte az 1290 körül elhalt bátyját, II. Aymont és meghalt 1308 május 22-én.

b) *Petrus Pilosus.* Pilosus a latinban annyi mint «szőrös». A későbbi okiratok értelmében a család franczia neve *du Peloux.* Allevardon lakott mint szerény és a kisebb nemességhez tartozó család, a melyről biztosra vehetjük, hogy az ugyanott lakó Felixszel mindennapi érintkezésben volt. Igy tehát sehogy sem hihető, hogy az esetleges hamisitónak valamely előkelő családdal való dicsekedés czéljából szolgálhatott volna.

Márk bizalmi férfiai a következők:

a) *Clermonti Rudolf, Negelle ura,*[1] Franczia-ország connetable-ja. Nevén családjának második tagja; igen előkelő nemzetség ivadéka, 1287-ben connetable; meghalt 1302 májusában, a flamandok ellen Courtray-ban vivott csatában.

b) *Guinesi Balduin, Bourbourg várnagya.* Guines ma a Pas de Calais nevü megye Boulogne sur mer-i kerületének hasonnevü járásában fekszik. Valamikor a hasonnevü dynaszta-családnak székhelye volt. Fenti Balduin e néven családjának negyedik tagja. A család Franciaország történetében 1283-ban nevezetes szerepet játszik.

Már azon körülmény, hogy Felixnek egyik bizalmi férfia egy szerény és kisebb allevardi birtokos volt, bizonyitja, hogy Felix már 1282-ben nem tartozott a gazdag és előkelő nemességhez és hogy Márk őt már akkor is e tekintetben tulszárnyalhatta.

Az osztálylevélből kitünik, hogy Márk a család kezén addig volt Croy nevü birtokot egész kiterjedésében magához vette, mig Felix onnan kezdve már csak Allevardon birtokolt.

[1] Negella annyi, mint Nêle = Nesle = Néelle.

Elemezzük most a felosztás feltételeit.

Az 1. és 2. pont úgy van szerkesztve, hogy még egy mai ügyvéd sem tudná szabatosabban és helyesebben megirni; itt tehát minden részletes elemzés és birálat felesleges.

Annál kétségesebb és érthetetlenebb azonban a harmadik pont. Azon feltétel, hogy a két fivér között Márk vagy legalább ennek fia János, a két fivér unokanővérét (=consobrina, Katalint, a Croy vár birtokostársnőjét és Orania urnőjét feleségül vegye, mert ellenkező esetben az osztálylevél semmisnek tekintendő, legalább is érthetetlen. Miután Márknak akkor már fia volt, fel kellene tennünk, hogy a feltétel értelmében özvegy volt; fia, János, akkor még csak fiu lehetett, a ki Katalint csak évek mulva vehette nőül és az egész feltétel ezen alakban hihetetlen. *Mindamellett e pont még sem hamis.* Orania alatt t. i. a Somme megye amiensi kerületében (a Molliens-Vidame járásban) fekvő *Airaines* értendő és a Croy-család történetével foglalkozott összes régibb és ujabb irók egybehangzó előadásából tudjuk, hogy Márk, a család őse, Katalint, Airainesi Hugo örökös leányát és a Somme menti Croy egyik hűbérének örökösét nőül vette. A legvalószinübb az, hogy az akkor még nem érett Jánost kiszemelték arra, hogy ezen Katalint — ha hasonnevü anyjától megkülönböztetendőnek tekintjük — bizonyos idő mulva nőül vegye. Azon körülmény pedig, hogy az okirat e Katalint a két fivér rokonának (=consobrina) nevezi, annak a bizonyitéka, hogy a fivérek családja s az airainesi urak között már 1282 előtt valamely sógorsági kapocs köttetett.

Tudjuk, hogy Márknak a Croy-féle birtok átengedéséért 1070 font jó toursi ezüstgarast kellett lefizetnie s hogy az összeg lefizetéseig arra kötelezték, hogy maga helyett négy tuszt állitson.

Ezek a következők:

a) *Picquignyi Vilmos.* Picquigny a Somme megye amiensi kerületének hasonnevü járásában fekszik. Tulajdonosai sorában Gellért *amiensi védnök* is szerepel, a kinek leánya, Mária, Márk egyik állitólagos utódjának a felesége.

b) *Monchyi Hugo.* Monchy nevü helységek még ma is léteznek, melyeknek legtöbbje a volt Picardie nevü tartományban feküsznek; egy

van a sommemegyei Ham vidékén. Létezett is a Monchy urak előkelő családja.

c) *Gillesius dictus Gillo de Malliaco.* Gilles annyi mint Egyed. Malliacum a sommemegyei Amiens melletti *Mailly*. A Mailly-család egyike volt a legrégibbek- és legelőkelőbbeknek. II. Gilles (= Egyed), a kiről itt a szó, nagy kisérettel résztvett 1270-ben IX. Lajos keresztes hadjáratában, a melyben azonban csak Tunisig ért.

d) *Guilelmus Boufleri dominus Campiniolensis* = Bouflers Vilmos, Champigneulles ura. Bouflers, a Meurthe et Moselle megye Nancy nevü kerületében és járásában van. A Boufflers-család a Picardie egyik legrégibbje s legelőkelőbbje volt. A szóban levő Vilmos családjának e néven második tagja; elkisérte Anjoui Károlyt Nápolyba; ismerjük 1258 óta, meghalt 1275 (illetőleg 1282) után.

Azon *Cléry Robert*, a ki azzal volt megbizva, hogy a tuszokat átvegye s őrizet alá helyezze, sem koholt személy, mert Franciaországban ily nevü helységek még most is vannak, a melyeknek egyike Somme megyében fekszik. Cléry nevü előkelő család is létezett.

Az ötödik pont, a mely arról szól, hogy a család mindkét ága egymást támogatni, ugyanazon czimert és hadi kiáltást használni fogja, első pillanatra czélzatosnak vagy gyanusnak látszik; de nem az.

A Szavoyai uralkodó családra való hivatkozás sehogy sem gyanus. Szavoya s Maurienne a Dauphiné tőszomszédságában feküdtek; Maurienne most Franciaországhoz tartozik. A Szavoyai uralkodócsalád kettéosztása (a szavoyai a mauriennei ágra) 1282 előtt tényleg megtörtént és hogy két család ősei atyai birtokaik felosztása alkalmával egymásnak megigérik, hogy utódaikban a rokonsági összetartozandóság érzékét ébrentartják és őket arra serkentik, hogy egymásnak minden esetben segitségre legyenek: az ezt közlő forrás hitelessége ellen a legnagyobb kételkedőben sem kelthet bizalmatlanságot. A mi a vörös és fehér szint illeti, arra nézve is van történeti adatunk. II. Tamás, Maurienne grófja († 1259 febr. 1-én), a kitől a mai olasz királyi család származik, feladta a családjától mindaddig használt czimerképet (pajzson a fekete sast) és maga választotta magának a vörös mezőn levő ezüstkeresztet, a melyet — a másodszülöttség jeléül — egy kék pólya huzott át. A czimer fehér és vörös szine különben már azért sem gyanus, mert az okirat egyetlen betüvel sem czéloz arra, hogy ez valamikor a magyar királyok czimerszine lett volna. Hogy a «Jeruzsálem» hadi kiáltást a család összes ősei úgy számos jeruzsálemi hadjáratokban, mint tornajátékok alkalmával használták, szintén nem gyanus. A jeruzsálemi hadjáratok alatt keresztes háboruk értendők és hogy a Franciaországból kiindult keresztes hadjáratokhoz a franczia főnemesség mellett a kisebbrangu nemesek is csatlakoztak, közismert dolog. Az egyetlenegy dolog, a mi e pontban *interpolált lehetne*, az, hogy a fivérek királyi s herczegi elődeikre hivatkoznak; de miután ezeket sem teljes nevükön, sem mint magyarországiakat meg nem jelölik, az egészben csak a család királyi származásáról szóló visszaemlékezéssel van dolgunk.

A hatodik pont Velenczei András természetes fiáról szól. 1282-ben a természetes leszármazás korán sem volt oly ludas, mint később vagy mint ma. Akkortájt, de még sokkal később is, természetes fiak atyjuk koronáját is örökölték és épen a franciaországi Capetingok családfáján a «nothus» (=házasságon kivüli) mellékmegjelölés csak úgy hemzseg. A házasságon kivül született gyermeket rendesen törvényesitették, a mire ezek a legmagasabb világi s egyházi méltóságokat érték el. Mindamellett még sem hihető, hogy az esetleges hamisitó e természetes Pétert interpolálta volna, mert ilyetén eljárásnak egyáltalában semmi néven nevezendő gyakorlati czélja nem lehetett. Melyik magas egyházi méltóságot ért el e Péter, nem tudjuk. Tarantaise érsekei sorában találkozunk 1272 május 30-ától 1283 jul. 22-ig egy Péterrel, a ki azelőtt a tarentaisi egyházmegye kanonoka volt. Az egyik iró[1] azt állitja, hogy családi neve: Grossi du Castelar, de elődjét is igy nevezi. Hamisitó már azért is megnevezte volna ezen Péter magas papi állását, hogy vele a család fényét szaporitsa.

De most jön megint a nagy lóláb.

Jelen okiratban is azt találjuk, hogy az eskü az eddig ismert és mindig elegendőnek talált minta szerint, az evangeliumnak megérintésével

[1] Eubel, Hierarchia catholica.

történt; de mindkét fivér mindamellett dédatyjuk, a fenséges András magyar király szent és félelmetes lelkére esküszik. Itt is egyszerüen megjegyzem, hogy *e passust interpolálták.*

A tanuk a következők: 1. Dominus Aque (Acque ura); 2. Aynard, la Tour de Vinays [1] ura; 3. Agoulti Rajmond, Beaurières ura. Lehet, hogy Agoult az atyjának neve, de van a Dauphinéban egy d'Agoult nevü régi család; 4. Avalloni Vilmos; 5. Clermonti Sibond; 6. Beaucamps [1] Gellért lovag. Egyetlen név sem gyanus köztük. Ha tehát fenti interpolatiót kiküszöböljük, az egész darabot valódinak kell tartanunk.

3. 1282 ápr. 27. Allevard.

Az előbbi darab értelmében Crouy Chanelis Márk ur arra kötelezte magát, hogy fivérének, Crouy Chanelis Feliciusnak 1070 font jó toursi ezüstgarast fizessen, addig pedig, mig ez meg nem történt, négy tuszt állit. Fenti napon megtörtént a fizetés az allevardi la Tour de Trolliban. Jelen voltak a közjegyzőn kivül a következő tanuk: 1. Gilles Allemandi, kit a dauphin a gresivaudini járásbiró (= bailli) távollétében ennek helyettesitésével megbizott; 2. Avalloni Vilmos; 3. Johannes de Alto Vilario; 4. Matthaeus de Rauga; 5. Adalbert.[3]

Az okiratban egy betü sem esik kifogás alá.

4. 1284 febr.

(Francziául.)

«Én, magyarországi Márk (Marcq de Honguerie), a tiszteletreméltó (redoubte) András magyar herczeg ur fia s a Somme menti Croy egy részének ura, tudtára adom mindazoknak, a kik ezen okiratot látni fogják és kezükhez veszik, hogy bátyám, magyarországi Felix ur beleegyezésével és jóakaratával, saját lelkem üdvére az amiensi egyház istenszolgáinak és káptalanának két sester buzát (=312 liter) adományozok, a mely a Roquencourt mellett fekvő Masnil nevü birtokom jövedelméből lesz fizetendő; ha pedig e helyen egyéb buzanemüt nem vetettek, akkor kapjanak két sester zabot stb.»

Ez adományozólevél az amiensi Notre Dame czimü káptalan birtokában volt eredeti után a már emlitett Chronologie historique des ducs de Croy (1790) czimü munkában van közzétéve. Azon feltételezéssel, hogy ezen adat helyes és esetleg még ma a nevezett káptalan levéltárában még ellenőrizhető, minden határozottsággal ki kell jelentenünk, hogy a darab valódisága ellen sem külső, sem belső kifogás nem emelhető.

5. 1286 decz. 9. Allevard.

Egy allevardi házaspár az Allevardon lakó Dedin Vilmosnak egy részletesen körülirt szőlőt ad el. Az akkori földesuri viszonyokkal egyetértőleg beleegyezik ez eladásba «Guigona asszony, La Tour en Allevard urnője, a Crouy Chanel Felicius nevü lovag (miles) ur özvegye.» Az eladási szerződést nevezett urnő házában az erre felkért tanuk jelenlétében állitják ki. A tanuk között van a nevezett urnő unokaöcscse: Johannes de Montelliaco; a többiek allevardi polgárok.

Oly egyszerü eladási szerződés, a minőt manapság is millió esetben találunk. Az összes szereplők allevardi lakosok. Guigonne asszony egyszerüen és szerényen a Croy Chanel Felix nevü lovag özvegyének neveztetik; semmi czélzás nincs a család királyi származására. Guigonne csak allevardi részbirtokos. Az okirat határozottan valódi.

6. 1290 jun. 28. Amiens.

(Francziául.)

Hangesti Vilmos amiensi biró a királyi birók és az amiensi esküdtek nevében a következőket tanusitja: Megjelenik előtte a nemes de la Chambre Guigonne asszony, a Dauphinéban fekvő la Tour d'Allevard egy részének urnője, a néhai nemes magyarországi Felix ur, a nemes magyarországi András herczeg öregebb fiának özvegye, három kiskoru gyermeke, magyarországi

[1] Vinay az Isére megye St. Marcellini kerületében levő járás.

[2] Somme megye amiensi kerületének hornay-i járásában.

[3] *Allemond* az Isére megye grenoblei kerületének Bourg d'Orsaux-i járásában van, *Gresivaudain* a Dauphiné egyik járása. *De Alto Vilario* mint annyi Hautes-Ouville a Somme megye abbevillei kerületének nouvioni járásában van. *Rauga* a Somme megye montdidieri kerületének ugyanazon nevü járásában fekvő Roye, mely a Roye-i urak székhelye volt, kik között 1282 táján több Máté nevü szerepelt.

Antal, András és János nevében, kik számára a törvényszék de Secq Lénárd mestert mint jogi képviselőt kirendelte. Arról volt t. i. a szó, hogy nagybátyjuknak, magyarországi Márk urnak, a Somme menti Croy részbirtokosának és Airaisnes urának, néhai Felix ur öcscsének, az utóbbinak végrendelkezése értelmében az amiensi dékán és káptalan kezeihez kellett volna unokaöcscseinek javára 500 livres összeget lefizetnie. Ezzel szemben kijelentette Márk, hogy bátyjától *ennek croyi s airaisnei*[1] birtokrészeit ugyan megvette, de hogy az ezért járó vételár lefizetéséről szóló nyugtát unokaöcscse Antal elismerte. A kiskoruak képviselői erre azzal válaszoltak, hogy ezen nyugta csak Croyra és Arrainesre vonatkozik, de nem érvényes a Guyencourti[2] birtokra nézve stb.

Az itéletet kihirdető biró nem lehet valamely ismeretlen személy. Egy Hangest sur Somme nevü helység a Somme megye amiensi kerületének picquignyi járásában, tehát Crouy tőszomszédságában még most is van és a Hangesti urak családja a Picardiában nagy tekintélynek örvendett.

A törvényszéki ülnökök a következők:

a) *Tirel Vilmos, Pois ura.* Poix a Somme megye amiensi kerületének hasonnevü járásában van. Urai a Tyrel nevet viselték. Tirel Vilmos (e néven családjában az első) már 1284-ben szerepel.

b) *Pierron de Milli.* Milly nevü helységek még most is vannak Franciaországban; ily nevü család is létezett.

c) *Croy Simon.* Ennek a neve ujabb bizonyitéka annak, hogy a Croy nevü nagy uradalomban több egymással nem törzsrokon család lakott, illetve birtokolt.

d) *Canapesi Rajnald.* Canaple, a Somme megye doulleusi kerületének Domart nevü járásában van. Amiensi Theobald, Canaple urának Janka nevü leánya volt, ki az 1282-ben emlitett Mailly Egyednek a neje.

e) Derieu de Bartangle és fi Godri János előttem ismeretlen személyek.

Felix özvegye *Guigonne*,[1] a de la Chambre-család sarja. La Chambre, a Savoie megye St. Jean de mauriennei kerületének Chambre nevü járásában van. A család az előkelőbbek egyike volt, Szavoyai Fülöp, Achája s Morea fejedelmének († 1334) leánya Ágnes férje bizonyos de la Chambre János, Leville grófja; Izabella nevü nővérének a férje egy másik de la Chambre János, ki mint Maurienne viczegrófja szerepel. Ezzel azonban nem akarom határozottan állitani, hogy Guigonne e két Jánosnak nemzetségbeli rokona.

Ezen okiraton nincs mit kifogásolni.

7. 1292. aug. 26.

(Francziául.)

«Mi Sziciliai Margit, Valois Károly gróf neje, tudtára adjuk minden jelenkoriaknak és jövendőbelieknek, hogy *a néhai nemes Magyarországi Félix lovag nevü unokafivérünk (=cousin), valamikor a Somme mentén fekvő Croy részbirtokosa, a főnemes Magyarországi András nevü herczegnek, kedves nagybátyánknak fia*, mint gyanithatni, erőszakos módon, élete virágkorában hirtelen meghalt és özvegyén kivül három kis gyermeket maga után hagyott. Tekintetbe véve, hogy a nevezett úgy kedves anyánk Magyarországi Mária, mint igen tiszteletreméltó atyánk, Károly, Szicziai úr révén unokafivérünk volt, . . . kedves unokafivérünk, Magyarországi Felix lelki üdvére, Valois Károly gróf ur beleegyezésével és jóakaratával az amiensi istenszolgáknak, esperesnek és székeskáptalannak mindazon dézsmákat adományozzuk, melyek nekünk Chatillon Guis urtól vételáron szerzett Arvillers nevü helységünk után járnak és melyekért nevezett unokafivérünk lelki üdvére, Keresztelő János kápolnájában és mindaddig, mig ezt rendbe nem hozzák, a Notre Dame székesegyházban állandó mise olvastassék stb.»

Az okiratgyüjtemény egyik legfontosabb darabja ez.

E Margit II. Károly szicziliai-nápolyi király

[1] A fent emlitett Turul-dolgozatban egy *Dawaine* nevü birtokról van szó. Ez határozottan sajtó- vagy olvasási hiba; az Érdi-féle közlésben van Darraines; de ez sem helyes. Helyes csak *d'Araines*, illetve *d'Airaisnes*.

[2] A Somme megye amiensi kerületének Sains nevü járásában.

[1] Guigo az ó-franciában annyi mint Guido. Guigonne az ennek megfelelő női név (=Guidona). E név nevezetesen a régi Dauphinéban igen divott.

(† 1309) és Mária, V. István magyar király leányának († 1323) legöregebb leánya, 1290 aug. 16-án III. Fülöp franczia király ifjabb fiához, az 1270 ben született és 1325 decz. 16-án elhalálozott Károly Valois grófjához ment férjhez és meghalt 1299 decz. 31-én. Anyai részről tehát bármely Árpádfit rokonának nevezhette, miután kézzelfogható, hogy a «nagybátya» (=oncle) és «unokafivér» (=cousin) megjelölés itt nem a szó szoros értelmében veendő, hanem csak egy általános rokonság megjelölésére alkalmas kifejezésül szolgál. Atyai részről a közös leszármazás csak nehezen és nagy körutakon mutatható ki. Margit itt talán csak arra czélzott, hogy atyjának nővére (Izabella = Erzsébet) az 1290-ben meghalt IV. László magyar király felesége volt. Hogy egyáltalában hangsúlyozza, hogy Felixszel ugy atyai mint anyai részről rokon, sehogy sem gyanus. Ismerünk egy 1234-ből származó magyar okiratot, melyben a Buzád-Hahót nb. Panyit (= Ponet) mondja, hogy ő «*frater Arnoldi comitis de patre et de matre.*[1]»

Arvillers a Somme megye montdidieri kerületének moreuili járásában fekszik. Chatilloni Guido, kitől Margit e birtokot vásárolta, a Chatillon sur Marne nevü hires család főágából való, melyből III. Béla király neje (Ágnesz † 1184) is származott. E Guido a St. Pauli ág sarja, nevén családjának harmadik tagja; meghalt 1317-ben.

Ez okirat valódisága ellen kifogás nem emelhető.

8. Kelet nélkül.

Az amiensi Notre Dame káptalan halottaskönyvének (= necrologium) bejegyzése.

«Meghalt a főnemes Magyarországi Felix lovag, a Somme menti Croy volt résztulajdonosa, a főnemes Magyarországi András herczeg és a Velenczéből származó Cumana Szibilla öregebb fia, ki számára Szicziliai Margit asszony, Valois Károly gróf ur neje, a nevezett Felix atyai és anyai réven rokona (=consobrina), a Szt. Keresztelő Jánosról czimzett kápolnában örök misét alapitott, melyért a nevezett egyháznak d'Arvilles nevü birtoka dézsmáinak egy részét azért adományozta, hogy a halálozási évfordulóján e dézsmákból 20 ezüstgaras kifizettessék.»

[1] Wenzel, Árpádkori uj okmánytár. X. 448.

Bizonyos tekintetben ez az egész oklevéltár legfontosabb darabja, melyről csak az sajnálandó, hogy úgy mint a székeskáptalannak tárgyunkra vonatkozó összes egyéb bejegyzései, keltezetlen.

Pontus Heuterus[1] az Antwerpában[2] 1583-ban megjelent «Genealogiæ præcipuarum aliquot e Gallia, Francia ac Belgica familiarum» (48—49. old.) elmondja, hogy II. András magyar király és nejének (Meráni) Gertrud harmadik fia, András a tatárjárás alkalmából Velenczébe menekült, ott Cumani Péter nevü dusgazdag szenátornak Szibilla nevü leányát nőül vette s hogy az e házasságból származott Márk 1266-ban Franciaországban letelepedett stb.

Hogy honnan vette Heuter ezen adatot, sajnos! nem tudjuk.[3] Az ő korában a Crouy Chanelek mint szerény polgárok éltek Allevardon, a Croyak azonban már akkor is nagy urak voltak. Lehet ugyan, hogy adatát részben az amiensi Notre Dame káptalan halottaskönyvének feljegyzéseiből meritette, a mi azt bizonyitaná, hogy ezen adat már a XVI. században a necrologiumban létezett és ennek alapján valódinak bizonyulna. De ha Heuter másutt találta — és ez esetben első sorban velenczei forrásra kell gondolnunk — akkor a bejegyzés szavahihetősége czáfolhatatlanul be van bizonyitva. De van egyéb bizonyitékunk is. Az ujabb Franciaország legjelentékenyebb genealogusa kétségkivül Viton de Saint-Allais, kinek «Nobiliaire universel» czimü, 1818-ban megjelent művét Bachelin-Defflorenne ujabban kiadta; feltételezhető tehát, hogy Saint-Allais az amiensi halottaskönyv adatait ellenőrizhette, mielőtt azokat munkájában értékesitette.

Heuter Szibillának atyját Péternek nevezi, a mi — mint már jeleztem — arra enged következtetni, hogy adatát velenczei forrásból meritette. A Cumani-család a patriczius-családokhoz tartozott.[4]

[1] Heuter Pontus vagy Haviter, gorkumi kanonok, később arnheimi prépost, született 1535-ben, a hollandiai Delft-en; meghalt Arnheimban 1611 aug. 6-án.

[2] Nem Delft-en, mint az emlitett Turul-értekezés állitja.

[3] Csak annyit árul el, hogy a Croy-családról szóló adatokat legnagyobb részben nővérének fiától, Dilfius Jánostól kapta, ki családtörténeti kutatásokkal foglalkozott. De ez 1583-ban már nem élt.

[3] Tafel und Thomas: «Der Doge Heinrich Dandolo» czimü munkájuk 69-ik old. («aus den Verhandlungen der

Miután ezekhez még az is hozzájárul, hogy nemcsak Heuter, hanem mindazok is, kik utána a Croy-család történetével foglalkoztak, a Magyarországi András és Cumani Szibilla közötti házasságot bebizonyitott dolognak vették, fenti darabunk hitelessége meg nem támadható; támogatja ezt az is, hogy a necrologium Szicziliai Margit alapitványát is átveszi. A Heuter és követői által elkövetett hiba abban rejlik, hogy Szibilla férjét Andrást II. András királynak ugyanily nevü fiával azonosnak veszik.

10. 1309 Goncelin.

A nemes Ambrosia de Commiers, a nemes Chanel Antal lovag, a nemes Crouy Chanel Felix fiának neje kijelenti, hogy az Allevardbeli Commiersi Vilmos, ki a Crouy Antalnak megigért hozományért kezeskedett, kötelességének eleget tett, hogy tőle 40 font dauphinéi ezüstgarast kapott, miért is őt összes kötelességei alól felmenti.

Az okiratot Goncelinben [1] három szerény tanu jelenlétében a közjegyző állitotta ki. Ambrosia asszony egy szerény nemesi család sarja; férje csak «a nemes Chanel Antal lovag»; itt a királyi származásra czélzó legkisebb megjegyzést sem találjuk; egész tartalma egy a jogszabályok minden követelményeinek teljesen megfelelő felmentő nyilatkozat. Az egész darabban egy betüt sem lehet kifogásolni.

11. 1316 jun. 16. Allevard.

A nemes férfi Chaneli Antal lovag, de la Tour en Allevard ura saját, ugy mint örökösei nevében Allevard területén fekvő és az okiratban névszerint felsorolt egynéhány ingatlanát Genthonis Vilmos allevardi lakosnak bizonyos évi fizetés mellett haszonbérbe bocsátja.

A bérbeadó egyszerüen «a nemes férfi Chaneli Antal lovag»; a bérbeadott telkeket az okirat oly pontossággal irja körül, hogy ez bármely mai telekkönyvnek is becsületére válna; a szöveg folytatásában is csak mindig a Chaneli lovagról van szó; a szerződést az allevardi templom felső kapuja előtt két ottani tanu jelenlétében a közjegyző szerkeszti; itt tehát egy kifogástalan haszonbérbeadási szerződéssel van dolgunk.

12. Kelet nélkül.

Ujabb bejegyzés az amiensi Notre Dame kápt~~alan halotti~~ könyvéből.

«Meghalt a főnemes Chanel azelőtt Croy nevü Magyarországi Antal lovag, a főmagasságu Magyarországi Félix és Camere Guigona de la Tour en Allevard részbirtokosának fia. Croy Vilmos kanonok, de Folliaco Robert ezen egyház volt püspöke unokaöcscsének alapitványa; az elhalálozás napján 20 ezüstgaras fizetendő stb.»

Camera itt latinul annyi, mint a franczia Chambre. Hogy ki volt Croy Vilmos kanonok, nem tudom; neve ujabb bizonyitéka annak, hogy Croy területén még számos más, a Chanelekkel nem vérrokon család is létezett, melyeknek egyike-másika a Croy nevet családnévnek használta.

Mellékesen legyen megjegyezve, hogy de Folliaro Róbertet Eubel művében [1] az amiensi püspökök sorában nem találjuk, mire azonban még visszatérünk. Folliacum valószinüleg a Somme megye amiensi kerületének Corbie nevü járásában levő Fouilloy lehetne, de van az ugyanazon megyebeli Montdidieri kerület Rosiéres nevü járásában egy Folies is. Maga az alapitvány az Amiensi «grófi utczában» fekvő, de már két templom javára terhelt két épületre be van iktatva. Ezen darabot Saint-Allais is vette át.

13. 1308 decz. 9. Allevard.

Guenisii Lautelmet közjegyzőtől kiállitott darab: házassági szerződés a következő felek között:

[1] Hierarcha catholica stb.

bairischen Akademie der Wissenschaften») azt mondják, hogy *Cumani Mihály*, az 1205-től 1229-ig uralkodott dogenak, Ziani Péternek hüséget esküdött, mire a Durazzo mellett kezdődő Larthán (= Arta = Narda) és Janinán keresztül egészen Nepanthosig (=Lepanto) terjedő birtokaiban megerősittetett. A tudós szerzők ezen könnyelmüen odavetett állitással sok kutatót tévutra vezethetnek; hisz itt nem Cumani Mihályról van szó. Az ugyanazon szerzőktől 1856-ban kiadott «Urkunden zur älteren Staats- und Handelsgeschichte Venedigs» czimü mű II. köt. 119. és 120. old. kitünik, hogy a szóban levő személy «Michael *Comnanus* Dux, filius quondam sebastocratoris Johannis ducis» és hogy az eskületétel 1210 jun. 20-án történt. Tehát *Commenos* és nem Cumani Mihályról van szó! (Fia Konstantin.)

[1] Az Isére megye grenoblei kerületének ugyanazon nevü járásában lévő főhely.

1. a nemes és illustris Crouy Chanelis úr, a nemes Crouy Chanel Antal ur és a nemes Commiers-i Ambrosia asszony fia egyrészt, 2. a nemes és tekintetes (egregia) de Veraciensi nevü Sassenagei (= de Cassenatico) Ágnesz kisasszony (= domicella), a néhai nemes és tekintetes de Veraciensi nevü Sassenagei Othomard ur és a néhai fenséges és nemeslelkü Szavoyai Ludovika asszony leánya másrészt. Beleegyeznek a vőlegény jelenlévő szülei; a menyasszony részéről beleegyeznek minden jóindulattal a következők: 1. a fómagasságu és hatalmas János dauphin mint a jövendőbeli férj barátja és védnöke, 2. a főmagasságu és nagylelkü *Magyarországi Beatrix, a nevezett dauphin neje s a nevezett vőlegény rokona (= cognata)*. A vőlegény nagybátyjának, a tisztelendő János nevü embruni érseknek kezébe teszi le az igéretet, hogy nevezett Ágneszt nőül veszi; a menyasszony igéri, hogy Pétert férjül fogadja. A menyasszony részéről beleegyeznek 1. a nemes Sassenage-i Ferencz ur, nagybátyja és gyámja; 2. a nemes Ágnesz Gesie Joinville asszony, a nevezett Sassenage-i Ferencz neje, a menyasszony keresztanyja.

A menyasszony — mint látjuk — atya- s anyanélküli árvaleány és nagybátyja, Ferencz, az atyja, Othomard, után reáháramlott összes vagyonának a kezelője. A menyasszony atyja már 1302-ben Revolle Jakab közjegyzővel állittatta ki a végrendeletét, mely most érvényre jut; e végrendelet szabályozza a menyasszony és Vilmos nevü fivérének örökrészét. A menyasszony Ferencztől és ennek nejétől tiz éven át egyenlő részletekben folyósitandó 300 aranyforintot kap a következő feltételek mellett:

1. A házasságkötése után az uj pár Ferencz kastélyába megy lakni s ott ugyanazon módon tartozik állandóan maradni, mint ez a menyasszony kiskorusága alatt történt.

2. Sassenage-i Ferencz és Crouy Chaneli Péter megigérik, hogy éltük végeig egymást támogatják és összes ellenségei ellen — kivéve a dauphint és a pápát — véd- és daczszövetséget kötnek.

3. A fiatal pár kötelezi magát arra, hogy Sassenage-i Ferencz és felesége óhajának engedve, életét szabályozza és mindazt cselekedje, a mivel a királyi vérből származó törvényes és vérbeli gyermekek atyjuknak és anyjuknak adósok; Ferencz és neje ellenben mindazt teljesitik, a mire előkelő származásu jó szülők gyermekeikkel szemben kötelesek.

4. A fiatal pár megfizeti a menyasszony birtokait terhelő összes adósságokat és költségeket.

5. A fiatal pár hozzájárul a Sassenagei-kastély jókarbantartásának terheihez.

6. Ha Péter, a nélkül hogy Ágnesz neki gyermekeket szülne, elhalna, a hozomány özvegyére háramlik; ez kötelezi magát azonban, hogy férjét rangjához megfelelőleg eltemettesse s akkor is Ferencz és nejének előirásait kövesse; ugyanez áll arra az esetre is, ha Ágnes korábban elhalna.

7. Ha Péter egyenes örökösök hátrahagyása nélkül találna meghalni, akkor családja arra köteles, hogy özvegyének nemcsak ama bizonyos 300 aranyforintot visszafizesse, hanem ezeket még 150 aranyforinttal szaporitsa. Ezért nemcsak Péter, hanem atyja s anyja is a kezesek. Ennek közelebb pontjait azonban az 1307. éven (egy meg nem nevezett hónap hatodik napján), közjegyzőtől kiállitott okirat irja körül.

8. Ha a fiatal pár hibáján a Sassenagei együttlét nem volna keresztülvihető, akkor a 300 aranyforint minden körülmény között Ferenczre s nejére, ellenkező esetben pedig a fiatal párra háramlik.

9. János dauphin és neje Beatrix, kit az okirat további szövegezésében ismételten Péter rokonának nevez, szintén ajándékozzák meg a mátkapárt. Tekintettel arra, hogy a vőlegény és Beatrix között a magyar királyoktól való közös leszármazáson alapuló rokonság létezik és hogy a vőlegény nagybátyja (avunculus) Crouy-chanel András a dauphin családja körül érdemeket szerzett magának, inditva érzi magát a fejedelmi pár arra, hogy mindazt megjutalmazza. Andrásnak az az érdeme, hogy nem csak a jelenlegi dauphin atyjának, Humbert dauphinnak ennek a Szavoyai grófok elleni háboruiban és máskor is szolgálatokat tett, hanem még most is a jelenlegi dauphinnak naponta tesz. Tekintetbe veszi a fejedelmi pár azt is, hogy a ***vőlegény jószágai s birtokai bizony csak nagyon mérsékelteknek mondhatók.*** Mindezek alapján megadja neki a dauphin az Alle-

vard-on fekvő birtokaira beiktatott 50 aranyforintnyi évi járadékot, a mint ezt az azonnal kiállitandó okirat közelebbről körülirja; ezért kötelezi magát a vőlegény, hogy a dauphinhoz mindenkor hű marad. De mivel Sassenagei Ferencz is mindig a dauphin hive s megbizható embere volt, megadja a dauphin a menyasszonynak a Noyarey és Veurey[2] nevü birtokaira beiktatott 50 aranyforintnyi évi járadékot. Ez alkalommal azt is emliti az okirat, hogy a dauphin és a nemes Sassenage-i Flotta asszony között azelőtt valamely pörös ügy lezajlódott és hogy most arra esküsznek, hogy mától kezdve állandó béke lesz és hogy úgy Péter, mint a Sassenage-család nemcsak mindig a dauphin oldalán maradnak, hanem a következő érdektársainak pártján is lesznek. E társak a következők: 1. Genfi János, Valence s Die püspöke, 2. Sassenage-i Drodo, Beaumonti perjel, 3. a nemes Chaste-i Amadé ur; mindezek jelen vannak e házassági szerződés kötésekor és megigérik ugyanazt Péternek, mint a Sassenage-i házaspárnak. A szerződést Allevard-on, a dauphin kastélyában az alábbi tanuk előtt kötötték.

E darab nemcsak genealogiai, hanem kortörténelmi szempontból felette érdekes és elemzésre nagyon is érdemes. De mielőtt ebbe belebocsátkoznánk, a következőt kell fontolóra vennünk:

Az elmult századokból származó családtörténelmi kutatás és a mai között fekszik a mindenség. A korábbi korszakok kutatói — ha egyáltalán e megjelölést érdemlik — megelégedtek a krónikások adataival, egyenként követték elődjeik nyomdokait és gyártottak négy könyvből egy ötödiket. Az okirati anyag feldolgozatlanul hevert a nyilvános és magánlevéltárak porában és az utóbbiak akkor többnyire még hozzáférhetlenek voltak. Okirati kutatás ismeretlen fogalom volt és azon kevesek, kik talán valamit sejtettek felöle, nem rendelkeztek az ezen anyag felhasználására szükséges értelmességgel és jártassággal, hisz a diplomatika csak a legujabb kor vivmánya. Így tehát sehogy sem szabad azon csodálkoznunk, hogy sok ily időrendi s családtörténeti adatot, melyet ujabb levéltári kutatásokból ismerünk, a korábbi időkből származó gyüjtőművekben hiába keresünk. Hisz tapasztalhatjuk ezt a még manapság is a legjobbaknak és legteljesebbeknek kikürtölt műveknél is. Cohn, Behr, Hopf és másoknak hires genealogiai művei annyi hézagot és hiányt mutatnak, hogy a megjelenésük óta napfényre kerülő okirati anyag alapján alapos szitálásra s sok pótlásra szorulnak. De ha igazságosak is akarunk lenni, azt is el kell ismernünk, hogy a régibb irodalom számos oly adatai, melyek mindeddig még nincsenek okiratilag megerősitve s melyeket épen ezért az ujabb kutatók helyenként tulzott szigorral mint nem eléggé hiteleseket, fel nem vettek, nem mindig feltétlenül a lomtárba dobandók.

A vőlegényt és atyját fenti darabunk a szerződés egész szövegén keresztül egyszerüen nemes Croy Chanel uraknak nevezi, a nélkül, hogy királyi származásukra célozna; kivételt csak akkor tesz, ha a fejedelemnéval tartott rokonságukat akarja szóvátenni.

Magyarországi Beatrix az 1295-ben meghalt Martell Károly nevü magyar ellenkirály leánya; született 1281 körül; 1296 máj. 25-én János dauphinnak a jegyese; 1305-ben ennek neje; él még 1343-ban mint apácza. Joggal nevezhette magát Magyarországi Beatrixnek.

Sassenage (= Cassenaticum) az Isére megye grenoblei kerületéhez tartozó hasonnevü járásában fekszik. Urai az előkelő nemesség tagjai voltak, kik magukat az 1080 körül élt Hektortól származtatták le. A menyasszony atyja, Sassenage-i Ottomard a «de Veraciensi»[1] melléknevet is viseli. Neje Szavoyai Ludovika. A házasság kötésekor egyikök sem volt már életben és Ottomard már 1302-ben végrendelkezett vala. Ezen Szavoyai Ludovikát a Szavoyai uralkodócsalád nemzedékrendjéről szóló s rendelkezésemre álló forrásokban nem találom; lehet, hogy csak természetes és törvényesitett leány volt, vagy hogy e nevet csak anyja után

[2] Mindkét helység az Isére megye Grenoblei kerületének Sassenage nevü járásában, tehát a Dauphinéban fekszik.

[1] Van egy Vérac nevü helység a Gironde megye libournei kerületéhez tartozó Fronsac nevü járásban, de nem valószinü, hogy fenti név alatt ezen Vérac volna értendő. Saint-Allais «Véracieux»-nak nevezi a nélkül, hogy fekvését közelebbről meghatározná.

viselte, a mint erre egy magyar okiratban is van példa.[1]

Sassenage-i Ferencz, Vercors[2] ura követte atyját, Albertet és meghalt 1328-ban. Neje, Agnesz, a hires Joinville-család sarja, melynek egyik ivadéka, Margit († 1416.), Lotharingiai Frigyessel († 1415 okt. 25-én) történt egybekelése által a «Habsburg-Lotharingiai»-család ősanyjává lett. Joinville a Hautemarne megye Wassy nevü kerületében fekvő hasonnevü járásának a főhelye. Joinville Simon († 1239 kör.) egy Simon nevü fiut hagyott maga után, ki Gex-i Lionette nevü urnőt feleségül vette s családjának Gex-i mellékágát alapitotta. Gex *(okiratunk Gesia-ja)* az Ain megyének egyik kerülete. Ezen Joinvillei Simon és Gex-i Lionette leánya, Agnesz, fenti Sassenage-i Ferencznek a neje.

János embruni érsek azon főmunkában, melyhez ily esetekben tanácsért fordulunk, Eubel Hierarchia catholica-jában nem található. Nála a következő sorrend olvasható: Medulloni (= Mevouilloni) Rajmond 1289. † 1294 jun. 28-án. Mandagouti Vilmos (évi keltezés nélkül), ki 1295 ápr. 20-án még életben van. *Johannes de l'odio (= de Puy János)* 1311 máj. 26-tól, meghalt 1317 szeptemberében. (Robaudi) Rajmond 1319 szept. 18-án (azelőtt marseillei püspök; meghalt 1323-ban) stb. Eubel munkájának megvannak határozott érdemei, de azon hibában sinylődik, hogy adatainak legnagyobb részét csak a vatikáni levéltárból meritette; tudjuk pedig, hogy a vatikáni kanczellária időrendi, foldrajzi és családtörténelmi adatok feljegyzése dolgában nem igen óvatos volt és ily dolgokban, a mint ez máskép nem is lehetett, magát csak az illető felektől kapott bemondásoktól és közlésektől vezettette. Jelen esetben látjuk, hogy 1295-től 1311-ig Eubelnél egy hézag található s így abból, hogy Eubel-nél Crouy Chanel János az embruni érsekek sorában nem szerepel, korántsem szabad arra következtetnünk, hogy e János érsek koholt személyiség.

Revolli Jakab, a noyareti közjegyző, ki 1302-ben Sassenagei Ottomard végrendeletét szerkesztette, aligha költött személyiség, mert egy Revol nevü franczia családot későbbi időben is ismerünk.

A vőlegénynek (jelen nem volt) nagybátyjáról, Crouy Chanel Andrásról azt mondja az okirat, hogy János dauphin atyjának, Humbert dauphinnak, ennek a Szavoyai grófok elleni háboruiban szolgálatokat tett. János dauphin atyja, de la Tour de Pin-i Humbert, neje által kapta meg a Dauphinét, melyért azonban Szavoya uraival sokáig küzdött; meghalt 1307-ben.

Flotta de Cassenatico, ki okiratunk állitása szerint János dauphinnel 1308 előtt valami szerződést kötött, Sassenage-i I. Aymarnak a leánya és fenti Ferencz atyjának a nővére. Hajadon maradt.

Johannes Genővensis, Valençe s Die püspöke Eubelnél nem található. Eubelnek következő sorrendje van: Roussiloni Amadé 1275, meghalt 1281 szept. 17-én. János 1283, meghalt 1297-ben. Roussiloni Vilmos szentelve 1298-ban, meghalt 1331-ben. Vajjon Genovensis alatt a genfi uralkodó grófok tagja értendő-e, vagy vajjon ez csak az illetőnek a családi neve, határozottan meg nem állapitható. De ha fontolóra vesszük, hogy Amadé, II. Vilmos genfi gróf fia, die-i püspök († 1276 jan. 2-án) a valencei s diei püspökségek egyesitésébe beleegyezett és hogy (Moreri szerint) fivére János nantuai perjel, Roussilloni Vilmost a valencei s die-i érsekségben követte[1] (meghalt 1281-ben) s hogy

[1] Hunyadi Mátyás király tanusitja 1489 jun. 23-án, hogy unokafivére, dengelegyi Pongrácz Mátyás Mária Magdolnával, Frangepán Bernard és *Aragóniai Loisia* leányával eljegyezte magát. (Teleki: Hunyadiak kora. XII., 455.) Ezen Aragóniai Lujzát hasztalanul keressük az aragóniai királyok nemzedékrendi táblájában, mert a dolog következőleg magyarázható: I. (V.) Alfonz aragóniai királynak († 1458.) egy Ferdinánd († 1494.) nevü fia s egy Eleonora nevü leánya volt. Ferdinánd leánya, Beatrix († 1508.), férjhezment Hunyadi Mátyáshoz, mig Eleonora Marzanoi Márton, Sessa s Rossana urral egybekelt. E házaspár leánya a fenti Loisia, ki Frangepán Bernátnak a neje. Ez tehát csak anyja után nevezte magát «Aragóniai Lujzá»-nak, bár atyja más családhoz tartozott. Különben megjegyzendő, hogy a Ludovika (= Louise) név a Szavoyai grófok családjában is képviselve van, a mennyiben a Szavoyai Lajos, Vaud bárójának († 1302.) Lujza Laura nevü leánya Forez János grófnak a neje; talán nincs is kizárva, hogy ezen Lujzának Sassenagei Ottomard a második férje.

[2] E Vercors valószinüleg a Dròme megye Nyonsi kerületéhez tartozó le Buis nevü járásában fekvő Vercoiran nevü helységgel azonos.

[1] Ez Eubel-lel ellentétben áll. Szerinte Roussilloni Vilmosnak de la Veulse Adémar, viviersi püspök 1331 április 22-én az utódja.

az 1308 máj. 22-én elhalt II. Amadé, Genf grófja az 1282. évi birtokfelosztás alkalmával mint Croy Chaneli Félix bizalmiférfia szerepel: nagyon valószinünek kell tartanunk, hogy e János érsek a genfi grófi családból származott.

Drodo de Cassenatico annyi mint Sassenage-i Odo vagy Eudo, Ferencznek a fivére; perjel volt a Valentinois-ban[2] feküdt Beaumont-nak.

Chaste Amadé Philippának, Sassenage-i Ferencz nővérének a férje.

Az Allevardon összegyült tanuk az embruni érseken kivül a következők:

a) *Briançoni Artold.* Briançon ma a Hautes Alpes megyében található; azelőtt a Dauphinéhez tartozott és a tekintélyes Briançoni urak székhelye volt. Fenti Sassenage-i Ferencz leánya, Annette, férjhez ment Briançoni Gautier (= Valter), Varée urához.

b) *Guignes Allemandi «Vallibonnesii» ura.* Utóbbi az Isére megye grenoblei kerületéhez tartozó hasonnevü járásában fekvő *Valbonnais;* Allemandi az Isére megye grenoblei kerületéhez tartozó Bourg d'Oisans nevü járásban fekvő *Allemond.*

c) *Rajmond, Meuillon ura.* Utóbbi a Drôme megye Nyonsi kerületéhez tartozó Sederon nevü járásban fekvő *Mevuillon* (azelőtt Mevillons). E Rajmond az 1294 jun. 28 án elhalt Mevillonsi Rajmond embruni érseknek az unokaöcscse.

d) *Renaud Montisalbani, dominus Montismauri.* Montisalbani a Drôme megye nyonsi kerületéhez tartozó Sederon nevü járásban fekvő (tehát Mevouillon melletti) *Montauban;* utóbbi pedig a Hautes Alpes megye Gap nevü kerületéhez tartozó Veynes nevü járásban fekvő *Montmaur.*

e) *Arnold Flotti.* Az Auvergne nevü tartományban két Flotte nevü család létezett, melyből két franczia birodalmi kanczellár és egy tengernagy származott. 1308 körül e család egyik tagja, *Artaud,* coincy-i perjel, később vezelay-i apát; de határozottan még sem állitható, hogy fenti tanu e család sarja.

f) *Rolletus Pilosus.* Pilosus — mint már fentebb emlitettem — a du Peloux-családnévnek felel meg. E család egyik ága Allevardon lakott. Nem épen mindennapi véletlen, hogy fenti Sassenagei Ferencz leánya, Katalin, egy Peloux-i Rollet, Rochefort urához, férjhez ment.

g) *Artold, Rossilion ura.* Van ugyan egy Rossilon az Ain megyében; de mivel fel kell tételeznünk, hogy az összes tanuk a Dauphinében birtokoltak, illetőleg laktak, valószinübbnek kell tartanunk, hogy jelen esetben az Isére megye Vienne-i kerületéhez tartozó, hasonnevü járásban fekvő *Roussillon*-nal van dolgunk, melyről a hasonnevü uri család nevét vette.

h) *Hugonet Falavelli.* Falvel János domonkosrendi szerzetes (született a Picardiában), Boulogne sur mer-i kanonok 1588-ig ismeretes. Egy Falvy nevü helység van a Somme megye Péronne nevü kerületéhez tartozó Nesle-i járásban.

i) *Peronet Murinacii.* Utóbbi az Isére megye hasonnevü kerületének hasonnevü járásában fekvő *Murinais.*

j) *Falquet de Montiscanut* ismeretlen személy.

k) *Berenger Guido lovag.* Több ilynevü család létezett, melyekből számos kiváló férfi származott; különösen kiemelendő, hogy ilynevü család a Dauphinében is létezett.

Látjuk tehát, hogy az okiratban szereplő személyeknek egyike ellen alapos kifogás nem emelhető. A házassági szerződés egyes pontjai bármely mai napon szerkesztett szerződésnek mintául szolgálhatnának. A magyar királyoktól való leszármazás Beatrix dauphinnéra való tekintettel nagyon is érthető s természetes, különösen ha fontolóra vesszük, ha úgy a vőlegény, mint atyja, a magas rokonság mellett egyszerü «nemes urak»-ként szerepelnek. A mi pedig határozottan darabunk becsületességére s szavahihetőségére vall, az azon megható nyiltság és őszinteség, a melylyel az ország fejedelme a neje rokonának adományozott évi járadékot azzal indokolja, hogy e rokon anyagi javak dolgában bizony nagyon mérsékelt vagyonosnak nevezendő; hamisitó ezt bizony elhallgatta volna.

Darabunk a franczia kutatók különös figyelmébe ajánlandó, mert számos oly részleteket tartalmaz, melyekről feltételezhetjük, hogy a franczia történetirás közbirtokába még át nem mentek.

DR. WERTNER MÓR.

[2] Valentinois egy a Dauphiné-ban feküdt kerulet, melynek főhelye Valence volt. Ma Drôme megyében található.

VEGYES.

Az Agmánd nemzetség teljesebb neve és egy ismeretlen ága.

A névtelen jegyző «Gesta Hungarorum» ának XXV-ik fejezetében olvassuk, hogy a hetedik honfoglaló vezér, Tétém (Tuhutum), mint «nagy okos férfiu» mielőtt Erdély meghóditására indult volna, kiküldötte kémjét, *Ogmánd* atyját, a ravasz *Opaforcas*-t, hogy «lopi al» kémlelje ki az elfoglalandó «erdőntuli föld mivoltát és termékenységét.» Opaforcas «róka módjára körüljárva» csakhamar meggyőződött azon föld jóságáról, aranyban és sóban való gazdagságáról és az ott lakó blach-ok és szlávok gyengeségéről, sebes vágtatva visszafordult urához, azt annak elfoglalására ösztönzé, maga pedig «kimondhatatlanul megszerette» ez országrészt.[1]

Mennyi a mondai elem előadásában s mily kevés a történelmi valóság, nem tudjuk; tény az, hogy a XIV-ik század legelején, először 1303-ban feltünik Erdélyben: Kolos, Torda és Belső-Szolnok megyékben a virágzó *Agmánd* nemzetség.[2] Bár az Agmánd (Ogmand) név az Árpád-korban, sőt azon tul is, személynévként az ország más vidékein is előfordul, igy 1171-ben Veszprém vármegyében találjuk Akai Ogmándot[3], 1254 55 körül a Csallóközben egy Ogmánd Abrahám comes jobbágyaként szerepel[4], 1339-ben egy zalamegyei nemes nevét Ogmándnak[5], 1345-ben meg már Agmándnak irják[6], Karácsonyi nem tartja valószinütlennek, hogy ezen erdélyi nemzetség névadó őse «azon Agmánd volt, a kinek atyját, Apafarkast, a Névtelen Erdély elfoglalasában Tuhutum kémjeként szerepelteti».[7] Némiképmegerősiti e feltevést az Agmánd nemzetségből származó Kechety Márton veszprémi püspök 1548-ból való gyürüs pecsétjén látható czimere, mely pajzsban jobbra lépő *farkast* mutat, felül balról kifelé fordult holdsarlótól s ennek öblében hatágú csillagtól kisérve[8], mely ábrázolás emlékeztet a nemzetség névadó őse atyjának, Apa*farkasnak* nevére. Ugyan-e felfogásra jut gr. Zichy Nándor «A Járai család czimere» cz. tartalmas értekezése végén, a most emlitett czimert *beszélő-czimernek* tartva, mert hisz «a nemzetség hirszerinti névadó őse Agmánd apja, *Apafarkas* volt»; szerinte «A XIV. században, tehát akkor, midőn a Járaiak Kolos, Torda és Belső-Szolnok megyéket lakták és azok hivatalait időnkint betöltötték, élénken élt a köztudatban azon Apafarkas emléke, kit Tuhutum a Meszes hegyen át épen ezen vidékre, Kolos, Belső-Szolnok, Doboka megyékbe kémkedni küldött, hogy azután a bérczes kis hazát a nagy Magyarországhoz foglalja. A választott beszélőczimer tehát czélzás lehetett azon legendás alakra, ki ezen vidéken a honfoglalás főrészese, a vidék magyar lakosságának kétségtelenül szellemi elődje volt.»[7]

Mindezen nagyon is valószinü feltevéseket megerősíti a Nemzeti Muzeum levéltári törzsanyagának egy pár soros, eddig figyelemre nem méltatott kis 1344. évi hártyaoklevele, mely e szóban forgó nemzetséget minden más idevonatkozó emléktől eltérőleg, teljesebb alakban, a Névtelen említette két ős összefoglalt nevén «*Farkasogmand*»-nak nevezi, egygyel szaporitván az ugy magyar, mint idegen-eredetü nemzetségeinknél számos esetben előforduló kettős nemzetségnevek számát. Semmi kétség, hogy itt is a máshol egyszerüen Agmándnak nevezett nemzetségről esik szó. Világosan mutatja ezt az oklevélben foglaltak szintere: Midőn Imre és Jakab mesterek, Külső-Szolnok megye alispánjai és a megye szolgabirái uruk István erdélyi vajda (ki ez időben állásánál fogva egyszersmind szolnoki ispán is) helyett és nevében 1344 nov. 22 én, Szarvadon, a megye nemességével közgyülést tartottak, felkelt Szentkirályi Imre fia János és kinyilvánította, hogy ő a «*Farkasogmand*» nemzetségből származik s a Szentkirály szomszédságában fekvő szatmármegyei *Kalateluke* nevezetü birtok örökölt tulajdona, mely — hogy gr. Zichy Nándor fentebb idézett megsejtő szavaival éljek — «élénken élő köztudat»-ot a jelenlévő esküdtbirák és egybegyült nemesek is *egyhangulag* megerősitették.

De beszéljen bővebben maga az oklevél:

Nos Emericus et Jacobus magistri, vicecomites et quator iudices nobilium de Zonuk-exteriori tenore presentium significamus, quibus expedit universis, quod in nostra congregatione generali feria secunda proxima ante festum beati Clementis pape vice persone domini nostri Stephani woyuode Transsiluane in Zorwod per nos celebrata, consurgens de medio universorum Johannes filius Emerici de Scenkyral, dixi(t) per modum protestationis in hunc modum, quod ipse esset *de genere Farkasogmand* et posses-

[1] Fejérpataky-féle facsimile kiadás javított magyar fordítása 30. l.

[2] Karácsonyi János: Magy. Nemzetségek I. k. 76—78. l.

[3] Turul IX. k. 127. l.

[4] Muz. Véghely; Hazai Okmt. III. k. 20. l.

[5] Anjouk. Okmt. III. k. 568. l.

[6] Zalamegyei Okmt. I. k. 425. l.

[7] Idézett mü I. k. 76. l.

[8] Karácsonyi: id. mü III. k. 2. fele, Csoma József: «Magy. Nemzetségi czimerek» 133. l.

[1] Turul XXXI. k. 157. l.

sio Kalateluke vocata in comitatu Zothmariensi, in vicinitate Scenkyral existens, sua esset hereditaria, que nobis iudices iurati et univerti nobiles, per nos requisiti, *una hore* (!) *affirmaverunt*. Datum tercio die congregationis nostre memorate, loco prenotato, anno domini M°CCC°XL·mo quarto. — *(1344. nov. 24.)*

(Hártyán, kivül Imre mester alispán . . . EM(E)RICI . . . köriratu nagyobb kerek pecsétjének töredékeivel és három kisebb gyürüspecsét helyével, a Magy. Nemz. Muzeum levéltári törzsgyüjteményében Wenzel Gusztáv gyüjteményéből.)

Az Agmánd, vagy most már Farkasagmánd nemzetség szatmármegyei birtokairól eddig nem volt tudomásunk. Nem emliti Karácsonyi fentebb idézett, sem Wertner Mór hasonló czimü müve.[1] Kutatásaim eredményeként némi nyomról már most beszámolhatok. A br. Perényi családnak a Nemzeti Muzeumban letéteményezett gazdag levéltára őrzi Mátyás király egy 1482. évi oklevelét, mely átirja I. Károly egy 1342-ben kelt birtok-csere levelét: a király a szatmármegyei Jánk, Heraránszeg, Ricse és Terebes nevű, a Szamos és Tur folyók közt fekvő birtokokat elveszi Jánki Miklóstól és a saját gercsei várához csatolja, a tulajdonost más, hasonló értékü birtokokkal kárpótolván. A birtokok határát a váradi káptalan járja meg. Az oklevél ezen határjáró részletében olvassuk a következőket: Item possessionis Rÿche distinctio sic incipit primo a parte septemtrionali, in loco Nÿrashomok, iuxta quandam viam, per quam itur ad civitatem Nempthÿ (Szatmár-Németi), deinde progreditur versus alveum Babapathaka vocatum, abinde currit ad quendam locum Hwzÿuzomoga dictum . . . tandem venitur ad campum *Ogmandloamezey* dictum . . . et demum cadit in fluvium Thwr . . . Lehet, hogy az itt emlitett *Ogmánd-lova-mezeje* helynév egy a tárgyalt nemzetséghez egyáltalán nem tartozó birtokos nevét tartotta fenn, lehet vonatkozásban az Agmánd nemzetség más, ma még ismeretlen szatmármegyei birtokaival, sőt szokatlan összetételeinél fogva az sincs kizárva, hogy valamely, a Névtelen említette nemzetség alapítóra vonatkozó kései monda hozzáfüzött emlékét őrizte.

Az Agmánd nemzetség szatmármegyei birtoklására vonatkozólag ezen kétes adaton kivül más nyomra nem akadunk. De ez sem hozható semmi kapcsolatba az oklevelünkben emlitett Szentkirály és Kalateluke nevü szatmármegyei birtokokkal, mert ilyeneket ezen megyében nem ismernek forrásaink. Csak időlegesen tartozhattak e megyéhez. De igen is, a rendelkezésünkre álló adatok egyhangu bizonysága szerint[2], a fent közölt oklevél szavaival ellentétben, nem Szatmár megyében, hanem közvetlen annak délnyugati határán, de már a XIII. századi és a XIV. századeleji Szolnok, a későbbi Közép Szolnok, tehát a mai Szilágymegye területén feküdtek. Itt áll ma is a két megye természetes határát képező Ér patak mellett *Érszentkirály* község, és a katonai térképen[1] megtaláljuk tőle délkeletre «in vicinitate» a possessio Kalatelukéből fejlődött mai *Kallaháza* pusztát; a község mai határrészeinek felsorolásában pedig ott van *Kala*, egy 1739. évi tanuvallatásban pedig *Kála dülője*[2] is. A birtok megállapitása után most már könnyü volt rábukkanni a birtokosra, Farkasagmánd nemzetségbeli Szentkirályi Imre fia Jánosra is. Személye ismeretes. Gyakran emlegetik az oklevelek. Sürün szereplő, ma is virágzó középszolnokmegyei család tagja, mely azonban ez egy esetet kivéve a tárgyalt honfoglaló nemzetséghez tartozását sohasem hangoztatta, ez — ugy látszik — az oklevelünkben bizonyitott élénk köztudat daczára is feledésbe ment, vagy tán birtokjogi szempontból maguk nem tartották czélszerünek hangoztatását. A nemzetségi hovatartozását hivatalosan elismertető, fentemlitett Imre fia János először 1337-ben tünik fel, midőn szentkirályi birtokának egyharmadát a váradhegyfoki konvent előtt 25 márkáért hét évre zálogba adja rokonának, Szentkirályi Mihály fia Jakabnak.[3] 1343-ban ugyan ő és fia Péter, mivel az 1337-ben elzálogositott birtokharmadot nem tudták kiváltani, elörökitik az előbbi zálogba vevő Mihály fia Jakabnak és unokaöcscsének Imrének ugyanazon konvent előtt.[4] Mindkét birtokügyletről Szentkirályi Jakab fia Miklós 1383-ban a váradi káptalantól átiratot kér.[5] Az első, 1337. évi oklevélben emlitett hét év lejártával függhet össze oklevelünk, melynek dátuma épen kiadja a lejárat évét. Mint ez mutatja, birtokához még az 1343-iki elörökités daczára is ragaszkodott s hogy az ebben foglalt tiltakozással talán némi sikert is ért el, kitünik abból, hogy 1347-ben a már egyszer elörökitett Szentkirályi birtok egyharmada ujra adás-vevés tárgyát képezi a rokonok közt. Vagy tán ez már a második, vagy épen utolsó harmad? ez a valószinübb, a források ezentul már csak a zálogbavevő rokonokat emlitik.[6]

Nem czélunk tovább folytatni a család történetét, e részben használt jeles forrásunk[7] már elvégezte azt, levezetvén korunkig a ma is szá-

[1] Magy. Nemzetségek II. k 219. l.
[2] Csánki: Magy. történeti földrajza I. k. 564. l.

[1] Zone 15 Col. XXVII. (Nagy Károly und Ákos).
[2] Petri Mór: Szilágy megye monographiája IV. k. 463. l. és M. kir. orsz. lt. Km. conv. fasc. S. nr. 23.
[3] Petri Mór: Szilágyvármegye monographiája VI. k. 494. l. és IV. 449., 450. l.
[4] Idézett mű u. a. l.
[5] Magy. Kir. Orsz. Levéltár, Dl. 30,009.
[6] Petri: Idézett mű, VI. 491. s. köv. ll.
[7] Petri: Id. mű, VI. u. a. ll.

mos ágon virágzó családfát. Közölt kis oklevelünk adatait ehhez kepcsolva csak azt igyekeztünk bebizonyitani, hogy Erdély Névtelen megénekelte meghóditójának, Tuhutum vezérnek, nemcsak emléke él még a turul-madaras, rovásiratos zilahi kőoszlopon, de él jeles segitőtársának, a mondabeli Agmánd atyja Apafarkasnak honfoglaló vére is a Meszes alján, Szilágy vármegye egy kiváló családja, a Farkasagmánd nemzetségbeli Szentkirályiak ereiben.

Karácsonyi János fentidézett müvében [1] emliti még az Agmánd nemzetségről: «Figyelemreméltó az, hogy *számos* nevezetes erdélyi család sarjadzott ki belőle», de a már emlitett Kechetyeken és Szalaházy-akon tul nem folytatja a névsort. Más jeles genealogusunk is fárad annak kimutatásán, hogy egy az említetteknél illustrisabb család is e honfoglaló törzsből veszi eredetét [2], reméljük mihamarább siker koronázza fáradozását.

Az itt közölt kis oklevél mutatta friss nyomokon haladva már most több, mint valószinünek tartom, hogy a Szabolcs-, Szatmár-, Ugocsa- és Középszolnok-megyékben törzsökös, már kihalt *Magyi* család is e terjedelmes nemzetséghez tartozott. E család adta a többek között közéletünknek a XV. század második felében Barlabás alországbirót és a végén Pál alországbirót, később alnádort, majd a gyermekkorát élő magyar irodalomnak *Magyi Jánost* (1476—91), Mátyás király kanczelláriája Nyirkállai Tamásnak tulajdonitott formuláskönyve és magyar glosszái nagy részének iróját és az irodalomtörténetünkben mindenkor hibásan Mági-, Magiusnak nevezett *Magyi Sebestyén*, váradi kanonokot, humanista költőt és Janus Pannonius verseinek kiadóját. Jeles család, megérdemli, hogy kikutassuk eredetét. *Jakubovich Emil.*

Válasz «A Héder nemzetség eredete» cz. czikkre.[3]

A szerény Z. N. mögött rejtőző illusztris czikkiró ur é-zrevételeire a következőkben összegezem válaszom:

Karácsonyi János Vildonból — *nem környékéről* — vezeti be a Héder nemzetséget. Vitatott czikkem a krónika és Karácsonyi megállapitásai után szintén ugyanonnan. Ebben nincs semmi «merészség».

Ezen az alapon kerestem tovább, van-e olyan wildoni család, mely névhasonlóság alapján a Héder nemzetséghez kapcsolható, «mert közvetlen összeköttetést még remélni is sok volna».[4]

[1] Id. mű, I. k. 77. l.
[2] Turul XXVII. k. 79—81. l. XXXI. k. 157. l.
[3] Megjelent: Turul. 1913. évf 181. l
[4] Lásd czikkemben.

Ilyenekül Wolfer, Heder és főleg Herrand nevek kinálkoztak, különösen az utóbbi, mivel Herrandot egyik nőági leszármazottja Olfernek nevezi. S a Herrand név többször előfordul a Wildoni ministerialis családban is, mely Riegersburgból szakadt oda.[1]

A szives czikkiró ur Kummer értekezése alapján a Wildoniak és Riegersburgiak azonosságát tagadja meg, sőt arra figyelmeztet, hogy az Urkundenbuch des Herzogthums Steiermarkban több 1147 körüli okmány «csak mintegy 40 évvel később» keletkezett «és igy az azokban emlitett Rutkerspurgiak csak a XII. század utolsó harmadában élhettek.»

Ebben téved Kummer. Ugyanis nem egy, hanem már két 1142-iki (nem pedig körüli) oklevél emliti: Hertnido de Rotgerespurc-ot. Ha a czikkiró ur nem ajándékozta volna meg oly nagy bizalommal Kummert, megtalálhatta volna czikkem alapján az emlitett okmánytár I. k. 217. és 219. lapján.

Tehát a Riegersburgiak már a XII. század első felében éltek s *azonosak* is voltak a Wildoniakkal. Maga Kummer elismeri, 1. hogy 1222 óta kimutathatólag a Wildoniaké Riegersburg, és 2. három hasonnevü testvér van a kétnevü, de egy családban: Hartnid, Herrand, Richer. 3. Ugyanazon a helyen birtokosok s tesznek adományt az admonti kolostor javára, t. i. Riegersburgi Hartuid és Wildoni Richer Siegersdorfban, — Riegersburgi Hartnid és Wildoni Herrand Ramsauban. Azt hiszem, oly erősek ezek az érvek a két család azonossága mellett, hogy azokkal szemben nem állhat meg Kummer azon elvetése, hogy valakiközel egy időben különböző előnevet használ.

E tévedését megtoldja még azzal, hogy mivel a Hartnid név több mint félszázadon át szerepel, ahelyett, hogy két személyre, apára és fiura bontotta volna fel, egynek veszi, de mivel egy személy életkorát tulhaladják az adatok szélső dátumai, az ellenmondás elkerülése végett az oklevelek egy részére rá akarja bizonyitani, hogy mintegy 40 évvel később keletkeztek, különösen az 1147. év körüliek, melyeket felhasználni én is bátor voltam.

Nézzük azonban a kifogásolt 1147 körüli okleveleket kissé közelebbről. Riegersburgi Hartnid, szintugy testvére Richer Jeruzsálembe indul és Siegersdorfban 2—2 mansust ad az admonti kolostornak. Hartnidet már 1142 óta ismerjük s épen jeruzsálemi utja alapján Zahn, az oklevéltár kiadója 1147 körülinek jelezte az oklevelet, vagyis Hartnid és Richer a második keresztes hadjáratban (1147—1149) vettek részt.

Kummer azonban 40 évvel későbbre akarja tenni az oklevél keltét, vagyis akkor nem a

[1] U. o.

második, hanem a harmadik keresztes hadjáratban (1189—1192) vett volna részt Hartnid, szintugy Richer. Hartnid, midőn 1142-ben tanuként szerepelt, körülbelül 25 éves lehetett s e szerint a harmadik keresztes hadjárat idején 70 év körül járt s azt hiszem, ily korban sem keresztes haddal, még kevésbbé egyedül nem indult a távol Jeruzsálembe. Ime ilyen szilárd kritikán nyugszik Kummer megjegyzése, hogy 40 évvel későbbre kell tenni az 1147 körüli oklevelek dátumát.

Kétségbe vonja továbbá a czikkiró úr, hogy Riegersburg a nevét Richertől nyerte, hanem szerinte Rutgertől, vagy Rüdigertől. Már czikkemben utaltam Zahn: Ortsnamenbuch 392. lapjára s ott megtalálható, hogy Rüdiger, Rutker, Richer egy és ugyanezen név változatai. Azt hiszem, ezek után a hitelt nem az én czikkemtől kell megtagadnunk.

Utóljára hagytam válaszom azon megjegyzésre, hogy a krónikás «kellemeset kiván az ősökről az élő utódoknak mondani». Hiszem, hogy ez nem is az én czikkemre irányul, mert ily czélra kapható nem vagyok, s erre nincs is szüksége sem a Héder nemzetségnek, sem az élő utódoknak. *Dr. Závodszky Levente.*

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ig. választmányának f. évi márcz. hó 5-én tartott ülésén *Fejérpataky László* elnök elnöklete alatt jelen voltak: *Barabás Samu*, *Csánki Dezső*, *Domanovszky Sándor*, *Dőry Ferencz*, *Gárdonyi Albert*, *Holub József*, *Hóman Bálint*, *Horváth Sándor*, *Iványi Béla*, *Komáromy András*, *Makay Dezső*, *Pettkó Béla*, *Reiszig Ede*, *Soós Elemér*, *Szentpétery Imre* és *Varju Elemér*, ig. vál. tagok, *Relkovič Néda*, *Győrffy Samu báró*, *Lukinich Imre* és *Závodszky Levente* társ. tagok, *Relković Davorka* vendég. *Áldásy Antal* titkár, *Szabó László* jegyző és *Sohár László* pénztárnok.

Elnök az ülést megnyitván a tekintélyes számmal egybegyült tagokat üdvözli, mire titkár felolvassa *Kállay Ubul* ig. vál. tagnak Kopán krónikája czimü tanulmányát, mely nagy tetszéssel fogadtatott.

A titkár az előterjesztések során bejelenti az uj tagokat: *Kállay Ödön* tiszt. főszolgabiró Kállaytanya, aj. a jegyző; *Edelényi dr. Szabó Dénes* segédfogalmazó, Budapest, aj. *dr. Dénes Miklós*, *dr. Scultéty László* városi számtiszt, Szabadka, aj. a titkár, a kik évdijas tagokul megválasztatnak.

Folytatólagosan jelenti a titkár, hogy a Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottsága a Monumenta Hungariæ Heraldica III. kötetének kiadására az 1914. évre szintén 600 koronát szavazott meg, a mi örvendetes tudomásul szolgál.

A titkár bemutatja a társaság 1913. évi zárszámadását és vagyonmérlegét, mely a következő:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság 1913. évi költségvetési előirányzatának és a tényleges pénztári eredménynek egybevetése.

Bevétel.	Előirányzat K f.	Eredmény K f.	Különbözet K f.
1. Pénztári maradvány 1912-ről	252 47	252 47	— —
2. Értékpapirok kamatai	1256 —	1256 —	— —
3. Be nem fizetett alapitványok kamatai	180 —	140 —	— 40 —
4. Tagdijakból:			
a) pártoló tagok után *b)* évdijak után	5000 —	3854 —	— 1146 —
5. A társulati kiadványok eladásából	250 —	379 53	+ 129 53
6. Alapitvány-befizetés	200 —	71 —	— 129 —
7. Rendkivüli bevétel	600 —	600 —	— —
Összesen	7738 47	6553 —	— 1185 47

A tényleges bevétel e szerint 1185 kor. 47 fillérrel kevesebb az előirányzatnál.

Kiadás.

	Előirányzat K f.	Eredmény K f.	Különbözet K f.
1. Személyi járandóságok	1600 —	1000 —	— 600 —
2. A Turul irói és szerkesztői tiszteletdija	1392 —	1232 60	— 159 40
3. Nyomdaköltségekre	2200 —	2258 40	+ 58 40
4. Szinnyomatok	600 —	189 —	— 411 —
5. Metszetek és rajzok készitése	300 —	239 —	— 61 —
6. Irodai átalány	120 —	120 —	— —
7. Társulati szolga dijazása	120 —	120 —	— —
8. Ujévi ajándékok, tagdijbeszedési költségek, stb.	200 —	130 64	— 69 36
9. Lombard-kölcsön utáni kamatok és költségek	300 —	— —	— 300 —
10. Alapitvány-tőkésités	200 —	71	— 129 —
11. A Mon. Herald. III. füzetére takarékba betéve	600 —	600 —	— —
12. A Nemzetségi Zsebkönyv II. évf. 2. kötetére az előfizetési felhivások stbre	— —	250 —	+ 250 —
Összesen	7632 —	6210 64	— 1421 36

A tényleges kiadások tehát 1421 kor. 36 fillérrel kevesebbet tesznek ki, mint az előirányzatban.

Előirányzott maradvány — 106 kor. 47 fill.
Tényleges maradvány — 342 « 36 «
Több tehát 235 kor. 89 fill

Vagyonállás 1913 decz. 31-ikén:

A) Cselekvő vagyon.

I. *Tényleges vagyon:*	K f.	K f.
a) Alapitványi tőke:		
1. értékpapirokban	28,000 —	
2. készpénzben	478 50	
3. kötelezvényekben	3000 —	
4. kötelezvény nélküli alapitványok	721 50	32,200 —

	K f.
b) Alapitványi jelleggel nem biró tőke értékpapirokban	3,400 —
c) A Nemzetségi Zsebkönyv II. rész 2. kötet szines mellékleteire és előfizetési dijaira (260.) a takarékban	770 —
d) A Mon. Hung. Herald III. füzetére a takarékban	600 —
e) A decz. 31-iki egyenleg	342 36
Összes tényleges vagyon	37,312 36
II. *Követelés:* alapitványi kamatok- és tagdijakban	3570 —
Összes cselekvő vagyon	40,882 36

B) Szenvedő vagyon.

I. A magy. kereskedelmi banknál levő lombard-kölcsön	2700 —
II. Nyomdai tartozás	4799 30
III. Lombard-kölcsön kamatai és költségek	331 —
Összes szenvedő vagyon	7830 30

Összes tényleges vagyon	37,312 K 36 f.
Szenvedő vagyon	7,830 « 30 «
Tiszta vagyon	29,482 K 06

Ezután *Hóman Bálint* ig. vál. tag felolvassa a számvizsgálóbizottság következő jelentését.

Tisztelt Választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1913. évi pénztári állapotának és számadásának megvizsgálására kiküldetvén, szerencsénk van a folyó évi február 13-án teljesitett számvizsgálat eredményéről a következőkben jelentést tenni.

Eljárásunkban az eddigi szokásos módot követvén, mindenekelőtt a pénztári naplókönyvet vizsgáltuk át s annak 1913. évi minden tételét az igazolásukra szolgáló okmányokkal és ellennyugtákkal egybevetettük, a tagdij befizetésére nézve pedig a tagok nyilvántartási könyvében is próbákat tettünk. Ezek alapján jelenthetjük, hogy a pénztári naplókönyveket rendben találtuk s az 1913 deczember 31 ikével 6553 K — fill. bevétellel, 6210 K 64 fill. kiadással és a folyó 1914. évi költségelőirányzatba első bevételi tétel gyanánt átviendő 342 K 36 fill. pénztármaradványnyal lezártuk.

Ezután a kézipénztárt vizsgáltuk át. A pénztár 1914. évi tételeit, kezdve a mult évről áthozott és fentebb kimutatott 342 K és 36 fill. pénzmaradványnyal bezárólag február 12-ig összegeztük és 1077 K 86 fill. bevételt, 595 K 50 fill. kiadást vagyis 482 K 36 fill. pénzmaradványt állapitottunk meg. Ezzel szemben találtunk a kézipénztárban fedezetül 482 K 36 fill.-t készpénzben, minélfogva a kézipénztárt hiánytalannak jelenthetjuk.

A kézipénztár megvizsgálása után áttértünk a Nemzetségi Zsebkönyv számadásainak megvizsgálására s azt találtuk, hogy 1913 deczember 31-ig befolyt 40 K; e szerint a Nemzetségi Zsebkönyv II. rész első kötetének czéljaira az 1914 évre áthozat 40 K.

Vizsgálat alá vettük ezután a törzskönyvet. E szerint a társaságnak a mai napon nyolcz ezer koronás (8000 K), 39 négyszáz koronás (15.600 K) és 43 kétszáz koronás (8600 K) alapitó tagja van. A felsorolt, összesen 32.200 K-át tévő alapitványokból be van eddig fizetve 28.478 K 50 fill. és fizetetlen még 3721 K 50 fill. Ez utóbbi összegből kötelezvényekben (számszerint 6 darabban) biztositva van 3000 K, a miről a közvetlen szemlélet és számbavétel alapján győződtünk meg, ellenben 721 K 50 fill. kötelezvényekkel biztositva nincsen.

A társulat törzsanyagához tartozik még az az alapitványi természettel nem biró 3400 K összeg is, a mely megtakaritásokból származott. Ennélfogva a társaság törzsvagyona összesen (32.200—3400) 35,600 K-át tesz ki.

Arról, hogy a kimutatott 28.478 K 50 fill. befizetett alapitvány és a megtakaritott 3400 K, összesen 31.878 K 50 fill.-ből 31.200 K koronajáradékban, 200 K jelzáloghitelbanki nyeremény kölcsönkötvényben a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál, 478 K 50 fill. pedig takarékpénztári könyvben a pénztárban van elhelyezve, a bank 1913 deczember 22-én kelt letéti kivonatának és a pénztárban őrzött takarékpénztári könyvecskéknek megtekintése által győződtünk meg.

Ezek szerint a teljes vagyon állása a föntebb emlitett 35.600 K törzsvagyon a Nemzetségi Zsebkönyv II. rész, második kötet szines mellékleteire és előfizetési dijaira a takarékpénztárban elhelyezett 778 K, továbbá a fent kimutatott 1913. évi pénztári maradvány 342 K 36 fill., végre a hátralékos alapitványi kamatok és tagdijak 3570 K, az összes vagyon 1913 deczember 31-én 40.282 K 26 fill. Ezen vagyonnal szemben a következő terhek állanak fenn: a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál az alapitványi jelleggel nem biró tőkésités terhére felvett 2700 K lombard kölcsön és kamatok stb., e kölcsön után 1913 deczember 31-ig 331 K kamatok, nyomdai tartozás 4799 K 30 fill., összesen 7830 K 30 fill. E szerint a hátralékos alapitványi kamatokat és tagdijakat figyelmen kivül hagyva, a tiszta vagyon 28.882 K 06 fill.

A mi az 1913-iki zárószámadási eredményeket illeti, az előirányzatnak és zárószámadásnak részletes összehasonlitását a mellékelt kimutatásban terjesztvén elő, jelentjük, hogy a bevétel az előirányzatnál 1185 K 47 fill.-rel kevesebb volt; ezzel szemben a kiadás is 1421 K 36 fill.-rel tett ki kevesebbet, ugy hogy az előirányzott 106 K 47 fill. maradvány helyett a pénztári maradvány 342 K 36 fill.-t tesz ki, javasoljuk a tisztelt választmánynak, hogy az 1913. év végével

fennálló és a vagyonállásban feltüntetett 3570 K régibb hátralékra nézve, hogy a pénztárnok által jegyzékbe foglalandó és teljesen behajthatatlan követelések törlése után még fennmaradó hátralék behajtása iránt intézkedni méltóztassék. Ugyszintén javasoljuk, hogy az elnökség már most lásson hozzá a tagdijaknak minél erélyesebb behajtásához. A Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál fennálló lombard kölcsön által lekötött értékpapirok értékesitésére nézve a bizottság javasolja, hogy az elnökség továbbra is utasittassék a lombardirozott értékjegyek kellő időben való eladására, miután ez ideig a pénzpiacz alakulása az eladásra javasolt pénzmüvelet keresztülvitelére nem volt kedvező.

Mindezek után jelentvén azt, hogy a tisztelt elnökség az elmult évben is reálisan és körültekintőleg gazdálkodott, javasoljuk a tekintetes választmánynak, hogy Sohár László társ. pénztárnok urat a mult 1913. évi számadásokra nézve a szokásos fenntartással felmenteni méltóztassék.

Áttérve az 1914. évi költségvetési előirányzatra, annak tételeit 7828 K 36 fill. bevétellel, 7752 K — fill. kiadással és igy 76 K 36 fillérnyi előirányzott maradványnyal van szerencsénk javaslatba hozni.

Budapest, 1914 február hó 13-án.

Soós Slemér,
számv. bizott. elnök.

Dr. Hóman Bálint,
számv. bizott. tag.

Dr. Dőry Ferencz,
számv. bizott. tag.

Az ig. választmány a számvizsgáló bizottság jelentését a benne foglalt inditványokkal együtt elfogadja és a bizottságnak fáradozásáért köszönetet mond. Az 1914. évi költségvetést a bizottság javaslata alapján a következőkép állapitsa meg:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társasag költségvetési előirányzata az 1914. évre.

Bevétel.

1.	Pénztári maradvány 1913-ról	342 kor. 36 fill.
2.	Értékpapirok kamatai (31,000 kor. koronajáradék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyer.-kölcsönkötvény után 4%)	1256 kor. — fill.
3.	3600 kor. be nem fizetett alapitvány után 5%	180 « — «
4	Tagdijakból: *a)* pártoló tagok után 2000 K, *b)* évdijak után 3000 «	5000 « — «
5.	A társulati kiadványok eladásából	250 « — «
6.	Alapitvány-befizetés	200 « — «
7.	Rendkivüli bevétel	600 « — «
	Összesen	7828 kor. 36 fill.

Kiadás.

1.	Személyi járandóságok (titkár 600 korona, jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.)	1600 kor. — fill.
2.	A Turul irói és szerkesztői tiszteletdijai: *a)* 24 iv irói dija, ivenként 48 kor. 1152 kor.; *b)* szerkesztés ivenként 10 kor., 240 kor.	1392 kor. 36 fill.
3.	Nyomdai költségek	2200 « — «
4.	Szinnyomatokért	500 « — «
5.	Metszetek, rajzok készitése	300 « — «
6.	Irodai átalány	120 « — «
7.	Társulati szolga dijazása	120 « — «
8.	Ujévi ajándékok, tagdijbeszedési költségek, stb.	200 « — «
9.	Lombard-kölcsön utáni kamatok és költségek	500 « — «
10.	Alapitvány-tőkésités	200 « — «
11.	Mon. Hung. Herald. III. füzetére	600 « — «
12.	Rendkivüli kiadás	20 « — «
	Összesen	7752 kor. — fill.
	Bevétel	7828 « — «
	Kiadás	7752 « — «
	Előirányzott maradvány	76 kor. 36 fill

Az elnök jelenti az ig. választmánynak, hogy a társaság titkárának, jegyzőjének és a Turul szerkesztőjének megbizatása lejárván, ezen tisztviselői állások betöltése szükségessé válik.

Áldásy Antal titkár ezzel kapcsolatban sajnálkozással közli a választmánynyal, hogy egyéb elfoglaltsága miatt a titkári teendőket a jövőben nem láthatja el, a szerkesztésre ellenben, ha a választmány bizalma őt érné, tovább is vállalkozik. Az elnök a titkár lemondását őszinte sajnálattal veszi tudomásul, kiemeli a lemondott tisztviselőnek nagy buzgóságát a társ. ügyeinek intézése körül, s az előtte is ismert okok miatt kéri, hogy a választmány a lemondást vegye tudomásul, a mi megtörténik.

Az erre megejtett titkos szavazáson a társaság titkárává dr. Bártfai Szabó László eddigi jegyző, jegyzővé dr. Holub József, a Turul szerkesztőivé pedig dr. Áldásy Antal és dr. Holub József választattak meg, a kik köszönetet mondtak a választmány bizalmáért.

A titkár (Áldásy Antal) bemutatja a Nemes Családok szerkesztői által a II. kötetbe kiszemelt családok névsorát, a melyet a választmány több hozzászólás után elfogad. Ezzel kapcsolatban az elnök jelenti, hogy a kötet anyagának egy része a lemondott egyik szerkesztő, Pettkó Béla tulajdonát képezte, a kitől azt, hogy a kötet megjelenése elé akadály ne merüljön fel, 500 koronáért sürgősen meg kellett szerezni. Az intézkedést a választmány tudomásul vette.

A pénztárnok jelentése szerint a bevétel az ülés napjáig volt 1611 K 48 fill., a kiadás 1095 K 50 fill., az egyenleg 515 K 98 fill.

A jegyzőkönyv hitelesitésére Hóman Bálint és Varju Elemér vál. tagokat kérvén fel, az elnök az ülést bezárja.

SZAKIRODALOM.

A magyar heraldika korszakai. A m. tud. akadémia történelmi bizottságának megbizásából irta Csoma József, Budapest, M. Tud. Akademia, 1913.

A magyar heraldikai tudomány egyik legalaposabb ismerője több mint negyed századon át folytatott kutatásainak és tanulmányainak eredményeit foglalja össze a jelen munkában. Kizárólag a magyar *családi* czimerek művészetét tárgyalja, korszakonként, végigvezetve azok fejlődésén, alakulásain és hanyatlásán.

A mű tartalmilag főbb vonásaiban nem egészen ismeretlen a hazai heraldikával foglalkozók előtt. A nagytudományu szerző annak egyes részeit folyóiratunk egyes évfolyamaiban tette először közzé, de most, hogy összefoglalva is kiadta e tanulmányokat és az ujabb kutatá-ok eredményeivel bővitett alakban tette azokat közzé, szélesebb körben is hozzáférhetővé lett munkája.

Csoma Józsefnek, társaságunk nagyérdemü másodelnökének a hazai heraldika körül szerzett érdemeit mindenütt ismerik a hol a magyar heraldikával foglalkoznak. Széleskörü heraldikai tapasztalatai, az anyagnak az emberi korlátok közti, lehetőleg teljes ismerete, a külföldi heraldikai tudományban való alapos jártassága folytán első sorban ő volt hivatott a magyar családi czimerek történeti fejlődésének kérdését tárgyalni.

Munkája hat nagy fejezetre oszlik. Kezdődik a magyar heraldika első két századával, azon korszakkal, a midőn a magyar heraldikának kutforrásait csaknem kizárólag a pecsétek képezik. Ez a forrásanyag részint az idő, részint az anyag romlandósága miatt egyre pusztul, és be fog következni az időpont, a midőn heraldikánknak ez a legrégibb forrásanyaga jóformán teljesen megsemmisül. Csoma szerencséje, hogy ő ezen anyagot még oly időben használhatta, a midőn az még nem szenvedett annyit az idők viszontagságai miatt. A magyar heraldika e legrégibb fejlődési korban a legtisztább nyomokon halad. A sisakdisz mindazon czimereknél a hol azt ismerjük, ugyanaz a mi a pajzsalak, a mi a legtisztább heraldikai elrendezés. A czimerek ábrázolásánál ezen egész első korban a legnagyobb egyszerüséget látjuk. A magyar nemesség nem fogékony a czimer iránt. Verbőczinél megtaláljuk azon elv kifejezését, hogy a czimer a nemességnek Magyarországon nem főkelléke és a magyar nemesség csak társadalmi kényszerből vette fel a czimert és azt hosszu időn keresztül nem is fejlesztette. Innen van az, hogy a XIV. század végén ugyanazon egyszerü czimeralakokkal állunk szemben, mint a legrégibb czimeremlékeknél és ha ebben az időben komplikáltabb a czimer az arra mutat, hogy az nem magyar eredetű, hanem idegen behatás következménye. Különösen az egyszerübb vidéki nemességnél tapasztaljuk azt, hogy a czimerekkel nem sokat törődött. A midőn a XIV. századdal a vidéki nemességből kikerült megyei tisztviselőkre nézve a pecsétek használatának szüksége — az oklevelek kiadása révén — elkerülhetetlenné vált, akkor czimerek hiányában a pecsétekre jelképeket vésettek. Csoma kimutatja, hogy az összes e korból származó alispáni kiadványokon található pecsétek közül legföljebb 10% czimeres, a többi jelképes. E jelképek a lehető legegyszerübbek. Csoma 75 ilyen jelképet mutat be, a melyek számtalan variatióban és kombinaczióban használtattak. Ebből a korból czimerek leginkább a zászlósurak pecsétein maradtak reánk. Ezeknél három esetet különböztet meg a szerző. Vagy hü maradt az illető zászlósur mint ilyen családi jelvényéhez és hatalmi állását csak a pecsét köriratában tüntette fel, vagy egyesitette az ősi czimert az ország czimerének egy részével mint hatalmi jelvénnyel, vagy pedig a a midőn az ősi jelvényt a pecséten a hatalmi jelvény teljesen leszoritotta.

A pecsétek mellett a heraldika legrégibb korszakának maradványait a sirkövek képezik. Ezekből azonban csak nehány maradt reánk e korból, ugy hogy ezek a csekély számnál fogva a magánczimerkutatásokra nézve számbavehető forrást alig képeznek.

Részletesen méltatja továbbá Csoma a bécsi képes krónikának czimereit, amelyek nem nagy számban vannak ugyan és a melyek heraldikai szempontból kifogások alá is eshetnek, de azért becsesek a középkori magyar heraldika szempontjából és ezért indokolt, hogy a szerző egyenkint foglalkozik velük.

E csekély számu heraldikai forráson, a melyek között mint emlitve volt a pecsétek a legjelenlősebbek, épül fel a magyar heraldikának legrégibb korszaka, mely alakulásában lépést tartott a nyugat heraldikájával, előbb minden valószinüség szerint a beköltözött idegen lovagok hatása, majd az Anjouk korában a fényes udvari élet befolyása alatt. Már ebben a korszakban mutatható ki egy bizonyos törekvés a naturalismus iránt, a mely később a magyar heraldikának egyik jellemző sajátsága lett.

A második fejezetben a szerző áttér az első czimeradományozásokra. Részletesen ismerteti a Károly királytól származó első három armálist, melyeknek eredetiei reánk maradtak, majd a Zsigmondtól származó Csentevölgyi armálist és a Semsey-féle armálist, mely utóbbinak csak szövegét ismerjük. Ezután áttér a késői gót korszakra, Zsigmond és utódai korára, a midőn a magyar heraldika a német heraldikát követi ugyan, de nem ragaszkodik vakon és szolgai módra ahhoz, hanem azt átidomitja, annál is inkább, mert a

hazai izlés és felfogás ellensége volt a merev stilizálásnak. E korszak heraldikája következetesen egyszerü czimeralakokat használ, de ezeknek naturalistikus szinezést, helyzetet és bizonyos cselekvő vagy szenvedő munkásságot jelző attributumot ad, ugy hogy e korban a természetes irányzat mindinkább előtérbe lép. E korból Zsigmond királytól maradt reánk a legtöbb armális, a melynek oka a magyar nemesség czimertelen állapotában feküdt, a melynek hiányát és hátrányát a Zsigmond királyt sürü külföldi utazásaiban kisérő magyar nemesség csakhamar megérezve azt czimeradományok kieszközlésével igyekezett pótolni és megszüntetni. Ebben a fejezetben szerző részletesen foglalkozik a festett czimerek technikájával, pajzszsal és a czimersmybolikával, méltatja a czimereket műtörténeti szempontból, szól a czimerek osztásáról, a sisakról, a takarókról és sisakdiszről és végül általános jellemzését adja e korszak heraldikájának.

A negyedik fejezet az olasz renaissance korát tárgyalja, a mely korszak czimeremlékei a heraldikus előtt már a hanyatlást mutatják, de viszont művészeti szempontból gyönyörü kivitelüek. Itt már a műtörténészszel találja magát szemben a heraldikus és e korszak heraldikai emlékei a magyar mütörténetnek örökbecsü emlékei. Mátyás, Ulászló és II. Lajos király czimeradományai képezik az olasz renaissance korának heraldikai emlékeit, a melyek közül nem egy párját ritkitó müalkotás, ha mindjárt heraldikai tekintetben teljesen elhibázott. E korszak heraldikájának egyik jellemző motivuma a sárkányalak, a melyet a czimerfestők sürün alkalmaznak. Csoma itt arra utal, hogy ezen művészeti szempontból oly hatásos motivum alkalmazásával a czimerfestők nehéz helyzetbe hozták a sárkányrend után kutatókat és kimutatja, hogy csak azon családok őseinek valamelyikét tarthatjuk a Zsigmond alapitotta sárkányrend tagjának, a mely családok czimerében a renaissance kort megelőző időben is előfordul a sárkánymotivum. Szól behatóan az arczképfestésről a heraldikában és azt a nézetet, a mely a heraldikában arczképezésre gondol nyomós argumentumokkal tudja megczáfolni. Ép ugy mint az előző korszakot tárgyaló fejezetben, itt is részletesen tárgyalja a czimer egyes alkotó részeit, a pajzsot, sisakot, takarókat, sisakdiszt, azok különböző alakjait és változatait.

Az V. fejezet a XVI. század heraldikájába vezet, a mohácsi vész utáni korba. Itt külön tárgyalja a nemzeti fejedelmek czimeradományait és a Habsburg házból származó uralkodókéit. Részletesen foglalkozik a nemzeti fejedelmek adományain kivül I. Ferdinand czimeradományaival, a melyeken mindaddig a mig el nem ismert királya Magyarországnak, a középkori, olasz renaissance hatását látjuk, mig az elismerés után ez a hatás elmarad és a czimerek a német izlés hatása alatt készülnek. De azért az első Habsburgok által adományozott czimerek a későbbi magyar heraldikának legjobb termékei. Különösen Rudolfnak a prágai várban kelt armálisai heraldikai szépség tekintetében messze fölötte állnak az olaszos heraldika termékeinek.

A VI., utolsó fejezet végül a teljes hanyatlásnak korát tárgyalja, a midőn a heraldika elvesztette már gyakorlati fontosságát és csakis dekorativ fontossággal bir, mint a kiváltságos nemesség jelzője. E dekorativ fontosság magyarázza meg azt, hogy a czimernek oly külső diszei fejlesztetnek ki, a melyek a heraldika fénykorában nem képezték a czimerek alkotórészeit. E korszakkal szerző a többi fejezetekhez képest röviden foglalkozik, a mi érthető is vérbeli heraldikusnál. Azonban reszletesebben szól a beszélő czimerekről, a melyeknek divatját a Habsburgok plántálták át hozzánk, szól a guny czimerekről, melyekből kettő maradt reánk mint uralkodótól adományozott, az egyik per emínentiam gunyczimer a Guthai, a mely az egyedüli ismert magyar gunyczimer 1582-ből. a másik egy tréfás czimer I. Lipóttól a Váradi, máskép Kalmár-féle, fülét vakaró oroszlán.

Ezzel végére jutottunk Csoma könyve ismertetésének. A magyar heraldikai tudomány ritka becses gyarapodása e könyv, a mely a nagytudományu szerzőnek egy emberöltön keresztül végzett kutatásait foglalja össze. Reméljük, hogy a szerző e munka közzétételével nem tekinti tudományos munkásságát befejezettnek és hogy tőle a hazai heraldikai tudományos irodalomnak még számos becses gyarapodását várhatjuk. *y.*

Folyóiratszemle.

Két uj genealogiai folyóirat megindulásáról szóló hirrel kezdjük meg lapunk ez uj rovatát, a melylyel az a czélunk, hogy olvasóink figyelmét felhivjuk a különféle folyóiratok azon czikkeire, a melyek a társaságunk által müvelt tudományok körébe vágnak és igy megkönnyitsük azt a lépést, a mely minden kutatásnál és tudományos munkánál a legelső s a legfontosabb: a pontos bibliografiai tájékozódást.

A két uj genealogiai szaklap az *ifj. Hellebronth Kálmán* szerkesztésében megjelenő *Családtörténeti Jegyzetek* és a *Kempelen Béla* által szerkesztett *Családtörténeti Lapok;* az elsőből három, ez utóbbiból pedig egy füzet fekszik előttünk.

Nem lépnek fel nagy igénynyel; a *Cs. L.* szerkesztője meg is mondja előszavában, hogy «nem akar az általános történelemnek még felderitendő vagy tisztázandó kérdéseihez hozzányulni; szerényebb, de közvetlenebb érdekeket óhajt szolgálni: a heraldika s a

gyakorlati családtörténeti kutatás köréből vett czikkek mellett közkincscsé tenni azokat az adatokat, melyek eddig még ismeretlenek vagy hozzáférhetetlenek voltak».

A *Cs. J.* rovatai a következők: A) *Családtörténeti rovat*, B) *Tárczarovat*, C) *Kérdések és feleletek*. Az eddig megjelent három füzetben a következő családok ismertetését találjuk: *Bacsák (Benefai)*, *Barkassy, alias Munkácsy*, *Draskóczy alias Czeper*, *Koptsány*, *Tibold (Tibold-daróczi)*, *Turchányi (Turcsányi és tereszténvfalvi)*, *Gosztony*, *Halász (Dabasi és gyóni)*, *Kelleő (Árokszállási)*, *Papp (Tyuskai)*, *Mohos*, *Bereczky*, *Kovácsy (Hadadi)*, *Kromholtz alias Galgóczy*, *Mátéffy*, *Molnár (Vajkai)*, *Rhorer (Küllői)* *Várady*. A Tárczarovatban három közlemény *az egri káptalan levéltárában levő armálisokat és nemesi bizonyitványokat* ismerteti; itt olvassuk *Vay Ádám* végrendeletét 1707-ből és *Berthóthy Dorottyáét* 1601-ből, továbbá *dr. Kárffy Ödön* czikkét *egy ismeretlen armálisról*, a melyet 1580 decz. 3-án Prágában II. Rudolftól kapott Kis Ferencz s általa felesége Gyulay Anna, fiai, Bálint és János, valamint rokona Dombó Antal; végül pedig *Miskolczy-Simon János* közlését: Adatok a nagypalugyai és turóczvidéki *Platthy*-család leszármazásához.

A *Családtörténeti Lapok* első (márcziusi) száma az *Apostol-*, a *Gyergyószentmiklósi Kövér-* és a *Komáromi Pap-család* ismertetését közli továbbá tiz olyan czimer leirását — a *Czimerleirások* rovatban — a melyek szakmunkákból hiányzottak vagy lényegesen hibásan közöltettek: *Adorján*, *Álgya*, *Alttman*, *Baasi*, *Bátsmegyey (Párisi és nagybátsi)*, *Biró*, *Gellért*, *Katra*, *Püspök másképen Püspök-Ladány és Sacelláry (Székási)*. *Kérdések és feleletek*, *Irodalom* és *Folyóiratok* czimü rovatok segitik elő az érdeklődők tájékozódását. Mindkét folyóirat havonként jelenik meg, a *Cs. J.* julius és augusztus kivételével.

Nem sokkal nagyobb multra tekint vissza a dr. Alapi Gyula szerkesztésében megjelenő *Levéltárosok Lapja* sem, a mely évnegyedes folyóirat s 1913-ban indult meg. Hivatalos értesitője a törvényhatósági levéltárosok országos egyesületének, de ez egyesületi életre vonatkozó hirek közlése mellett állandó rovatai a I. *Családtörténet*, II. *Heraldika* s III. *Kisebb dolgozatok*. Azonfelül szemmel tartja az irodalmat s a folyóiratokat is.

Az első évfolyamban *Miskolczy-Simon János* a *Miskolczi Bodnár-*, *a Miskolczy-Simon-*, a *Losonczi Gyürky-* és a *Hanzély-családról* ir s *Nógrádvármegye czimeréről*, *Rexa Dezső* a nemes *Baur* családot a az azzal rokon *Zlinszky*-ágat ismerteti, *Romhányi János* három közleményben a *nyitravármegyei 1754 5-iki nemesség igazolás feldolgozását kezdi meg*, *Spalovszki Gyula pedig a Pozsonyvármegye levéltárában őrzött armálisokat mutatja be*. Dicséretreméltó gondosságra vall az évfolyamot bezáró *névmutató*, a mely nagyon megkönnyiti a kutatást, később pedig egy általános index készitését.

Közlemények Szepesvármegye multjából. V. évf. 1913. Állandó családtörténeti rovata van, a melyben a szerkesztő a szepességi nemesség igazoló pereket ismertette a vármegyei levéltár anyaga alapján *(Sárossy*, *Schmid*, *Schneider I—III.*, *Scholtz*, *Spilenberger Spöner*, *Stentzel*, *Styavniczky*, *Szegedy*, *Szentmiklósy I—II.*, *Szeőke*, *Szerdahelyi*, *Szlavikovszky*, *Szonthag*, *Thron I—II.*, *Toperczer*, *Trangous*, *Trompler*, *Ujházy de Rozsnyóbánya*, *Vida*, *Vitkóczy I—II.*, *Winat)*, *ifj. Hellebronth Kálmán*, a *Wieland-család* történetét és leszármazását adta. *Kray István* pedig a *Kray*-családét. *Dr. Iványi Béla Máriássy István végrendeletét* közli 1515-ből, a ki kedves embere volt II. Ulászlónak és a Szapolyai családnak s a kit Ulászló 1504-ben czimeradományozással tüntetett ki. Ezt a családi levéltárban őrzik Márkusfalván s csak a szövege jelent meg.

Történelmi Közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa multjából. IV. évf. 1913. *Dr. Czobor Alfréd* az Abauj vármegyében kibirdetett czimeres nemesleveleket közli (1564—1711).

Adalékok Zemplénvármegye történetéhez. 1913-ban XIX. évfolyamában lépett s évnegyedes folyóirattá alakult át. Állandó, *Családtörténet* czimü rovatából a következő czikkeket emeljük ki: *Dongó Gy. G.:* Ki volt *Rákóczi Erzsébet* grófnő 1699-ben? *U. a.:* A *Török Musztafa családról*. *U. a.: Pilisy Ferencz* kibővitett czimerének leirása (1568 okt. 23. Miksa). *U. a. Botka Imre* és társainak nemesleveléből. (1617.) *Spisovszky Imre:* II. Rákóczi Ferencz fejedelem gavallérjai.

Századok. XLVII. évf. 1913. 1. f. *dr. Závodszky Levente dr Szentpétery Imrének* Oklevéltani naptárát ismerteti, a melyet a M. T. Akadémia adott ki, helyreigazitja s pótolja néhány apróbb hibáját s hiányát. — 2. f. *Kállay Ubul: Uj adatok keltezetlen oklevelek időpontjának meghatározásához.* — 6. f. *Dr. Závodszky Levente* ismerteti *Szerémi és Ernyei József: A Majthényiek és a Felvidék* cz. munkáját. — 9. f. *Eckhart Ferencz: Hiteles helyeink eredete és jelentősége. Dr. Iványi Béla Kempelen Béla: Magyar nemes családok III—VI.* köteteit ismerteti s bár elismeri, hogy Nagy Iván müvének felette áll, kifogásolja, hogy a kiadott anyagot illetőleg sem teljes s nem jár el kellő kritikával. *Gárdonyi Albert* Bártfai Szabó László: A Sárvár-felsővidéki gróf *Széchenyi-család* története cz. munkájának második kötetéről ad ismertetést. — 10. f. *Kujáni Gábor: A Brodaricsok* cz. dolgozatában a

XIV. századtól kezdve a XVI. század közepéig végig kiséri a szlavoniai eredetü család történetét s megemlékezik a XVII—XVIII. században szereplő Brodaricsokról is, a kapcsolatot azonban nem tudja kimutatni. — A juniusi füzettel együtt jelent meg a Századok melléklete: *A magyar történeti irodalom 1912-ben*, a melyet nagy örömmel üdvözölünk, mert hijával lévén bibliografiai segédeszközöknek, megbecsülhetetlen szolgálatot tesz ez a repertorium, ha nem teljes is még egyelőre. A minket közelebbről érdeklő csoportok ezek: 11. Genealogia és 14. Diplomatika, czimertan, pecséttan, kortan. — XLVIII. évf. 1914. 1. sz. *Szentpétery Imre Csoma Józsefnek A magyar heraldika korszakai* cz. hézagpótló munkáját mutatja be nagy elismeréssel. — 2. 3. f. *Dr. Gárdonyi Albert: A királyi titkos kanczelláriá* eredete és kialakulása Magyarországon.

Magyar Nyelv. IX. évf. 1913. A 9. (novemberi) füzetben, a Levélszekrényünk rovatban *Gombocz Zoltán* a *czimer* szó etimológiájáról ir. A czimer szó — mint tudjuk — 1326-ban fordul elő először Károly király azon oklevelében, a melyben a sopronmegyei Imre fiának Miklósnak sisakdiszt ad, melynek *czimer* a közönséges neve (cristam que vulgo *cymer* dicitur). Magának a szónak többféle jelentése van: 1. crista, tollbokréta; 2. a nád vagy kukoricza virága, üstöke; 3. Wappen, Schild; 4. Titulus, Inschrift; 5. Aushängeschild. — *Középfelnémet eredetü: < Zimier(e)*, Helmschmuck und sonstiges richterlicher Aufputz an Mann und Ross, Schmuck überhaupt; < olasz *cimiero*, cimiere, Helmstutz, Helmgierde, auf dem Helm getragenes Wappenzeichen. A szó *végső eredete franczia: cimier* < czime, Gipfel, Spitze, First.

Monatsblatt der K. K. Herald. Ges. «Adler». VII. Bd. 1914. Jänner. *Baron Blittersdorf* nagy elismeréssel és dicsérettel szól *Heydenreich* hatalmas munkájáról, *Handbuch der praktischen Genealogie*, a mely tulajdonkép átdolgozott, uj kiadása a szerző 1909-ben *Familiengeschichtliche Quellenkunde* czimen megjelent müvének. Legközelebb mi is rátérünk részletes méltatására. Az idei 3. füzetben (März.) J. Graf Hardegg és Otto Graf Serényi (Brünn) felvilágositást adnak arra az első füzetben megjelent kérdésre: kik voltak *Serényi Gábornak* († 1664. VIII. 6.) és feleségének, Zahradeczky Erzsébetnek († 1666), szülei. Gróf Serényi nemcsak a kérdésre felel meg, hanem a birtokában levő régi családfák és Calin de Marienbergnek a Serényi-családról szóló munkája alapján felviszi 16 ősig a családfát s még azonfelül a Serényieket két nemzedékkel S. Simonig, tehát a XV. század közepéig.

Archives Héraldiques Suisses: Schweizerisches Archiv für Heraldik. Organe de la Société Suisse d'Héraldique. 1913. 3. f. *Le collège heraldique romain.* A római patricziusok Libro d'oro-jába való felvétel felülvizsgálására IX. Pius megalapitotta a Congregazione araldica Capitolinaát; ennek a segitségére alapitotta Capagrossi-Guarna gróf az Istituto araldico Romanót, hogy munkájában támogathassa felvilágositásaival a Congregazione araldicát. 1870 után ez azonban felbomlott s az Istituto tulélte. XIII. Leó pápa szervezett ismét egy bizottságot a pápai aranykönyv vezetésére s ez a Collegio araldico később egyesült, majd 1904-ben teljesen összeolvadt az Istitutóval s megtartotta a *Collegio araldico* nevet. A congregation des études 1907 aug. 3-án ismerte el hivatalosan. Folyóirata a *Rivista Araldica.* — *La couronne des patriciens de Venise.* Mivel a régi dicső Velencze patricziusai által használt koronák alakjában nem volt meg a teljes egyöntetüség, a Consulta Araldica pontosan meghatározta ennek alakját s miután a belügyminiszterium jóváhagyta, megjelent a leirása a Bollettino della Consulta Araldicában (1912. Nr. 34.). E szerint ez a korona egy arany abroncsból áll, a melyet nyolcz stilizált virág diszit, közülök három egészen látszik, kettő félig, váltakozva ugyanannyi gyöngygyel, a melyek közül négy látszik. *Hlb.*

HUNYADI JÁNOS SZÁRMAZÁSA ÉS A VAJDAHUNYADI FRESKÓK.

A történetirás segédtudományai között a legelső helyet a régiségtan foglalja el. Világosságot vet azon korszakokra, a melyekből irott emlékek nem maradtak fönn, és a nemzetek életének azon megnyilatkozásaira, a melyekről a fönnmaradt irott emlékek nem beszélnek.

A történetiró köteles tehát a régiségtan munkásainak irodalmi tevékenységét éber érdeklődéssel kisérni, eredményét gondosan értékesiteni.

A Hunyadiak korának történetiróit nagy hálára kötelezte le Vajdahunyad restauratiójának vezetője, Möller István műépitész, ki mig megbizatásában alapos szakértelemmel jár el, nemes lelkesedés sugallatára, hazánk ezen legjelentékenyebb profán müemléke épitési történetének földeritését is föladatául tüzte ki.

Azon fényes kiadvány, melyet a műemlékek országos bizottságának nagynevü elnöke, báró Forster Gyula «Magyarország műemlékei»-nek szentel, nemrég megjelent III. kötetében hozza «A vajdahunyadi vár épitési korszakairól» szóló dolgozatát.

A mű- és kulturtörténeti szempontból nagybecsü dolgozat, sajnos, téves történeti következtetéseket és megállapitásokat tartalmaz, melyeknek helyreigazitását nemcsak az iró és a kiadó tekintélye, hanem azon kegyelet is követeli, melyet történetünk egyik legnagyobb alakjának emléke sugalmaz.

Erre a Genealogiai és Heraldikai Társulat körében vállalkozom; mert genealogiai kérdésről: Hunyadi János származásáról van szó.

I.

A Hunyadi János által épittetett várkastélyt, halála után özvegye, műizléséről tanuskodó, remek loggiával egészitette ki, melynek félkörives ablaknyilásai fölött a falterületet freskófestményekkel ékesittette. Három ilyen ablaknyilás fölött egy férfi és nő vonatkozásainak ábrázolását látjuk.

Az első fölött a férfi alakjából nem sok maradt fönn, de hivó helyzetben fölemelt keze világosan kivehető. A női alak fejletlen leányt tüntet föl, tekintete a férfi felé irányul, magasra emelt jobbkezében «valamely tárgyat» tart.

A második ablak fölött mind a két alak jól kivehető. A férfi vágyó tekintetet vet a leányra, jobb kezében gyürüt mutat neki, balkezét szivére teszi. A fejlettebben ábrázolt nő elforditja tekintetét, balkezét felemelve tartja, jelezve, hogy a férfit meghallgatni nem akarja.

A harmadik ablak fölött szintén épen maradt meg a két alak. A nő már áldott állapotban szomoru tekintettel van ábrázolva, jobb kezével rámutat a bal kezében fölemelt karikára, melyre két gyürü van füzve.

Möller ebben a három képcsoportban azt a hagyományt látja előállitva, a mely Hunyadi Jánosnak Zsigmond királytól származását hirdeti. Ezen fölfogásból kiindulva, ugy vélekedik, hogy az első képcsoportban Zsigmond király megismerkedik Hunyadi János anyjával; a másodikban a király gyürüt ajánl föl neki; a harmadikban a leány a házassági igéretre figyelmezteti a királyt, a ki «a házasságról hallani sem akar.»

Ezen magyarázat teljesen önkényes; mert a férfi alakja egyik képen sem viseli a királyi méltóság attributumait, mint lovag van ábrázolva. Annak igazolása végett, hogy a leány házasságra szólitja föl a férfit, azt hozza föl, hogy a középkorban a jegygyürüt az esketési

szertartáshoz karikára füzve hozták, és onnan vette le azokat a pap. Azonban ilyen szokásnak sem a házassági szertartást ábrázoló középkori képekben, sem az azt ismertető liturgikus és történeti munkákban nyomát nem találjuk.*

Egyébként ezekkel a részletekkel felesleges foglalkozni. Éppen Möller magyarázata kétségtelenné teszi, hogy a képsorozat és a jelezett hagyomány között összefüggés ~~egyáltalán~~ nincs.

Szerinte a képsorozat két főjelenetet tüntet föl; az egyikben a leány elutasitja a férfit, ki gyürüt ajánlva házasságot igér; a másikban az áldott állapotba jutott és a házassági igéret beváltását követelő leányt utasitja el a férfi. Már pedig a hagyomány hallgat arról, hogy a király mily módon nyerte meg a leány kegyét és semmit sem tud arról, hogy a leány a királyt házassági igérete beváltására szólitotta föl.

A hagyomány két főjelenetet beszél el: az egyikben a király az áldott állapotba juttatott leánynak gyürüt ad azzal az utasitással, hogy ha fia születnék, származását a gyürü felmutatásával igazolja; a másikban a leány gyermekével utra kel a királyi udvarba, de utközben megpihenve, a játszó gyermek kezéből a gyürüt holló ragadja el.

Ha tehát ezt a hagyományt akarta volna a vajdahunyadi freskók festője ábrázolni, ahhoz alkalmazkodva, szükségkép szerepeltette volna a gyermeket és a hollót; ellenben a házassági igéretet és teljesitésének megtagadását mellőzte volna.

A három képcsoport motivumai közül a hagyományban egyetlen egy: a gyürü fordul elő; ezt azonban sürün használják föl a középkori mondák és mesék; aminthogy a leány, ki az udvarló férfit és a férfi, ki a matronát elutasitja, a középkor novellisztikus alakitásainak kedvencz témája, melyet később Cranach is drastikus módon dolgozott föl.

II.

Bizonyos ezekután, hogy a műépitész a képcsoportokat önkényesen és tévesen magyarázta. Merészek és tarthatatlanok tehát a következtetések, a melyeket azokból levon.

Azt állitja, hogy a képek «történeti jelentőséggel birnak», mert bizonyitják, hogy «a hagyomány történeti igazságon alapszik», és «világosságot vetnek Hunyadi János származására, mely eddig még bizonytalanságban van». Mint biztos tényt hirdeti, hogy Hunyadi János «Zsigmond királynak fia».

Pedig még azon esetre is, ha a művész a hagyománynak megfelelően alkotta volna meg művét és Hunyadi Jánosné meghagyásából tette volna ezt: ebből a tényből nem volna szabad levonni azt a következtetést, hogy a hagyomány «történeti igazságon alapszik».

Hunyadi Jánosnét semmi sem tarthatta volna vissza attól, hogy palotája diszitésére dicső férje származásáról szóló hagyomány motivumait használja föl, noha tudta, hogy az «történeti igazságon nem alapszik». Aminthogy Mátyás szivesen látta ~~azt~~, hogy a Corvinus-családból származását hirdetik, noha ezt ~~természetesen~~ komolyan nem vette.

A nagy király ismerte a hagyományt, mely nagyatyjául Zsigmond királyt jelölte meg és tudta, hogy az a hagyomány nem alapszik igazságon. Ugyanis udvari történetirója, Bonfini, kétségkivül az ő és környezete felfogását fejezi ki, mikor első jegyezvén föl a mesét, nemcsak valótlannak, hanem valószinütlennek is bélyegzi meg, arra utalván, hogy Zsigmond, kinek törvényes fia nem volt, a törvénytelent iparkodott volna trónra juttatni. Sőt még tovább megy; elmondja, hogy a mesét valószinüleg Czillei Ulrik koholta, ki tudvalevő a Hunyadiak esküdt ellensége volt.

Nem lehet azzal az ellenvetéssel állani elő, hogy Mátyás azért utasitotta el a hagyományt, mert elfogadása árnyékot vetett volna rá és atyjára. Az ő korában a törvénytelen származást előkelő körökben nem tartották megbélyegzőnek; házassági frigyen kivül született gyermekek gyakran emelkedtek egyházi és világi magas méltóságokra, fejedelmi trónokra is; Corvin Jánosnak sem szolgált volna a törvénytelen származás akadályul a magyar korona elnyerésében. A királyi udvarnál tehát a mesét azért vetették el, mert tudták, hogy az mese.

Möller nem elégszik meg annak megállapitásával, hogy Hunyadi János atyja Zsigmond

* Több egyházjogi és kulturtörténeti munkát néztem át, illetékes szakférfiakat kérdeztem meg. Möller műépitész urat felkértem, közölje velem a munkát, a melyből állitását meritette; de választ nem kaptam.

király volt. Anyja gyanánt teljes határozottsággal Morzsinai Erzsébetet nevezi meg.

Pedig ezen állitást «méró képtelenségnek» bélyegzi meg éppen a műemlékek bizottsága kiadványának első kötetében Varju Elemér a «Hunyadiak siremlékeiről» szóló jeles tanulmányában, melynek éppen műtörténeti következtetésekre támaszkodó alapos fejtegetéseit ezzel a fölhivással zárja be: «Dobjuk félre egyszersmindenkorra, most már visszavonhatatlanul, a Morzsinai Erzsébetről szóló együgyü históriát».*

Ezekután őszinte sajnálattal kell kijelentenem, hogy az érdemdus mütörténész, mikor combinatiók alapján történeti igazságnak tünteti föl azt, amit a történetirás kezdettől fogva mesének tart, illetékessége határain tullépett.

«Magyarország műemlékei» szerkesztőjének elfogulatlanságában és igazságérzetében bizva, nem kételkedem, hogy a következő kötetben helyreigazitó fejtegetéseimet figyelemre fogja méltatni.

FRAKNÓI VILMOS.

KIHALTAK-E AZ ÁRPÁDOK 1301-BEN?

(Második közlemény.)

14. 1327 febr. 4. (Allevard.)

Eymini Antal «de St. Pierre en Allevard» és *Chaneli Péter alias Crouy* Allevard község syndicatusi tanácsosai és közigazgatási tisztviselői egynéhány más allevardi lakossal együttesen Marestal alias Cognat de Goncelin Humberttel, Goncelin adószedőjével a vámtarifák ügyében egyezséget kötnek.

Egy királyi család ivadéka, az országfejedelem rokona itt oly egyszerüen szerepel Chanel Péter néven, mint bármely más allevardei polgár; ő a városi tanács tagja és adó- (vám-?) szedője. Darabunk ezen egyszerüsége s szerénysége oly páratlan a maga nemében, hogy az okirat valódisága s minden egyes pontjának szavahihetősége ellen még a megtestesült ellenség sem emelhet kifogást.

15. 1330 jul. 2. Allevard.

A nemes Chaneli Péter ur (en Allevard) alapitványt tesz, melynek értelmében az Allevardon lévő szent Hugo-völgyi Karthauzi-klastrom minden év husvét napján husz ezüstgarast kapjon, mely az adományozónak Allevardon lévő, az okiratban pontosan meghatárolt egynéhány ingatlanára biztositva van. Nevezett Péter a már korábban tett végrendelkezésére hivatkozik, melyben azon kivánságának adott kifejezést, hogy nevezett klastromban örök nyugvóhelyét kapja. Arról gondoskodik, hogy fia, *nemes Chaneli Vilmos lovag ur* ezen atyai alapitványt mindenkor tiszteletben tartsa. A darab ellen a legcsekélyebb kifogás sem emelhető.

16. 1331 máj. 27. Allevard.

Chaneli Péter, a nemes Chaneli Antal fia az Allevardi területen a Rossaire nevü telek szomszédságában fekvő ingatlanát Clavetis Lautelmet allevardei lakosnak adja el. Tanuk egynéhány előttünk már ismert allevardi polgár. Megtámadhatatlan darab.

17. 1336 febr. 9. Allevard.

A nemes Chaneli Vilmos en Allevard az Allevardon lakó Oyaun-család egynéhány tagjától több, Allevardhoz tartozó ingatlant vesz haszonbérbe; ez ingatlanok egy része a Clausum (= Claux) és Rouzerias[1] felé vezető országut mentén fekszik. Vilmos atyja, a nemes Péter még él. A szöveg folytatásában egyszerüen Petrus Chanelis néven szerepel; a tanuk allevardi lakosok.

A legártatlanabb darabok egyike, mely magyarázatra nem szorul.

18. 1349 okt. 1. Allevard.

Az allevardbeli nemes de Pons János leánya Janka, a nemes Chanel Péter lovag fiának, az

* ♣ Hunyadi János siremlékén a Hunyadi-czimer mellett alkalmazott Zápolyai-czimerrel bizonyitja, hogy ezen család sarja volt Hunyadi János anyja.

[1] E Rouzeria 1331-ben mint Rossair szerepelt.

ugyanazon helységből való Vilmosnak az özvegye, az örököseinek birtokához tartozó ház utczai szobájában, melyben betegen fekszik, végrendeletét iratja. Sirja az elhunyt férjeé mellett, az Allevardon levő sz. Marczell-templom temetőjében legyen, mely czélból nevezett egyház javára alapitványt tesz. Anna nevü leányának 200 forintot hagyományoz; ha Anna egyenes örökösök hátrahagyása nélkül találna meghalni, hagyatéka fivéreire, Aymon és Jánosra háramlik. Ha ezek is egyenes örökösök hátrahagyása nélkül találnak meghalni, akkor az összes hagyaték Janka nagybátyjaira: du Peloux Péter és . . . fivérekre és Janka anyjára, Katalinra száll át. A tanuk sorában sógora mint Chanelis Aymon lovag ur szerepel. Kifogástalan darab.

19. 1489 jun. 29. Allevard.

Közjegyzői nyilatkozat, melyből kitünik, hogy Mailles-i Rikhárda, a *nemes Chanel János* özvegye, 1388 ápr. 20-án, a Crecy-i csatában elesett apósának, a nemes Chanel Vilmos lelki üdvére alapitványt tett, mely azonban hosszu éveken át nem érvényesült. Fenti napon tanusitja Tremblette Ferencz a Sz. Marczellről nevezett allevardi templom nevében, hogy a nemes Chanel Hektor a nevezett templomnak ezen alapitványra vonatkozó összes követeléseit kiegyenlitette. A nyilatkozatot Hektor házában irták alá.

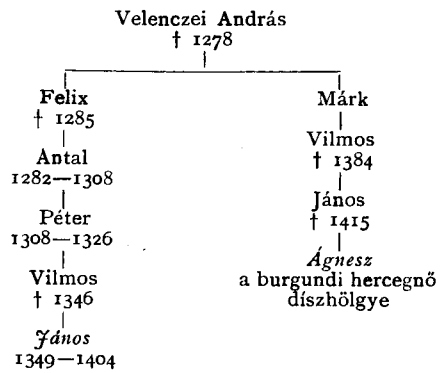
A Crecy-i csatát III. Eduárd angol és VI. Lajos franczia király 1346 aug. 26-án vivták. A helység mai neve Crecy-en-Ponthieu.[1] Darabunkon semmi olyféle nincs, a mi bármely irányban is gyanut kelthetne.

20. Kelet nélkül.

Az amiensi Notre-Dame-káptalan halottas könyvéből.

Meghalt a *főnemes Chanel alias Croy nevü Magyarországi János nevü lovag, Croy-Chanel Vilmos lovag és a bergeraci de Pontibus Janka asszony fia*, kinek lelki üdvére Croy Ágnesz asszony, János consobrinája s a burgundi herczegasszony diszhölgye alapitványt tett, melyből halálának évfordulóján az alapitónak Duri nevü birtokából 30 ezüstgaras kiosztandó.

E Dury a Somme megye amiensi kerületéhez tartozó Saisne nevü járásban fekszik, mely körülmény arra enged következtetni, hogy ezen Ágnesz nem az Allevardon székelő Chanel-ágból, hanem a Márktól származó Croy-vonalból való; meg is állapithatjuk, hogy mily foku rokonság van köztük. Tudjuk, hogy egy Croy János 1415-ben az azincourti csatában elesett. E János két burgundi herczeg, Fülöpp és János, szolgálatában állt és ennek Ágnesz nevü leánya tényleg Izabella burgundi herczegnő († 1473.) diszhölgye volt[1] és igy megkapjuk a következő nemzedékrendi töredéket:

A bejegyzés Jánosunkat «Magyarországi»-nak nevezi ugyan, de nem büszkélkedik királyi leszármazásával, mert ő is csak úgy, mint atyja, «főnemes lovag».

Anyjára nézve megjegyzendő, hogy Franczia-országban egy de Pons nevü előkelő család létezett, melynek egyik tagja, III. Rajnald (= Renaut), ki 1263 körül élt, Bergeraci II. Illés Rudolf leányát, Margitot, nőül vette. Bergerac a Dordogne megyében fekszik és igy még kérdéses, vajjon fenti Janka ezen de Pons-családnak a tagja-e.

21. 1401 febr. 8. Allevard.

Du Peloux Vilmos allevardi lakosnak három fia volt: János, Vilmos és Péter, kiknek elseje, János, 1401 előtt meghalt. Leánya, Jeanette (= Janka), két atyai nagybátyja gyámsága alá került. Fenti napon ő már *Jánosnak*, *Chanel János ur fiának* a neje s ugyanazon napon történik,

[1] A Somme megye Abbeville nevü kerületéhez tartozó hasonnevü járásban.

[1] Moréris: Dictionaire historique 1740. III., 724.

hogy apósa az ő, valamint férjének, Jánosnak nevében mindkét gyámmal atyai öröksége ügyében egyezkedik.

Minden tekintetben kifogástalan darab ez.

22. 1404 ápr. 22. Allevard.
(Francziául.)

Dedin Vilmos közjegyző levele Chaneli János ur, a Viennoisi hadjárat lovagjához Estrablin-ben.

Emliti czimzettnek atyját, Jánost, ki a flamandok ellen Roosbeké-n vivott csatában derekasan harczolt és ugyanott Bourbon urtól a lovagságot kapta s még később is ennek szolgálatában állt. Fenti napon már nem él. Emliti a levéliró, hogy ifj. János Monteynard Rajmond, Murinaysi Péter, Torchefelloni János és Guyot, d'Urre János urakkal együttesen Rougemonti Theobald nevü ur ellen harczolt.[1] Arra is utal, hogy czimzettnek *családja annyi hadjárat után, melyekben ősei résztvettek, a «Jeruzsálem» nevet kapta.* Emliti továbbá a czimzettel rokon du Peloux-családot, czimzettnek fiát, az akkor még fiatal Rudolfot és végre Mailles-i Bergoin messire-t (= urat), kiről tudjuk, hogy családjának egyik tagja (Richarda) czimzettnek az anyja volt.

Estrablin az Isére megye Vienne nevü kerületében és járásában fekszik.

A Roosbekei csata (francziák és flamandok között) 1382 nov. 27-én vivatott.

A családnak «Jeruzsálem» csatakiáltására való czélzásban nem szabad interpolatiót keresnünk, mert a közjegyző czimzettet egyszerüen csak Chaneli János urnak nevezi s igen szerényen csak czimzettnek «ősei»-re hivatkozik, a nélkül, hogy ezeket egy királycsalád származottjaivá tenné s azon hadjáratokat felsorolná, melyekben résztvettek. A levélben semmi hihetetlen nincsen; különben sincs valamely nagy genealogiai értéke.

23. 1439 aug. 15. Allevard.

A nemes Chaneli Rudolf, a nemes Chaneli János ur fia Dedin János allevardi közjegyző előtt kijelenti, hogy apósától, de Closo Pétertől (= du Claux), de monte Bernarde lakójától, a neje, Margit (ezen Claux-i Péter leánya) után járó hozomány fejében 29 aranyforintot felvett. Valódi s megbizható darab.

24. 1443 ápr. 7. Allevard.

A nemes és hatalmas férfi, Chanel Rudolf,[1] *a nemes Chanel János és Pelóux Jeanette fiának végrendelete.*

Ősei oldalán, kikhez most behivják, akarja örök nyughelyét találni, mely czélból a papság javára nagyobb alapitványokat tesz, mint elődei tették és ezt azzal indokolja, hogy ez *nemességének és királyi családból való leszármazásának jobban felel meg.*

Nejének, Claui Margitnak, pénzt és egynéhány háziállatot hagyományoz; menyének, Guiffreyi Katalinnak, *ékszereit* adja. Fiai, Chanel András és Claudius, megkapják a *Belle-Cambre*[2] nevü telkét összes tartozékaival. Leányának, Anna nevü domonkosrendi apáczának évi tizforintnyi járadékot ad; főörököse különben fia, Hektor. A tanuk között — ha ez nem hibás — egy Chanelis Antal is szerepel.

Guiffrey a Dauphiné nemes családjai egyike, melynek tagja, Guido, a 16-ik század első fele legünnepeltebb hadvezéreinek egyike.

E darabot fenti Turul-dolgozat «több, mint gyanus»-nak mondja,[3] a mire kétségkivül azon rövid és csak nagy általánosságban odavetett passus adott okot, melyben a családnak régi királyi házból való származása megvan érintve; erről azonban csak a következő pontban akarunk szólni.

25. 1488 decz. 28. Allevard.

A nemes Chanel Hektor ur, a nemes és hatalmas Chanel Rudolf férfiu fia, la Tour és az allevardi Chanay nevü uradalom urának végrendelete.

[1] *Torchefelon* az Isére megye la Tour de Pin nevü kerületében és járásában fekszik. *Monteynard* az Isére megye Grenoblei kerületének la Mure nevü járásában van. Saint-Allais szerint e Rougemonti Theobald Vienne érseke volt és a hadjárat 1402-ben folyt le.

[1] Ugyanezen megjelölést kapja egy 1434. évi okiratban is, a mint ezt Saint-Allais állitja.

[2] Saint-Allais szerint ennek *Bellecombe* volt a neve. Hogy András és Claudius, a mint ezt Saint-Allais állitja, a Bellecombe melletti *Chanay* nevü ingatlant kapták volna, arról a végrendelet mitsem tud.

[3] Hogy Rudolf Allevard országfejedelmi várnagya volt, azt az okirat maga nem állitja; ezt csak Saint-Allais mondja.

Örök nyughelyét az allevardi Sz. Marczell-egyházban, őseinek régi temetési helyén szemeli ki magának, miért, magától értetőleg, a nevezett templomot többrendbeli adományozásban részesiti. Leányának, du Peloux Vilmos nejének 300 forintot ad, melyet azonban csak két évvel halála után kaphat. Broc Jakab nevü szolgájának három forintnyi évi járadékot adja és összes ruháit. Nejének, a nemes Guiffrey Katalinnak 25 forintnyi évi járadékot hagyományoz. Menyének, a nemes Grolée Michaelának, János nevü fia nejének *a 12 gyémánttal kirakott nagy aranykeresztjét adományozza, melyet azonban csak nejének, a nemes Guiffrey Katalin halála után mint ékszert és urunk Jesus Christusra való emlékeztetőt hordhat; egyúttal elrendeli, hogy családjának összes tagjai e keresztet tiszteletben tartsák, mert már régmult időben a királyi vérből származó jámbor és nagyságos Croy Chanel András úrtól, családjának legkiválóbb tagjától hozatott és mert e kereszt még nevezett Croy Chanel ur hazajövetele előtt Jesus Christus urunk szent sirja felett szenteltetett.* Egyebekben egyetlen fiát, Chaneli Jánost nevezi ki örökösének, megköveteli azonban, hogy e János *mindig azon békepecsétet és azon hadizászlót használja s hordja, melylyel az Aynard nevü közjegyző az 1279-ből származó okiratra ráillesztett, mert ez békés és háborus időkből származó oly pecsét és zászló, melyek a fehér és vörös szinnel együttesen családjának dicsőségét és javát magukkal hordták és mindenkor családjának a magyar királyoktól való származásának jeleiül szolgáltak.*

E darabot is fenti Turul-értekezés «több, mint gyanusnak» nyilvánitja. A ki ily dolgokat csak a természeti ridegség és a számoló ész makacssága szemüvegén keresztül szokott megbirálni, e gyanut nagyon érthetőnek fogja találni; de mielőtt erre nézve bővebbet mondanék, szükséges, hogy a következőt bocsássam előre.

A családi érzék, a családi összetartozandóság őrzése, a családi történet kikutatására s ápolására czélzó törekvés, az ősök iránti kegyelet, egy családi levéltár létesitése és azon fáradozás, hogy a család multjára vonatkozó összes tárgyak és bármily néven nevezendő tényezők gyüjtése által a későbbi ivadékoknak az e téren történendő kutatást könnyebbitsük és az erre szükséges érzéket egyáltalában felkeltsük: oly dolgok, melyek sem minden családban vagy egy és ugyanazon családhoz tartozó egyes tagokban mindig találhatók; sokszor évtizedek hosszu sora mulik, mig a család valamely tagjánál ily természetü hajlamok nyilvánulnak. De ez is megmagyarázható. Duzzadó ifjusága teljbirtokában élvezi az ember a jelen örömeit; az erőteljes férfikor küzd a jövő vivmányainak elérésére; de ha az ütér már aggasztóan lassabban lüktet, ha a jelent már kiüritettük és a jövőtől már nincs mit remélnünk, akkor gyönyörködünk a multra való visszaemlékezésben. Pályája végére elérkezve, a hivő kedély abban leli vigaszát, hogy őseihez tér és akkor magától érthető, hogy a multra emlékeztető összes adatokhoz és az ősöket úgyszólva megtestesitő összes ereklyékhez görcsösen ragaszkodik, hogy bennök a saját énjének örök megsemmisülésének gondolata ellen oltalmat találjon.

Rudolf az ő végrendeletében csak az egy «regia» szócskával emlékeztet családjának királyi eredetére a nélkül, hogy részletekbe belebocsátkozna; ékszereit is csak egyáltalában emliti; mi legyen már most az ő végrendeletében a «több, mint gyanus»? Fia, Hektor, már tovább megy; itt első pillantásra már több álladéka volna a gyanunak.

Benne a családi történet iránti érzék sokkal nagyobb mértékben jutott kifejezésre, mint összes elődjeiben. Az ő ideje előtt a család oklevelei talán valamely dohos helyiség porában hevertek, a nélkül, hogy valaki megszemlélésre méltatta volna; ő volt talán az első, a ki alaposan átnézte és ez alkalommal elég támaszpontot és indokot találhatott arra, hogy végrendelkezésébe a családi hagyománynak és a hiteles multnak is kegyeletteljes helyt adjon.

És mit mond különben?

András, őseinek egyik legkiválóbb tagja, részt vett egy keresztes hadjáratban, hazahozott onnan egy a jeruzsálemi szent sirnál szentelt keresztet, mely egyik nemzedékről a másikra átszállt és ékszerként viseltetett. Ezen András alatt Félix és Márk atyja, Velenczei András értendő. A kereszteshadjáratot IX. Lajos franczia király 1249-ben és 1250 ben inditotta. Mi legyen már most itt a «több, mint gyanus»? Miért nem tudott volna András e hadjáratban

résztvenni! Ott, ahol az összes franczia főnemesség zöme megjelent, a Croy, Airaines és Allevardon birtokolt földesurnak is jutott hely. Igaz ugyan, hogy IX. Lajos tudtunkkal nem volt Jeruzsálemben, de ez még sehogy sem teszi Hektor előadását «több mint gyanussá». András még a nélkül, hogy Jeruzsálembe kirándult volna, ezen állitólag a szent sirnál szentelt keresztet jóhiszemüleg szerezhette meg vételáron és igy nagyon is elhihető, hogy e kereszt, mint a család majorátusi disztárgya, nemzedékről-nemzedékre átszállhatott; hisz Rudolf is emliti végrendeletében ékszereit. És hogy Hektor ezen Andrásról mint családja optimatusáról (= legkiválóbbjáról) szól, teljesen természetes dolog. Akkori időben az volt a család disze s büszkesége, kiről be lehetett bizonyitani, hogy kereszteshadjáratban részt vett.

Az 1279. évi okiratra való hivatkozás, különös tekintettel a családi czimert ábrázoló pecsétjére és a családi jelvény szineire, nemcsak bizonyitéka annak, hogy Hektor családjának okiratait különös tanulmányozás tárgyává tette, hanem annak is, hogy valódiságuk kifogástalan. Tudjuk, hogy úgy az 1279. évi, mint az 1282 évi osztálylevélben a II. András magyar királytól való leszármaztatást tárgyaló passus interpolált. Ha ezen interpolatiók — nevezzük őket hamisitványoknak — már akkor is léteztek volna, midőn Hektor az okleveleket olvasta, *alig lehetne elhinni, hogy ezen, az ő szemében bizonyosan gyanut nem keltett körülményt, mint királyi származása közelebbi bizonyitékát, ki nem emelte volna. De miután ezt meg nem tette, meggyőződve lehetünk róla, hogy ama interpolatiók az ő korában még nem léteztek és hogy azokat csak 1790-ben beszurták.*

Az egész darabban tehát semmi sincs, a mi valódisága s szavahihetősége ellen szólna.

26. 1494 jun. 6. Grenoble.

A nemes férfi Chanel János, Allevard ura, a nemes Chanel Hektor fia tanusitja, hogy a virivillei parochiából való nemes Grolée Hektor nejének, Grolée Michaela hozományát neki kifizette.

Parochia itt annyi, mint egyházi kerület. Viriville az Isére megye sz. Marcellini kerületének Roybon nevü járásában, tehát a Dauphinéban fekszik.

28. 1530 máj. 9. Allevard.

A Viriville-i kerületből való Grolée Michaela, az Allevard-i kerületből való *nemes Chanel János neje* beteg unokájának, a nemes Chanel Katalinnak, a nemes Chanel Lajos Györgynek és a nemes Guersi Karolának, nevezett Katalin szülőinek házának és hozzátartozó kert és rét felét adományozza.

A tanuk között nemes Guers-i Vilmos is szerepel.

Ezt csak a nemzedékrendi sor betartása czéljából vettem fel.

29. 1537 nov. 8. Allevard.

A nemes Chanel Lajos György, a nemes Chanel János és Grolée Michaela fiának végrendelete.

Ő is az allevardi sz. Marczell-templomban akar ősei mellett nyugodni, mely czélból e templomot megajándékozza.

Nejének, Guers-i Karola asszonynak, örököseinek házában addig ad özvegyi tartást, mig ujra férjhez nem megy; azonkivül egy évvel halála után (1538-ban) 50 forintot kap.

Fiának, Jánosnak neje, de Veruniense Peluti Florentine mindazon ezüst és aranydisztárgyak felét kapja, melyeket ő maga (t. i. a végrendelkező) a nemes de Mirapisee Levis Margit urnő s anyja, a nemes Virivillei Grolée Michaela urnő után örökölt. Ezeken kivül e menyének *a gyémántokkal kirakott szent és tiszteletreméltó keresztet hagyományozza, melyet régi idők előtt Jeruzsálemből hoztak.*

Fiának, Claudius Guidonak végkielégitésül 60 forintot hagyományoz.

Nemes Salvagni Aymonette asszonynak, Claudius Guido nevü fia nejének tiz forintot és egynéhány disztárgyat ad. Beteg és tehetetlen leányának, Katalinnak tiz forintnyi járadékot ad és arra hivatkozik, hogy az 1530 máj. 9-én kelt és az ő kezén levő okirat alapján anyja, a nemes Virivillei Grolée Michaela ezen leányról már elegendően gondoskodott.

A szent vallás ellenségei ellen most harczoló ifjabbik fiának, a János nevü jánosrendi lovagnak 40 forintot és lovainak egyikét adományozza.

Claudius nevü unokájának, János nevü legöregebb fia elsőszülöttjének husz forintot hagy, melyet azonban csak 18-ik születése napján

vehet fel. Főörököse különben legöregebb fia, János, fenti Florentine férje.

Peluti Florentina a *Pellet*-család sarja. Hogy a de Pellet la Vérune-Narbonne-családból származott — mint ezt Saint Allais állitja — nem találom bebizonyitottnak.

Mirafisee a mai Haute-Garonne megye toulousei kerületéhez tartozó Villemuri járásban fekvő *Mirepoix sur Tarn*, mely a *Levis*-család birtokát képezte. E család a franczia főnemesség legrégibb és legelőkelőbb tagjaihoz tartozott. Azon helyzetben vagyok, hogy a Chaneli Lajos Györgytől emlitett örökséget megmagyarázhassam. *Lévis-Mirepoixi V. János, Languedoc lieutenant-general-ja, első nejével (Poitiersi Jankával) Margit nevü leányt nemzett, ki Grolée-i Méraud, Viriville és Chateauvillain urával egybekelt és 1518-ban elhalt.*[1] Miután tudjuk, hogy *Lajos György anyja virivillei Grolée Michaela volt*, megértjük az örökséget s így kétségtelen, hogy ezen adat a darab valódiságának egyik hatalmas bizonyitéka.

Itt is van szó ama bizonyos keresztről, melyet régmult időben kereszteshadjáratból a családba hoztak. Ezen ékszernek szerény, egyszerü s az ősre való hivatkozásnélküli felemlitése szintén tanuskodik azon czélzatosságnélküliségről, mely az egész darabot áthatja s sehogy sem képezheti a gyanusitó birálat tárgyát.

Salvagni Aymonette a Salvaing-család sarja. E család a Dauphiné régi s tekintélyes családainak egyike és a Szavoyában törzsökös Alinge (= les Allinges) család egyik ága. Maga Salvaing a Genfi-tó szomszédságában feküdt. E család sógorsági viszonyban volt a Sassenage-családdal.

Az egész darab valódisága ellen kifogás nem emelhető.

30. 1543 máj. 8. Allevard.
(Francziául.)

A nemes Chanel János, kinek atyja nemes *Chaneli Lajos György, az Allevardi egyházkerülethez tartozó Tourbet ura* eladja a szintén az allevardi egyházkerülethez tartozó Mont-heurardi Sandroet Jánosnak egy telkét.

[1] Moreri Lajos: le grand Dictionnaire. 1740. V. (b) 143.

E darab ujra bizonyitja, hogy az Allevardi földbirtoktest kisebb részekre fel volt osztva, melyeknek mindegyike külön saját nevét viselte. Jelen esetben a Chanel-ek a Tourbet nevü rész urai. A tanuk sorában oly allevardi lakosok vannak, kik a Montreynard, St. Pierre nevet használják.

33. 1568 febr. 1. Allevard.
(Francziául.)

A nemes Chanel Katalin urleány, a nemes Chanel Lajos György leányának végrendelete.

Egyetemes örökösét, fivérét, a nemes Chanel Claudius Guidot kéri, hogy a temetésével járó pénzügyi kérdéseket intézze el.

Fivérének, Jánosnak, 120 forintot ad. Nejének, Pellet Florence-nak, 30 forintot és ezüstneműjét.

Unokaöcscsének, Claudiusnak, 60 forintot ad. Nejének, Charra Katalinnak, mindazon ruhanemüt, melyet ő (t. i. a végrendelkező) néhai anyjától, a nemes Guers-i Charlotte-tól kapott. A tanuk között van Dupeloux Antal.

Csak a genealogiai összefüggés kedvéért itt besorozva.

34. 1562 ápr. 2. Grenoble.
(Francziául.)

Chanel Claudius levele atyjához, az Allevard-on lakó Chaneli Jánoshoz.

Mindig tudatában van annak, hogy *az Allevardi rue de Jerusalem (= Jeruzsálemi utcza) azon hadjáratokról és csatározásokról van nevezve, melyekben mindkettejük ősei a szent földön résztvettek.* Méltó utódjuk akar lenni; résztvesz most a hugenották ellen a Champagne-ban folyó harczokban; vele van egy Charra Péter; emliti unokafivérét is: Guersi Aymonet-et.

E Claudiust már 1537-óta ismerjük; 1562-ben tehát már katonai szolgálatra képes volt.

Hogy a hugenották elleni hadjáratok 1562-ben legmagasabb fokukat érték el, az történeti tény; élénk bizonyitéka a fenti levél keltezésekor a Champagne-ban lezajlott *Vassy-i mészárlás.*

A jeruzsálemi utcza emlitése bizonyitja, hogy Velenczei Andrásnak egyik kereszteshadjáratban való részessége Allevard lakosai előtt jól ismert dolog volt és hogy az ott lakott utódai

nem éppen az utolsó szerepet játszották, ha egyik ősük tiszteletére egy utczát jelöltek.

35. 1565 febr. 18. Allevard.

Házassági szerződés *nemes Monthouvrardi Chanel Claudius* és Charra Katalin urnő között.

Már a 30-ik sz. alatt láttuk, hogy Chanel János 1543-ban magát «Turbet urának» nevezte; e Turbet egy forrásnak volt a neve. Sandrot János ugyanazon darabban Mont-heurard urának nevezi magát. 1565-ben Chanel Claudius Monthouvrard ura, a mi ujabb fényes bizonyitéka annak, hogy a földesurak számos esetekben egyik kisebb birtokukról vették nevüket.

A menyasszony fivére azon Charra Péter, kiről Claudius 1562 ápr. 2-án irt levelében említést tesz.

Charra minden valószinüség szerint az Isére megye grenoblei kerületéhez tartozó Goncelini járásban még ma is létező *Pontcharra*.

36. 1594 máj. 22. La Mure.
(Francziául.)

De Bonne Ferencz, Digniéres és Jerres urának, altábornagy és a Dauphiné parancsnokló tábornokának levele *Chanel Claudius századoshoz*. La Mure az Isére megye grenoblei kerületében fekvő hasonnevü járás.

A levéliró de Bonne János, Lesdiguiéres urának a fia; született a dauphinéi Saint-Bonne de Chamsaur-ban 1543 ápr. 1-én. Az idő folyamán herczeg, pair, tábornagy, Connetable s a Dauphiné kormányzója lett; meghalt 1626 szept. 28-án.

37. 1598 ápr. 20. Grenoble.
(Francziául.)

Ugyanazon Lesdiguiéres levele Chaneli Claudius urhoz Allevard-on, 200 gyalogos századosához.

«Ez óráig nem voltam azon helyzetben, hogy Önnek, uram! a Barraulxi vár bevétele alkalmával tanusitott magaviselete feletti megelégedésemet kifejezzem. Okossága, talpraesettsége és tettvágya következtében Önnek legtöbb része volt a sikerben, a mint ezt velem egynehány emberem, nevezetesen Charence hadapród (= cadet) közölte. Az volt a szándékom, hogy Ön számára még a csatatéren nemességi oklevelet kiállittassak, *ha nem lett volna köztudomásu dolog (= si n'estoit notoire), hogy ősei másoknak adták a nemességet (= que vos ancetres en octroyoient aux autres)*.

Barraux az Isére megye grenoblei kerületéhez tartozó le Touvet járásban fekszik. Barrauxnak e levélben történt bevétele *1598 márcz. 13-ára* esik. *Lesdiguiérenek azon kijelentése, hogy Chanel Claudius ősei nemesitésre voltak jogositva, jelen tárgyunkra nézve a legnagyobb jelentőséggel bir.*

53. 1718 nov. 11. Grenoble.
(Francziául.)

E napon született Grenoble-ban Ferencz Miklós, Crouy Chanel Claudius ur fia.

A 38-tól 52-ig érő darabok genealogiai szempontból csak annyiban érdekesek, a menynyiben az egyes fildatiók egymásutánját rajzolják; ez okból nem is sorolhatom fel őket. Mindezen darabokban a család tagjai egyszerüen csak «Chaneli urak». Fenti (53-ik) darab az első, melyben hosszu szünet után a Crouy Chanel név ujonnan felmerül.

56. 1754 máj. 13. Grenoble.
(Francziául.)

Született Claudius Ferencz, a nemes Crouy Chanel Ferencz Miklós, szentszéki ügyész stb. fia.

Itt csak azért felemlitve, mert a család neve ujabb szünet után megint mint Crouy Chanel napfényre kerül.

59. 1836 decz. 3. Laon.
(Francziául.)

Bizonyitvány arról, hogy *Magyarországi Croy Chanel Claudius Ferencz marquis* (szül. Grenoble-ban), laoni lakos, 83 éves, de Bagell Mária Charlotte asszony férje, laoni lakásában meghalt.

A gyüjtemény első darabja, melyben a család egyik tagja a marquis czimet használja.

66. 1790 márcz. 26. Grenoble.
(Francziául.)

XVI. Lajos franczia király tanusitja, hogy a grenoblei törvényszék a *Chanel János Claudius* és *Chanel Ferencz Miklós nevü fivérek* részéről

beadott folyamodvány ügyében itélkezett. Kérésük oda irányult, hogy nevezett törvényszék őket az 1279. évi okirat, valamiat Chanel Hektornak végrendelete alapján Crouy Chanel Félix, András fia s II. András király egyenes utódainak ismerje el és őket minden ezen származáson alapuló czimek, czimerek és egyéb szabadalmak birtokában erősitse meg. A törvényszék helyt adott e kérésnek és kijelentette: «Crouy Chanel Félix, András fiától való eredetüket és egyenes fiágon való leszármazásukat az 1279 márcz. 1-én és 1286 decz. 9-én kelt okiratok alapján elegendően bebizonyitották» (=souffisament prouvé).

E törvényszéki döntésnek azonban csak fél értéke van. Az ügy megvizsgálásával megbizott törvényszéki ügyész nem vett magának sok fáradságot a folyamodványhoz csatolt okirati bizonyitékok áttanulmányozására, mert egyszerüen csak az 1279. és 1286. évi darabokra hivatkozott és az előbbiben létező interpolatiót készpénznek véve, a kérelmezőknek II. Andrástól való leszármazását mint az ő szeme előtt bebizonyitott tényt nyilvánitotta. Az 1286. évi darabra való hivatkozás egyszerüen nevetséges, mert e darab egyebet nem bizonyit, mint azt, hogy Félixnek egy Guigonne nevü neje volt.

A birói itélet indokolása tehát a leggyengébb termék e téren és nem bir tudományos értékkel; *egyet* azonban mégis becsülünk benne: annak a nyomatékos hangsulyozását, *hogy a mellékelt bizonyító darabok eredeti példányait bemutatták.*

DR. WERTNER MÓR.

A SZÉCHÉNYI-SZABÓ CSALÁD.

Az 1667-ben czimereslevelet nyert Széchényi-Szabó család egyik ágáról, melynek leszármazását, nemességét Nógrád megye 1841-ben igazolta, megemlékezik Nagy Iván (X. 439.), valamint Bártfai Szabó László is a Széchényi grófokról irt nagy munkájában (I. 108.). Mi ez alkalommal a család egy másik, ma is virágzó ágazatáról szólunk, mely családtörténeti munkákban még nem volt ismertetve.

Széchény Szabó György gyöngyösi főbiró s fiai Márton, Gáspár és György 1667 október 8-án nyertek I. Lipót királytól armálist, mely 1669 deczember 11-én hirdettetett ki Füleken, Heves és Külső-Szolnok megye közgyülésén. A Nógrád megye levéltárában őrzött eredeti oklevél a következő czimert tartalmazza: kerektalpu, vörössel és kékkel hasitott pajzs jobboldali mezejében balról benyuló kékruhás, könyöklő jobbkar ezüst kettőskeresztet tart; a baloldali mezőben vértől csepegő, turbános törökfej lebeg, fölötte jobbról ezüst félhold, balról arany csillag; sisakdisz: jobbjában egyenes kardot, baljában zöld pálmaágat tartó, növő griff; takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Az oklevélből hiányzik az «e statu et conditione ignobili» kitétel, de az sincs benne határozottan megjelölve, hogy a szerző már azelőtt is nemesi jogokat élvezett, vagy hogy ez alkalommal ujból (denuo) nemesittetik.

A Széchényi grófok elődei tudvalevőleg szintén viselték a Szabó nevet, mint ez az 1629-ben nyert armálisukból is kitünik, hol az egyik testvér Sartoris (Szabó fia) társnévvel van nevezve. Ezen Széchényi Lőrincz 1620-ban atyjával, Mártonnal együtt Szécsényből Gyöngyösre költözött, az ottani rokonaihoz. Később, midőn innen elszármazott, a gróffá lett utódai is tartották a rokonságot a Gyöngyösön maradt Széchényi-Szabókkal. Minthogy a Szabó melléknevet mindkét ág viselte, kétségtelen, hogy a családnak egy közös ősapját is igy hivták valamikor. Márton már igy van nevezve, valamint kortársa, az 1618 táján Kecskemétre került Széchényi Szabó István is. Hogy a fent emlitett György főbiró elődei mikor szakadtak Gyöngyösre, nem tudjuk; hihetőleg nem sokkal 1620 előtt. Györgynek, a későbbi érsekprimásnak, Lőrinczen kivül aligha volt több fitestvére, mert különben azok neveit is belevétette volna az 1629-iki nemeslevélbe, noha az ellenkező esetre is van példa (Deák, Pettkó cs.). Ha az akkor élt többi Széchényi-Szabók György primásnak elsőfoku unokatestvérei voltak — a mi valószinü, — azon esetben is már Mártonnak

atyja kell hogy viselte legyen a kettős nevet. Ha pedig netán másodunokatestvérei voltak, akkor Mártonnak nagyatyja volt az első közös ősük, aki átörökitette utódaira a Szabó vagy Széchényi-Szabó nevet. A korábbi elődöknek tán más neve is lehetett. Széchényi néven valószinüleg hiába kutatnánk utánuk az esetleg fennmaradt régi összeirásokban.

A primás az 1687-ben kelt alapitólevélben emliti, hogy atyja Szécsény várában katonáskodott (s később a török harczokban el is esett). Ugyancsak Lőrincz is feljegyezte, hogy 1620 előtt Szécsényben laktak s Bethlen Gábor hada égette fel a szécsényi házukat. Ha az emlitett házuk nem Szécsényben, hanem Szécsénykén vagyis Kisszécsényben feküdt volna, bizonyára pontosabban megjelölte volna ezen község nevét, megkülönböztetésül Szécsénytől, ahol az atyja tényleg lakott és a várban katonáskodott. Érthetőbb is, hogy Bethlen katonái itt az ellenséges királyi vár mellett dultak és égettek, nem pedig távol egy ártatlan kis faluban. De különben is ezidőben Szécsény alatt csakis Szécsényt értették, mert Szécsényke csupán Alsó- és Felső-Szécsényke s Kis-Szécsényke név alatt fordul elő az egykoru irásokban (pl. nógrádmegyei jkv. 1598, 20. l.). Szécsényke vagy Kisszécsény sehol nincs pusztán csak Szécsénynek nevezve.

Lőrincz 1610-ben, bátyja, György pedig 1592-ben született Szécsényben (Katona István Hist. Crit. XXXV. 853.). Az a Széchényi Tamás és Mihály pápai alkapitány, kik 1565-ben a nógrádmegyei Alsó-Szécsénykére és Becskére uj adományt szereztek s kik közül az utóbbi a Márton atyjának vélelmeztetik, beleillenének ugyan az időrendbe, azonban Mártonnak atyja — ha nem nagyatyja — már a Szabó nevet is kellett hogy viselte legyen, ezen megadományozottakat pedig aligha lehetett illetni azzal a melléknévvel. A ragadvány név — ha megkülönböztetés czéljából keletkezik is — rendszerint *való* alappal bir, legtöbbször az ismerősök ruházzák fel vele az illetőt, ritkábban maga-maga. Az, hogy a Kisszécsényben lakott birtokos Széchényiek közt Széchényi-Szénás és Széchényi-Nagy nevüek előfordultak, érthető, a Szabó melléknév azonban már kevésbbé volna közöttük megmagyarázható.

Miután az 1629-iki nemeslevél polgári eredetüeknek s szabó fiainak is nevezi a megnemesitetteket, legalább is nem látszik indokolatlannak az a feltevés, hogy az ősök valamelyike szabómester lehetett.[1] György magas főpapi méltóságában azt irja, hogy atyja, Márton, tiszt (militiae officialis) volt a szécsényi végvárban. Nem vonjuk kétségbe, de megemlitjük, hogy azon időtájból ismeretes az ottani tisztek névsora s ezek közt a Márton hadnagy neve nem fordul elő. De ha katonáskodása előtt ő nem is volt mesterember, bizonyára az volt az ő atyja, ki ugyanis kétségtelenül Szabó nevü volt. Lehet, hogy ez volt az eredeti nevük s a Széchényi nevet a lakóhelyük után vették fel, talán az onnan történt elköltözés után, a mi gyakori szokás volt. Az 1600-as év táján különben a családnév még nem volt nagyon megszilárdulva, különösen az alsóbb nepposztályban. Szabó nevek első felvételét inkább a népesebb helyeken kell keresnünk, a milyen Szécsény városa is volt, hol a szabóknak régi czéhök virágzott. Érdekes, hogy a szécsényi szabó czéhnek 1619-ben készült pecsétnyomója nemesi czimerhez hasonló paizsba foglalt, kiterjesztett szárnyu madarat ábrázol (Nagy Iván közlése, Történelmi Tár, VI. 259.), mely a Széchényiek 1629-ben nyert galambos cimeréhez hasonlit. A nemességszerzőnek ifjukori otthonában alkalma lehetett látni azt a gyakori jelképet s tán a reminisczenciák hatása alatt választotta azt czimerül, mely babéraggal kibővitve, baccalaureus rendfokozatához s papi tisztéhez is jól illett.

Az is nehezen hihető, hogy — mint sok esetben — csak felületességből, tévedésből került volna a czimerlevélbe a nemességtelen állapotról szóló sablon. Ő akkor, mint meglett férfikoru (37 éves) papnövendék, Bécsben lakott. Módjában állhatott a kanczelláriával érintkezni, s az ő személyéről, képzettségéről szóló elismerő adatok benne is vannak az éppen nem sablonos szövegben. Fraknói Vilmos, ki szintén

[1] Régi feljegyzések szeriut 1705-ben Pálffy Miklós gróf azért nem adta a leányát Széchényi Zsigmond grófhoz, mert ez jobbágysorból eredt s a szóbeszéd szerint a primás testvére, Lőrincz is szürszabó volt (Bártfai Szabó: Széchényiek I. 17.). Ez utóbbi azonban nem valószinü, mert Lőrincz tanult ember volt (legalább később) s főpap testvére után dus vagyonban részesedett.

kétségtelennek tartja a család polgári eredetét, azt irja: «Nem merülhet fel kétség az iránt, hogy a Pázmán-intézet növendéke a királyi kegyet biboros főpapja (Pázmán Péter) vagy jezsuita előljárói pártfogásának köszönheté, sőt talán a kezdeményezés tőlük eredt, azzal a szándékkal, hogy az egyházi méltóságokhoz az utat egyengessék neki.» [1]

Széchényi Lőrincz feljegyezte, hogy a Bethlen-féle szabadságharczok alatt megégett a szécsényi házuk. Ház alatt nem feltétlenül nemesi kuriát kell érteni, mint azt Bártfai Szabó véli, s mint városi polgároknak viszont nem okvetlenül jobbágysorban kellett élniök a közvetlen elődöknek.

A régi Széchényiektől való származás egyik legerősebbnek látszó érve az, hogy az 1565-iki eredeti adománylevél a gróf Széchényiek levéltárában van s már a családi levéltárról 1730 körül készült első lajstromban is benfoglaltatik. Kétséges azonban, hogy öröklött oklevél-e, hogy a 17-ik században is a család birtokában volt-e az. Ha György, a ki pedig tudományos ember volt, 1629-ben fel tudta volna mutatni, semmiesetre sem került volna nemeslevelébe az «e statu et conditione ignobili» kitétel, mert ha a nemesi birtok veszendőbe ment is, a nemesség nem enyészett el. Ez az oklevél fényesen bizonyitotta volna az ő nemességét, mert a birtokos nagyatyától való pár évtizedes leszármazást tanukkal is könnyen lehetett volna igazolni, s akkor legfeljebb czimeradományra emelt volna igényt, bár a régi Széchényieknek czimerük is volt. Az adományos mindenkor kétségtelen nemesnek tekintetett, mert nádori adományt csak nemes nyerhetett, a királyi adomány pedig, mely már nagyobb fekvőséggel járt, ipso facto nemessé tette a donatariust. Miksa király pedig egregius-oknak nevezi s az őseiktől örökölt alsószécsényi és becskei birtokaikban erősiti meg Széchényi Mihályt és Tamást. Az 1697. évi grófi diploma, mely először hivatkozik ezen Mihály veszprémi alkapitányra, csak az Istvánffy Historiájára s nem egyszersmind a család kezénél levő oklevélre utal.

Hogy a Gyöngyösön maradt ágból eredő Széchény-Szabó György 1667-iki armálisában már nem található az ignobilitásról szóló formula, ez azzal is magyarázható, hogy ezen armális megszerzésénél az akkor már győri püspök György, a nagytekintélyü rokon is közrejárhatott mint protector, vagy legalább is hivatkozhatott rá az impetrátor. Bizonyára a főpapi rokonsággal áll vonatkozásban a gyöngyösi főbiró czimerében levő ezüst kettőskereszt is, mely később a grófi czimerben is helyet foglalt. Ezen gyöngyösi ág tagjainak az 1667-iki armálison kivül gyökerező nemességéről nincs biztos adat, mert az a «nemzetes és vitézlő Szécséni Szabó Lőrincz Deák Uram», a ki a 17-ik század közepe táján Gyöngyösön a városi jegyzőkönyvekben s az anyakönyvekben (mint koma) gyakran szerepel, azonos a primás testvérével, kinek Gyöngyösön több gyermeke is született.

Pesty Frigyes Helységnévtára, illetve Becske előljáróságának 1864-ben kelt értesitése szerint a Becske határában levő Mártonrét Széchényi Márton nevű tulajdonosától vette nevét. Bártfai Szabó a primás atyját ezen az alapon is Szécsénykéről kivánja eredeztetni. Az tény, hogy Nógrád megye levéltárában a Szécsénykei Széchényiekről szóló feljegyzések közt nem találunk Márton nevüt, a mi azonban nem jelenti azt, hogy nem élt közöttük ilyen nevü. A puszta tradicziónak a Szécsényben élt Szabó Mártonra való alkalmazása kissé erőltetett dolog. Ez az egybevetés — pozitiv adatok hiányában — nagyon ingatag talaj ahhoz, hogy sokat épithessünk rá. Kétséges, hogy azon rét elnevezése oly régi hagyományon alapul, mely 300 év multán is élénken fennmaradt. S kérdés, hogy a Széchényiek valamelyikének keresztnevéhez füződik-e az. Tudtunkkal az utóbbi pár évszázad alatt több más család is birt ott, kik között akadt több Márton nevü, pl. Becskén 1755-ben Plachy Márton, Szécsénykén 1770-ben Sembery Márton.[1]

Hogy Széchényi-Szabó Márton és utódai valamelyes érintkezésében álltak volna valaha Szécsénykével, arról semmiféle irás nem szól, mert az csak nem érv, hogy a primás gyermekkorában megfordult Püspökhatvanban, mely Szécsénykéhez tán tizedik falu, egy másik (Pest) vármegyében.

Azon «szembeötlő tény»-nél, hogy az 1667-ben

[1] Gróf Széchényi Ferencz, 11. l.

[1] Nógrád megye monographiája 16. és 121. l.

armálist nyert Széchényi-Szabó György utódai később «visszamentek» Becskére, ne gondoljunk semmiféle régi tradiczióra vagy évszázados birtoklásra. Ennek az az egyszerü magyarázata, hogy a Gyöngyösről Szécsénybe *visszaköltözött* Széchényi-Szabók egyike, János, véletlenül Széchényi Zsuzsánnát vette nőül, a Szécsénykén és Becskén birtokos Szécsénykei Széchényi (tulajdonképen Horváth-Széchényi) családból. Ezen a réven János Becskére, a felesége birtokára költözött (nógrádmegyei levéltár, Perek III. 1839, 19.). Itt laktak gyermekei is, kiknek nemességét Nógrád megye 1841-ben igazolta.

A Szécsénykén és Becskén birtokos Széchényi Miklós fia, Péter, a 16-ik század második felében fiörökös nélkül hunyt el. Ennek következményeként az ő Klára nevü nővérének néhai Horváth Lukácsnénak fiai, Széchényi Ferencz és Lajos, valamint Ferencznek Miklós nevü fia királyi adományt nyertek az egész Puszta Alsó-Szécsénykére és a becskei részbirtokra, melyek Klára atyjának néhai Széchényi vagy Széchénykey Miklósnak voltak a tulajdonai; továbbá a néhai Széchényi Péter által birt felsőszécsénykei részbirtokra és ugyanott levő nemesi udvarházra, mely fekvőségek magszakadás czimén a koronára voltak szállandók. Ezen nemesi birtokokról és a bennök rejlő jus regium-ról szóló adománylevelet Feirkőy István, Rudolf király helytartója 1590 május 13-án állitotta ki Zólyom várában. A birtokbaiktatás «propter metum et Tyranidem Turcicam» nem a helyszinen, hanem Zólyom város szine előtt történt 1591 január 16-án. A beiktatás ellen egyetlenegy Széchényi nevü rokon sem emelt óvást, egyedül Fogacsy Mihály, két alsószécsénykei jobbágytelek miatt; később ő is visszavonta a tiltakozást.[1]

Hogy az 1565-ben adománylevelet szerzett Széchényi Mihály és Tamás már ekkor nem voltak életben s fiutódaik sem maradtak, kétségtelennek látszik. Ugyanis ha csak egy férfisarjadék élt volna a Széchényi-családból, az bizonyára jogigényt emelt volna a családi birtokokra, az ősiségi törvény alapján, vagy legalább is tiltakozott volna a nőágból származó Horváth-Széchényiek beiktatása ellen, mint a hogy Fogacsy Mihály ellenmondást jelentett be egy részbirtok ügyében, noha azidőtájt törökháborgatta területen feküdtek is azok.

Széchényi-Szabó Márton, ki akkoriban a közeli Szécsényben lakott, könnyen értesülhetett a Szécsénykén lakott Széchényiek defectusáról, majd az 1590. évi adományozásról és az azt követő statutióról: s azt csodálatos módon szó nélkül hagyta. Pedig ha felmutatta volna a Mihály és Tamás 1565. évi adománylevelét s tanukkal igazolta volna, hogy ő Mihálynak fia, biztosan visszakapta volna az ősi földeket. Érdemes lett volna értük lépést tenni, mert a Széchényiek nagy monografiájában (I. 97.) azt olvassuk, hogy Balassa Ferencz kivitte, miszerint Esterházy Miklós nádor 1645 szept. 18-án a fiágon kihalt Széchényi Miklós vagyonát nádori adományként neki adja. Ez ellen mind (Horváth-Széchényi) Miklós leányai, mind Lajos fia, László tiltakoztak, — ugy látszik, nem eredmény nélkül. Érthetetlen, hogy Széchényi-Szabó Mártonnak fiai, kik tudományos s már ekkor emelkedő helyzetben levő férfiak voltak, most sem álltak elő azzal a donationalis levéllel. Pedig nem mondhatnók, hogy Lőrincz és utódai nem érdeklődtek volna elődeik és rokonaik vagyoni viszonyai iránt. Tudjuk, hogy Széchényi Lőrincz az anyai birtokainak kikutatása czéljából 1650 körül lement Inárcsra, «sorba vette az ott lakó családokat, kinek mennyi joga van az ősi földekhez. Sok jövevényt talált, kiknek ott semmi keresetök sem volt». Továbbá «a kurucz háboruk vége felé Széchényi György is kutatást indit anyai vagyonának visszaszerzése ügyében, de az Ebergényi által eszközölt tanukihallgatás nem járt lényeges eredménynyel».[1] Különös dolog, hogy ezek az élelmes elődök csak az anyai vagyon után kutattak, mig a szécsénykei és becskei jelentős örökség iránt sohasem érdeklődtek, a mit pedig hatalmas befolyásukkal könnyen megszerezhettek volna, ha az akkor még nagyon élénk származási traditio s a bizonyitás sikerére való kilátás őket ide vezette volna.

[1] Az iktatással megbizott garamszentbenedeki konventnek 1591 Invocavit vasárnapján, márcz. 3-án (s nem január 16-án, Marczell napján, mint Bártfai Szabó közli) kelt jelentése, szokás szerint az adománylevél szövegével, feltalálható hiteles másolatban Nógrád megye levéltárában (Perek VII. 322.).

[1] Bártfai Szabó: A Széchényi cs. tört. I. 761.

A mi az 1590. évi kir. adományozás tárgyát illeti, ott az egész Puszta-Alsószécsénykéről van szó (totales Possessionem desertam Alsó-Szécsényke vocatam, et Portionem Possessionariam in Possessione Becske vocata stb.). Igy valószinü, hogy már ekkor bele volt olvadva az 1565. évi adomány állaga is, melynek szerzői mint katona-emberek gyermektelenül hunytak el, tán azon időtájban, mint rokonuk, az 1542. évi nógrádmegyei adólajstromban s 1558-ban is szereplő Széchényi Péter s ennek nővére, Klára, kinek két fia felujitotta a Széchényi vagy Szécsénykey nevet.

Bártfai Szabó László Nagy Iván nyomán Széchényi Klárát fiusitott leánynak mondja. Az eset hasonlit a fiusitáshoz, de nem kifejezetten az, legalább is az irások nem szólnak ezen minőségéről. A «præfectio in hæredem masculinum» a fiatlan birtokos életében rendszerint annak kérésére szokott királyi kiváltságképen engedélyeztetni, melynek folytán a nemesi ingatlanban a leány vagy nővér fiuként örököl. Az 1590. évi donatio idején Széchényi Miklós, valamint fia Péter és leánya Klára Horváth Lukácsné már valamennyien néhaiak, s Széchényi Ferencz és Lajos rendes királyi adományképen nyerik az anyai nagyatyjuk és nagybátyjuk ingatlanait, melyeknek bizonyára már addig is birtokában voltak.

Ha az esetet fiusitásnak vesszük, akkor is tudnunk kell, hogy az 1397. évi temesvári országgyülés rendelkezéseinél fogva a fiusitási kérelemnek csak akkor adhatott helyet a király, ha az illető nemesnek az ötödik ágon belül egyetlen firokona sem volt. Werbőczy (Hármaskönyv I. r. 39. c. 3. §.) szerint is a fiusitás a nemzetségi jognak, az atyafiaknak sérelme nélkül történhetik csak.

Azt hiszem, tisztán áll előttünk, hogy a Szécsénykei Széchényi-család 1590 előtt fiágon kihalt, s hogy a Szécsényben lakott Széchényi másképen Szabó Mártonnak, azzal a régi nemes családdal semmiféle rokoni összeköttetése nem volt. [1]

[1] Ha idővel — a mit nem remélünk — olyan adat kerülne napvilágra, a mely akár primás, akár a gyöngyösi főbiró elődeinek korábbi nemességét kétségtelenné tenné, az még eo ipso nem igazolná a Szécsénykei Széchényiektől való származását.

Ez a dolognak a lényege, ezen fordul meg a kérdés, hogy a gróf Széchényiek a Záh-nemzetségből származnak-e vagy nem. Ugyanis a régi Széchényieknek a Gyürkyekkel, Péteryekkel egy törzsből való sarjadása s Árpádokkorabeli eredete Bártfai Szabónak egyébként szorgalmas kutatások alapján megirt jeles munkájából nyilvánvalónak látszik, habár az izenkénti leszármazást nem is lehet megállapitani. Az is tény, hogy Szécsényke vidékén az őspalócz Záh-nemzetség volt elterjedve. De a régi Széchényieknek ezen genusból való származását Horváth Sándor a gróf Széchényiek monografiájáról irt mélyreható birálatában [1] megdönteni igyekszik.

A gyöngyösi főbirónak, Györgynek elődeit névszerint nem ismerjük s igy a grófi ággal való mikénti összetartozását sem állapithatjuk meg pontosan. Az azok elődeivel való biztos és közeli rokonság s a kronológia tekintetbe vételével azt következtethetjük, hogy ezen Györgynek atyja elsőfoku unokatestvér volt a primással és Lőrinczczel, s igy Márton hadnagy, valamint a gyöngyösi főbirónak nagyatyja s bizonyára az 1618-ban Kecskemétre vetődött katona, Széchényi-Szabó István, hárman édestestvérek voltak. Szécsényből előbb a főbiró nagyatyja költözhetett Gyöngyösre, az ő példáját követte később, az 1620-iki leégés után Márton is, családjával. A főbirónak vagy az atyjának fitestvérei is lehettek, mert a gyöngyösi anyakönyvek szerint a XVII-ik század közepe táján Gyöngyösön Széchényi-Szabó Péter, Ambrus, János és Pál is éltek, kik Györgynek testvérei és unokatestvérei voltak bizonyára.

Mint Nógrád megye monografiájában (512., 519. l.) olvassuk, Szécsény város lakosai 1600 körül protestáns vallásuak voltak, mint akkor általában csaknem egész Nógrád megye, különösen a nemesség. Szécsényben református és ág. evangélikus egyház is volt s ezekkel rend-

[1] Századok, 1912. évfolyam 378—389. és 690—713. l. A kifejlődött polemia során Bártfai Szabó László felhívta a történelemmel foglalkozókat, hogy tovább kutassanak a Széchényiek származása ügyében. Egyébként is kötelessége a magyar történetirásnak, hogy a nagy Széchényi István családjának eredetét felderitse. A kérdés tisztázása az általunk tárgyalt nógrádmegyei család történetével is összefügg, azért is foglalkozunk vele tüzetesen.

szerinti kapcsolatban nyomda is állott fenn már a XVI-ik században. A ferenczrendi szerzetesek sokáig számüzve voltak Szécsényből és Fülekről, a környéken csak a gyöngyösi ferenczrendiek maradtak meg, kiknek kolostora az egész török hódoltság alatt fennállott. A barátok innen messze vidékekre eljártak a megmaradt katólikus hivek gondozása végett. (1691-ben Széchényi György érsek 10,000 forintot adott a szécsényi rendház felépitésére.)

Nagyon valószinü, hogy a Széchényi-Szabók is protestánsok voltak az ősi fészekben s Márton házanépének a katólikus hitre való áttérésében némi ösztönt adhatott az a körülmény is, hogy szécsényi hajlékukat éppen a protestáns vallásszabadság védőjének, Bethlen Gábor fejedelemnek vitézei perzselték fel a királyi vár tövében. Széchényi György primás életkörülményei tán ebben is találkoznak nagy elődje és pártfogója, Pázmán Péterével, ki tudvalevően előbb a református egyház hivei közé tartozott. Mindkettő kiváló magyar államférfi s az ecclesia militans erős bajnoka volt (Pázmán persze hatalmasabb méretekben s irodalmi téren is). Jótékony adományai mellett mindkettő nagy vagyont gyüjtött rokonainak, kik a mágnások sorába is felemelkedtek, de mig a gróf Pázmán-család rövid idő alatt kihalt, a Széchényiek ma is virágoznak s a «legnagyobb magyar»-t, gróf Széchényi Istvánt adták a magyar nemzetnek.

Heves megyében, mint Szederkényi Nándor a vármegye történetében [1] irja, a társadalmi érintkezésnek és forgalomnak központja Gyöngyös város volt a török hódoltság idején. Az ipari és kereskedelmi élet Gyöngyös falai közt volt a legélénkebb a törökök és magyarok közt. De épp e mindennapos érintkezésből kifolyólag sok véres összetüzés is volt a két nemzet fiai közt. Különösen a füleki és a szécsényi végvárak magyar vitézei gyakran belátogattak Gyöngyösre és valóságos hajtóvadászatot rendeztek az ott időző egri és hatvani törökökre. A törökök azután a sérelmekért legtöbbször a gyöngyösi polgárokon vettek elégtételt.

Széchényi-Szabó György 1663-ban választatott a város egyik birájává, a gyöngyösi jegyzőkönyvek szerint s 1676-ig viselte ezt az állást,[1] bizonyára megszakitásokkal.

Evlia Cselebi hires török történetiró, ki 1664—1666-ban utazta be Magyarországot, éppen az ő főbirósága idején járt Gyöngyösön. Evlia az ő naiv és tulzó modorában ir Gyöngyösről (Gengös). «Nyolcz birája, kezükben ezüst bottal, vállukon prémes mentével, biró néven kormányozzák a várost . . ., van 1060 boltja, melyek mindegyikében szép bájos, hitetlen leányok üldögélnek és mindenféle áruczikket árusitanak, stb.» [2] Emliti az 1000-nél több szabó- vagy posztóműhelyt is.[3]

A város ezen időben nagyobb kölcsönügyleteket kötött az egri törökkel a városi adó ügyében. De miután 1671-ben az előljáróság késett az adó beszállitásával, a biró Eger várában kalodába veretett.

1670-ben I. Lipót király megerősitette a város régi privilégiumait.

1667-ben, mint elől emlitettük, nemeslevelet nyert Széchényi-Szabó György Lipót királytól, a fent leirt czimerrel.[4] A paizsfőben levő csillag és félhold Gyöngyös város cimeréből van átvéve. A véres törökfej talán György urnak vagy valamelyik elődének hőstettére emlékeztet, a mire ott elég alkalom nyilt. A kettős kereszttel bizonyára főpapi rokonságára, a kardot és

[1] III. k. 212. l.

[1] Egyszerre több birája is volt a városnak, igy a Sz. Sz. György idejében 1664-ben Csőke Lukács és Rédey Gergely, 1665-ben Süteő György, 1666-ben Dévay János és Miskey István, 1667-ben Koncz Pál, 1670-ben Balogh Menyhért és Petes András, 1671-ben Csőke Lukács, Rédey Gergely, Vizy Miklós és Csala Bálint (Szederkényi III. 240., 348., 349.). Bártfai Szabó Gyárfás Mihályt és Dékán Jánost emliti Sz. Sz. György birótársainak (I. 105.).

[2] Evlia II. 123. és Heves megye monographiája 119., 518.

[3] Innen a sok Szabó családnév Gyöngyösön azon időben: Pásti Szabó, Losonczi Szabó, Szombati Szabó, Putnoki Szabó (Bártfai Szabó I. 102). Látjuk, hogy Gyöngyösön is, Szécsényben is fejlett volt a szabóipar: talán ez a körülmény is némi magyarázatául szolgál az első Széchényi-Szabók Gyöngyösre történt átvándorlásának. Azt is megemlitjük, hogy Szécsényben is, Gyöngyösön is a Kacsics-nembeli régi Széchényiek leányági utódai, a Losonczyak, majd a Forgáchok voltak a földesurak az 1600-as években.

[4] Emlitve van Orosz Ernő jeles munkájában is: Heves megye nemes családai. 272. l.

pálmaágat tartó griffel pedig küzdelmes, de eredményes munkásságára kivánt utalni a város érdemes főbirája.

A nemeslevél aranybetüje Georgius Szechény Szabónak nevezi őt, nyilván iráshibából Széchény Szabó helyett. A város nevét régenten Zecÿen, Széchén, Szécsén formákban irták, a Széchény név tehát régebben a Szécséni kiejtésnek felelt meg. A primás is legtöbbször Szécséninek irta magát, mig az 1629-ik armálisában Szecheni, Szecheny és Szechenj háromféle változatban, az 1697. évi grófi oklevélben pedig csak Széchény alakban fordul elő a név. Az 1841. évi nógrád megyei nemesi bizonyitványban Szécsényi Szabó (előnévvel), legutóbb pedig, a 130,464/1913. sz. kormányhatósági bizonyitványban az 1667-iki armálisnak megfelelő, de helyesbitett formában Széchény-Szabóként állapittatott meg a család nemes ágának kettősneve. A nyelv fejlődésével Szécsén község nevének utolsó betüje meglágyult s a családnevet is ma Szécsényinek ejtjük ki.[1]

Gyöngyösön még a közelmultban is éltek Széchényiek, kik — ugy látszik — a főbiró oldalági rokonainak: testvéreinek vagy unokatestvéreinek voltak a leszármazottjai, mert nem igen gyakoroltak nemesi jogokat. A nemes ág — tudtunkkal — nem sokáig virágzott Gyöngyösön. A nemességszerző Györgynek egyik fia még a XVII-ik század végén Nógrád megyébe települt vissza. Szerényebb körülmények közt élő utódai Szécsényben lakván, a Széchény társnév viselését már fölöslegesnek tartották. Az átköltözött családtag magával hozta az eredeti nemeslevelet is, mely később idegenek, valószinüleg nőági utódok kezére került. Széchényből 1827-ben Nógrád megye levéltárába hozták be. Itt ideiglenes letétben állt, azután ujra a család kezébe jutott, mignem napjainkban ismét a vármegye őrizete alá sikerült azt megszerezni.

Midőn 1841-ben a család Becskén lakó tagjai, a nemesi jogok állandó gyakorlásának igazolása mellett, a Széchény-Szabó családból való eredetüket bebizonyitották, az anyakönyvek nyomán azon Szabó Györgyig vezették fel származásukat, a ki — mint volt kurucz vitéz — az 1709. és 1711. évi nógrádmegyei nemesi összeirásba fel van véve s a kinek Szécsényben 1728-ban Mátyás nevü fia született, az anyakönyv szerint. A nógrádmegyei nemesi bizonyitvány ezen Györgyöt azonosnak vette a nemességszerző hasonnevü, legifjabb fiával, ki már a nemeslevélben is meg van nevezve. Ez a származtatás azonban már az időrend miatt is valószinütlen, de az armálisban emlitett ifjabb György, ki később Gyöngyös városánál tanácstag volt, már 1719 előtt el is hunyt, mert egy ekkor kelt ügyvédvalló levélben az özvegye emlittetik.[1]

Azonban Nógrád megye 1684. évi nemesi összeirásában azon felkelt nemesek közt, a kik később Budavárának visszavételénél is harczoltak, «Andreas Szabó de Szécsén» is szerepel. Mivel nemes ember, igy kétségtelenül a gyöngyösi főbirónak a leszármazottja. A 17 évvel azelőtt kelt nemeslevélben azonban a nemességszerzőnek ilyennevü fia nincs felvéve; az is biztos, hogy nem az armális kelte után született. Az 1654. évi gyöngyösi jegyzőkönyv szerint Szécséni Szabó György és neje, Kompolthi Ágota asszonnyal már Marczi nevü fiok is megjelenik a tanács előtt. Ez a Márton, ki atyja első fiának mondatik a nemeslevélben, annak kiállitásakor már kétségen kivül családos, gyermekes ember volt maga is. Az unokákat nem igen szokták a nemeslevélbe felvenni s igy bizvást elfogadhatjuk, hogy az a Szécséni Szabó András, ki 1684-ben már felnőtt ember volt s a kutyabőrt is magával vitte uj otthonába, Szécsénybe, a gyöngyösi főbiró legidősebb fiának volt a (tán legidősebb) fia. Ismerjük azt a magyar jogszokást, hogy a család nemesi iratait rendesen a legidősebb (az ősi hajlékot meg a legifjabb) testvér örökölte. Ez is az álláspontunkat igazolja.

Egy Széchényi Andrásnak ugyan 1701-ben Gyöngyösön születik gyermeke, de ez tán nem volt vele azonos, hanem valamelyik unokaöcscse lehetett. Bár az sincs kizárva, hogy ő később

[1] Gróf Széchényi István a Széchenyi alakot hozta divatba, a család azonban ujabban visszatért a Széchényi helyes formához, mely a község régi nevének jobban megfelel (Szécsényt sohasem ejtették ki Szécsennek vagy Szécsenynek).

[1] Az egri kápt. levéltára, prot. B. B. 3. sz. és D. D. 220. sz. Bártfai Szabó I. 756.

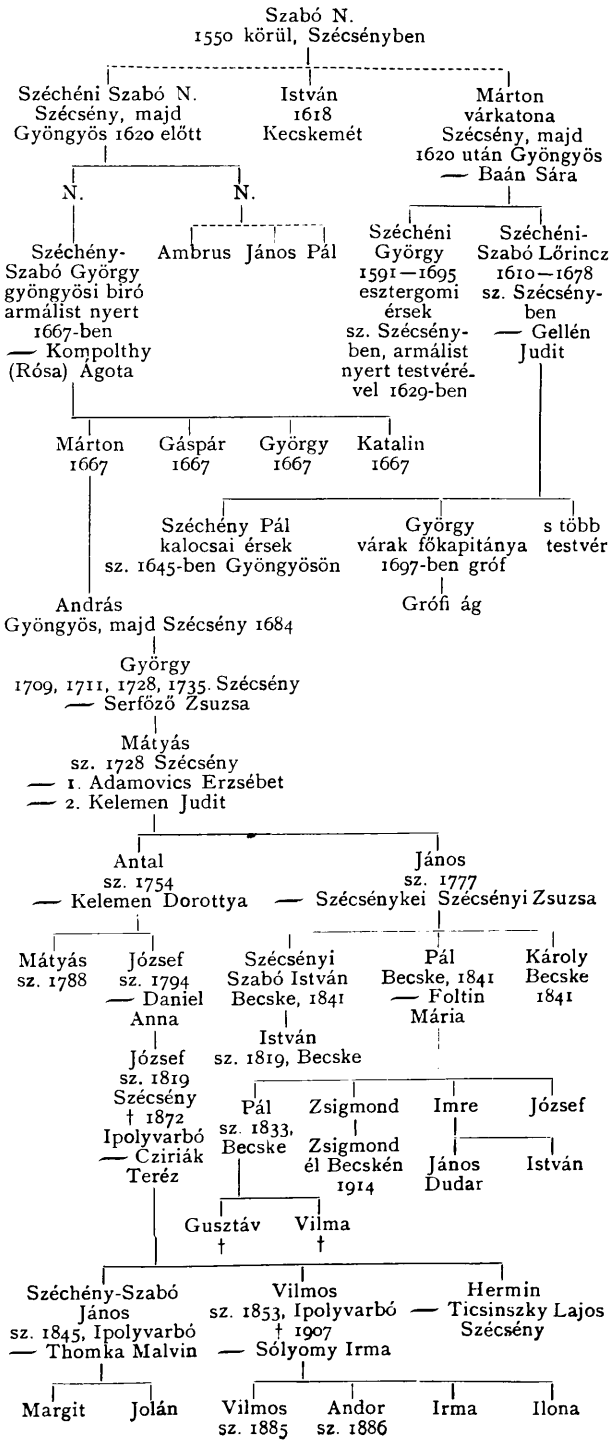
visszaköltözött Hevesbe. Azonban fia, ki kétségtelenül a fenti Györgygyel azonos, tovább is Nógrád megyében maradt s atyja az armálist is nála hagyta Szécsényben. Ez a György tehát, ki 1680—90 táján születhetett, nem fia, hanem dédunokája volt a gyöngyösi főbirónak, a mi a kronologiával is szépen megegyezik.

Ezen Szabó Györgynek, mint szécsényi hadnagynak, fenmaradt egy latinnyelvű aláírása egy 1735. május 12-én Szécsényben kelt okiraton, melyet tanúképen írt alá. («Coram me Gyeorgyio Szabó Ductore Szécsénii m. p.» Nógrádmegyei ltár. Pignoraticia II. 1712—1775.)

György fiának, az 1728-ban Szécsényben született Mátyásnak János nevü fia 1777-ben Csitáron született Ez, mint már emlitettük, Széchényi Zsuzsánnát [1] vette nőül s ezen a réven később Becskére költözött. Fiai közül István 1797-ben Ilinyen, Pál 1800-ban már Becskén s Károly 1813-ban szintén Becskén látott napvilágot. Ez a három becskei közbirtokos testvér a megyétől 173/1841. közgyülési szám alatt Szécsényi Szabó néven nemesi bizonyitványt nyert, melybe az 1667. évi nemeslevél szövege is bele van foglalva. A család Becskén kihalóban van, mert jelenleg csak Pálnak Zsigmond nevü fiától származott unokája, Zsigmond él ott, ki idős ember és gyermektelen. Egyik nagybátyja, Pál, Kis-Zellőn volt gazdatiszt, két unokatestvére, János és István, régebben elszármazott a faluból s az előbbi Dudaron Veszprémmegyében volt jegyző. Ezek vagy utódaik talán még élnek.

Az 1728-ban Szécsényben született Mátyásnak Jánoson kivül még egy Antal nevü idősebb fia is volt (szül. 1754), kinek fia, József (szül. 1794) és ennek hasonnevü fia (szül. 1819) is még Szécsényben születtek. Ezen utóbbi József

A Széchényi-Szabó család származási táblája.

[1] Ezen családból János, Gábor és három Ferencz «Szécsénykei de eadem» néven vannak felvéve az 1754—1755. évi nemesi összeirásba. Az utódaik számára 1785. április 25-én kiadott testimoniálisban a családi nevük már Szécsényi-re van helyesbitve. Ugyanitt emlitve van, hogy már az 1658. évi jegyzőkönyv is feltünteti nemességüket s hogy Szécsénykén ősidők óta öröklött jószáguk van. Czimerük az 1830 körül élt Szécsénykei Szécsényi Miklós szolgabirónak részben szinjelzéses pecsétje után a következő: négyelt paizs 1. és 4. mezejében vízszintes piros pólya, a 2. és 3. mezőben magyar vitéz; sisakdisz: két sasszárny közt csillag; foszlányok. A család néhány évtizeddel ezelőtt halt ki. A szécsénykei és becskei birtokok egy része öröklés utján a Soókyakra, ezekről pedig a jelenben élő Sipeki Balás Jánosra s testvérére, Lajos rozsnyói r. kat. püspökre szállt.

a közeli Ipolyvarbóra költözött s a Szentiványi családnál volt gazdasági tiszt. Idősebb fia, János (szül. 1845) ügyvéd, ipolyvarbói földbirtokos, vm. törvényhatósági bizottsági tag, évtizedek óta élénk részt vesz Nógrád megye közéletében. Nemességét, czimerét és Széchény-Szabó kettős családnevét a belügyminisztérium 1913-ban igazolta, az ő és unokaöcscsei számára. Az atyjáról reá maradt nemeslevelet Nógrád megye levéltárában helyezte el.[1] Nejétől, Tomkaházi és Folkusfalvi Thomka Malvintól két leánya van. Jánosnak néhai öcscse, Vilmos (1853–1907) okleveles gazda, a drahi-pusztai és puszta-nagykereszturi birtokain gazdálkodott. Ez utóbbit jelenleg özvegye, Sólyomy Irma és négy gyermeke (két fiu, két leány) birja, kik közül Vilmos m. kir. gazdasági segédfelügyelő, tartalékos trénhadnagy, Andor pedig a cs. és kir. 2. számu huszárezredben hadnagy.

A származási tábla a 69. oldalon van.

MISKOLCZY-SIMON JÁNOS.

[1] Nógrád megye monographiája, nemes családok 621. lap.

A DUBRAVICZKY-CSALÁD TÖRTÉNETE.

(Első közlemény.)

XVII. század.

A XVI. század végén, a Dubraviczky-családot alapitó két testvér közül az idősebbnek, Hotutinai Györgynek ágán már csak Dubraviczky Mártonnak két fia, Benedek és Uriel, s György fiától származó unokája Mihály volt életben. Közülök Uriel utódok nélkül halt el. Benedekről még egy pár XVII-ik századbeli okiratban is van említés. Igy 1612-ben, midőn Littassy István néhai Mocskos Simon jogán statuáltatni akarja magát Nemchen és Egyházasnyénye birtokába: a beiktatásnak a garamszentbenedeki konvent előtt ellene mond Dubraviczky Benedek.[1] Keszihóczi Palásthy László 1621-ben kelt végrendeletében megemliti, hogy 200 frtért van nála zálogban Dubraviczky Benedeknek egy jobbágya Drenón.[2] Ez az utolsó adatunk Dubraviczky Benedekre vonatkozólag. Az 1632-ik évben, midőn Zólyom megye a török ellen nemesi fölkelést rendelt el, már özvegye, Siroky Ilona fordul elő az összeirásban.[3] Ugyanő szerepel az 1642-ik évi összeirásban is, a mikor az országgyülés költségei a birtokos nemesekre vettettek ki.[4]

Dubraviczky Benedeknek és Siroky Ilonának két fiáról és egy leányáról van tudomásunk. A leány, Katalin, Horváth György felesége lett. A fiuk közül Györgyről csak egy pár adatunk van. 1628-ban rokona, a másik ágbeli Dubraviczky István Zólyom megye rendei utján szólitja őt fel, hogy Dubraviczán zálogban birt jobbágyát a zálogos összeg fölvétele után bocsássa vissza.[1] 1640-ben Tercsy István nádori adományt nyer a Pribelen, Csehin és Sirákon fekvő részbirtokokra, s a beiktatóparancs egyik nádori emberül Dubraviczky Györgyöt — ekkor már Hont vármegye jur. assessorát — nevezi meg. Habár nem ilyen minőségben, hanem mint szomszédos birtokos, jelen is van a beiktatásnál Pribelen és Csehiben.[2] Dubraviczky Györgyre vonatkozólag nincs több közvetlen adatunk; az Ebeczki Tihanyi-család leveles ládájának adataiból tudunk róla meg annyit, hogy felesége Virágh Mária volt, a kitől fia nem maradt, csak két leánya, u. m.: Mária, a ki Ebeczki Tihanyi Györgyhöz ment nőül és Katalin, aki Káli Sárközy János felesége lett.[3]

A másik fiuról Zsigmondról valamivel több adatunk van. 1628-ban őt is felszólitja Zólyom megye rendei előtt rokona, Dubraviczky István, dubraviczai zálogos jobbágya visszabocsájtására.[4] 1632-ben Jelsith Horváth György a Dubraviczán

[1] Garamszentbenedeki levt. Ex. Pr. C. 1—3.
[2] Palásthy levt. Esztergom.
[3] Zólyom megye levt. 11. sz. jk. 40. l.
[4] U. o. 12. sz. jk. 142. l.

[1] U. o. III. sz. jk. 334. l.
[2] Garamszentbenedeki levt. D. 4. 6.
[3] Ebeczki Tihanyi-család levt.
[4] Zólyom megye levt. III. sz. jk. 334. l.

lévő «nemesülés helybeli részét, a mely a néhai Ntes és Vlő Dubraviczky Benedek Uramról per sortem divisionis jutott volt Dubraviczky Zsigmondnak», s a mit Dubraviczky Zsigmondtól ő 100 frtért bir zálogban, ugyanezen összegért Osztroluczky Menyhértnek adja zálogba.[1] 1635-ben a dubraviczai ősi kuriának neki jutott egyharmadrészét 200 frtért adja zálogba Dubraviczky Zsigmond Bakó Ferencznek, a Dubraviczky Katalin, Chomory Gergelyné unokájának,[2] majd még ugyanaz évben ugyancsak Bakó Ferencznek szintén Dubraviczán egy jobbágytelket zálogosit el 115 frtért.[3] Dubraviczky Zsigmond ez ősi zólyommegyei birtokoktól azért vált meg, mert ő maga Hont megyében települt meg, s 1640-ben már e megye szolgabirája volt. Ez évben ő is jelen van mint szomszédbirtokos Pribelen és Csehiben Tercsy István beiktatásán, sőt jelen van Sirákon is, a hol Tercsy István a Kürtössy István és Gyürky Miklós magvaszakadtával uratlanná vált két kuriát kérte föl s ezekbe akarta magát statuáltatni, de a beiktatásnak ellene mondott Dubraviczky Zsigmond.[4] Hasonlóképen ellene mondott annak is, mikor 1651-ben Jánossy György, Dubraviczky Fruzsina második férje a Zólyom megyében Dubraviczán, Hont megyében Dacsó-Lámon és Sirákon és Nógrád megyében Nagy-, máskép Ipoly-Kéren fekvő részjószágokba akarta magukat beiktattatni.[5] Ez az utolsó adatunk Dubraviczky Zsigmondról; az 1659-ik évi zólyommegyei összeirásban már özvegye van fölvéve.[6] Szintén az Ebeczki Tihanyi-család levéltárának adataiból tudjuk, hogy felesége Bihács Mária volt, a kitől két leánya és egy fia maradt. Leányai közül Fruzsina az 1660—1684. évek közt szereplő Ebeczki Tihanyi Istvánhoz, Tihanyi János és Ebeczki Ebeczky Zsófia fiához ment nőül, Borbála pedig Bodonyi Zsigmondné lett.

Dubraviczky Zsigmond és Bihács Mária fiáról, Benedekről csak egyetlen okleveles adatunk van. 1659-ben, midőn Borfői Bory Márton a hontmegyei Unyatin birtokába akarja magát beiktattatni: a beiktatásnak ellene mond Dubraviczky Benedek, mint Bory János özvegye, Radikóczy Dorottya, továbbá Bory Zsuzsánna és Géczy Péterné Siráky Mária, továbbá Paxy János és a saját felesége Paxy Mária meghatalmazottja.[1] Dubraviczky Benedek utódok nélkül halt el, s benne nagyapja, Benedek ágazata fiágon kihalt. Felesége Paxy Mária sokkal túlélte őt, s még 1694-ben is életben volt, s midőn a Jezsuiták ez évben megszerezvén a bozóki præpostság birtokait, magukat Unyatinba is statuáltatni akarták, a beiktatásnak ellene mond.[2]

Dubraviczky Mártonnak György fiától származó unokája, Mihály 1582-ben, midőn nagybátyjaival együtt uj adományt kapott Dubravicza felére, még kiskoru volt, az adománylevél mint «gyermek»-et emliti. De 1592-ben már nős ember, felesége Libercsey Borbála, a kivel, mint emlitettük, Nógrád vármegyében, többek közt Kis-Libercsén, Nagy-Paróczán és Tót-Hartyánban kapott részbirtokokat. 1592-ben felesége egyik Kis-Libercsén lévő jobbágytelkét 50 frtért adja zálgba Lentvoray Pálnak.[3] 1601-ben pedig feleségével együtt Nógrád megye alispánja Nagykéri Kéry Ferencz előtt adják zálogba Nagy-Paróczán fekvő három jobbágytelküket 75 frtért Tercsy Györgynek.[4] Majd még ugyanezen évben ugyancsak Tercsy Györgynek Tót-Hartyánban is zálogba adják két jobbágytelküket.[5] 1602-ben ismét Tót-Hartyánban és Romhányon lévő birtokrészeket adnak zálogba.[6]

Dubraviczky Mihály, mint emlitettük, Nógrád vármegyébe települt át; de azért Zólyom megyével sem szakadt meg összeköttetése. 1625-ben, midőn Zólyom vármegye a rablók üldözésére taksát vet ki birtokos nemeseire, Dubraviczky Mihályt is megrója 2 frttal.[7] Majd 1632-ben, midőn a nádor felhivására a megye elrendeli a török ellen a nemesek személyes fölkelését, Dubraviczky Mihály is össze van irva az insurgensek között.[8] 1631-ben, midőn Dubraviczky Dorottya, a Márk leánya, egy Dubraviczán ki-

[1] Palásthy-levélt. Esztergom.
[2] Garamszentbenedeki levt. 10—11.
[3] Garamszentbenedeki levt. 10—12.
[4] U. o. Ex. Pr. D. 4—6.
[5] U. o. statutiók 4. 34.
[6] Zólyom megye levt. XVI. sz. jk. 482. l.

[1] Garamszentbenedeki levt. statutiók. B. 1—29.
[2] U. o. T. 43.
[3] U. o. Ex. Pr. G. 443.
[4] Csal. levt.
[5] Nógrád megye levt. 1601. évi jk. 105. l.
[6] Nógrádm. levt. 1602. évi jk. 169. l.
[7] Zólyom megye levt. VII. sz. jk. 62. l.
[8] U. o. 12. sz. jk. 38. l.

állitott okiratban megnyugtatja öcscsét Istvánt az iránt, hogy őt a dubraviczai ősi javakból teljesen kielégitette: ez okiratot tanu gyanánt Dubraviczky Mihály is aláirta.[1] Még egy 1638-ik évi okiratban is előfordul a neve, mint tót-hartyáni birtokosé,[2] de — ugylátszik — ezután nemsokára meghalt, mert az 1642-ik évben Zólyom megye már özvegyére rója ki, mint birtokosnemesre az országgyülési követek költségét.[3] Özvegye előfordul még az 1647. és 1649. évi összeirásokban is.[4]

Dubraviczky Mihálynak és Libercsey Borbálának egy fiáról és három leányáról van tudomásunk. A leányok közül Judit rokonához, a másik ágbeli Dubraviczky Istvánhoz, Márk fiához ment nőül, Anna pedig Lukaviczky Istvánné lett, mig a harmadik leány, Katalin, előbb Kajaly Miklósnak, majd Bohus Andrásnak volt a felesége, azonban magtalanul halt el s az osztály szerint Nagy-Paróczán, Tót-Hartyánban és Kis-Libercsén, továbbá Dubraviczán neki jutott részjószágokon 1657 máj. 6-ikán Kis-Libercsén osztoznak meg bátyja János, továbbá Dubraviczky István, mint feleségétől Dubraviczky Judittól született kiskoru fia Gábor gyámja és Lukaviczky Borbála, a Dubraviczky Anna leánya.[5]

Dubraviczky Mihály és Libercsey Borbála fiáról Jánosról nem sok adatunk van. 1640 jun. 30-ikán Gács várában kelt magyarnyelvü okirattal adja zálogba Madách Gáspár, Madách György, Nováky János és Jánossy Tamás, Gács várának kapitánya, tanuk előtt egyik Alsó-Kis-Libercsén lakó félházhelyes jobbágyát, Osvald Jánost 150 magyar forintban Libercsey Mihálynak.[6] 1641 jan. 8-ikán tanuskodik Felső-Petőfalván, sógora, Lukaviczky István házánál.[7] A zólyommegyei összeirások szerint 1642-ben az országgyülési követek költségeire történt kivetésnél 1 tallérral,[8] 1644-ben szintén ennyivel,[9] 1647-ben a törökelleni segélyre 24 dénárral,[10] 1649-ben 50 dénárral,[1] majd még ugyanezen évben ujból 6 frttal van megróva,[2] s az 1642-ben elrendelt nemesi fölkelésre személyesen van kötelezve.[3] Azt már fentebb emlitettük, hogy 1657-ben osztozkodott sógorával, illetve unokahugával magtalanul elhunyt nővére javain. Úgy látszik, nem sokkal ezután elhunyt, mert az 1659-ik évi összeirásban már özvegye van megróva 1 frttal.[4] Özvegye nevét nem tudjuk.

Dubraviczky Jánosnak két fiáról és egy leányáról van tudomásunk. Leánya Mária, Losonczi Gyürky Benedekhez ment nőül. A fiuk közül Mihályról csak kevés adatunk van. 1660-ban testvéreivel, Gyürky Benedeknével és Györgygyel, valamint unokatestvérével Dubraviczky Gáborral együtt tiltakozik Libercsey Mihálynak egy kislibercsei birtokrészbe leendő beiktatása ellen.[5] Az 1664-ben a török ellen elrendelt zólyommegyei nemesi fölkelés alkalmával Dubraviczky Mihály is össze van irva, mint személyes fölkelésre kötelezett birtokos nemes.[6] Több adatunk nincs róla; ugy látszik, ezután nemsokára elhalt, még pedig utódok nélkül.

A másik fiu, Dubraviczky György 1660-ban még gyermek, de azért testvéreivel együtt az ő neve is be van foglalva a Libercsey Mihály beiktatása elleni tiltakozásba. Egy 1677-ben megejtett s a Dubraviczán levő nemesi kuriákra vonatkozó tanuvallatásnál Dubraviczky György is szerepel mint tanu, s a jegyzőkönyv «circiter» 26 évesnek mondja; e szerint 1651 táján születhetett.[7]

Az 1683. és 84-ik évi insurrectióban személyesen vesz részt, ez utóbbi évben mint kocsimester, magister curriculorum.[8] Az 1687—98. évi zólyommegyei összeirásokban mindig föl van véve s kivetéssel megróva mint birtokos nemes.[9] 1698-ban rokona, Dubraviczky Zsuzsánna, ifj. Keszihóczi Palásthy István özvegye kálnói birtokrészét zálogba adja Szeleczky Jánosnak és

[1] Csal. levt.
[2] U. o.
[3] Zólyom megye lt. XII. sz. jk. 141. l.
[4] U. o. 15. sz. jk. 335. és 412. l.
[5] O. L. Caus. tab. 4—3426. és Csal. l.
[6] Csal. levt.
[7] O. L. Caus. tab. 4—3426.
[8] Zólyom m. l. 12. sz. jk. 141. l.
[9] U. o. 138. l.
[10] U. o. 15. sz. jk. 9. l.

[1] U. o. 15. sz. jk. 337. l.
[2] U. o. 15. sz. jk. 412. l.
[3] U. o. 12. sz. jk. 30. l.
[4] U. o. 16. sz. jk. 479. l.
[5] Garamszentbenedeki levt. B. 2—7.
[6] Zólyommegyei levt. 16. sz. jk. 380. l.
[7] Csal. levt.
[8] Zólyommegyei levt. 20. sz. jk.
[9] U. o. jkk.

Gyürky Borbálának, s a Dubraviczán kelt okiratot mint tanu aláirja Dubraviczky György is, ekkor már Zólyom megye juratus assessora.[1] Midőn a zálogba adó ugyanezen birtokrészre 1700 febr. 24-ikén auctiót vesz föl, ismét Dubraviczky György tanuskodik.[2] Az 1704-ik évi fölkelésben már nem személyesen vesz részt, hanem egy lovast állit.[3] Később elöregedve, nem vesz részt már a megyei életben sem; de az 1732-ik évi nemesi összeirásba még föl van véve,[4] sőt még 1733-ban is pörösködik Mikulay Mihály ellen.[5] Ez az utolsó adatunk róla; ő volt Hotutinai György ágán az egyetlen férfi, a ki családját a XVIII. századba áthozta. Két feleségéről van tudomásunk, de családi nevét egyiknek sem tudjuk. A póniki róm. kath. egyház anyakönyvében 1699 okt. 20-ikán *Zsófia* asszony Ns. Dubraviczky György neje van bejegyezve keresztanyául; mig csaknem 50 évvel későbbről, 1749 febr. 6-ikán Dubraviczky György özvegye *Anna* asszony szerepel ugyancsak keresztanya gyanánt.

A család másik ágából, Hotutinai Péter leszármazóiból, mint emlitettük, a XVI-ik század végén már csak egyetlen férfi, a János fia, Márk volt életben, a ki családját a XVII-ik századba is átterjesztette. Feleségétől, Jákóffy Katalintól öt leánya és két fia maradt. Anna nevü leánya ugy látszik mint hajadon halt meg. Nagy Iván ugyan ezen Annáról irja, hogy előbb Lentvoray Pálnak, másodszor pedig Jelsith de Szemerkovich Miklós divényi várnagynak volt a felesége; azonban már az a körülmény, hogy 1596-ban már ezen Annának első házasságából felnőtt fia volt, Lentvoray György, a ki ez évben anyjának — ekkor már az oklevél szerint Jelsith, másképp Szabó Miklós feleségének — Busán egy malmot és két sessiót 150 frton ad zálogba[6] és hogy 1602-ben már ezen második férjével iktattatik be a hontmegyei Nagy-Thur birtokába,[7] mutatja, hogy a kérdéses Anna nem leánya, hanem nővére volt Dubraviczky Márknak. De igazolja ezt az a körülmény is, hogy Dubraviczky Márk és Jákóffy Katalin Fruzsina leánya először épen Jelsith de Szemerkovich Miklós fiához, Jelsith Horváth Györgyhöz ment nőül; ugyanő özvegyen maradván, másodszor Jánossy György felesége lett.

Dubraviczky Márk és Jákóffy Katalin harmadik leánya, Mária, Trombitás Pálhoz ment nőül. A negyedik leányról, Dorottyáról csak egyetlen adatunk van; 1631 jun. 16-ikán egy Dubraviczán kelt magyar nyelvü okiratban rokonai Dubraviczky Mihály, továbbá Asguthy Zsigmond előtt nyugtatja meg szerelmes öcscsét Istvánt, hogy őt a dubraviczai ősi jószágokból teljesen kielégitette, s hogy e szerint István öcscsén sem neki, sem gyermekeinek többé semmi követelése sem lehet.[1] Mint ebből kitünik, Dubraviczky Dorottya szintén férjnél volt, de férje nevét nem tudjuk.

Az ötödik leány, Sára, a ki először Kékesdy György jegyese volt, szintén kétszer ment férjhez, először Etrekarcsai Etthre György, másodszor pedig Pethő Gergely felesége volt.

Ez öt leányon kivül Dubraviczky Márknak és Jákóffy Katalinnak két fiáról van tudomásunk. Midőn 1651-ben Jánossy György be akarja magát iktattatni az elhunyt felesége Dubraviczky Fruzsina és ennek első férje, Horváth Jelsith György után maradt jószágokba: a beiktatásnak ellene mond Dubraviczky György és fia Márton is.[2] A tiltakozás Dubraviczky Fruzsinát György nővérének — «soror sua» — nevezi, s csak ez az egy adatunk van arra nézve, hogy ez a György is Dubraviczky Márk és Jákóffy Katalin fia volt. Igaz, hogy a «soror» jelenthetne távolabbi rokonságot is, de az a György, a ki ez időben a család másik ágából élt, sokkal távolabb állott a rokonság fokán, semhogy a tiltakozás ő tőle származhatott volna, s erről különben is tudjuk, hogy csak 1651 táján született. Az 1659-ik évi zólyommegyei összeirásban is föl van véve Dubraviczky György, a mikor is 24 dénárral van megróva.[3] 1671-ben pedig a háboru czéljaira Zólyom megye által megajánlott kétezer mérő gabonához ő is öt mérővel járul

[1] Palásthy-levt. Esztergom.
[2] U. o.
[3] Zólyommegy. levt. B. fasc. II. N. 207.
[4] U. o. Acta Nob. fasc. III. No. 4.
[5] Nógrád megye levt. XIV. sz. jk.
[6] Garamszentbenedeki levt. Ext. Prot. G. 541.
[7] U. o. Ext. Prot. C. 14.

[1] Csal. levt.
[2] Garamszentbenedeki levt. Ext. Prot. N. 414.
[3] Zólyommegy. levt. 16. sz. jk 479. l.

hozzá.[1] További adatunk e Györgyről nincsen. Fiáról Mártonról is csak egy adatunk van még. 1666-ban Gyürkiben birtokos, a jobbágya jelen van Horváth Andrásnak és Armpruszter Mihálynak Borsos-Berény stb. birtokába való beiktatásánál, a mely birtokrészek Kajaly András hűtlensége folytán szálltak a koronára. A beiktatásnak a saját, továbbá Kuthy Jánosné Kajaly Ilona nevében ellene mond Dubraviczky Márton is.[2] Ez az utolsó adatunk róla. Ugy látszik, leszármazói nem maradtak; 1680-ban Dubraviczán lévő fél kuriáját, a melyet eddig két zsellérrel együtt Gyürky Benedek birt zálogban, Battik Gergely váltja magához, azon birtokrészét pedig, a melyik Asguthy Istvánnál és Jánosnál volt zálogban, valamint Illyefalván levő kőházát Gyürky Miklós kapja zálogban 200 tallér fejében.[3]

Sokkal több adatunk van Dubraviczky Márk és Jákóffy Katalin másik fiáról Istvánról, a ki 1578 táján született. 1622-ben a szelei stb. birtokokra nézve megujitja a zálogos szerződést Littassy Istvánnal.[4] De 1626-ban Battik György, Trombitás Annának, a Dubraviczky Mária leányának férje, kiváltja ezen birtokokat, s ekkor Dubraviczky István ugy egyezik meg sógorával, hogy ezen kiváltott jószágokért s ezenfelül még 250 frt készpénzért örökösen bevallja neki Dubraviczán levő ősi kuriáját minden tartozékával együtt.[5] De ez egyezség nem léphetett életbe: nővére, Fruzsina, mindjárt megkötése után tiltakozott ellene Zólyom megye rendei előtt[6] s maga Dubraviczky István is visszavonja azt még ugyanezen évben a garamszentbenedeki konvent előtt[7] s még ugyanezen évben a dubraviczai ősi házat — de már ekkor a hozzátartozó földek nélkül — rokonának Asguthy István viczispánnak és testvérének Zsigmondnak adja zálogba.[8]

1628-ban szelei stb. birtokát sógorának Battik Györgynek adja zálogba[9] s viszont ugyanezen évben felszólitja rokonait, Dubraviczky Zsigmondot és Györgyöt, hogy Dubraviczán nekik elzálogositott jobbágyait bocsássák vissza az ő kezére.[1] 1613-ban, mint fentebb láttuk, kielégiti nővérét Dorottyát. Midőn 1632-ben a nádor a török ellen Zólyom megyében nemesi fölkelést rendel el: az insurgensek között van Dubraviczky István is.[2] 1641 jan. 8-ikán mint tanu jelen van Felsőpetőfalván vőtársa Lukaviczky István házánál, s az okirat ekkor Zólyom megye juratus assessorának nevezi.[3] A zólyommegyei összeirásokban, midőn vagy az országgyülési követek költségeire, vagy a török elleni segélyre stb. megadóztatják a megye birtokos nemeseit, 1642—1659-ig mindig föl van véve Dubraviczky István is.[4]

Dubraviczky István már nem volt fiatal ember, mikor megnősült. Rokonát, a másik ágból származó Dubraviczky Mihály és Libercsey Borbála leányát, Juditot vette nőül. Felesége 1651-ben már nincs életben; ekkor ő osztozik, mint kiskoru fia Gábor tutora sógorával, Dubraviczky Jánossal és hugával Lukaviczky Borbálával, Dubraviczky Anna leányával, sógornője, a magtalanul elhalt Dubraviczky Katalin — először Kajaly Miklósné, másodszor pedig Bohus Andrásné — Nagy-Parócza, Tót-Hartyán és Kis-Libercse Nógrád, és Dubravicza zólyommegyei községekben fekvő javain.[5] 1659-ben a dubraviczai ősi kuriát örökáron eladja unokaöcscsének, Battik Péternek és fiának Györgynek, s ennek nejének, Boldogházi Kiss Erzsébetnek.[6] Még egy 1663 máj. 4-ikén kelt tótnyelvü okiratban szerepel Dubraviczky István, mint tanu, a ki ekkor circiter 85 évesnek vallja magát,[7] de ugy látszik, nem sokkal ezután elhunyt, mert az 1664-ik évi megyei összeirásban — a török elleni fölkelés alkalmából — már nem fordul elő, s 1665-ben már fia egyezkedik rokonaival.[8]

Dubraviczky Istvánnak s Dubraviczky Juditnak egy fia és egy leánya maradt. Leányuk

[1] U. o. B. fasc. II. N. 97.
[2] Garamszentbenedeki levt. B. 1—20.
[3] Zólyommegy. levt. Az alispán feljegyzése.
[4] Palásthy-levt. Garamszentbenedeki levt. 6—9.
[5] U. o. 5—48.
[6] Zólyommegy. levt. III. sz. jk. 264. l. és Orsz. levt. Causa. tab. 4—975.
[7] Garamszentbenedeki levt. 31—1.
[8] Családi levt.
[9] Palásthy-levt.

[1] Zólyommegy. levt. III. sz. jk. 334. l.
[2] U. o. 11. sz. jk. 381. l.
[3] Orsz. Levt. Caus. tab. 4—3426.
[4] Zólyommegy. levt. jkk.
[5] Orsz. Levt. Caus. tab. 4—3426. és Csal. levt.
[6] Garamszentbenedeki levt. Extr. Pr. P. 17.
[7] Csal. levt.
[8] U. o.

Zsuzsánna Palásthy Gáspár és Batta Zsófia fiához, Palásthy István ezredeshez ment nőül. Midőn 1696-ban a póniki plébános az anyakönyv megkezdéseül összeirja a dubraviczai lelkeket, Dubraviczky Zsuzsánna már özvegyasszony s körülbelül 50 évesnek van fölvéve, s igy 1646-ban születhetett.[1] 1698-ban gyermekeivel együt zálogba adja kálnói birtokát Szeleczky Jánosnak és nejének, Gyürky Borbálának; 1700 febr. 24-ikén, majd ismét 1701 jan. 19-ikén a zálogos summára auctiót vesz föl.[2]

Dubraviczky István és Dubraviczky Judit fia Gábor egy 1677-ik évi tanukihallgatás alkalmával circiter 37 évesnek vallja magát,[3] e szerint 1640 táján született. 1660-ban rokonaival, Dubraviczky Máriával, Gyürky Benedeknével, továbbá Dubraviczky Mihálylyal és Györgygyel együtt ő is ellene mond Libercsey Mihálynak és Ferencznek egy kislibercsei birtokrészbe leendő beiktatásának.[4] 1665-ben Koza Györgygyel és feleségével Lukaviczky Borbálával, a Dubraviczky Anna leányával olyan egyezségre lép, hogy Kis-Libercsén lévő félházhelyükért átengedi nekik a maga Nagy-Paróczán levő puszta félházhelyét,[5] 1667-ben pedig egy kislibercsei jobbágytelkét rokonának, Asguthy Istvánnak adja zálogba.[6] Egy 1670 máj. 23-ikán megejtett tanuvalatás alkalmával az Asguthyak azt vallják, hogy Dubraviczky István, a Gábor atyja, felesége Dubraviczky Judit pénzén váltott ki Dubraviczán öt darab foldet Dubraviczky Györgytől és Zsigmondtól, s azokat fiának át is adta.[7] 1671-ben a háboru czéljaira Zólyom megye által megajánlott 2000 mérő gabonához Dubraviczky Gábor is öt mérővel járult hozzá.[8] 1673-ban egyik kislibercsei kuriáját 112 tallérért eladja sógorának, Losonczi Gyürky Benedeknek és nejének, Dubraviczky Máriának.[9] 1674-ben pedig Tót-Hartyánban levő Franyovszka nevü félházhelyét 12 tallérért 12 évre zálogba adja Losonczi Gyürky Istvánnak.[1] 1677-ben egy Felső-Petőfalván kelt okiratban feleségével együtt ismét egy kislibercsei telküket adja zálogba 180 talléron Gyürky Benedeknek és Dubraviczky Máriának.[2] 1681-ben pedig ismét egy Kis-Libercsén lévő jobbágytelküket zálogositják el rajta lakó jobbágyukkal együtt 180 talléron Riazik Györgynek.[3] Ez az utolsó adatunk Dubraviczky Gáborról.

Dubraviczky Gábor Garamszeghi Géczy Évát, Géczy Gáspár és Zathureczky Dorottya leányát vette nőül, a ki a fentebb emlitett 1677. évi tanukihallgatás alkalmával 34 évesnek vallja magát. Egy leányuk és egy fiuk maradt. Leányuk, Anna, Paxy Istvánhoz ment nőül, s testvérével 1706-ban osztozott. Egyetlen fiuk, Péter élete és szereplése már a XVIII. századba nyulik át.

XVIII. század.

Dubraviczky Gábor és Géczy Éva fia Péter, a nógrádvármegyei Kis-Libercsén lakott. Minthogy úgy a dubraviczai ősi javakat, valamint a pestmegyei szelei stb. jószágrészeket már atyja, illetve még nagyatyja legnagyobb részben elidegenitette, illetve elzálogositotta: az ő szereplése Nógrád vármegyére szoritkozott. E megyének volt előbb szolgabirája, majd főpénztárnoka — generalis perceptora — s végül táblabirája.

Első okleveles adatunk Dubraviczky Péterről 1694-ből van, a mikor az atyja által még 1674-ben Gyürky Istvánnak zálogba adott tót-hartyáni félházhelyre vonatkozó zálogos szerződést megujitja.[4] 1702-ben rokona Gyürky Mária, Alberty Jánosné egyezkedik vele, s beleegyezik, hogy azon Varganovszka és Valentovszka nevü zsellértelkeket és egy egész puszta kuriát, a miket eddig Kis-Libercsén közösen birtokoltak, feloszthassa.[5] 1710-ben Bezzegh Annától egyik kalondai jobbágyát, Krizsán Tamást, illetve ennek jobbágytelkét szerzi meg örökáron 100 talléron.[6] 1713-ban már mint a megye szolgabirája nevezi meg a megye rendei előtt prokuratorait,[7] 1714-ben pedig Nógrád vármegye

[1] Póniki róm. kath. anyakönyv.
[2] Palásthy-levt.
[3] Csal. levt.
[4] Garamszentbenedeki levt. B. 278.
[5] Orsz. levt. Caus. tab. 4—3426. és Csal. levt.
[6] Csal. levt.
[7] U. o.
[8] Zólyommegy. levt. B. fasc. II. N. 97.
[9] Csal. levt.

[1] U. o.
[2] U. o.
[3] Orsz. Levt. N. R. A. Fasc. 535. No. 5.
[4] Csal. levt.
[5] U. o.
[6] U. o.
[7] Nógrádmegy. levt. jk. 362. l.

rendei a lemondott Losonczy István helyébe a megye főpénztárnokává választják.[1] 1715-ben Kis-Libercsén azt a félházhelyet, a melyet még 1640-ben Dubraviczky János zálogositott el Libercsey Mihálynak, ennek unokájától, Ráday Ilonától és férjétől Tussay Györgytől Dubraviczky Péter váltja ki 80 talléron.[2] 1726-ban viszont ő tőle váltja ki Lukanyényei Luka György nála zálogban volt nagykürtösi jobbágytelkét.[3] 1727-ben megválik hivatalától s Nógrád megye rendei bizonyitványt adnak neki arról, hogy ugy szolgabirói, mint később főpénztárnoki tisztében mindig hűségesen járt el, s hogy mindenről pontosan elszámolt.[4]

Ettől kezdve Dubraviczky Péter a megye közéletében már csak mint táblabiró vett részt, s összes törekvését arra forditotta, hogy családjának Dubraviczán és Szelén fekvő s elzálogositott ősi javait visszaszerezze. Már 1728-ban egyik rokonával ifj. Lepiny Jánossal kezd levelezést a dubraviczai birtokrészek kiváltása tárgyában.[5] A Battikok nem is idegenkednek az általuk birt birtokrészek visszabocsájtásától, ennek daczára azonban ez ősi birtok visszaszerzése Dubraviczky Péternek nem sikerül, s csak jóval később, mintegy félszázad mulva valósitja azt meg — legalább részben — egyik unokája.

Nagyobb sikerrel járt a szelei birtok tárgyában való egyezkedés. 1730 aug. 14-ikén Kis-Libercsén köti meg az egyezséget rokonaival Battik Györgygyel és Szathmáry Király Miklóssal — anyai ágon szintén Battik-leszármazó — a mely szerint «consideratióban vévén Nemzetes és Vitézlő Dubraviczky Péter bátyánk Urunk eő kegyelme maga és 2 fiai Pál és Péter egyedül ezen Dubraviczky Fiu ágon lételöket» úgy egyeznek meg bátyjukkal, hogy a szelei, györgyei és félegyházai birtoknak a Battik-családot illető fele részéből mind a három határban egy-egy telket átengednek neki ingyen minden fizetés nélkül, s ezenkivül a birtok «tertialitásának felét, a mely Dubraviczky Ferencz része volt, letevén a leteendőket» szintén Dubraviczky Péter birtokába bocsájtják. Az egyezségre főleg az inditotta a Battik-örökösöket, mert mint az egyezség mondja, «néhai Dubraviczky Mihály leányágon lévő maradékai, azon két tertiálitás egyikének felét, oly okból, hogy az volna emlitett néhai Dubraviczky Mihály unokájának Ferenczneк része, kitől ők származnak, controversiába vették»[1] s ők Dubraviczky Pétertől, mint egyenes fiági leszármazótól várták és reménylették, hogy a magáéval együtt az ő jussukat is megvédelmezi. Dubraviczky Péter azonban csakhamar megbánta az egyezséget, s 1731-ben a váczi káptalan előtt ünnepélyesen visszavonja és semmisnek nyilvánitja azt,[2] 1733-ban Hont megye rendei utján szólitja föl Battik Györgyöt a szelei stb. birtokokra vonatkozó s a Dubraviczky-családot illető okiratok visszaadására, s a megye rendei 1733 márcz. 16-ikán Börsönyben tartott gyülésükön kötelezik is erre Battik Györgyöt. Battik György ekkor Hont megye rendei előtt egyezségre lép Dubraviczky Péterrel s kötelezi magát, hogy Szelén a Dubraviczky Ferenczfele részt 400 frt zálogos összeg lefizetése után minden ellenkezés nélkül kezére bocsájtja, s a Dubravitzky István által elzálogositott részből egy telket szintén átad neki minden fizetés nélkül, oly feltétellel, hogy viszont a többi részbirtokában őt békében hagyja. Kötelezi magát Battik György arra is, hogy a Dubraviczán általa zálogban birt ősi részjószágokat is visszabocsájtja a megfelelő zálogos summa letétele után.[3] Ennek daczára a tárgyalások a zálogos birtokrészek kiváltása iránt még azután is évekig huzódtak. Battik György 1737 ápr. 25-ikén Osgyánban kelt levelében értesiti Dubraviczky Pétert, hogy a jövő héten lemegy Szelére, s Szathmáry Király Miklós is ott lesz, s hivja, hogy jöjjön ő is oda, ott a helyszinén majd könnyebben megegyezhetnek.[4] Ugy látszik, az egyezség ez alkalommal — s most már véglegesen — létre is jött. Maga az egyezség-levél ugyan nincs meg, de tartalmát egy 1760-ban megindult perben eszközölt tanuvallatásból ösmerjük. Elmondják ekkor a tanuk, hogy Tápió-Szele — már ekkor igy nevezik — a melyet a

[1] U. o. jk. 695. l.
[2] Csal. levt.
[3] U. o.
[4] U. o.
[5] U. o.

[1] Pestmegy. levt.
[2] Orsz. levt. El. Cap. Eccl. Vaciensis. C. 998.
[3] Nógrágmegy. levt.
[4] Csal. levt.

Buda visszafoglalása után az országból kitakarodó török hadak feldultak, majd a pestis és Rákóczi szabadságharcza teljesen elnéptelenitett, 1716-ban épült ujra a régi falu helyén. A község «8 részre delineáltatott, s ebből 4/8 rész Dubraviczky Márk jussára felhagyatott.» Az egész falu 40 sessióból áll, s ebből fele, 20 sessió illetné a Battik-családot, de ebből 1 sessiót egyezség szerint Dubraviczky Péternek engedtek át. Ezenkivül a másik felerésznek egynegyede vagyis 5 sessió jutott még vissza Dubraviczky Péter birtokába, mig a többi 15 sessiót Dubraviczky Mihály leszármazói: a Mocsáry, Komjáthy, Darvas, Török, Pongrácz, Dömők, Ráday, Laszkáry, Niklészy stb. családok tagjai birtokolják, vagy olyanok, a kiknek az illetők ezeket elzálogositották, mint pl. a Berkó, Csernus, Báthory, Györe, Gyürky, Kanyó, Laczkó, Simonyi, Szántó stb. családbeliek.[1]

Dubraviczky Péter e közben folyton törekedett a dubraviczai ősi birtokok kiváltására is. 1733-ban Zólyom megye rendei előtt tiltakozik az ellen, hogy Ns. Urbány János Dubraviczán azon részbirtokot és nemesi kuriát (curiam nobilitarem), a mit Battik György birt zálogban a Dubraviczky-családtól, s bizonyos feltételek mellett Urbány Jánosnak cedált, elidegenitse vagy zálogba adja; tiltakozik továbbá az ellen is, hogy azon a kurián lévő rombadült kastélyt — ruinatum castellum — felépitse s ez által a kiváltást megnehezitse.[2] Kandó István 1734 márcz. 15-ikén kelt s Dubraviczky Péterhez intézett levelében igéri, hogy a Dubraviczára vonatkozó s nála levő, de a Dubraviczky-családot illető okiratokat készséggel átadja.[3] Még ugyanezen évben fel is szólitja rokonát, Battik Györgyöt, a birtok kiváltása iránti egyezkedésre.[4] 1736 febr. 11-ikén Holecz György veszi át Ocsován Kandó Istvántól Dubraviczky Péter részére a Dubraviczára vonatkozó okiratokat,[5] de a dubraviczai ősi birtok visszaszerzése Dubraviczky Péternek, mint fentebb emlitettük, ennek daczára sem sikerült.

Dubraviczky Péter Kopcsány Borbálát, Kopcsány István és Szigethy Katalin 1670-ben született leányát vette feleségül, a kivel Nógrád vármegyében Kis-Zellőn és Kis-Kürtösön, Hont megyében Palojton s még másfelé is kapott részbirtokot.[1]

Kopcsány Borbála 1737-ben már nincs életben. Ez évben fia Dubraviczky Pál adja zálogba apja megbizásából Bohunka Györgynek az édesanyját Kis-Zellőn illető részbirtokot 65 frton,[2] 1741-ben pedig Dubraviczky Péter, mint Kopcsány Borbálától született gyermekei természetes gyámja és sógornője Kopcsány Krisztina, Berczely Pál özvegye együtt tiltakoznak Nógrád megye rendei előtt sógora, illetve testvére, Kopcsány Bálint ellen, a ki apját, Kopcsány Istvánt arra igyekszik rávenni, hogy őket végrendeletével megröviditse.[3]

1733-ban a paróczai rétek miatt pörösködik Dubraviczky Péter.[4] 1734-ben ugy egyezik meg sógorával, az unokahuga, Paxy Éva férjével, Nagy Istvánnal, hogy ennek Félegyházán lévő féljobbágytelkéért cserében átengedi neki Kis-Libercsén azon jobbágytelek felét, amit eddig közösen birtak, a melyen Krizán nevü jobbágyuk lakott,[5] 1741 márcz. 16-ikán Kis-Libercsén egyezkedik unokaöcscsével, Paxy Istvánnal, testvérnénje Dubraviczky Anna fiával s ez alkalommal az 1706-ik évi osztályegyezséget némileg módosítják, s egy pár jobbágytelket elcserélnek.[6] 1744-ben a törincsiek ellen tiltakozik a miatt, hogy birtokának határát háborgatják.[7] Ez az utolsó adatunk Dubraviczky Péterről, a ki rokonaival, a másik ágból származó Ferenczczel együtt Nógrád megye 1734-ik évi nemesi összeirásában is fel van véve.[8]

Dubraviczky Péternek és Kopcsány Borbálának két fia és hat leánya maradt. A leányok közül a legidősebb, Judit, Hangátsy Zsigmondhoz, a második, Juliánna, Siroki Egry Mártonhoz ment nőül. A harmadik leány, Anna, Alsókáldi Káldy Pálnak lett második felesége. A negyedik

[1] Pestmegy. levt. és Csal. levt.
[2] Zólyommegy. levt. Fasc. IV. N. 2.
[3] Csal. levt.
[4] U. o.
[5] U. o.

[1] U. o.
[2] U. o.
[3] Nógrádmegyei levt. jk. 119. l.
[4] U. o. P. 4—8.
[5] Csal. levt.
[6] U. o.
[7] Nógrádmegy. levt.
[8] U. o.

leány, Katalin, dr. Vághy György orvoshoz, az ötödik, Borbála pedig Alsódraskóczi Morvay Andráshoz ment nőül. Végül a legifjabb leány, Éva, 1750-ben Siroki Egry Dániel felesége lett.

A két fiutestvér — Pál és Péter — az 1753 4-ik évi országos összeirásban ugy Nógrád, mint Pest megyében is föl van véve a birtokos nemesek között.[1]

A nyolcz testvér 1761 máj. 8 ikán osztozkodott. A Kis-Libercsén kelt osztálylevél szerint Dubraviczky Pál Nemes-Palojtán, Hont megyében kapott részjószágot, mig a kislibercsei residentiális ház tartozékaival együtt Péternek jutott. Judit, Hangácsyné, Kiszellőn kapott «curialis pusztahelyet»; Juliannának, Egry Márton özvegyének, nyil szerint a tóthartyáni részbirtok jutott. Anna, Káldy Pálné, szintén Kis-Libercsén, mig Katalin, dr. Vághy György felesége Kis-Kürtösön kapta ki részét. Borbála, Morvay Andrásné és a legifjabb leány, Éva, Egry Dánielné szintén Tót-Hartyánban kapott részbirtokot. Megjegyzi az osztálylevél, hogy a «Zólyom vármegyében Dubraviczán levő rész közremarad.»[2] Az osztálylevélben, mint látjuk, nincsen szó a szelei birtokról, ezt ugyanis, mint csupán férfiágat illetőt, a két fitestvér magának tartotta fenn. A testvérek ekkor bele is nyugodtak ebbe, de mint látni fogjuk, leszármazóik később igényt formáltak a szelei birtokhoz is, s pörösködtek a fiági leszármazókkal.

A két fitestvér közül Pál volt az öregebb. Atyja halála után ő vette kezébe a dubraviczai ősi birtok visszaszerzésének dolgát. 1749 május 9-ikén Kis-Libercséről ir Bácsmegyey Sámuelnek, s fölkéri őt, mint a többi atyafiaknak is meghatalmazottját, hogy a dubraviczai részjószágok visszabocsájtása és a Dubraviczkyakat illető okiratok kiadása iránt barátságosan egyezzenek meg.[3] 1753 jun. 19-ikén Losonczon egyezséget is köt Bácsmegyey Sámuel, ugyis mint az Asguthy leszármazók meghatalmazottja, továbbá Fáy Ádám, szintén leányági Dubraviczky leszármazó, Dubraviczky Pállal, a melyben arra kötelezik magukat, hogy a birtokukban levő s a Dubraviczky-családot illető okiratokat záros határidő alatt átadják neki.[1]

Dubraviczky Pál akkor még Kis-Libercsén lakott, s innen ir még 1754 szept. 24-ikén is öcscsének, Péternek, Szelére gazdasági dologban,[2] de a következő évben már Szelére költözött, a hol magának residentiális házat épittetett. Idetelepülésének az volt az oka, hogy megnősült: Laszkáry Ilonát, Laszkáry János és Nagyréti Darvas Erzsébet leányát, Ócsai Balogh József özvegyét vette feleségül, a ki maga is szelei birtokos volt. Itt született 1759-ben egyetlen fiuk, Márk, de a ki kiskorában el is halt.

1756-ban több libercsei birtokossal együtt tiltakozik Dubraviczky Pál a birtokháboritó szomszédok ellen.[3] 1759-ben pedig öcscsével, Péterrel együtt a tóthartyáni birtokrészek tárgyában inquiráltat.[4] 1760-ban Dubraviczky Pál és Péter kérésére Mária Terézia határjárást rendel el Szelén.[5] Ugyanezen évben indul meg a leányági örökösökkel az a pörlekedés, a miről már többször szólottunk.[6]

Mint emlitettük, a szelei 40 telekből 15 telek ekkor sokfelé oszolva Dubraviczky Mihály leányági leszármazóinak kezén volt, s hasonló volt az eset az ekkor még Szelétől különálló félegyházi határban és Györgyén is. Dubraviczky Pál és Péter most már azt vitatták, hogy ezen birtokok csak a férfiágat, s igy kizárólag őket illetik, s perbe idézték a leányági leszármazókat. Ez az a táblai per, a melyben a családtagok több ma már a család birtokában meg nem levő s fentebb fölemlitett oklevelet felmutattak, s a melynek iratai az Országos Levéltárban Caus. tab. 4—975. jelzet alatt találhatók, s a mely évekig huzódva végre is a fölpörösök elutasitásával ért véget.

Dubraviczky Pál maga e pörösködés közben 1764-ben el is halt, s özvegye folytatta tovább, sógorával együtt a pört. Ő sokkal tulélte férjét s csak 1794-ben hunyt el szelei residentiális házában. E házon kivül Dubraviczky Péternek is volt már a 18-ik század közepén Szelén ku-

[1] Nógrád- és Pestmegy. levt.
[2] Csal. levt.
[3] U. o.

[1] U. o.
[2] U. o.
[3] Nógrádmegy. levélt. jk.
[4] U. o.
[5] Csal. levt.
[6] Orsz. levt. Causa. tab. 4—975.

riája, sőt residentiális házat épitettek itt Káldy Pál és felesége Dubraviczky Anna, továbbá dr. Vághy György és neje Dubraviczky Katalin is. Id. Dubraviczky Péter leányai ugyan, mint a fentebb emlitett osztályegyezségből látjuk, nem kaptak részt a szelei birtokból, mert azt, mint csupán fiágat illetőt — a mint azt az 1767-ben megejtett tanuvallatás igazolja — a két fitestvér, Pál és Péter a maga számára tartotta fenn; azonban Káldy Pál és neje 1764-ben a Battik-ágon leszármazó Szathmári Király Miklós özvegyétől Szentmiklósi és Óvári Pongrácz Erzsébettől Tápió-Szelén egy házhelyet és a félegyházi és györgyei portióban őt illető résznek felét, 1200 Rh. forintban, majd Nagyréthi Darvas Sándor özvegyétől Szentmiklósi Pongrácz Zsuzsánnától ennek szelei, györgyei és félegyházi portióját 1500 Rh. frtban zálogba vették, dr. Vághy György és Dubraviczky Katalin pedig Török Andrásnétől szerzett ugyanitt zálogos birtokot.[1] —

Dubraviczky Péter és Kopcsány Borbála ifjabb fia Péter 1723-ban született. A szelei birtokrész kiváltása után eleinte ő gazdálkodott azon s ott is lakott. 1754-ben egy Nagy-Kátán febr. 10-ikén kelt adóslevél szerint a Szeléhez tartozó Berencsik pusztán (ma Birincsek határrész) fekvő 3 drb. földjét 10 évre 100 frtért zálogba adja a nagykátai plébánosnak, oly feltétellel, hogy «a zálogos összegből minden évben 10 frt defalcálódjék.»[2] Midőn 1761-ben testvéreivel megosztozik, ő kapja a kislibercsei residentiális házat, s ettől fogva állandóan itt lakik, mig a szelei birtokon bátyja, Pál gazdálkodott. 1760 szept. 25-ikén 200 Rh. forintért zálogba veszi Irsai Szabó Lőrincznek és feleségének, Leleszi Kovács Katalinnak paróczai részbirtokát, a kire (t. i. ez utóbbira) ez anyjáról, Petykó Annáról, Dubraviczky Mihály dédunokájáról szállott.[3]

A megyei közéletben nem szerepelt, csak családjának élt, elhunyta igy van bejegyezve 1775 nov. 10-ikéről az alsósztregovai ev. egyház anyakönyvébe: Perill. Dnus Petrus Dubraviczky de eadem, annorum 52 in Kis-Libercse extinctus, vir placidus, pater familias providus. Vagyis békés ember, gondos családapa.

Dubraviczky Péter Kubini és Nagyolaszi Kubiny Ágoston és Domovetzi Zmeskál Zsófia 1733-ban született leányát Polixenát vette feleségül, a ki 1763 jan. 6-ikán osztozik Kóváron testvérével, Kubinyi Lőrinczczel, a mikor is Hontmegyében, Kóváron, Terbegeczen és Nagy-Csalomján kapott részbirtokokat.[1] Ő jóval túlélte férjét, 1797 jul. 28-ikán hunyt el, s az anyakönyv megjegyzi róla: Domina religiosa ac proba — vallásos és kegyes urnő. Családja, illetve fiai érdekeit ő is szivén hordta, s igyekezett ezek jussait biztositani, s 1778-ban Albert királyi helytartótól parancsot eszközölt ki a garamszentbenedeki konventhez az iránt, hogy a konvent levéltárában található s a Dubraviczky-családra vonatkozó okiratokat részére hiteles alakban adják ki.[2]

Dubraviczky Péternek és Kubiny Polixenának öt fia maradt, Antal, György, Péter, István és Bálint. Az öt testvér, midőn 1796-ban nagybátyjuk, Dubraviczky Pál özvegyének halálával az ő szelei birtokrésze is reájuk szállott, megosztozott egymással, még pedig úgy, hogy mind az öt testvérnek, ugy a szelei, mint a nógrád- és hontmegyei birtokokból megfelelő rész jutott; Szelén, mint az osztálylevél mondja: «egy egész oktávának és a Battik-féle huszadrésznek egy quintalitása.»[3]

A legidősebb testvér, Antal, a ki 1755-ben született, Szelén települt le. Már anyja életében is ő birta az egész szelei birtokot haszonbérben, midőn pedig 1796-ban testvéreivel megosztozott, ezek közül György, Péter és István a maguk szelei birtokrészét szintén neki adták zálogba 16 évre 7—7 ezer forintért.[4] Nógrád megyének már 1776-ban,[5] később pedig Pest megyének is táblabirája lett, de a közéletben csak ritkán vett részt, s teljesen családjának és gazdaságának élt. Ennek daczára megyeszerte általános tekintélynek örvendett s az 1820 máj. 8-ikán tartott tisztujitáson a nádor-főispán az első alispáni

[1] Csal. levt.
[2] U. o.
[3] Családtörténeti jegyzetek. I. füz. 124. l.

[1] Csal. levt.
[2] U. o.
[3] U. o.
[4] U. o.
[5] Nógrádmegy. levélt. jk.

állásra őt is kandidálta.[1] Nagy kort érve 1834-ben hunyt el. Sarudi Battik Márkus és Kelecsényi Fejérpataky Anna leányát, Magdolnát vette nőül, akitől született gyermekeiről — mint a kik már a XIX. században szerepeltek — később lesz szó.

A második testvér, György 1759-ben született s 1801-ben hunyt el. Nógrád megye már 1779-ben juratus assessorává választja.[2] 1784-ben a királyi tábla hites jegyzője, s mint ilyen előbb nagynénjének férje dr. Vághy György, majd pedig Nedeczky László részére ő eszközöl tanuvallatásokat.[3] 1784-ben szerzi meg az ügyvédi oklevelet,[4] s csakhamar ezután megnősült s Zólyom megyében, Hajnikon települt le.

Dubraviczky György Schindler Sámuel Zólyom megyei táblabiró és Garamszeghi Géczy Terézia 1772-ben született leányát Amáliát vette nőül 1788 jan. 6-ikán. Schindler Sámuelnek anyja Hajniki Bezzegh Mária volt, s ő utánna szállott a hajniki részbirtok Dubraviczky Györgynére, Schindler Amáliára. Dubraviczky György azután 1791-ben és 1792-ben azt a hajniki kuriát és részbirtokot, amit már ipa zálogban birt Bezzegh Istvántól, illetve Mikoviny Jánostól, a kinek felesége szintén Bezzegh leány volt, örökáron megszerzi [5] s igy hajniki birtokát megnagyobbitván és örökössé tévén állandóan zólyommegyei lakos lesz. E közben sikerül neki — a mit már nagyatyja Péter is megkisérlett — az ősi dubraviczai javaknak egy részét s köztük az ősi kastélyt is megszerezni, illetve visszaváltani; 1791-ben váltja vissza azokat a részbirtokokat, a melyeket ekkor Bohus Jánosné, Urbany Anna és Okolicsányi Lászlóné Fáy Katalin birtak zálogban.[6] Ez időtájból való Dubraviczky Györgynek egy sajátkezü foljegyzése, a melyben elsorolja birtokait; a hajniki — most már örökösen megszerzett jószágokat 7 ezer frtra, teszéri részbirtokát 3 ezerre, a körmöczi bányákban való jussát (felesége nagyatyja Schindler János Jeremiás Körmöcz város tanácsnoka volt) 3 ezer ötszáz frtra, a Dubraviczán kiváltott részeket 9 ezer frtra, a Pest-, Nógrád- és Hontmegyei birtokokban való részét 7 ezer frtra, s igy összes értékét — az instructiókon kivül — több mint 30 ezer frtra becsüli.[1]

Zólyom megye rendei az ősi megyebeli család visszatelepült sarját csakhamar tisztviselőik közé emelik: előbb szolgabiróvá, majd 1796-ban Prónay Pál helyébe megyei főpénztárnokká választják.[2] Mint ügyvéd ember, s testvérei közt leginkább tollforgató, rendesen ő intézi a család közös dolgait, ő készíti a testvéreivel való osztályegyezség tervezetét s az ebből folyó zálogos szerződéseket. Mikor unokatestvérük Kopcsány Borbála, mint családjának utolsó sarja 1796-ban meghal, s vagyona az oldalági örökösökre száll: akkor is ő készíti az örököstársakkal való egyezséget.[3] De a halál korán ragadta el családja köréből: alig 42 éves korában hunyt el 1801-ben, s a megye rendei, midőn helyettesitéséről gondoskodnak, egyuttal kifejezést adnak sajnálatuknak a veszteség fölött, a mi a megyét a pontos és lelkiismeretes tisztviselő elhunytával érte.[4] Özvegye több mint 50 évvel élte őt tul, s róla és gyermekeiről később a XIX-ik században lesz szó.

A harmadik testvér, Péter, 1763-ban született. Ő állandóan Kis-Libercsén lakott, s mihelyt fölserdült, özvegy édes anyjával együtt egész ennek 1797-ben bekövetkezett haláláig közösen gazdálkodott a nógrádmegyei birtokokon. Midőn anyjuk halála után testvéreivel megosztozott: neki jutott a kislibercsei kuria s négy testvérétől ő vette zálogba ezeknek a nógrádmegyei birtokokban való részét 16 évre 280—280 Rh. forinton.[5] Nógrád megye közéletében is részt vett, előbb hosszabb időn át a megye szolgabirája, majd főpénztárnoka volt, s ez utóbbi hivataláról 1815-ben mond le, a mikor is a megye rendei elösmerést és köszönetet szavaznak működéséért.[6] Élete végéig táblabirája marad megyéjének s az alsósztregovai ev. egyház felügyelői tisztét is viseli.

Dubraviczky Péter 1787-ben nősült meg: Trebosztói Révay Péter és Beniczky Krisztina

[1] Pestmegy. levt. jk.
[2] Nógrádmegy. levt. jk.
[3] Csal. levt.
[4] U. o.
[5] Csal. levt.
[6] U. o.

[1] U. o.
[2] Zólyommegye levt. C. 100. 217.
[3] Csal. levt.
[4] Zólyommegye levt. C. 108—136.
[5] Csal. levt.
[6] Nógrádmegye levt. jk.

1765-ben született leányát, Esztert vette feleségül. Házasságuk gyermektelen maradt, s Dubraviczky Péter házvezetőnője Gálos Gáborné Kármán Zsuzsánna leányait Antóniát és Johannát nevelte a saját leányai gyanánt. 1825-ben kelt végrendeletében összes *szerzett* javait a nevelt leányaira hagyja, s a végrendelet záradékában felesége is hozzájárul e rendelkezéshez.[1] Dubraviczky Péter 1827 jan. 18-ikán hunyt el, s egyik nevelt leánya Antónia, még ugyanez év jun. 19-ikén Szentmiklósi és Óvári Pongrácz Boldizsár felesége lett. Őt még nevelőanyja, Révay Eszter adta férjhez, a ki azonban alig egy hónap mulva, jul. 29-ikén maga is elhunyt. A másik leány, Johanna, pár év mulva nénje mostoha fiához, Pongrácz Boldizsárnak első házasságából született fiához, Károlyhoz ment nőül, a ki később Nógrád megye alispánja lett. A nevelt leányokra, mint emlitettük, csak Dubraviczky Péter szerzett javai szállottak, az ősi javak, hosszabb pörösködés után visszajutottak a testvérek, illetve ezek gyermekei birtokába.

A negyedik testvér, István, a katonai pályára lépett, s mikor 1796-ban a testvérek megosztoznak, ő távol van, mint a Zedwitz-ezred főhadnagya a franczia háboruban vesz részt. De még ugyanezen évben kilép a hadseregből, Kóváron települ meg s a többi négy testvér részét is a hontmegyei birtokokban zálogba veszi tőlük 16 évre 510—510 frtért.[2]

Csakhamar családot is alapitott. Csejthey Zsigmond és Mikkoshetyei Stettner Zsuzsánna leányát, Juliánnát vette nőül Komárom megyéből. Családjának és gazdálkodásának élve, a megyei közéletben nem igen vett részt. Halálának évét sem tudjuk; az utolsó reávonatkozó adatunk 1815-ről szól, a mikor Hont megye rendei előtt Kardos János ellen pörösködtek.[3] Felesége sokkal tulélte őt; róla és gyermekeiről később lesz szó.

A legfiatalabb testvér, Bálint, a ki 1772-ben született s igy atyja halálakor még alig pár éves volt, a testvéreivel való osztozáskor szintén Szelén települt le, s neki jutott nagybátyjuk, Dubraviczky Pál residentiális háza. Ő maga vette át szelei részbirtokát, s azon maga gazdálkodott, mig a nógrád- és hontmegyei birtokrészeket ő is zálogba adta bátyjainak, Péternek, illetve Istvánnak. A megyei közéletben csak mint táblabiró vett részt.

Dubraviczky Bálint kétszer nősült. Először 1756-ban Románfalvi Fejérváry Apollóniát vette nőül Törtelről, a kitől 1797-ben egy fia született, Márk, de ez még kiskorában elhalt. Másodszor báró Rüdt Ferencz és báró Hellenbach Karolina leányát Vilmát vette nőül, de őt korán özvegyül hagyta, ugy hogy kiskoru gyermekei fölött bátyja, Antal gyámkodott. Róluk később, a XIX. században lesz szó.

*

A család másik ágából — mint emlitettük — csak az egy Dubraviczky György hozta át családját a XVIII. századba, a ki nagy kort érve, 1733 után hunyt el. Egyetlen fiáról, az 1689-ben született Ferenczről vannak adataink, a kit Nógrád megye 1724-ben igtatott juratus assessorai közé.[1] Az 1732-ik évi nógrádmegyei nemesi összeirásban atyjával együtt van fölvéve a birtokos nemesek közé, de 1734-ben már csak maga fordul elő az összeirásban a másik ágból való Péterrel együtt.[2] Ugyanezen évben a megye rendei előtt Nándori Bene Ferenczczel pörösködik.[3] 1744-ben a zólyommegyei insurgensek között is össze van irva, de ekkor már 55 éves lévén, az insurrectióban személyesen nem vett részt.[4] 1745-ben paróczai kurialis házát, a mit Petykó Andrástól birt zálogban, 39 frt 15 denárban rokonának, Irsai Szabó Lőrincznek engedi át.[5] Még 1748-ban Nógrád megye rendei előtt inquiráltat hatalmaskodás miatt Kalmár István felesége ellen,[6] de már 1750 decz. 8-ikán elhunyt Dubraviczán 61 éves korában.[7] Pár nap mulva, decz. 13-ikán követte őt leánya, a 17 éves Polixena is.[8]

Dubraviczky Ferencz feleségének nevét nem

[1] Csal. levt.
[2] U. o.
[3] Hontmegye levt. jk.

[1] Nógrádmegyei levt. jk.
[2] U. o. Acta Nob. fasc. III. No. 4.
[3] Nógrádmegyei levt. jk.
[4] Zólyommegyei levt. 1744. kev. j. 484. l.
[5] Családtörténeti jegyzetek I. füz. 124. l.
[6] Nógrádmegy. levt. jk.
[7] Póniki róm. kath. egyh. anyakönyve.
[8] U. o.

tudjuk; Juliánna leányán kivül még csak egy fiáról Gáborról vannak adataink, aki Nógrád megye rendei előtt mint «honoratus esküdt» 1764-ben teszi le az esküt.[1] Hivatalos működéséről azonban csak egy adatunk van: 1774-ben egy becsületsértési pörben küldi őt ki a megye vizsgálatra.[2] 1779-ben Fáy Mihálytól 7 drb., a Dubraviczky-család szelei birtokaira vonatkozó oklevelet vesz át, maga is just akarván formálni ezen, csak a család másik ágát illető birtokokhoz;[3] de ugy látszik, meggyőződött igénye alaptalan voltáról, mert nem pörösködött. Dubraviczán azonban már atyjának sikerült egy birtokrészt visszaszereznie — mint láttuk, épen ott is halt meg — s maga Dubraviczky Gábor is birtokában volt e résznek, s 1772-ben Zólyom megye rendei előtt vádolja be egyik itteni jobbágyát, Ságh Jánost, hogy tőle megszökött.[4]

Dubraviczky Gábor Siroki Egry András és Nándori Bene Zsófia leányát Évát vette feleségül, a kivel többek közt Bakón kapott részbirtokot s maga is itt települt le. Itt hunyt el 1786 ápr. 29-ikén. Az ev. egyház anyakönyvébe igy van bejegyezve halála: Perill. ac Generosus Dnus Gabriel Dubraviczky de eadem, dignus qui diutius vixisset, reliquit viduam Evam Egry, cum tribus liberis. Memoria eius sit benedictus.[1]

Dubraviczky Gábornak és Egry Évának, e bejegyzés szerint, három gyermeke maradt, de ezek közül az atyja halálakor még csak egy pár hónapos leány, Anna, csakhamar elhalt. A két fiu, Mihály és János atyjuk halálakor még kiskorú, 13 illetve 11 éves volt. A gyenge anyai kéz úgy látszik nem tudta a fiuk nevelését elég erélyesen irányitani, s ugy mindkettő katona lett. Az idősebb testvér, Mihály unt rá előbb a katonáskodásra, s 1811-ben ezredese, Rosenau báró fordul érdekében Nógrád megye rendeihez, s a megyétől segitséget kér a számára, hogy Egry Györgynél zálogban levő bakói részbirtokát kiválthassa.[2] 1814-ben már kiszabadult a katonaságtól, Bakón lakik, s testvére, a még katonáskodó János Troppauban kelt meghatalmazásával jogositja őt fel, hogy az édesanyjuk után jutott kóvári részbirtoknak őt illető részét 2350 frtért eladhassa, s a vételárt felhasználhassa.[3] Mihályról még csak annyit tudunk, hogy Lankovics János és Vladár Zsuzsánna leányát Máriát vette nőül, azonban magtalanul hunyt el.

BENKÓ IMRE.

[1] Nógrádmegy. levt. jk.
[2] U. o.
[3] Csal. levt.
[4] Nógrádmegy. levt. jk.

[1] A szügyi ev. egyház anyakönyve.
[2] Nógrádmegy. levt. jk.
[3] Csal. levt.

VEGYES.

Tolna vármegye pecsétje.[1]

Megyei pecsétekről az 1550. országgyülés rendelkezett először s előirta, hogy azoknak a különböző alkalmatlanságoknak elkerülése végett, amelyek a vármegyékben eddigelé többször azért fordultak elő, mert a pecsétek bizonytalanok és ismeretlenek voltak, minden vármegyének legyen pecsétje, amelyet az alispánok meg szolgabirák, meg esküdttársaik pecsétei alatt szekrényben kell tartani.[2] Ezt megelőzőleg csak Hunyad-, Somogy- és Sáros vármegyéknek és Fogaras vidékének volt tulajdon pecsétje, a többiekben, igy Tolnában is, a fő- vagy alispán s a szolgabirák pecsétjeit találjuk a megyei kiadványokon, de ezek nem voltak egyebek, mint tulajdonosaik családi pecsétei.[1]

Több vármegye — igy pl. Zala is — még 1550-ben kért és kapott is pecsétet. Egy későbbi forrás határozottan említi, hogy volt régi pecsétje Tolna vármegyének is, de mivel hosszú ideig szenvedett a török uralom alatt, a háborúk zavarai közt elveszett. Hogy ez milyen volt,

[1] Szerző e dolgozatát a Her. és Gen.-Társaság 1913. szept. hó 25-én tartott ig.-vál. ülésén olvasta fel a vármegyei, budapesti és bécsi levéltárak adatai alapján részletesen megrajzolt megyetörténetbe beillesztve. Jelen közlemény azonban csak a pecsétre vonatkozó részleteket adja.
[2] 1550: LXII. t.-cz.

[1] *Gábor Gyula:* A megyei intézmény alakulása és müködése Nagy Lajos alatt. Budapest, 1908 109—111. l. — *Tagányi Károly:* Magyarország czimertára. Budapest, 1880 21., 27. l.

nem tudjuk, a XVI. század közepe tájáról u. i. nagyon kevés megyei kiadványunk maradt meg, mert a vármegye nagyrésze török kézen volt már ekkor s bár végképen nem szakadt el Ferdinánd egész uralkodása idején, utolsó éveiben már csak foszlányai adóztak a magyar királynak s 1565-ben ezekkel is utoljára találkozunk.[1] Minthogy nagyon megfogyatkozott testében, Baranya-Tolna együtt emlittetik a megyék 1564-iki adóhátralékának kimutatásában s az 1564-iki dikális összeirásokban [2] és hatóságuk is közös volt ekkor már, mint azt egy 1563-iki oklevélben olvassuk.[3] E kiadvány zárlatán nem megyei pecsét, hanem családi pecsét van s így nincs kizárva, hogy az 1696 iki pecsétadománynak azon szavai, hogy volt a vármegyének pecsétje, de a török időkben elveszett, talán csak jóhiszemü, azonban minden alap nélkül való megokolás volt.[4]

Buda visszafoglalása után Badeni Lajos őrgróf vette át a dunántúli és drávamelléki császári hadak vezérletét s szeptember 23-án már megvette Simontornyát, majd Pécset, Siklóst és Kaposvárt s evvel a török ellenállás e vidéken is meg volt törve.[5]

Megindult ujra a megyei élet, de első éveiből csak egy-két elszórt adatot ismerünk, mert a vármegyei levéltár csak az 1696. évtől kezdve őriz iratokat s az első két-három évtizedből még ezek is nagyon hiányosak. Az 1696-iki alispánválasztásról s az ezt követő megyei harczokról már tisztább képet alkothatunk magunknak, de — sajnos — ez még mindig nagyon vázlatos, pedig épen nem szükölködnék érdekesebbnél-érdekesebb részletekben.

1696 február 10-én tisztujitó közgyülést tartott Tolna vármegye közönsége, amelyen Broderich András tolnai póstamestert és a tolnai katonai élelemraktár felügyelőjét választották meg alispánná. Első dolga volt, hogy a királyhoz pecsét-engedélyezésért folyamodott. Gyorsan elintézték Bécsben a folyamodványt, mert 1696 márczius 2-án — tehát megválasztatása után alig három hétre — Bécsben kelt diplomájával eleget tett Lipót Broderich kérésének.

Broderich azonban nem élvezhette nyugodtan méltóságát, mert hatalmas ellenzéki táborral találta magát szemközt, amely mindent elkövetett, hogy hivatalos müködésében a szerinte törvénytelenül megválasztott alispánt megakadályozza. Nem látjuk teljesen tisztán a dolgokat, de valószinü, hogy a főispán, Radonay Mátyás, pécsi püspök erőszakkal választatta meg a megye közönségének ellenére a neki kedves német viceispánt.

Alig várták már Broderich és tisztviselőtársai, hogy kiteljék az esztendejük s 1697 febr. 5-én meg is tartották a valedictoriát. Broderich ellen rögtön szigorú vizsgálat indult meg, azon panaszok alapján, amelyet a vármegye közönsége nyujtott be ellene s azért is, mert a tolnai raktárban súlyos szabálytalanságoknak jöttek a nyomára.

Minthogy a vármegye pecsétjét lemondásakor nem adta át Broderich, hanem magával vitte, a magyar királyi udvari kanczellária felszólitotta, hogy szolgáltassa azt be. Broderich azt felelte erre a kanczelláriának, hogy az ő és tisztviselőtársai leközönése után tisztujitást nem tartottak, főispánja nincs a vármegyének, az 1559: LXII. t.-c. pedig ugy rendelkezik, hogy a vármegye pecsétjeit a törvényes alispánok, szolgabirák és esküdtek pecsétjével lepecsételt ládában kell tartani; minthogy tisztviselői nem voltak a vármegyének, ő nem tartotta tanácsosnak nem hites egyénnek átadni a pecsétet. Mivel a nádor arról értesitette őt, hogy a főispáni szék üresedése esetén úgy a pecsétnek, mint a varmegyei irataknak őrzése az ország törvényei szerint őt illeti, neki fog kellenie a pecsétet is átszolgáltatnia.

1697 julius 12-én Bécsben kelt a kanczellária határozata, amelyet rávezettek Broderich kérvényének hátára s igy juttatták vissza hozzá. Ebben megismétli a kanczellária előbbi határozatát s meg is okolja: a vármegyének őfölsége, a magyar királyi udvari kanczellária utján engedélyezte a pecsétet s most, mikor nincsenek törvényes tisztviselői a vármegyének, a pecsétet a kanczelláriának, mint őfölsége közvetlen dicasteriumának kell átszolgáltatniá.

Broderich nem mert tovább ellenkezni s átadta a pecsétet, de kérte, hogy a kanczellária téritse meg neki azokat a költségeket, amelyekbe neki a pecsét kieszközlése került. Kéri egyben a kanczelláriát, hogy kérvénye hátán nyugtassa a pecsét átvételét. A kanczellária eleget is tett e kérésének s elismerte, hogy Broderich a pecsétet s a róla szóló királyi diplomát átszolgáltatta s egyben megjegyezte, hogy költségeinek megtérítéséről majd a vizsgálat befejezése után lehet szó. Minthogy azonban sem a pecsét, sem vele a diploma nem került elő, sem vele megpecsételt kiadványt nem ismerünk, nem tudjuk, milyen volt a czimeres pecsét.

[1] *Acsády Ignácz:* Két pénzügytörténelmi tanulmány. Budapest, 1894 158. és 174. l.

[2] U. o. 156. és *Acsády I.:* Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd alatt. 1526—64. Budapest, 1888 262. l. — Magyar Könyvszemle 1892 93 215. l.

[3] «Nos Andreas Pernezy de Osthopan vicecomes et iudices nobilium *comitatum Baroniensis et Tholnensis.*» Datum in oppido Zygeth f. 2. p. p. f. Gregorii papæ a. D. 1563. N. Múz. levt. *Törzsanyag.* Az 1563 ápr. 24-én Szigetvárt tartott sedrián az összegyült nemesek *Baranyából s Tolnából voltak.*

[4] *Várady Ferencz:* Baranya multja és jelenje. II. k., 428. l. Baranya vm. 1694 okt. 10-én nyert pecsétet. (Lib. Reg. XXIII. 332. l.)

[5] *R. Horváth Jenő:* Magyar hadikrónika. Budapest, II. k. — *Szilágyi S.:* A magyar nemzet története. VIII. k. 454. l.

A vármegye azonban nem lehetett meg pecsét nélkül s azért még 1698-ban vagy 1699 elején új pecsétért folyamodott Lipóthoz. A pecsétkérő folyamodvány, melyet Tolna vármegye levéltára őriz, igy szól:

«Sacratissima Cæsarea Regiaque Maiestas, Domine, Domine nobis naturaliter clementissime.

Maiestati Vestræ Sacratissimæ humillime repræsentare voluimus, qualiter egregius Andreas Brodericz his non ita dudum evolutis temporibus sine præscitu et annuentia nostris, propria duntaxat auctoritate, certum pro comitatu nostro sigillum exsculpi et confici curans eodeum veluti vicecomes noster (qui tamen per nos nullatenus eotum etiam pro legitimo vicecomite nostro agn tus extitisset), in nonnullis sine præscitu nostro, ne fors expeditis et emanatis præiudiciosis, et damnosis, expeditionibus usus fuisset. Quem abu-um et ne fors exinde etiam imminens damnum et præiudicium evitare volentes Maiestatem Vestram Sacratissimam veluti Dominum Dominum nostrum naturaliter clemen-

tissimum de genu humili interpellamus, dignetur Maiestas Vestra Sacratissima ex innata gratia et clementia sua intuitu fidelitatis fideliumque servitiorum nostrorum hactenus præstitorum et in futurum etiam pari fidelitatis et constantiæ fervore per nos præstandorum sublato et cassato ac annullato antelato in præindicium nostri per præspecificatum Andream Brodericz fieri procurato sigillo (quod ut actu ubi lateat, in præsentiarum rescire nequirimus) novum nobis sigillum seu arma iuxta subsequentem delineationem cum solito privilegio eatenus emanando clementissime conferre ne dedignetur. Quam Maiestatis Vestræ Sacratissimæ clementiam humillinus promereri servitiis adnitemur, benignam præstolaturi resolutionem.

Maiestatis Vestræ Sacratissimæ humillimi perpetueque fideles subditi.

Universitas comitatus Tolnensis.[1]

[1] A felségfolyamodvány bal sarkában foglal helyet, mint a cimerkérő folyamodványokon, a pecsét rajza. (Lásd 1. ábra.)

Kívül: Ad Sacratissimam Romanorum Imperatoriam ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ etc. Regiam Maiestatem, Dominum, Dominum nobis naturaliter clementissimum, humillimum memoriale introscripti comitatus Tolnensis.

Præsentem instantiam Maiestati Vestræ Sacratissimæ humillime recommendo. Paulus Esterházy.

Annuit excelsa cancellaria, ut expediatur cum cassatione prioris sigi li. Franciscus Somogyi.»

A nádor is figyelmébe ajánlotta Lipótnak a vármegye kérését s a király eleget is tett 1699 szeptember hó 1-én Bécsben kelt diplomájával a vármegye kérésének.[1] Elmondja ebben, hogy mily szép dolog az alattvalók ragaszkodása a fejedelemhez és szolgálata s mennyire erősiti a birodalmat, ha ezt nemcsak szivesen fogadja, hanem meg is hálálja; tekintve továbbá azt, hogy Esterházy Pál nádor is ajánlotta, eleget tesz Tolna vármegye kérésének. Megemlíti, hogy

mivel hosszu ideig nyögött török iga alatt a vármegye s a háboruk zavarai közt elveszett a pecsétje, még Broderich alispán kérésére adott neki pecsétet, mnthogy azonban őt nem ismerte el a vármegye közönsége törvényes alispánnak s a saját felelősségére készíttette el a pecsétet, azt megsemmisiti s ujat adományoz. Az oklevél a pecsét képét igy irja le:

«Nempe sigilli ipsius figuræ sphæricæ seu rotundæ fundum seu infimam partem tabu'ato rubro et candido marmore strato occupante super cuius meditullis divus Stephanus primus rex Hungariæ aurei coloris regio throno insidens, toga rubra cœruleoque paludamento vestitus, dextra quidem regium sceptrum tenens, sinistra vero manibus ad genu deflexa aureum pomum contrectans; a summitate vero throni bini angeli facie ad invicem conversi regiam coronam capiti eius inponendam in ære deportantes, a dextro demum eiusdem divi Stephani latere divus Emericus iuvenili figura rubram et

[1] Orsz. Levéltár Lib. Reg. XXV. 213—214. l.

viridem indutus togam et ducali pileo caput redimitus dextra ternos candidi lilii flores gestans; a sinistro tandem latere coronata insignia regni Hungariæ apparere; circumferentiam denique ipsius sigilli hæc epigraphe: Sigillum Comitatus Tolnensis Anno 1699 circumdare visuntur.»

A diploma nem maradt meg, pontos rajzát nem ismerjük, de a leirás szerint s a róla készült pecsét képe után azonos volt a folyamodványon bemutatott képpel.

Ezt a pecsétet használta azután Broderich is, második alispánsága idején 1704—1712. Valószinüleg Győrben halt meg s a pecsét, melyet magával vitt, a káptalanhoz került, mert az 1712 november hó 18-án Szekszárdon tartott közgyülés elhatározza, hogy a győri káptalannak köszönetét fejezi ki a vármegye pecsétjének hü megőrzéséért; s az alispánnak kötelességévé teszik, hogy azt onnan mielőbb szerezzék vissza.

A hosszu használattól természetesen erősen megkopott az 1699-ben készült pecsét s mikor 1836-ban a vármegye ujat akart vésetni, a pecsét feliratát magyarral óhajtotta felcserélni. V. Ferdinánd 1836 szeptember 1-én kelt diplomájával[1] megengedte ezt s az uj, kevésbbé izléses pecsétnek felirata ez lett: TOLNAVÁRMEGYE PETSÉTJE. MDCXCIX. MEGUJITTATOTT: MDCCCXXXVI.[2]

Dr. Holub József.

Ujabb adalékok Hradnai Holy Pál ismeretéhez.

Hradnai Holy Pál személyéről a Turul 1908. évf. 187-ik oldalán egyet-mást közöltem, a mi családi és közszereplési viszonyaira némi világositást vetett; azt azonban, vajjon voltak-e utódai, nem tudtam kiböngészni. A következő adatok ugy erre, mint élettartamára is szolgálnak bővebb adalékkal.

a) Paulus Holi és Sárkány Ambrus Pozsonymegye főispánjai a szolgabirákkal együttesen Somorján 1505 aug. 4-én a Balogh nb. Nebojszai családbeliek ügyében okiratot állitanak ki.[3]

b) Családi viszonyairól szól a következő adat. Ákosházi Sárkány Ambrus 1522-ben végrendelkezett, mely végrendelkezését fivéreinek, Jánosnak és Ferencznek kérésére az esztergomi káptalan 1538-ban átirta. Ezen átirat eredetijét a Festetics-család keszthelyi levéltára Zalad. C. 230. alatt őrzi, honnan néhai Füssy Tamás, a Történelmi Tár 1901. évf. 137—146-ik oldalán közzétette, de legyen mindjárt kiemelve, hogy a közlés helylyel-közzel meg nem bizható. Előfordulnak nála t. i. a következő kitételek: 1. Sárkány Ambrus elmondja, hogy akkor, midőn Zábláti Zsófiát nőül vette s vele ezer forint hozományt kapott «ex ordinatione dominorum *Pauli Soly* et Clementis Roson», ugy lett megállapitva, hogy ha Zsófia őt tulélné, férjének hagyatékából kétezer forintot kapjon stb. 2. Ambrusnak van egy soror-ja, Zsófia, «*quem filio egregii Pauli Soly Martino desponsadi*». 3. «domino *Paulo Soly* debes florenis duobur kullibus», mely adósságot fivérei, János és Ferencz, nevezett Pál urnak kifizetni tartoznak. A Történelmi Tár fentidézett kötetének névmutatójában szintén a «Soly család» szerepel és igy első pillanatban bizonyosnak látszik, hogy Füssy közlése hibátlan. De nem igy áll a dolog. Előttem mindjárt gyanusnak látszott a közlésnek ezen passzusa, a mi arra inditott engem, hogy Keszthelyre felvilágositásért forduljak.

Aggályaim jogosultaknak bizonyultak, a mennyiben két szakember[1] megállapitotta, hogy az okirat eredetijében ***nem Soly, hanem Holy olvasandó,*** a mi azonban nem sajtóhiba, hanem hibás olvasás s felismereti hiányosság, a miből kiviláglik, hogy okiratkiadáshoz maga az olvasás nem elegendő. Ennek alapján megkapjuk a következő határozott eredményt.

Tudjuk, hogy Zábláti Lőrincznek két leánya volt, kiknek egyike, Zsófia (tehát nem Borbála, a mint ezt más helyen találjuk), 1522-ben még Sárkány Ambrusnak a neje, mig a másik — kinek nevét nem ismerjük — 1504-ben mint hradnai Holdy Pál felesége felmerül. Ha már most Sárkány Ambrus azt mondja, hogy akkor, midőn Zábláti Zsófiát nőül vette, Roson Kelemen mellett még Holy Pál ur rendezte a házassági szerződés pénzügyi, illetve hozományi kérdést, biztosra vehetjük, hogy e Holy Pál nem más, mint hradnai Holy Pál, ki 1504-ben mint sógora szerepel. Több mint valószinü az is, hogy akkor, midőn Sárkány Ambrus Zsófiat nőül vette, Holy Pál már Zábláti Lőrincznek a veje volt.

A végrendeletből tudjuk, hogy Sárkány Ambrusnak egy Zsófia nevü sorora volt, *ki Holy Pál fiával, Mártonnal 1522-ben el volt jegyezve.* Hogy mit jelentsen itt ez a soror, nem egészen világos, mert a végrendelkező, miután elrendeli, hogy e sorora négyszáz forint hozományt kapjon, azt is mondja, hogy van neki és két fivérének — Jánosnak és Ferencznek — egy közös nővére («Habeo unam communem sororem cum ipsis fratribus meis»), Dorottya, kit minap (dudum) Bothka Mátyáshoz férjhez adott és kinek évi husz forint járadékot hagyományoz. Azon

[1] Eredetije Tolna vármegye levéltárában. Orsz. Levéltár Lib. Reg. LXVI. 449. l.

[2] L. a 2. ábrát.

[3] Hédervári oklevéltár I. 502.

[1] Rummer Mihály levéltáros és Dr. Lakatos Vince urak fogadják e helyen őszinte köszönetemet.

körülmény, hogy Ambrus Dorottyát közös nővérüknek mondja, mig Zsófiáról ezt ki nem emeli, legnagyobb valószinüséggel ugy értelmezendő, hogy Zsófia nem édes nővére, hanem csak tágabb értelemben veendő női rokon, kiről azt sem tudjuk, vajjon a Sárkány-család ivadéka-e; a végrendelet fogalmazása inkább arra enged következtetni, hogy Ambrusnak csak anyai ágon rokona.

Holy Pál ezek szerint fiával, Mártonnal együtt 1522-ben még él. *Dr. Wertner Mór.*

Várady Mihály családkönyve.

Az a kis hártyakötésü könyvecske, a melyet Várady Mihály 1662 január 27-én készittetett magának, hogy beléje életének legfontosabb eseményeit feljegyezze, két részből áll. Az elsőt Várady sajátkezü bejegyzései alkotják (1667—1691-ig), a második rész az ő vejére, Bonis Zsigmondra és ennek leszármazottaira vonatkozik, s benne az utolsó bejegyzés 1812 április 12-éről Bonis Borbálától való.[1]

A kézirat különösebb figyelmet azért érdemel, mert Várady feljegyzései itt-ott a köztörténetre is kiterjedő részletet foglalnak magukban.

A mint a könyvecskében olvassuk, Várady atyját, Pált, korán elvesztette, s mostohaatyja Hartyáni András gondoskodott felneveltetéséről. Hogy mikor született, a kéziratból nem tünik ki. Alig lehetett több 25 évesnél, a mikor a már betegeskedő Wesselényi nádor udvarába került. Erre vonatkozó feljegyzései a következők.

«Én Varadi Mihálly 1667. 24. Februarii indultam megh Besterczere méltosagos groff Vesselény Ferencz orszagunk palatinussa szolgalattyara.

Die 1. Martii be érkezvén Beszterczere, holot az extra ordinariara gyülekezet uraknak s főrendeknek soksaga miat az varoson kivül az hostatban rendeltettünk szálásra.

Die 4. Martii meltoságos palatinus urunk bejaroi köziben öt loval nagy erdemem felet valo beczülettel s kedvesseggel fogadot.

Die 23. Martii oszlottanak el az extraordinariara gyülekezet uri rendek Beszterczérűl.

Die 24. Martii Sakmardi Janos personalis megh holt ugyan Beszterczen, kinek belit Beszterczen temetvén el, holt testét Horvát országhban fel vittek, nagy pompaval ki kisérvén Beszterczérűl.

Die 27. dellgesti harom s negy ora között holt megh Vesselenÿ Ferencz kegyelmes urunk, palatinusunk, kinek hidegh testet ugyan azon nap estveli 6 ora tájban koporsoban tévén, kisértük ki Lipczere ugyan azon éjel[1]

Die 8. Aprilis igen el oszolvan az udvari szolgak indultam en is hazam felé Lipczerűl 12-dik be erkezven Isten kegyelmebűl bekevel Kassara.»

Várady Mihály emelkedésének ezen váratlan abban maradása után teljesen visszavonul a közélettől. Kassán telepedik meg, s az apai házba vezeti 1668 január 31-én nejét a Restéről származó Udvarhelyi Erzsébetet, aki alig töltötte be akkor a 14-ik esztendejét. A házasságból öt gyermek származott. Tizenegy évvel később, 1679 április 2-án elhunyt Váradyné, férje április 12-én a kassai veres torony alatt levő családi sirboltba temettette el.

A temetés esztendeje arról is emlékezetes, hogy az országon a döghalál száguldott végig. «Ez 1679. esztendőt az ur Isten valoban sok ostorival s csapasival tetézé megh ez siralmas üdőben, mert édes hazánknak mind az idegen nemzet pogany és az magunk sajat nemzete miatt valo rettenetes kimeletlen pusztitasa mellé az embereket szertelen pusztito orszaghos döghalal is reánk bocsáta, melly miatt mind falukon varosokon megh szamlalhatatlan sok nep hala megh annÿra, hogy sok helyeken mégh az mezeÿ veteményeket sem volt ki betakaritani, hanem kin labon vesztenek az szép vetemények. A hegyek allyan hasonlokeppen az munkások elfogyása miatt a szőlők nagyobb reszent mind miveletlen marattanak.» Várady megható sorokban irja le, hogyan ragadta el a betegség egyik rokonát a másik után.

1680 nyarán másodszor nősül meg irónk, a ki ezen elhatározását a naplóirók szokásos mentegetődzésével vezeti be. A kiszemelt hajadon Márkusfalvai Máriássy Imre leánya, Zsuzsanna volt. Julius 5-én este kapuzárta után indul el a kérő Kassáról Lőcsére, a hol Máriássy akkor a háborus viszonyok miatt családjával együtt tartózkodott. Thököly Imrének szerinte 8000-re menő serege éppen akkor a város körül táborozott, s Váradi éjjel a csapatoktól alig fél mértföldnyire tartott kerülő utakon Lőcsére. Az eleségszerző lovasokkal többször találkozott. Julius 8-án hajnalban mégis beért a városba, harmad-

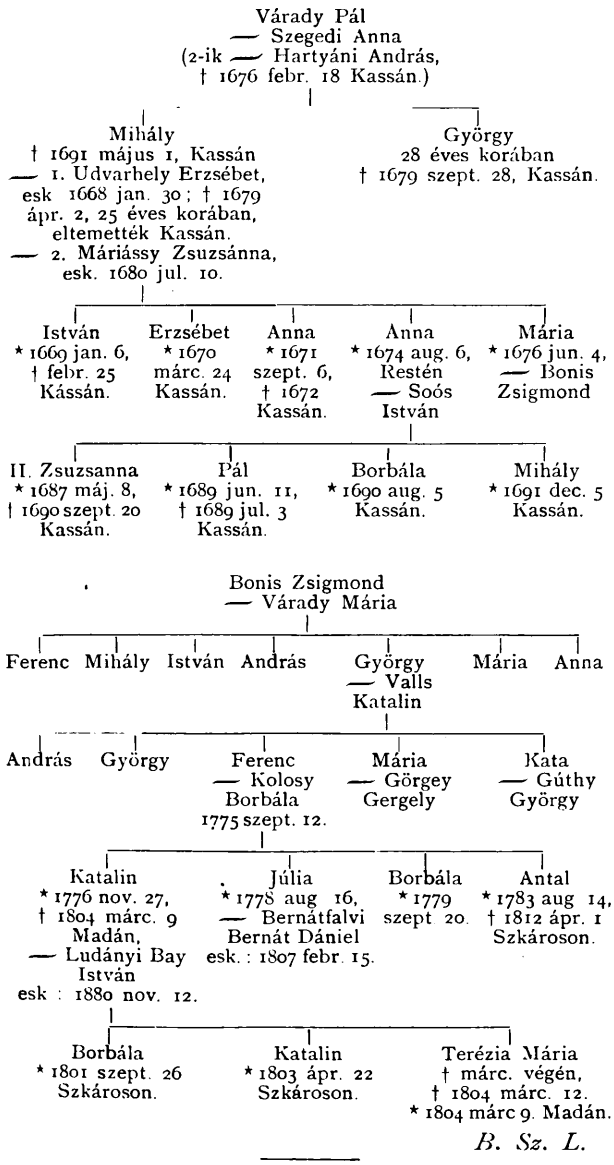
[1] Most a szintén az anyai ágon leszármazott Soós Elemér tagtársunk tulajdonában van. Az ő szivességéből ismertetem.

[1] Ugy gondolom, hogy ezen szemtanutól eredő egykoru feljegyzés teljesen eloszlatja azt a nehézséget, a mely a nádor halála helyének és idejének meghatározására nézve eddig fennállott. Pauler bizonyosan rosszul értesült leirások alapján mondja, hogy Lipcsén márczius 28-án halt meg Wesselényi (Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése. Budapest 1876, I. k. 136. l.); kitünik továbbá, hogy Teleki Mihályt is hibásan értesitették a nádor elhunytáról (Teleki M. levelezése IV. k. 77., 84., 91. l.), végül hogy Acsády volt az egyetlen, a ki ugy az időt, mint az elhalálozás helyét illetőleg helyes eredményre jutott. (Gróf Wesselényi Ferencz nádor halála, Századok, 1884, 492. l.)

nap a kézfogót és esküvőt is megtartották. Hasonló viszontagságok között jutott vissza második feleségével julius 14-én Kassára. Ebből a házasságból négy gyermek született, az utolsó atyja halála után.

Váradi Mihály elhunytát fia a következő módon jegyezte fel: Amo 1691 die 1. Mai reggeli 10 orakor holt meg szegeny edes attyam uram Várady Mihálly uram, nyokodgyék az Urban mind addig, miglen amaz napon teste lelkével egyesülvén öröke elni fog ama veghetetlen örömben.»

A könyvecskében található feljegyzésekből az alábbi két családfa állítható össze:

B. Sz. L.

* A többi családtagot ill. l. a Nagy Iván XII. k. 36. lapján közölt családfát.

Javitás a veszprémi püspökök sorozatához.

Fraknói Vilmos «A veszprémi püspökség római oklevéltára» II. kötetének bevezetésében azt irja, hogy a Demeter halálával megüresedett püspöki széket a *Hédervári-nemzetségből származó I. Mihály* nyitrai püspök foglalta el.[1] Ennek alapján azután mint Hédervári Mihályt vette fel őt Lukcsics József dr. is a veszprémi püspökök okmányok alapján kijavitott névsorába,[2] bár Fraknói fenti megállapitását nem igazolja semmiféle oklevél. Fraknói e tévedését helyreigazitja a Nemzeti Muzeum levéltárának egy oklevele, mely a Rumi levéltárból került oda, s a mely közelebbről megmondja, ki volt ez a Mihály veszprémi püspök. Zsigmondnak 1399 április hó 26-án Visegrádon kelt oklevele ez, a melyben a király Mihály veszprémi püspöknek érdemeiért a magtalanul elhalt Hollósi János fia Mihály, fia Böröczknek, Hollósi nevü vasvármegyei birtokát Rempeholló a szomszédságában uj adományul adja «*memorato domino Michaeli episcopo Vesprimiensi et per eum Martino et Georgio* **filiis Stephani de Kapolna,** *uterinis, item Johanni filio Petri Abrahe et Benedicto filiis dicti Martini necnon, Stephano filio Pauli, patruelibus fratribus suis! Kápolnai Mihály* volt tehát ez a veszprémi püspök, a ki 1393-ban lett nyitrai püspök,[3] s 1399-ben nyerte el a veszprémi püspöki széket s 1402-ben halt meg.[4] *Holub József.*

Albánia czimere.

A «Hof Kalender» 1914-ki évfolyama még nem szól az új albán fejedelemségről, csak azt jegyzi meg, a kötet végén adott pótlékban, hogy a londoni szerződés alapján (1912 decz.) Törökországtól független, keresztény uralkodó kormányzása alatt álló fejedelemség.[5] Azóta fejedelme is van a Wied porosz herczegi családból származó I. Vilmos személyében, a ki új országa részére czimerről is gondoskodott már. A czimert ifj. Doepler Emil tanár tervezte nagy heraldikai stilus-érzékkel, a munkája úgy művészeti, mint heraldikai tekintetben elsőrangu alkotás. A czimer a következő: vörös mezőben arannyal fegyverzett, vörös nyelvü lábában négynégyágu villámcsomót tartó kétfejü sas; a sas mellén helyet foglaló vörös-sel és feketével aprózott szegélyü aranyszivpajzsban természetes szinü kiterjesztett farku szembefordult páva. Ez a páva a Wiedek ősi czimere, a mely eredetileg jobbra

[1] *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis* II. k. LV. l.
[2] *U. o.* IV. k. CXIII. l
[3] *Eubel:* Hierarchia catholica medii ævi. 386. l.
[4] *Mon. Rom. Ep. Vespr.* II. k. LV. l.
[5] 1195. l.

fordult csukott farku természetes szinü páva volt, de a mostani herczegi czimerben, a melyet 1833 óta visel a család, aranyszivpajzsban a fent leirt szembefordult, kiterjesztett farku páva foglal helyet. A sas feje fölött nagyon szépen megkomponált korona, tetején Skander hég fehér csillaga. Az egész czimert ugyanilyen korona alatt biborbélésü hermelin palást övezi. A jelmondat: *Fidelitate et veritate*. *Hb.*

Fogaras vidéke nemeseinek összeirása 1637-ben.

Az Országos Levéltár «Urbaria et Conscriptiones» czimü gyüjteményében[1] van egy magyar nyelvü összeirás, melynek hosszu latin czime a következő: «Collustratio universorum nobilium boeronum et libertinorum ad arcem Fogarasiensem, curiasque Comanensem et Porombakiensem pertinentium, necnon revisio literarum eorundem superinde factarum et coram nobis in specie productarum ex benigno mandato illustrissimi domini principis Georgii Rakoczi, dei gratia principis Transylvaniæ, partium regni Hungariae domini et Siculorum comitis etc. . . . in hoc anno currenti 1637. facta et usque ad 25 mensis julii examinata a 7-ma junii.» Az összeirást Ákos István és Pünkösti György eszközölték s 1842 október 26-n Budán kelt hiteles másolatban maradt reánk. Az összeirás illetve lustrálás alkalmával nemcsak armálisokat, hanem boeronatusi, libertinatusi okleveleket is mutatnak fel, még pedig néhányat a mohácsi vész előttről. Igy pl.: Alsó Visten Marcul és Popa Komsa produkálják Tomori Pál fogarasi kapitány és porkolábnak Fogarason 1511 «feria tertia proxima ante festum Sancti Stephani regis Hungariae» kelt oklevelét, «melyb-n insertáltatik, hogy Bornemissza János authoritásából az, az ki akkor László király gyermekeinek gondviselője volt, alsó felső Visti és alsó Árpási fél rész boérságokat az ősöknek és több boerok elejeknek — örökösen meg atta volt».

Opra Tosslan felmutatja Tomori Lőrincz és Miklós levelét, a melyből kitünik, hogy Bornemissza János engedelméből kaptak boérságot Fogarason 1520. «feria (? a nap nincs kiirva) ante festum beati Bonifacii papae».

Opra Pirtoh felmutatja Tomori Pálnak boeronatusi oklevelét, mely Fogarason, 1511. «feria tertia ante festum Assumptionis Virginis Gloriosae» kelt.

Ezeken felül fel van sorolva az összeirásban sok donationalis, annuentionalis, confirmationalis stb. levél, exemptio domus stb., mi azonban csak az armálisokat fogjuk betürendben felsorolni.

1. *Békési Mihály*, fogarasi lakos bemutatja Bethlen Gábornak 1627 junius 27-én Gyulafehérváron kelt armálisát. «Caret publicatione.»

2. *Bogdán* boér és fiai István, Péter és Bogdán alsóárpási lakosok bemutatják Báthori Zsigmondnak 1596. augusztus 8-án Gyulafehérváron kelt armálisát. «Caret publicatione».

2. *Boijer Gáspár*, nagy berivoji lakos «személyére producallya» Báthori Gábornak 1608. szeptember 18-án Gyulafehárváron kelt armálisát. «Caret publicatione».

4. *Boyer János* és Bukur, récsei lakosok bemutatják Báthori Andrásnak 1599. szeptember 18-án Gyulafehérváron kelt armálisát. «Caret publicatione».

5. *Boyer János*, bethleni lakos bemutatja Báthori Gábornak 1610 január 25-én Brassóban kelt «cum exemptione» ellátott armálisát. «Caret publicatione».

6. *Boyer Jonasto*, récsei lakos bemutatja Báthori Zsigmondnak 1601 április 21-én Kolozsváron kelt armálisát.

7. *Boer Simon*, Popa Ztán, Márton és László, kopatseli lakosok bemutatják Báthori Gábor 1609 deczember 24-én Gyulafehérváron kelt és «cum exemptione» ellátott armálisát.

8. *Borbély* György és István, fogarasi lakosok bemutatják Báthori Gábornak 1612 julius 7-én Gyulafehérváron kelt «simplex nobilitatio»-ját.

9. *Boyza* János és István, bethleni lakosok bemutatják Báthori Gábornak 1511 deczember 2-án Gyulafehérváron kelt armálisát. «Caret publicatione». 161.

10. *Csiszár* Jakab, fogarasi lakos bemutatja Báthori Gábornak 1609 október 10-én Kolozsváron kelt armálisát, mely «nemine contradicente» kihirdettetett.

11. *Csürös (Czywes)* János, fogarasi lakos bemutatja Báthori Gábornak 1609 mart. 1-én Gyulafehérváron «cum exemptione domus» kiadott armálisát.

12. *Daróczi Mihály* (Balogh Miklós veje), fogarasi lakos bemutatja Bethlen Gábornál 1628 május 6-án Gyulafehérváron kelt armálisát, mely «nemine contradicente» kihirdettetett.

13. *Dávid Ferencz*, fogarasi lakos bemutatja Báthori Zsigmondnak 1602 márczius 22-én Brassóban kelt armálisát. «Caret publicatione».

14. *Füzesi* Mihályné, fogarasi lakos «producallya második Rudolphus Czyaszar armalissát in persona, mellyet urának adott volt az Czyaszar», 1587 április 1-én Prágában.

15. *Gyulai Mihályné*, fogarasi lakos bemutatja Bethlen Gábornak 1618 április 18-án Gyula-Fehérváron kelt armálisát, mely «nemine contradicente» kihirdettetett.

16. *Hévizi András* deák, fogarasi lakos bemutatja Rákóczi Zsigmondnak 1607 április 29-én fogarason kelt armálisát, mely «caret publicatione».

[1] Urb. lt. Conscr. fasc. IV. Nr. 46.

17. *Hídvégi* Bálint, fogarasi lakos bemutatja Báthori Zsigmodnak 1602 május 12-én Gyulafehérváron kelt armálisát. «Caret publicatione».

18. *Horváth* János, bethleni lakos bemutatja Báthori István lengyel király armálisát, melyet a király a producens atyjának 1575 november 8-án Thornban adott. «Caret publicatione».

19. *Lakatos Tamás*, fogarasi lakos bemutatja Báthori Gábornak 1612 november 7-én fogarason «cum exemptione domus» kiállitott armálisát.

20. *Leszay* István és Ferencz, fogarasi lakosok «posteritássi producallyák in persona Sigmond feyedelem armálissát», mely 1587 február 8-án Fogarason kelt. «Caret publicatione».

21. *Leszay István*, lészai lakos felmutatja Katalin fejedelemasszony nobilitatióját. Datuma nincs megmondva.

22. *Lupul Pultse*, pap fia felsőszombatfalvi lakos bemutatja Bethlen Gábornak 1617 május 25-én Gyulafehérváron kelt nobilitatióját. «Caret publicatione».

23. *Lutsay Sorbán* ispán és öccsei Mátyás és András, lutsai lakosok bemutátják Bethlen Gábornak 1615 február 27-én Fogarason kelt armálisát.

24. *Makay Sámuel* (most porkoláb), fogarasi lakost «személyében Báthori Gábor megh nemesitette» 1611 junius 1-én Nagyszebenben. «Caret publicatione».

25. *Nagy Mihály*, fogarasi lakos bemutatja Báthori Gábor 1609 deczember 24-én Gyulafehérváron «cum exemptione domus» kiállitott armálisát.

26. *Ajtón Álló Nagy István*, fogarasi lakos bemutatja I. Rákóczy György 1637 április 20-án Gyulafehérváron a maga, felesége és gyermeke részére kiállitott, armálisát. Kihirdettetett 1638 április 23-án a fejérvári országgyülésen.

27. *Nyerges* Mártonné fiai: György és Dávid, fogarasi lakosok bemutatják Báthori Andrásnak 1599 szeptember 20-án Gyulafehárváron kelt armálisát «cum exemptione». «Caret publicatione».

28. *Pattantyus* György, fogarasi lakos bemutatja Báthori Gábornak 1609 május 19-én Gyulafehérváron kelt «cum exemptione» armálisát. «Caret publicatione».

29. *Sáfár* János fia György fogarasi lakos bemutatja Bethlen Gábornak 1628 augusztus 7-én Váradon kelt armálisát, mely publicáltatott «nemine contradiccute».

30. *Szabó Mihály*, fogarasi lakos bemutatja I. Rákóczy György 1631 julius 1-én Gyulafehérváron kelt armálisát «cum exemptione et clausula, ut arte sartoria ad artem inservire debeat». Kihirdettetett «nemine contradicente».

31. *Szakaczy Tamás*, reisei lakos bemutatja Bethlen Gábornak 1619 junius 13-án Fogarason kelt armálisát, «cum exemptione domus». «Caret publicatione».

32. *Szászhalmi* György, fogarasi lakos bemutatja I. Rákóczy Györgynek 1635 május 21-én Gyulafehérváron kelt armálisát, «cum exemptione et clausula, ut in diminutionem arcis Fogaras proventuum eisdem minime uti possit. Imo generoso domino Stephano Kassay pro condigno salario servitutem praestare debeat filius eiusdem.» Publicáltatott «nemine contradicente».

33. *Szegedi* Andrásné, «koczyulata»-i lakos bemutatja Bethlen Gábor armálisát, «mely mind magára sonál». Datuma nincs kitéve.

34. *Székely* György posta, fogarasi lakos bemutatja Báthori Gábornak 1612 február 17-én Nagyszebenben kelt armálisát, «cum exemptione domus». «Caret publicatione».

35. *Szijgyártó Sándor*, fogarasi lakos bemutatja I. Rákóczy Györgynek 1634 augusztus 24-én Gyulafehérváron kelt armálisát, «cum conditione videlicet, ut ne eisdem in praeiudicium fisci et arcis Fogaras utatur.» Kihirdettetett «nemine contradicente».

36. *Ifj. Sztojka* Motok, «sesczyeőr»-i lakos, bemutatja Rákóczi Zsigmond fejedelem 1607 junius 12-én Kolozsváron kelt armálisát. «Caret publicatione».

37. *Tamási* György, fogarasi lakos bemutatja Bethlen Gábor 1614 február 20-án Medgyesen kelt armálisát «cum exemptione».

38. *Török (Teöreök)* János, fogarasi lakos bemutatja I Rákóczy Györgynek 1631 november 9-én Fogarason kelt armálisát «cum conditione, ut ne cum eisdem in praeiudicium fisci et Fogaras utatur». Kikirdetve ellentmondás nélkül.

39. *Török (Teöreök)* Zsigmond, bethleni lakos bemutatja Bethlen Gábornak 1620 május 5-én Kassán kelt armálisát, mely ellentmondás nélkül kihirdettetett.

40. *Ujvári Mátyás*, fogarasi lakos bemutatja Báthori Istvánnak 1581 november 22-én «In Moscovia, ex castris ad urbem Plescovia positis» kelt armálisát. «Caret publicatione».

41. *Ztan Algye* alsókománai lakos bemutatja Bethlen Gábor 1625 április 12-én Fogarason kelt armálisát, a mely «more solito» kihirdettetett.

Dr. Iványi Béla.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ig. választmányának április 30-án tartott ülésén *Fejérpataky László* elnöklete alatt jelen voltak *Áldásy Antal*, *Dőry Ferencz*, *Gárdonyi Albert*, *Horváth Sándor*, *Soós Elemér és Szentpétery Imre* ig. vál. tagok, *Éber László*, *Hoffenreich Károly*, *Oszvala Arisztid*, *Szébkúty Kálmán és Téglás Gábor* vendégek, *Bártfai Szabó László* titkár, *Sohár László* pénztárnok és *Holub József* jegyző.

Az ülés megnyitása után Áldásy Antal felolvasta Fraknói Vilmos ig. vál. tagnak Hunyadi János származása és a vajdahunyadi freskók czimü, Holub József pedig Wertner Mór ig.-választmányi tagnak A Kondé-család czimü tanulmányát.

Ezután Áldásy Antal bemutatta az V. László király által 1456 január 31-én Győrben Zenthei másként Sárói Mátyás részére adott czimereslevél fényképmásolatát, Szabó László titkár pedig a magyar családtörténet néhány ujabb termékét.

Az elnök inditványára a választmány elhatározza, hogy Báró Dániel Gábort 90-ik születésnapja alkalmából üdvözli.

A titkár a következő uj tagokat ajánlja megválasztásra : Gróf Toldalagi Józsefet Marosvásárhelyt évdijasnak, Horváth Tibor csornai premontrei tanárt évdijasnak, Andrássy Bélát Budapesten pártolónak, Sombory Lászlót, Haynal Imrét és Sarkantyus Gyulai Richardot, mindhármat Kolozsvárt és évdijasnak, a kik a Társaság tagjaivá megválasztatnak.

A továbbiak során a Hadtörténelmi Közleményekkel való csereviszony, az Egyesületközi bizottság átirata ügyében határozott a választmány és tudomásul vette a pénztárnok kimutatását 1103·68 korona pénztári egyenlegről, a titkár jelentését a Nemzetségi Zsebkönyv II. kötete munkálatainak haladásáról, végül Horváth Sándor azon bejelentését, hogy a Társaság részére az egyik fővárosi pénzintézet pénzbeli adományt helyezett kilátásba. Végezetül az elnök a jegyzőkönyv hitelesitésére Soós Elemér és Horváth Sándor ig. vál. tagokat kérvén fel az ülést bezárja.

SZAKIRODALOM.

A Csikszentmihályi Sándor-család levéltára.

A család megbizásából szerkesztette *Sándor Imre*. Kolozsvár. Stief J. 1914. I. IX. 1539—1756. 8. XXIII, 365 l.

Midőn 1903-ban a Csikszentmihályi Sándor-család mezőkapusi ágának leszármazását egy nemességi per kapcsán (Erzsébetváros és vidéke 1903. jún 14-iki szám.) kiadott emlékek és a család mezőkapusi ágának eredeti okiratai alapján Szádeczky Lajos felszólitására összeállitottam, a család régibb történetére vonatkozólag annyi volt megállapitható, hogy a család «csak a XVII. század utolsó éveitől fogva tudja kimutatni a leszármazási continuitást ; voltak ugyan már azelőtt is a székelyek történetében szerepet vitt csikszentmihályi Sándorok, de azokkal a családi kapcsolatot megtalálni legalább eddig nem sikerült». (Genealogiai füzetek. 1903. 79—82. l. V. ö. Sándor Imre dolgozatával. Nagy Iván II. 147—48.)

Azt a hézagot, melyet a család régibb, XVI. és XVII. századi történetében, a leszármazás folytonossága tekintetében akkor észleltem, teljesen kitölti Sándor Imrének, a család egyik érdemes és tevékeny irótagjának nemrég megjelent kötete. Szerző az anyagot közel harmincz levéltárból gyüjtötte össze, de elismerést érdemlő fáradságos munkájával megállapithatta családja oklevélileg igazolható előősét a XVI. század első felében Erdély politikai közéletében már jelentős szereppel biró Sándor *Mihály*ban.

Sándor Mihály az erdélyi fejedelemség megalakulása idejében jutott nagyobb szerepkörhöz. Mint Fráter György személyes hive, mindenkor a helytartó politikáját követte ; azokból az okiratokból azonban, melyeket Sándor Imre közzéadott, nem lehet felismerni, hogy Sándor Imre és Fráter György között a székelyek megadóztatása kérdésében szakadás állott be, mint szerző véli. Ez csak feltevés, de nem történeti tény. Szerző ezen Sándor Mihály életrajzi adatainak felsorolása közben köztörténeti vonatkozásokra is kiterjeszkedik. Igy I. Ferdinándnak a székelyek adómentességét biztositó 1554 ápr. 26-án kelt diplomájával kapcsolatosan Karácsonyi Jánossal polemizál az adómentesség, nevezetesen pedig az ökörsütés kérdésében. Itt csak az a megjegyzésünk, hogy a Mátyásféle 1473-iki okiratban emlitett «spontanea oblatio» kifejezést (Székely oklev. I. 220.) nem kell szószerint venni, mert a székelyeknek ezt az önkéntes megajánlást meghatározott esetben teljesiteniök kellett, rendszerességénél fogva tehát rendkivüli adó jellege volt. II. Ulászló 1499-iki okirata épen ezért az ököradót ténylegesen fennálló kötelezettségnek tekinti (Szék. oklev. III. 141.), épen úgy, mint I. Ferdinánd emlitett 1554 ápr. 26-iki okirata is. A bevezetés ezen részére még csak annyi mondanivalónk van, hogy székely «főnemes«-ről ebben a korban nem szokás beszélni ; továbbá, hogy nem tartjuk helyénvalónak Sándor Mihály jellemzésével összefüggésben a családi jellemvonások kiemelését, mert arra családtag nem hivatott, épen érdekeltségénél fogva.

Sándor Mihály 1569 előtt halt el. Fia *István* Báthory István és Zsigmond fejedelemsége alatt szerepelt. István fia *Péter* (1587—1651.) az országos politikában már nem vett részt. Péter fiai közül *János* (1633—1705.) már nagyobb jelentőségre tett szert. 25 éves korában csiki alkapitány és országgyülési követ, s mint ilyen vett részt az 1658-iki segesvári országgyülésen. 1660-ban Barcsay Ákoshoz csatlakozott. 1674-ben vezetője volt azon csiki seregnek, melyet Bánffy Dénes elfogatására küldtek ki. 1681—87-ig felcsiki alkirálybiróságot is viselt. Az 1634-iki tatár beütés alkalmával feleségével és Mihály nevü öcscsével fogságba került, honnan csak nagy anyagi áldozatokkal, a gr. Apor Istvántól kölcsön vett összeggel, szabadulhattak meg. Ebből a kölcsönből keletkezett az ú. n. tatár-per, mely 1848-ig elhuzódott. Közben megemlitendőnek véljük, hogy Teleki Mihály szerepének ismertetése a Duka vajda-féle pénzösszeg ügyében ugy, a hogy szerzőnél olvassuk, félreértésre adhat alkalmat, mert Teleki tudvalevőleg 1690-ben esett el. Sándor János egyébként, ki a Rákóczi-mozgalmakban Rákóczi hüségére esküdött, 1705 körül halt el, mint bujdosó.

Szerző ezek után rátér a családnak 1723 január 5-én keltezett leszármazási táblájára és ezzel kapcsolatosan szóvá teszi a *csiki székely krónika* keletkezésének kérdését is, melynek szerzőjét Szádeczky Lajos ismert becses tanulmányában a család egyik tagjában, Sándor Zsigmondban állapitotta meg. A leszármazási táblát 1723 január 5-én hitelesitette Bocskor Sámuel. Maga a kérdéses tábla szerző szerint «a XVII. század végén, avagy a XVIII. század elején ismeretlen feljegyzőtől való, de két oldallal utóbb már azt irja róla: «A csatolt facsimile alapján minden szakember meggyőződést szerezhet, magának arról, hogy a leszármazás XVII. századbeli irás munkája». Legyen szabad erre annyit mondanunk, hogy a tulkicsinyitett facsimile az irás keletkezési idejének meghatározására alkalmatlan; az eredeti pedig (Orsz. levéltár: Gyulafeh. káptalan. Cent. Ji. 107.), mint arról magam is meggyőződtem, egyáltalában nem sorolható kétségtelen bizonyossággal a XVII. századba.

Feltéve azonban, de meg nem engedve, hogy az mégis a XVII. század legvégén keletkezett volna, még mindig nem bizonyitja azt, hogy mivel «ez a leszármazás kétségtelenül egyez a csiki székely krónikával, tehát csakis annak alapján készülhetett». A dolog megforditva áll. A csiki székely krónika készült a leszármazási tábla alapján. E tekintetben bátor vagyok szerző figyelmét arra a körülményre felhivni, hogy Erdélyben épen a XVIII. század első tizedeiben történtek a tömeges grófositások és bárósitások. Az egyes családok között valóságos versengés folyt minél több ős kimutatásában, mint arról az egyes családi levéltárakban bőven található genealogica deductio-k kellően tanuskodhatnak. Az ősök gyártásának klasszikus példája a Trophaeum domus Estorasianae, mely az Esterházy-család tulajdonképeni őséül Örs vezért tekinti, kinek felesége dák királyleány volt. A könyv épen 1700-ban jelent meg Bécsben s megjelenésének bizonyára volt annyi hatása, hogy egyes családokat hasonló munkára ösztönzött. A nemesi családok közt az ősökért folytatott versengéseknek egyik gyümölcse a Sándor család truncusa is, mely a fenti okok miatt alig lehet korábbi időből való, mint a hitelesitési záradék kelte.

A leszármazási tábla feltünő egyezést mutat a csiki székely krónikával, a miből azonban nem az következik, hogy «kétségtelenül a csiki székely krónika alapján készült». (261. l.) Egyedül azon tény is, hogy a leszármazási tábla nem emliti Zandirhámot, a család első ősét a krónika szerint, mutatja, hogy a krónika később készült, mert nem tehető fel, hogy a leszármazás összeállitója, ha ismerte a krónikát, készakarva mellőzte volna Zandirhámnak a leszármazási táblába való beiktatását. Miért tette volna? Ellenben kétségtelennek látszik, hogy a bizonyára Sándor-családbeli krónikagyártó előtt ez a régebbi, 1723 körül keletkezett családi leszármazás szolgált alapul, s a krónika tulajdonképen ennek bővitése. Elhirtelenkedett itélet tehát azon kijelentése, hogy Szádeczky «állitásait ezen egyetlen irat véglegesen megczáfolja». Ha ennyit ér a krónika mellett felhozott többi érv is, melyekre Szádeczky Lajos valószinüleg válaszolni fog, — akkor kár volt ennek a hirhedt krónikának ügyét ujból szóvá tenni.

A Sándor-család egyébként a XVIII. század első felében Erdély politikai életében alig szerepel. A közölt okiratok is jobbára birtokügyiek. Az okirattár, melynek anyaga 1756-tal zárul, részletes és megbizható névmutatóval van ellátva. *Dr. Lukinich Imre.*

A pannonhalmi szent-Benedekrend története. XII. a. kötet, a dömölki apátság története. Irta Pacher Donát. Budapest 1912, 1—644+2 l.

A magyar benczések nagy monografiájának sorrendben utolsó előtti, megjelenését tekintve utolsó kötetében Pacher Donát, a soproni főgimnázium igazgatója a vasmegyei dömölki apátság viszontagságos multjáról számol be. Az apátság ősi temploma most a pórdömölki gazdasági kertben megcsonkitva félszernek szolgál, az apátságnak romjait sem lehet megtalálni. Az iró a templom román jellegéből azt következteti, hogy a lébényi, zámboki, kapornaki, horpácsi templomokkal egyidőben a XIII. század első felében épülhetett. Nem királyi alapitás, hanem nemzetség

de sem az alapitás éve, sem a kegyuraságot gyakorló nemzetség neve nem állapítható meg biztosan. Az Arpádok korából csak egy apátját ismerjük Dömölknek, Jakabot 1252-ben, a XIV. század apátjait 1360-ig kevés hiánynyal, a XV. századból hármat, a XVI.-ból egyet. A szerzőnek nagy munkát kellett végeznie, hogy a történelemben szerepet nem vivő apátság történetére vonatkozó kiadott és kiadatlan anyagot összegyűjtse. A mű elolvasása azon meggyőződést keltette bennem, hogy a munkát nem sajnálta, s hogy szeretettel foglalkozik felvett tárgyával. Az apátság történetét hét fejezetre osztva mutatja be előttünk.

A középkori események rövid, de világos összefoglalása képezi az első részét a munkának. 1252-ben az apátság kegyurai Merse fiai Jakab apáttal együtt megegyeznek Pápa fiával Mártonnal Kamund birtokot illetőleg, 1357-ben András apát Szigfrid pannonhalmi apát káplánja, a két apátság egymás közt való viszonyát még egy-két esemény világítja meg 1409-ben János opuliai herczeg és pannonhalmi kormányzóval, továbbá 1409-ben és 1458-ban a kegyuraságot gyakorló Ostfiakkal. A XVI. század elején a pannonhalmi főapátokká lett apátok fiókapátsággá teszik Dömölköt, a melynek önállósága örökre megszünik.

Két századon át (1516—1720) tart az apátság «élőhalott» korszaka. A törökök pusztító becsapásai a megye területére, a protestantizmus elterjedése, majd Bethlen felkelése jóformán az utolsó életerejétől is megfosztják a dömölkieket. Az apát egymaga, vagy egy-egy rendtársával éldegél a megfogyatkozott birtokokból, a XVII. század elejétől kezdve nem benczéseknek adományozzák az apáti czimet, ekkor a rendház is elpusztul. Magger Placzid pannonhalmi főapát 1662-ben Győri Lászlót azon feltétellel nevezi Dömölkre apátnak, hogy székhelyén lakjék, de ez a viszonyok, az apátság állapota miatt akkor nem volt megvalósítható. Az apátság helyzete a javulás helyett a kurucz-korszak végéig inkább sulyosodik, hol van apátja, hol nincs, máskor kettő is van egyszerre, de azok se mozdítják előre a megujhodást.

A feléledés első jelenségeire Csatay Jeromos és Lancsics Bonifácz apátok idejében akadunk (1720—1738). Rendbehozzák mindenekelőtt az ősi templomot, három szobából álló lakóházat raknak fölébe, s onnan kezdik meg Kemenesalja visszatérítésének nehéz munkáját.

A mű negyedik fejezete a mai Kis-Czell keletkezését mondja el. Ez a magva az egész munkának. A kit a magyar benczésrend Mária Terézia alatti küzdelmei érdekelnek, a ki erős lelkek harcza iránt érdeklődik, olvassa el a munka ezen kiváló tollal és történetirói érzékkel megirt fejezetét. Kaptik Oddo sanktlambrechti benczés nevéhez füződik az apátság mai székhelyének megalapítása. A kiváló egyházi iró magány után vágyódik, átlép a magyar benczések közé, s kinevezik dömölki apátnak. Lelke két irányban űzi szünet nélkül: az ifjuság nevelésének előmozdítására Szent-István lovagrend és nemesi akadémia alapításával bajlódik, de ezen törekvése a hivatalos hatóságok és saját főapátjának ellenkezésén megtörik. Azután a dömölki apátság fényének emelésének szenteli erejét. Ezen a téren is ellenállással találkozik, gazdálkodni, pénzzel bánni nem tud, a csodatevőnek bizonyult Mária-képhez pedig ezrével mennek a zarándokok. Az apát a hivek lelkének gondozására segítséget kér Pannonhalmáról, de nem kap, kénytelen tehát maga gondoskodni ilyenekről. A lelkészek részére házat, templomot építtet 1745—47 között. Csodálatra méltó kitartással küzdvén meg az anyagi bajokkal, Sajghó főapát féltékenységével, ellenfelei támadásaival. Kenyértörésre kerül a sor 1750 őszén, a mikor az apátság számára 30 ujonczot fogad fel és a főapát tiltakozása ellenére felesketi őket. Sajghó panaszára a királyné 1751 októberében a göttweigi kolostorba küldi Kaptikot, a főapátot pedig megdorgálja. Dömölk élére kormányzók kerülnek, 1768-ban nevezik csak ki Mákóczyt apáttá. Ő gondoskodik a most is fennálló templom és rendház felépítéséről és felszereléséről.

A fejlődésre rövid idő multával bekövetkezik II. József korszaka. Pannonhalmával együtt a fiókapátságokat is feloszlatja a mindent az állam érdekei szempontjából elbiráló császár. Az összeiró biztosok elszélesztik a rendtagokat, a vagyont leltárba irják, a könyvtárt felküldik Pestre az egyetemi gyűjteménybe.

A mű hatodik fejezete az apátságnak a visszaállítás óta eltelt idejével foglalkozik, a szervezés részleteit, az 1802 óta élt apátok jellemzését nyujtja, az utolsó fejezetben pedig sorra veszi az apátsághoz tartozó birtokokat, meghatározza helyüket, s elmondja mindazt, a mit történetükre vonatkozólag a középkortól kezdve talált. A kötethez járuló függelék az apátságban élt rendtagok névsorát nyujtja, az oklevéltár a Dömölkre vonatkozó legfontosabb 133 okiratot közli 1252—1910-ig, a név- és tárgymutató ebben a kötetben is hasznos kiegészítője a közölt anyagnak.

B. Sz. L.

A DUBRAVICZKY-CSALÁD TÖRTÉNETE.

(Második közlemény.)

XIX-ik század.

Dubraviczky Gábor és Egry Éva másik fia János szintén katonának állott: 1793-ban lépett be a Ferdinánd főherczeg nevét viselő huszárezredbe, majd később a Lichtenstein-huszárokhoz ment át, azonban itt is csak a káplárságig vitte föl. Mint ilyen vette nőül 1811-ben Troppauban Korsitzky Borbálát, egy kőfaragómester leányát.[1] Czirer József Fülöp tábori lelkész adja rá frigyükre az áldást, s ugyanő kereszteli meg 1812 febr. 10-ikén Troppauban első és egyetlen gyermeküket, Antal Jánost.[2] 1817 aug. 15-ikén lép ki a katonai szolgálatból, a melyben ekkor kapott obsitja szerint két hónap hiján 24 évet töltött.[3] Még ugyanez évben megujitja Egry György özvegyével azon zálogos szerződést, a mit még anyja kötött bakói birtokrészére vonatkozólag. Egry Györgygyel, s auctió gyanánt megkapván Egry Györgynek Terbegeczen, Hont megyében lévő birtokrészét, maga is itt telepszik meg.[4] Igy ez ősi birtoknak egy része, a mely már a XVI-ik században Kóváry-jusson a Dubraviczkyak kezén volt, ismét egy Dubraviczky-birtokába jutott vissza. E mellett anyai jusson Ilinyben is kapott egy részbirtokot, a mit 1819-ben 1950 frtért adott zálogba.[5] 1822-ben inspectorságot visel Terbegeczen, s mint ilyen kéri Hont megye rendeit, hogy elődjét, Ns Szegezsdy Adámot szoritsák számadásra.[6] Ugyanezen évben szintén Hont megye rendei előtt a Leszenyeiekkel pörlekedik.[1] 1825-ben végrendelkezik Terbegeczen, s meghagyja, hogy terbegeczi kis birtokrészét, 1 egész és $\frac{11}{12}$ házhely, felesége és egyetlen fia Antal birják háboritatlanul; megemliti, hogy Szügyön egy félházhelye van zálogban, valamint Kóváron is Tihanyi Jánosnál. Meghagyja feleségének, hogy bár ő más valláson van, fiát, az akkor még csak 13 éves Antalt, az igaz evangelikus vallásban nevelje.[2]

Dubraviczky Jánosnak és Korsitzky Borbálának egyetlen fia maradt: Antal János, a kinek szereplése már nem terjedt községén tul. 1847-ben ugyanitt a nemesek hadnagya, majd 10 éven át a község birája volt,[3] a szabadságharczban pedig mint nemzetőr-káplár vett részt.[4] 1846-ban nagyanyja után kapott ócsai részbirtokát az ő megbizásából adja el rokona Tornyos Zsigmond.[5] 1850-ben bakói birtokrészét örökösen elcseréli az általa eddig is zálogos jogon birt terbegeczi birtokrészért.[6] 1851-ben pedig az atyja által elzálogositott ilinyi birtokrészt adja el örökösen.[7] 1855-ben hunyt el Terbegeczen.

Dubraviczky Antal Tarcsányi Pál és Frecska Mária leányát, Máriát vette nőül Esztergályból, kitől két leánya és három fia maradt. A leányok közül az idősebb, az 1832-ben született Juliánna Terézia, a ki 1883-ban halt meg, Nyáry István terbegeczi kisbirtokos felesége lett, mig a fiatalabb az 1838-ban született Mária ugyanott Konkoly Lajoshoz ment nőül. A fiuk közül az

[1] Csal. levt.
[2] U. o.
[3] U. o.
[4] U. o.
[5] U. o.
[6] Hontmegy. levt. jk.

[1] U. o.
[2] Csal. levt.
[3] U. o.
[4] U. o.
[5] U. o.
[6] U. o.
[7] U. o.

1848-ban született Imre Antal Terbegeczen gazdálkodik, s jelenleg a község birája s az állami iskolai gondnokság elnöke; nejétől Kovács Ilkától, Kovács Ferencz és Potholiczky Erzsébet leányától egyetlen fia született, a ki kiskorában elhalt. A legifjabb fiu, az 1853-ban született Antal szintén Terbegeczen gazdálkodik; Gyürki Gyürky Pál leányát Erzsébetet vette nőül Gyürkiből; egy leánya és egy fia van; leánya Anna, hajadon, fia Gyula, okl. gépész 1910-ben vette nőül Szegezsdy Ferencz és Konkoly Mária leányát, Erzsébetet.

A legidősebb fiu, az 1835-ben született Lajos szintén Terbegeczen gazdálkodott, biróságot és iskolaszéki elnökséget viselt, s ott él most is nyugalomban egyik fiánál. Ő Siroki és Egerfarmosi Egry Dániel és Andrássy Anna leányát Máriát vette nőül Garamkesziből, a kitől 12 gyermeke született, kik közül kettő kiskorában elhalt. Az életben levő három leány közül Vilma Ebeczken Borcsányi Jánoshoz, Emilia Kis-Kürtösön Petrovics Jánoshoz, a legifjabb pedig, Anna, Balassa-Gyarmaton Tót Gusztávhoz ment nőül. A fiuk közül az 1862-ben született Lajos — a ki a tanitóképzőintézetet végezte el — mint katona részt vett Bosznia occupatiójában s ott szerzett baja következtében hunyt el fiatalon, 20 éves korában. Az 1871-ben született Imre szintén 20 éves korában hunyt el 1891-ben. Az 1865-ben született János Vulkánban lakott, mint a bányatársulat könyvelője, majd Hidas-Kürtre költözött Pozsony megyében. Nejétől, Ottó Máriától, Ottó Ferencz és Kutasek Janka leányától nyolcz gyermeke született, a kik közül az 1893-ban született Mária 1909-ben Báthory Tamás határrendőrségi tisztviselőhöz ment nőül.

Dubraviczky Lajos és Egry Mária negyedik fia az 1867-ben született Gyula, Terbegeczen gazdálkodik, s vele lakik elaggott apja is. Ő unokahugát, Szegezsdy Ferencz és Konkoly Mária leányát Annát vette nőül, a kitől született három gyermeke a táblázaton látható. Az ötödik fiu az 1869-ben született Dániel, Vihnyén lakik s az ottani vasgyár alkalmazottja. 1895-ben vette nőül Midlár Bertát, kitől született hat gyermeke a táblázaton látható. A legidősebb fiu, az 1860-ban született Bertalan, a ki Plachy János és Stimmely Katalin leányát Máriát vette nőül, Czeriben gazdálkodik. Ugy ő, mint a legifjabb fiu Pál is, a ki Terbegeczen lakik s Cseklész István leányát, Máriát vette nőül, gyermektelenek.

*

A család másik ágából, Hotutinai Péter leszármazóiból, mint láttuk, Dubraviczky Péter és Kubinyi Polixéna öt fia terjesztette át a családot a XIX-ik századba, kik közül azonban Péter, mint említettük, 1827-ben gyermektelenül hunyt el.

Az öt testvér közül a legidősebbnek az 1834-ben elhunyt Antalnak feleségétől, Sarudi Battik Magdolnától négy leánya és három fia maradt. A leányok közül a legidősebb, az 1787-ben született Polixéna Ináncsi Ebeczky Sándorhoz ment nőül. A második, az 1790-ben született Anna, a ki 1852-ben halt meg, Nedeczei Ruttkay János felesége lett. A harmadik, az 1793-ban született Magdolna Fárádi Vörös Sándorhoz ment nőül s 1879-ben halt meg, mig a legifjabb leány az 1806-ban született Amália Nagybócsai Sárközy Ábrahám hitvese lett, s nagy kort érve mint özvegy 1891-ben halt meg.

A fiuk közül legkorábban hunyt el a legifjabb, az 1798-ban született Antal; felesége, Szandai Sréter Mihály 1804-ben született leánya Éva, korán özvegyen maradván, Iglói Szontágh Sámuelhez ment nőül s 1890-ben hunyt el. Egyetlen leányuk az 1828-ban született Juliánna, Iglói Szontágh Albert felesége lett s 1861-ben halt meg.

A legidősebb fiú, az 1791-ben született Károly, megyei szolgálatba lépett s 1820-ig a kecskeméti járás esküdtje volt, ekkor azonban állásáról lemondott[1] s megnősült. Alsómalatinai Malatinszky Ferencz és Domonay Katalin leányát, Ludmillát vette feleségül, a kit 1835-ben hagyott özvegyen. Gyermekei nem maradtak.

Dubraviczky Antal és Battik Magdolna második fia, az 1795-ben született László, katonai pályára készült s a nemes-testőrségbe lépett. Atyja halála után 1835-ben kilépett a katonaságtól s megnősült. Bibiti Horváth Gábor és Szubszky Mária 1810-ben született leányát, Piroskát vette feleségül s 1860-ban bekövetkezett haláláig Szelén gazdálkodott. Felesége őt jóval tulélte, 1876-ban hunyt el.

Dubraviczky Lászlónak és Horváth Piroská-

[1] Pestmegye levt.

nak négy leánya és két fia maradt. A leányok közül a legidősebb, az 1836-ban született Ilona Székhelyi Majláth Imréhez ment nőül 1858-ban. Az 1844-ben született Piroska 1865-ben Rákóczi Rákóczy Aladár felesége lett, de már 1867-ben elhunyt. A harmadik leány Mária, Székhelyi Majláth Istvánnak, Bars megye későbbi főispánjának lett a felesége, mig a legifjabb leány, az 1846-ban született Erzsébet, Bellusi Baross Miklóshoz ment nőül 1870-ben s 1894-ben hunyt el.

Dubraviczky László és Horváth Piroska idősebb fia Imre, a ki 1838-ban született, katonai pályára lépett, de mint kapitány ott hagyta a szolgálatot s 1863-ban megnősült. Viczián Antal és Szilasi és Pilisi Szilassy Julia 1842-ben született leányát, Ilonát vette nőül, a kit azonban 1875-ben özvegyen hagyott. Házasságuk gyermektelen volt s özvegye másodszor Baranyagyepesi Kun Aladár felesége lett s 1911-ben halt meg.

Az ifjabbik fiu, László, 1848-ban született. Az alkotmányos élet helyreállta után megyei szolgálatba lépett s először az abonyi járás szolgabirája lett. Majd egy pár évre visszavonult a közélettől s gazdálkodott, de azután ujra visszatért a megyéhez s mint megyei jegyző Budapestre költözött. Mint a megye főjegyzője vonult nyugalomba az 1906. évi alkotmányválság idejében. Szilasi és Pilisi Szilassy György és Szilassy Borbála 1857-ben született leányát, Borbálát vette nőül 1874-ben, a ki sulyos szenvedés után 1911-ben hunyt el. Pár hónap mulva férje is követte őt a sirba. Házasságukból három gyermek született, kik közül kettő kiskorában elhalt. Borbála leányuk hajadon, Margit-Erzsébet 1902-ben Somogyi Körmendy Ferenczhez ment nőül. Egyetlen fiuk, az 1879-ben született Imre-László a budapesti m. kir. államrendőrség fogalmazója s 1907-ben vette nőül Diodváraljai Miksa Máriát, Miksa Béla és Frievaldszky Katalin leányát.

Dubraviczky Péter és Kubinyi Polixéna második fia, György, Zólyom megye főpénztárnoka, mint láttuk, 1801-ben hunyt el; felesége, Schindler Amália, több mint 50 évvel élte őt tul s 1855-ben, 83 éves korában halt meg Tápió-Szelén. Gondos, erélyes asszony volt, a ki ugy nagyterjedelmü, több vármegye területén szétszórtan fekvő birtokai rendbentartására, mint gyermekei nevelésére is kiváló gondot forditott. Öt gyermeke közül az 1799-ben született Miklós kiskorában halt el. A legfiatalabb gyermek, az egyetlen leány, az 1800-ban született Otilia, előbb Galánthai Gáspár Imréhez, másodszor pedig Benedicty Györgyhöz ment nőül s másodszor is korán özvegyen maradt. 1873-ban hunyt el Tápió-Szelén. A három felnőtt kort ért fiu közül az 1789-ben született Dénes volt a legidősebb. 1806 október 13-ikán ir alá Debreczenben öcscsével, Simonnal együtt az öreg kollégium törvényeinek.[1] Két évet töltött itt, de az 1808-ik év végén katonának állott s 1809 jan. 13-ikán már mint a br. Alvinczy ezred kadétja ir édesanyjának Cilliből.[2] Nemsokára a huszárokhoz lépett át s 1813-ban már mint a br. Frimont-ezred főhadnagya ir édesanyjának Bukovinából: Dragujestieből majd Ronchowból, ugyanezen év október havában pedig már Brüchesből.[3] 1814-ben Mainzban van, 1815-ben pedig a szövetségesek occupatiós seregével Franciaországba vonul s innen ir Lyonból öcscsének.[4] 1816-ban Colmár-ban állomásozik.[5] 1818 decz. 25 ikén XVIII. Lajos franczia király a becsületrend lovagkeresztjével tünteti őt ki; a franczianyelvü kinevezési okmány ma is megvan a család levéltárában.[6] Mikor e kitüntetést megkapta, Dubraviczky Dénes már kapitány volt s ezredével együtt Páduában feküdt; ugyanitt hunyt el pár hónap mulva váratlanul 1819 nov. 24-ikén. Itt is van eltemetve családjától távol az idegenben.

Dubraviczky György és Schindler Amália második fia, Simon 1791-ben született. Mint emlitettük, bátyjával, Dénessel együtt 1806 okt. 13-ikán subscribál Debreczenben. De itt csak két évet töltött s 1809-ben, alig 18 éves korában már Bereg vármegye alispánja mellett találjuk joggyakorlaton. Innen ir édesanyjának márcz. 26-ikán Ardóról. Megirja, hogy Bereg vármegye az insurrectióban 92 huszárral és két század gyalogossal vesz részt s hogy azonban

[1] Debreczeni ref. főiskola anyakönyve.
[2] Csal. levt.
[3] U. o.
[4] U. o.
[5] U. o.
[6] U. o

ezekre a saját határai védelmére szüksége van, mert a szomszéd Galicziában a lengyelek között parasztlázadás ütött ki s a felkelők, a hol csak megjelennek, gyilkolnak és gyujtogatnak. Zemplénbe már be is törtek s gróf Barkóczynak több faluját felégették s Bereg megye is segitséget kért ellenök Szabolcs, Szatmár és Ugocsa megyéktől. Megirja azt is, hogy Bereg megye, bár nagyobb, mint Zólyom megye, sokkal kevesebb insurgenst állitott, mint az, s hogy ennek az az oka, hogy itt nagyon felületesen intézik a fölkelés ügyét s csak az megy el, a ki akar, illetve a nagyobb birtokos csak annyi insurgenst állit, a mennyit akar. Igy pl. a «báró» (nincs megnevezve), a ki e megyében 597 Rh. frt jövedelmet vallott be, csak egy huszárt állitott és tart fenn, éppen úgy, mint ők Zólyomban 67 Rh. frt jövedelem után. Majd azt irja, hogy mennyire resteli, hogy ő maga egészséges fiatalember létére nem vehet részt személyesen a fölkelésben, mig nála sokkal idősebbek elmentek; de végre is megnyugszik anyja akaratában, a ki, minthogy legidősebb fia, Dénes már amúgy is a harcztéren van, nem akart tőle is megválni, illetve nem akarta őt is a harczba ereszteni s éppen ezért óhajtotta, hogy távolabbi megyénél vállaljon szolgálatot.[1]

1811-ben már nagybátyja, Géczy Péter mellett van joggyakorlaton; az 1812-ik évben pedig mint «vármegyei cancellista», vagy mint akkor nevezték, «kis követ», a pozsonyi országgyülésen van jelen Zólyom vármegye követe, báró Radvánszky mellett s innen ir több izben édesanyjának.[2] Pozsonyból Bécsbe is átrándul. Ugyanezen évben megszerzi ügyvédi oklevelét s azt Zólyom megyében kihirdetteti.[3] De már az 1813-ik évben Pesten találjuk, a hol öcscsével, a joggyakorlaton levő Imrével, együtt lakik, s Pest megye szolgálatába lép mint esküdt. Majd kiváltja nagybátyjától a még édesatyja által elzálogositott szelei birtokrészt s maga gazdálkodik rajta.

1818 márcz. 31-ikén a megye rendei a kecskeméti járás viczeszolgabirájává választják.[4] Az 1820-ik évi május 8-ikán és 9-ikén tartott tisztujitó széken már az első aljegyzőségre és a kecskeméti járás főszolgabirói állására is kandidálja az elnök, de Sárközy Imrével, illetve a régebbi főszolgabiróval, Zlinszky Antallal szemben kisebbségben marad s ujból viczeszolgabirónak választják meg.[1] De midőn 1825-ben Zlinszky Antal lemond állásáról, a nádor-főispán a főszolgabirói állásra a legközelebbi tisztujitásig Dubraviczky Simont helyettesiti, mint a ki már 12 év óta szolgálja kiváló buzgósággal a megyét.[2]

Nem sokáig marad a főszolgabirói állásban. Az 1829-ik év szept. 30-ikán a budai országházban tartott tisztujitó közgyülésen, a melyen a nádor-főispán feleségével és gyermekeivel, István és Sándor királyi herczegekkel és Hermina királyi herczegnővel együtt személyesen megjelent: «A II-ik All Ispányi hivatalra» — irja a jegyzőkönyv — «candidáltatnak: Szilassy László, Beniczky Ádám, Földváry Gábor és Dubraviczky Simon, kik közül szinte hosszabb vetélkedés után a többség által Dubraviczky Simon Úr Másod All-Ispánynak kiválasztatott.»[3]

Mint alispán természetesen Pestre tette lakását s többször nyilt alkalma József nádorral, mint a megye főispánjával érintkezni, a ki csakhamar nagyon megkedvelte őt. De mindinkább megkedvelték őt megyéjének rendei is, s 1830 aug. 3-ikán az ugyanazon év szept. 8-ikára összehivott országgyülésen Szentkirályi László szeptemvir mellé őt választják meg követül.[4]

Úgy a rövid ideig tartó koronázó országgyülésen való szereplése, valamint különösen az 1831-ik évi cholerajárvány alkalmával kifejtett erélyes tevékenysége csak növelik népszerüségét s az 1832-ik év okt. 23-ikán tartott tisztujitó közgyülésen, mikor az első alispáni állás betöltésére került a sor, mint a jegyzőkönyv mondja: «Mindezek után Ő cs. kir. fő-Herczegsége az Első All-Ispányi Hivatalra e következendőket méltóztatott kegyelmesen kandidálni, u. m. Dubraviczky Simon, Sárközy

[1] Csal. lt.
[2] U. o.
[3] Zólyom megye levt. jk. 435. l.
[4] Pest megye levt. jk.

[1] U. o.
[2] U. o.
[3] Pest megye levt. jk. 1770. l.
[4] U. o.

Imre, Mérey László, Madarassy István és Beniczky Ádám urakat, kik közül nevezetesen kitetsző s minden kételkedést eloszlató általános felkiáltással Dubraviczky Simon Úr Első All-Ispánynak kiválasztatott.»[1] Még inkább kitünt az iránta való általános bizalom és szeretet az alig egy pár hét mulva, nov. 10-ikén megtartott követválasztás alkalmával. A Nádor — mondja a jegyzőkönyv — «Annál fogva nem kandidatióképen, hanem csupán a dolog közelitése és a vélekedéseknek a mennyire lehet egyesitése tekintetéből egyedül propositióképen azok közül, a kikről tapasztalta, hogy irántuk a Megye Rendei bizodalommal viseltetnek, némelyeket megnevezni fog, fennmaradván egyébbaránt a Megye Rendeinek azon jussok, hogy a mennyiben bizodalmok a proponálandókon kivül másra hajolna, akarattyukat arra nézve nyilatkoztassák ki; mellynek következtében tisztelt Ő cs. és kir. fő Herczegsége fentérdekeltek közül elsőbb is Megyebeli Első All-Ispány Dubraviczky Simon Urat emlitvén, a mint ennek nevét az egybengyült rendek meghallották, az eránta viseltető határtalan bizodalomnál s szeretetteljes tiszteletnél fogva, anélkül, hogy a többi Proponálandókat csak hallani is akarták volna, őtet, ugyanis Első All-Ispány Dubraviczky Simon Urat minden kételkedést kirekesztő egyesült akarattal Első követjeknek kikiáltották, a ki is ezen megkülönböztetést és a Megye Rendeinek ebbeli bizodalmokat a minden dolgaiban kitetszeni szokott szerénységgel megköszönte».[2]

Követtársául a megye Pécsujfalusi Péchy Imre táblabirót küldte, a ki a megyét már az 1825-ik évi országgyülésen is képviselte, de a ki egy pár év mulva a megye liberális utasitásaival ellentétbe jövén, visszahivását csak azzal kerülte el, hogy 1835-ben állásáról önként lemondott. Helyébe ekkor a megye Dubraviczky Simon követtársául Fáy Andrást küldte ki.

Dubraviczky Simon az országgyülésen utasitásainak is megfelelően a liberális ellenzékhez csatlakozik s annak csakhamar egyik — a túlzásoktól mindég tartózkodó, de meggyőződése mellett alaposan érvelő — kiváló harczosa lesz. Élénk részt vesz a kerületi gyülések tárgyalásaiban s felszólal minden fontosabb tárgynál. Így mindjárt 1833 január 10-ikén a főrendiházi napló behozatalát sürgeti, jan. 11-ikén a tárgyalás sorrendjének megállapitásánál első helyre kivánja tenni az urbéri ügyeket. Febr. 20-ikán a vallási sérelmek, 21-ikén pedig az áttérések szabályozása tárgyában szólal fel. Ápr. 11-ikén hosszabb beszédet mond a vallásszabadság tárgyában. Majd jun. 11-ikén, midőn az alsó tábla a főrendeknek erre vonatkozó üzenetét tárgyalja, ujból felszólal s ugyanő válaszol jul. 4-ikén a fejérvári káptalan követének erre vonatkozó beszédjére. Az alsó tábla ápr. 12-ikén a «sérelmek összeszedésére», jul. 16-ikán pedig a Buda és Pest közötti állandó hid tárgyában kiküldött bizottságba őt is tagul választja.[1] Közben egy hónapra eltávozik az országgyülésről, de augusztus végén már ismét Pozsonyban van. Hogy mennyire népszerü volt már ekkor az országgyülési ifjuság előtt is, bizonyitja Kossuth Lajos levele, a melyben 1833 szept. végéről ezt irja br. Wesselényi Miklósnak: «Egy hónapi távolléte után szép munkásságának körébe visszatért köztiszteletü Dubraviczkynk is.[2]

A kerületi gyülések ekkor az u. n. úrbéri ügyeket tárgyalták, s a hosszu, több hónapi tárgyalásokban Dubraviczky Simon élénk részt vesz s alig van olyan gyülés, a melyen fel ne szólalna s alapos tudásra és nagy jogi képzettségre való fejtegetései a legtöbb esetben biztositják véleményének elfogadását.

Okt. 31-ikén az «Országgyülés rendbeszedéséről» lévén szó, sürgeti, hogy a főrendek kötelezzenek a személyes megjelenésre. Ugyane tárgyban szólal fel 1834 márcz. 4-ikén is, a mikor azt inditványozza, hogy mindenekelőtt «az országgyülés rendeztessék el».

Ápr. 18-ikától május 22-ikéig a törvénykezés kérdésével foglalkoznak a kerületi gyülések s Dubraviczky Simon ezen tárgyalásoknál is majd minden gyülésen felszólal s mindig liberális szellemben. Így pl., bár maga buzgó evangelikus, máj. 15-ikén a protestans consistoriumok biráskodása tárgyában azt inditványozza, hogy a házassági válóperek tárgyalása a con-

[1] Pest megye levt. jk. 2233. l.
[2] U. o.

[1] Országgyülési napló.
[2] Történelmi Tár 1902. 165. l.

sistoriumok hatásköréből elvonatván, a világi törvényszékekre bizassék.

1834 október havától egész 1835 január végéig a főrendi üzenetek kapcsán ismét az úrbéri ügyeket tárgyalja az alsó tábla s ezek megvitatásánál megint Dubraviczky Simon a leggyakoribb szónok.[1]

Az országgyülésen kapja meg Bajza József és társai felhivását a Kisfaludy Károly emlékére leendő gyüjtésre; lelkes buzgósággal karolja fel az ügyet s követtársai és az országgyülési ifjuság körében 1562 frt 50 krt gyüjt e czélra.[2]

1835 jan. 26-ikán ismét sürgeti, hogy «a regalista mágnások a dietára parancsoltassanak». Résztvesz májustól juliusig a kisebb fontosságu ügyek tárgyalásaiban; aug. 5-ikén és 7-ikén pedig a vallásügyi sérelmekről, aug. 18-ikán és szept. 3-ikán pedig a szólásszabadság tárgyában mond nagyobb szabásu beszédet. 1835 nov. 17-ikén inditványt tesz a testi büntetések szabályozása tárgyában, decz. 10-ikén pedig azt javasolja, hogy a törvények kizárólag magyar nyelven szerkesztessenek.[3]

1836 jan. 2-ikán a miatt szólal fel, hogy Bod János ügyvéd a felségsértés puszta gyanujára idézés, kihallgatás és védelem nélkül tömlöczbe vettetett. Jan. 11-ikén pedig Közép-Szolnok, Kraszna és Zaránd megyék és Kővár vidéke visszacsatolását sürgeti. Márczius 9-ikén pedig kijelenti, hogy a mig a szólásszabadságon br. Wesselényi Miklós személyében esett sérelem orvosolva nincs: addig adót egyáltalában nem ajánl meg.[4]

A hosszura nyult országgyülést az uj király, V. Ferdinánd, 1836 máj. 2-ikán rekesztette be, s ekkor Dubraviczky Simon is visszatért megyéjéhez.

Az országgyülés tárgyalásai alatt — mint láttuk — idejének legnagyobb részét Pozsonyban töltötte s alig volt olyan fontosabb tárgy, a melynek megvitatásában kiváló részt ne vett volna. Erős szabadelvü meggyőződés, tiszta, világos gondolkozás, alapos tudás és mélyreható jogi képzettség, önfegyelmezés és a tulzásoktól való tartózkodás jellemzik minden felszólalását. A szabadelvü ellenzék vezető férfiaival, így különösen Beöthy Ödönnel, Bezerédj Istvánnal, Deák Ferenczczel s követtársával, Fáy Andrással szoros barátságban állott, de emellett megőrizte önálló gondolkozását s nem volt mindenáron ellenzékieskedő. Igy pl. mindjárt az országgyülés kezdetén, a mikor a munkarend megállapitásáról volt szó, — a mely kérdésben különben úgy a kormánypárt, mint az ellenzék véleménye is megoszlott — melegen pártolta a kormány javaslatát s ő is elsőül kivánta kitüzetni az úrbéri ügyek tárgyalását. Ezen eljárása eredményezte, hogy habár, mint a nádor megyéjének alispánja kényes helyzetben volt: ennek daczára sem habozott a legkényesebb kérdésekben sem kifejezni szabadelvü meggyőződését, de ezt mindig annyi tapintattal tette, hogy szilárd ellenzéki magatartásával sem vonta magára soha a nádor haragját.

Nemcsak hogy nem haragudott meg reá a nádor, sőt inkább kiválóan kedvelte s bizalmasává tette őt. A fontosabb megyei ügyek megbeszélése végett nagyon gyakran hivatta őt magához a budai várpalotába vagy Alcsuthra.[1] E bizalmas viszonyból érthetjük meg, hogy midőn a nádor — Bécsből jövő sürgetés folytán — Kossuth Lajosnak a «Törvényhatósági Tudósitások» kiadását s levél alakjában való szétküldését is megtiltja a király nevében, ez iránt kiadott rendeletét nem a megyéhez, hanem Dubraviczky Simon alispánhoz intézi, a ki annak végrehajtásával Zlinszky János központi főszolgabirót bizza meg. Kossuth a megyéhez fordul panaszával s a megye rendei törvénytelennek tartják a nádor parancsát, s rosszalják is az alispán és a központi főszolgabiró eljárását, de ez sem rontja le Dubraviczky Simon népszerüségét megyéjében s az 1836 nov. 3-ikán tartott tisztujitó széken «a karok és rendek egyes akarattal és általános felkiáltással Első All-Ispánynak ezen hivatalt eddig is dicséretesen viselt Dubraviczky Simon Urat választották el».[2]

Alispáni hivatala és követi tiszte mellett

[1] Országgyülési napló.

[2] Az eredeti gyüjtő-iv a család ajándékából a Kisfaludy-Társaság birtokában van.

[3] Országgyülési napló.

[4] Kossuth L.: Országgyülési tudósitások.

[1] Családi közlés.

[2] Pest megye levt. jk.

talál időt családja ügyeinek intézésére is. Édesanyja már 1816-ban teljhatalmu megbizottjának nevezi meg őt Zólyom megye rendei előtt[1] s megbizását megujitja 1820-ban.[2] Ettől fogva ő viszi édesanyja ügyes-bajos dolgait, hajtja be követeléseit, egyezkedik vagy pörösködik nevében.

1836-ban Romhányról ir édesanyjának, a hol rokonánál, Géczy Eleknél járt és az édesanyját anyja, Géczy Terézia jussán nagybátyjai, a leszármazók nélkül elhalt Géczy Gábor és Imre s nagynénjei, Géczy Krisztina és Géczy Katalin Okolicsányi Mihályné után illető nógrádmegyei felfalusi birtok tárgyában egyezkedett.[3]

Megállapodnak, hogy az örökösödési kérdést köztük egy választott bíróság döntse el s hogy ennek tagjai Hanzély Márton, Benyovszky Péter és Lissovényi László táblabirák legyenek.[4] A végleges egyezséget Felfaluban 1841 aug. 1-jén köti meg édesanyja nevében Dubraviczky Simon Tótprónai és Blatniczai Prónay Ferenczczel és Mihálylyal, Géczy Johanna fiaival, mint egyszersmind nagybátyjaik meghatalmazottjaival, a melynek értelmében ez utóbbiak a felfalusi örökrész fejében 5000 Rh. forintot fizetnek özv. Dubraviczky Györgynének, Schindler Amáliának.[5]

1827-ben, mint emlitettük, meghalt Dubraviczky Péter, a kinek egyenes leszármazói nem maradtak, csak két nevelt leánya, kiket végrendeletében szerzeményi javainak örökösévé tett. A nevelt leányok férjei, Szentmiklósi és Óvári Pongrácz Boldizsár és Károly azonban Dubraviczky Péternek összes javait birtokba vették. Ismét Dubraviczky Simon az, a ki unokatestvérei, illetve még élő nagybátyja, Antal nevében is pörbe fogja a Pongráczokat az ősi javak visszaszolgáltatása iránt. A pör végre 1836-ban egyezséggel ér véget s a Pongráczok 13,750 frtot fizetnek a Dubraviczky örökösöknek.[6]

Nagybátyja, Antal, már elöregedett, majd 1834-ben meg is halt s ekkor ő volt családjának legtekintélyesebb tagja, a kihez a többi családtagok nemcsak a családot közösen érintő ügyekben, hanem magán ügyes-bajos dolgaikban is mindég bizalommal fordultak tanácsért és pártfogásért.

De a családot közösen érintő ügy is bőven akadt. Emlitettük, hogy mikor 1761-ben Dubraviczky Pál és Péter hat leánytestvérükkel megosztoztak, a leányok a szelei birtokból semmi részt sem kaptak. 1828-ban Dubraviczky Borbála, Alsó Draskóczi Morvay Andrásné leszármazói megujitják a még 1772-ben meginditott pört a szelei birtokból való részeltetés iránt. A pör 1830-ban egyezséggel ér véget, az egyezkedést ismét Dubraviczky Simon vezeti s az egyezség szerint a Szelén birtokos három férfiág összesen hétezer forintot fizet a Morvay örököseknek.[1] Még előbb, 1829-ben ugyancsak Dubraviczky Simon kezdeményezésére kiegyeznek a fiági örökösök Dubraviczky Éva, Siroki Egry Dánielné és Dubraviczky Juliánna, Siroki Egry Mártonné örököseivel is, a kiket — bár ők ez iránt pört nem inditottak — a szelei birtokból éppen olyan juss illetett, mint a pört indító Morvay leszármazókat. E két ágnak 5—5 ezer forintot fizettek a szelei örökség fejében a fiági utódok.[2]

Az 1838-ik évi nagy árviz alkalmával csak egy héttel a katasztrófa bekövetkezte után tud magának időt szakitani, hogy édesanyját annak lefolyásáról értesitse. Elmondja 1838 márczius 23-ikán kelt érdekes levelében, hogy mint emelkedett a víz eddigi legmagasabb állásánál, az 1775-ik évinél majdnem egy egész öllel magasabbra s márcz. 15-ikén már a megyeház kapujában is oly mély volt, hogy 20—25 embert vivő dereglyék hajózhattak rajta. Elmondja, hogy több, mint 2000 ház dült össze, — igaz, hogy leginkább a külvárosokban — de a megyeház szomszédságában is összedült egy kétemeletes épület, s mintegy 8—900 ház van annyira össz-repedezve, hogy azok ledőltétől is félni lehet. A vármegyeháznak u. n. régi része is annyira megrepedezett, hogy Földváry Gábor másodalispánnak ki kellett költöznie lakásából

[1] Zólyom megye levt. 1024. k. 167—31.
[2] U. o. 718. k. 182—107.
[3] Csal. levt.
[4] Csal. levt.
[5] U. o.
[6] U. o.

[1] U. o.
[2] U. o.

s a termekben szállásolta el magát. Leirja ezután, hogy a katasztrófa alkalmával br. Wesselényi Miklós, br. Prónay Albert, Pest megye administrátora, gróf Ráday Gedeon, br. Podmaniczky János és gr. Szapáry Ferencz és még többen valósággal versenyezve mennyire buzgólkodtak a mentés körül s több mint ezer ember életét mentették meg. Gr. Károly István és György és a közelben lakó földesurak pedig annyi élelmiszert küldtek az árvizkárosultaknak, hogy e tekintetben semmi hiány nincs. Elmondja, hogy a templomok is tele voltak menekültekkel, s hogy úgy az evangélikus, mint a református templomban a menekültek tüzet raktak s úgy melengették magukat. Elsorolja, hogy milyen óriási károkat szenvedtek a kereskedők, különösen Heckenast könyvkereskedő, a kinek csaknem egész — 80,000 forintra becsült — készlete tönkrement. Elmondja azután, hogy a király 20,000 forintot adott a nyomor enyhitésére, Sina 40,000-t, Rotschild 15,000-t s ezenfelül 400,000 frtot ajánlott fel kölcsön nyolcz évre 4% mellett. Megemliti végül, hogy megyéjének dunamelletti része is sokat szenvedett az árviztől s hogy naponkint több mint ezer kenyeret küld dereglyéken Ráczkeve és Kalocsa környékére.[1]

A megfeszitett erővel való hivatalos munkálkodás s az ezzel járó izgalmak aláásták egészségét, úgy hogy az 1839-ik év nyarán kénytelen volt gyógyulás végett hosszabb időre Karlsbadot felkeresni. Az akkori közlekedési viszonyok mellett még nagy utazás volt Pestről Karlsbadig s több napba került, a mig Pozsonyon, Bécsen és Prágán át odajutott. Innen több levelet irt édesanyjának és nővérének, beszámol kurájáról, kirándulásairól. Elmondja mindjárt első levelében, hogy átrándult Joachimsthalba az ottani bányaművek megtekintésére, a melyekről azt irja, hogy ezek a selmeczekhez vagy beszterczebányaiakhoz képest nagyon kisszerüek, a bányásznép pedig koldusszegény. Ugyanez alkalommal fölment a drezdai országut mellett az Érczhegység legmagasabb csúcsán, a szász határhoz közel fekvő Glorietthez, ahonnan, mint irja, gyönyörü kilátás nyilik Csehország nagyrészére s a szomszéd Szászországra.

[1] Csal. levt

Leirja a szász határhoz alig félóránylra fekvő utolsó cseh községet, Gottesgab-ot, a melynek lakói — ellentétben a Joachimsthaliakkal — jómóduak, szépek és egészségek, habár itt már az éghajlat oly zord, hogy — mint tréfásan irja — az év háromnegyedrészében tél van, egynegyedrészében pedig hideg, úgy hogy a lakosok földmivelésre már nem is gondolhatnak, hanem marhatenyésztésből és csipkekészitésből élnek s a férfiak nagy része, mint született muzsikus, bejárja a világot s csak 3—4 év mulva tér vissza otthonába. Egy másik kirándulás alkalmával Ellbogenben a hires porczellángyárat tekintette meg.

Egy másik levelében leirja, hogy mintegy háromezer fürdővendég van Karlsbadban Európa, sőt a világ minden részéből. Megemliti köztük Paskievich varsói herczeget, a kinek 10 év mulva olyan végzetteljes szerepe volt hazánk történetében, továbbá Marmont-t, a hires franczia marsalt, az uralkodó Coburg herczeget, a dusgazdag Sina bárónét, a ki itt egész háztartást visz, s a kinek ő maga is többször volt vendége.

Egy későbbi levelében elmondja, hogy egy kisebb társasággal átrándult Marienbadba, majd Egerbe s innen Franzensbadba, a hol gr. Ráday Lászlónét látogatta meg. Ellbogen-en át tértek vissza Karlsbadba, s az egész kirándulás két napba került.

Kurája befejeztével egy kisebb társasággal nagyobb körutra indult. Legközelebbi levelét már Drezdából irja aug. 6-ikán. Elmondja ebben, hogy Karlsbadból aug. 1-sején indultak el s először is Teplitzbe mentek, a hol egy napot töltöttek. Teplitz vendégeinek száma is csaknem eléri Karlsbadét s éppen akkor a porosz király is ott időzött nővérével, Vilma németalföldi herczegnővel együtt. Teplitz annyira tele volt vendéggel, hogy több szállodát végig kellett járniok, mig végre a Hotel de Russieban szállást kaptak. Aug. 3-ikán utaztak tovább s átmentek a culmi csatatéren, a hol megtekintették az elesett orosz és porosz harczosok emlékoszlopait, mig az osztrákokét hiába keresték, s ehelyett csak az itt megsebesült s később ennek következtében elhunyt Colorado Hyeronimus tábornok emlékét találták. Azután Tetschenbe értek az Elbe partján, a hol egy

szerényebb szállodában ott találták a szász királyt és királynét, az özvegy bajor királynét és János szász királyi herczeget kiséretükkel együtt. Innen azután az Elbén gőzhajón utaztak tovább Drezdáig. Drezdában több napot töltöttek s alaposan megnézték a várost és műgyüjteményeit. Kirándultak Pilnitzre is, a királyi család nyaralóhelyére, a hová éppen akkor várták az osztrák anyacsászárné megérkezését.

Drezdából vasuton utaznak Lipcsébe, s érdekesen irja le első vasuti utazását, a mi akkor még hazánkban ismeretlen volt, s megemliti, hogy a 15 és fél mérföldnyi utat három óra alatt tették meg. Az ut a lipcsei csatamezőn vitt keresztül s egyik utitársuk megmutogatta a mezőn az ellenséges hadak állását. Lipcsében több napot töltöttek, megnézték nevezetességeit s kirándultak a Gusztáv Adolf-emlékhez is, a mi két évvel ezelőtt készült el.

Lipcséből postakocsival utaztak tovább Weimarba, innen Gothán, Erfurton és Eisenachon át majnai Frankfurtba, Frankfurtból Mainzon és Stuttgarton át Münchenbe, innen Regensburgon át Linzbe. Linzből azután gőzhajón utazott haza.

Tervezett utazását meg kellett röviditeni, illetve gyorsabb tempóban végezni, mert megyéjének ügyei sürgették hazatértét. Pest megye ugyanis az 1839—40-iki országgyülésre gr. Ráday Gedeont választotta meg egyik követéül; minthogy azonban ellene a megyegyülésen mondott s az országgyülési ifjak elitélésében részt vett birákat hevesen támadó beszédje miatt a királyi fiscus becsületvesztési pert inditott: a kormány királyi rendeletet intéztetett a megye rendeihez s ebben meghagyja nekik, hogy más követet válaszszanak. A megye azonban a törvénytelennek tartott rendeletnek nem engedelmeskedett; ellene fölirt az országgyüléshez s csak annyit tett meg, hogy arra utasitotta Rádayt, hogy mig ügyében az országgyülés nem határoz, ne menjen Pozsonyba. Az országgyülésen az alsó tábla legelsősorban a «sérelmekkel» s ezek között gr. Ráday Gedeon ügyével kivánt foglalkozni, s ez esetben oly világos volt a törvénysértés, hogy e fölött még a főrendi tábla sem térhetett napirendre s csak a királyi előterjesztések elsőbbségét vitatta. Négy hónap telt igy el meddő vitatkozással minden hasznos munka nélkül s a kormány mindenképen szeretett volna menekülni a zsákutczából, a melybe jutott. Végre is a nádor tanácsára megtalálták a kisegitő módozatot Ráday Gedeon önkéntes lemondatásával. Br. Prónay Albert, Pest megye administratora 1839 augusztus havában jelenti a nádornak, hogy Ráday Gedeont részint igéretekkel, részint fenyegetéssel sikerült rávenni a követi állásáról való lemondásra; azonban ekkor ujabb bonyodalmaktól tartottak, hogy t. i. esetleg a megye rendei majd nem akarják betölteni az igy megüresedett követi állást; ezért sürgette úgy ő, mint a nádor is Dubraviczky Simon hazatértét.

Az első alispán siet a hivásnak eleget tenni s szept. 2-ikán, mikor a megye közgyülése gr. Ráday Gedeon lemondását tárgyalja, már ő is itthon van. Az ő népszerüségének s a nádor befolyásának sikerül keresztülvinni, hogy a rendek a lemondást elfogadják, sőt a pár héttel később tartott közgyülésen már utódját is megválasztják Dubraviczky Simon személyében.

E minőségében nov. 12-ikén jelenik meg először az országgyülésen s mindjárt aznap felszólal a katonai kihágások tárgyában. Általában most is mindvégig élénk részt vesz az országgyülés tárgyalásaiban s különösen 1840 febr. havában alig van olyan gyülés, a melyen fel ne szólalna. Febr. 25-ikén, mikor a királyhoz felterjesztendő sérelmeket tárgyalják, ő is elpanaszolja megyéje sérelmét, hogy t. i. a Helytartótanács Resetta nevü pesti censor utján elkoboztatta Pest megye azon nyomtatványát, a mit a «Jelenkor» melléklete gyanánt akart szétküldeni s a melyben hivatkozva a pozsonyi német lap azon hirére, hogy «a szerencsétlen országos ifjak a felségsértés elsőfokozatu vétségében marasztaltattak», a közönséget felvilágositani kivánta a megye, hogy «a felségsértés rémitő bünében fokozatokat nem ismer».

Április 1-sején az ujonczok felajánlása ellen megyéje részéről ünnepélyesen óvást tesz. Az ápr. 21—24-iki kerületi üléseket ő vezeti mint elnök. Ápr. 30-ikán pedig a közadók megajánlásának tárgyalásánál megyéje utasitásához képest kijelenti, hogy mindaddig, mig a sérelmek orvosolva nem lesznek, semmi adót sem ajánl meg s azután is csak az eddiginél jóval kevesebbet.[1]

[1] Országgyülési jegyzőkönyvek.

Az országgyülés 1840 május havában véget ért s Dubraviczky Simon követtársával, Szentkirályi Móriczczal együtt terjedelmes nyomtatott jelentésben számolt be küldőinek az országgyülés lefolyásáról s ott kifejtett működésükről.

A következő év ismét a megyei tisztujitás éve volt. 1841 máj. 5-ikén, mint a jegyzőkönyv mondja: «Első All-Ispányságra kandidáltatnak: Dubraviczky Simon, Simontsits János, Beniczky Ádám, Fáy Moyzes, kik közül az Első All-Ispányi hivatalt számosabb évek ólta az egész megye közönségének közmegelégedésére minden dicsérettel és serénységgel és fáradhatatlan szorgalommal viselt Dubraviczky Simon Ur Első All-Ispánynak ujonnan és általános többséggel elválasztatott».[1]

Hivatalos teendői mellett szivesen foglalkozik gazdaságával is. A szelei birtokrészt — mint már emlitettük — édesanyja beleegyezésével ő váltotta ki nagybátyjától, Antaltól, s mig a zólyom- és hontmegyei birtokokon édesanyja maga gazdálkodott másik fia, Imre, majd veje, Benedicty György segitségével, addig a Szelén kiváltott részen ő gazdálkodik, s azt részint örök vétel, részint zálogbavétel, vagy legalább bérlet utján évről-évre nagyobbitja A mikor csak hivatalos ügyei engedik, kimegy Pestről Szelére s szeret itt — mint tréfásan irja — «meghuzódni hét szilvafája alatt». Ő veszi rá birtokos társait a tagositás keresztülvitelére is.

Kora előrehaladtával kezd belefáradni a sok felelősséggel és izgalommal járó első alispáni hivatalba s leveleiben többször kifejezi azon szándékát, hogy vagy nyugalmasabb állást kiván elnyerni vagy végkép visszavonul a hivataltól s csak gazdaságának és hozzátartozóinak él.

Daczára annak, hogy — mint láttuk — a legutolsó országgyülésen is a leghatározottabb ellenzéki és liberális állást foglalta el s a sérelmek orvoslásáig az adómegajánlást is megtagadta: a nádor mindég megtartja iránta jóindulatát, sőt annyira bizik higgadt megfontolásában és önálló jellemében, hogy midőn 1845-ben az administrátori állások betöltéséről van szó: Zólyom megye administrátorául őt ajánlja.[1] A kormány azonban nem akarta őt ilyen bizalmi és emellett exponált állásba helyezni, hanem a Magyar királyi Helytartótanács tanácsosává nevezi őt ki s mint ilyen válik meg diszes első alispáni állásától, a melyet az ország első megyéjének élén 13 évig viselt.

Ez állásban érte őt 1848-ban az első magyar felelős ministerium szervezése. Deák Ferencz, az uj igazságügyminister, a ki Dubraviczky Simont még a pozsonyi országgyülésekről ismerte és szerette, s a ki kellően méltányolta ott különösen az igazságügyi törvények megalkotásánál kifejtett működését: ministeriumába «osztályigazgató»-nak hivta meg őt. Dubraviczky Simon el is fogadta ez állást, de csak addig tartotta meg, a mig Deák állott az igazságügyministerium élén s mikor Deák visszavonult, betegeskedésére hivatkozva ő is lemondott állásáról. Nem érhette meg a szabadságharcz végét; utolsó hónapjait betegeskedve Budán töltötte. 1849 ápr. 24-ikén a fenyegető ostrom elől szelei birtokára akart vonulni, de alig ért ki kocsijával a városból, szélhüdés érte s hűséges inasa haldokolva vitte vissza lakására, a hol még aznap el is hunyt. Az akkori zavaros időben még csak értesiteni sem lehetett hozzátartozóit — édesanyját és nővérét — elhunytáról s temetéséről is hű inasa gondoskodott.

Dubraviczky György és Schindler Amália harmadik fia, Imre 1793-ban született s így atyja halálakor még csak nyolcz éves volt s nevelésének gondja egészen édesanyjára maradt. Alsóbb iskoláit a beszterczebányai ev. gymnasiumban végezte; primáriusnak 1809—10-re Selmeczre ment, majd egy évet — az 1810—11-ikit — a Debreczeni kollégiumban töltött. Ezután a jogi tanfolyamra Sárospatakra ment s ott a hires jogtanárnál, Kövynél lakott.[2] A jogi tanfolyamnak kitünő eredménynyel való elvégzése után még az 1812-ik év végén Zolnai Zolnay László zólyommegyei szolgabiró mellé ment joggyakorlatra, a ki mellet négy hónapot töltött; majd egynéhány hónapra Felső-Szemerédre ment Draskóczi és Jordánföldi Ivánka

[1] Pest megye levt. jk.

[1] Szilágyi S.: Magyar Nemzet Történelme X. köt.

[2] Csal. levt.

László hontmegyei szolgabiró mellé, s ugyanezen évben Hont megye fölesketi «becsületből való esküdtjének.»[1] De az év végén már Pestre kerül s ott nagybátyja, Géczy Péter közbenjárására mint királyi juratust gr. Várkonyi Amadé Antal veszi maga mellé s ott eltöltött idejéről a legelismerőbb bizonyitványt állitja ki részére.[2] Egy ülésszakon át 1814-ben Matkovich István királyi ügyész oldala mellett működik, s 1815 junius havában kitünő eredménynyel teszi le az ügyédi vizsgálatot s oklevelét még ez évben kihirdetteti Zólyom vármegyében.[3] Annyival is inkább, mert az üresedésben levő második aljegyzői állásra pályázni kivánt s ez iránt folyamodott is a főispánhoz.[4] A kivánt állást ugyan ezuttal nem nyerte el, azonban két év mulva, 1817-ben Zólyom megye is tiszteletbeli esküdtjévé választja,[5] majd, még ugyanezen évben a megyei alügyészi állást nyeri el,[6] 1820-ban pedig Zólyom megye tiszti ügyésze lesz.[7] 1821-ben édesanyja Zólyom megye rendei előtt Simon bátyja mellé őt is teljhatalmú meghatalmazottjává nevezi ki,[8] 1824-ben pedig Hont megye — ugyancsak Simon bátyjával együtt — táblabirájává választja.[9] 1825-ben Zólyom megye egyizben helyettes alispánjául küldi ki.[10] 1826-ban hunyt el váratlanul hivatalos tevékenysége közben s a megye rendei a főispánnal együtt fájdalmukat fejezik ki a halálleset fölött, intézkednek helyettesitéséről s bizottságot küldenek ki a hivatalos irások átvételére. A bizottság a legközelebbi közgyülésen jelenti, hogy a hivatalos iratokat a legnagyobb rendben találta s átadta a helyettesitő alügyésznek.[11]

Dubraviczky Imre is éppen úgy, mint két bátyja, nőtelenül halt el s igy Dubraviczky György ágán fiutód nem maradt.

*

[1] Hont megye levt. jk.
[2] Csal. levt.
[3] Zólyom megye lvt. jk.
[4] Zólyom megye levt. jk. 974. l.
[5] U. o. jk. 462. l.
[6] U. o. jk. 664. l.
[7] U. o. jk. 338. l.
[8] U. o. jk. 1289. l.
[9] Hont megye levt. jk.
[10] Zólyommegye levt. jk. 1084. l.
[11] U. o. 3003—E. 205—30. és 707. E. 205. 79.

Dubraviczky Péter és Kubinyi Polixéna negyedik fia, István — mint láttuk — Kóváron települt le s ott is halt meg. Felesége Csejthey Juliánna sokkal túlélte őt s 1855-ben halt meg Kóváron. Házasságukból öt fiu és két leány ért felnőtt kort. A leányok közül egyik sem ment férjhez. Az idősebb, az 1801-ben született Johanna korán özvegyen maradt unokatestvéréhez, Dubraviczky Otiliához, Galánthai Gáspár Imre özvegyéhez költözött s majd, midőn Benedicty Györgygyel való második házassága után ujból özvegy lett, végkép nála maradt, segitett gyermekeit, majd unokáit fölnevelni s nagy kort érve unokaöcscsénél halt meg Tápió-Szelén 1892-ben, 91 éves korában. A másik leány az 1804-ben született Erzsébet-Ágnes szintén hajadon maradt s legidősb bátyjánál, Zsigmondnál talált családi otthont s szintén nagy kort érve, 84 éves korában halt meg unokaöcscsénél Karpa-Géczen.

Dubraviczky István és Csejthey Juliánna legidősebb fia, Zsigmond 1798-ban született nagyszülei házánál Csepen, Komárom megyében. Már 1814-ben joggyakorlatra ment Kesselkeői Majthényi Antal, Hont vármegye jegyzője mellé, a kinek oldalán 15 hónapot töltött el.[1] 1817-ben már Hont vármegye honoratus esküdtjének esketi föl.[2] 1822-ben megszerzi az ügyvédi oklevelet, a melyet úgy Hont, valamint Nógrád megyében még ugyanezen évben kihirdettet.[3] Ugyanekkor maga is Nógrád megyébe települ át, ugyanis innen vette nőül Lisznyai Damó Károly és Bajza Zsuzsánna leányát, Erzsébetet Varsányból, a kivel Puszta-Géczen és Karpa-Géczen kapott részbirtokot. Csakhamar Nógrád megye szolgálatába lépett; már 1825 szept. 2-ikán a megye rendei tiszteletbeli alügyésznek, 1828 okt. 16-ikán, s ujból 1832 szept. 19-ikén rendszerint való esküdtnek, 1836 jun. 20-ikán aladószedőnek, 1842 ápr. 7-ikén s ujból 1846 jul. 15-ikén megyei számvevőnek választják meg.[4] E közben 1830-ban Hont megye is táblabirái közé iktatja.[5] Hontmegyei kóvári birtokrészét 1840-ben 600 ezüst forintért

[1] Csal. levt.
[2] Hont megye levt. jk.
[3] U. o. és Nógrád megye levt. jk.
[4] Nógrád megye levt. jkk.
[5] Hont megye levt. jk.

zálogba adja testvérének, Péternek.[1] 1853-ban pedig testvéreivel együtt szelei birtokrészüket — a mely ekkor már 12 ezer forintban volt Dubraviczky Antal örököseinek elzálogositva — 4000 frt felülfizetéssel örökáron eladja nekik.[2] Az ötvenes években Balassa-Gyarmaton lakott, a hol a takarékpénztár pénztárnoka volt. Utolsó éveiben karpagéczi kis birtokán huzódott meg s itt halt meg 1876-ban 78 éves korában. Felesége nyolcz évvel élte őt tul s 1884-ben hunyt el.

Dubraviczky Zsigmondnak és Lisznyai Damó Erzsébetnek három fia és egy leánya maradt. A leány, az 1830-ban született Etelka, Ruttkay Emil-Károlyhoz ment nőül Szalma-Tercsre s 1881-ben hunyt el.

A legidősebb fiu, Ádám, 1827-ben született. A szabadságharczban mint honvédhadnagy vett részt s a fegyverletétel után a besorozástól csak ugy menekült meg, hogy hosszabb ideig bujdosott a Cserhát erdeiben. Az alkotmányos élet helyreálltával atyja nyomdokait követve ő is megyei szolgálatba akart lépni; fel is lépett mindjárt az első tisztujitáson szolgabirónak, de idősebb, érdemes és teljesen vagyontalan ellenjelöltjével szemben visszalépett s a megyei közéletben csak mint megyebizottsági tag vett részt s 1890-ben bekövetkezett haláláig a saját, illetve atyja birtokán és bérleten gazdálkodott. A géczi birtokot atyja halála után, 1878-ban örökáron szerezte meg 12 ezer forinton édesanyjától. 1872-ben vette nőül Schleinitti Szojka Sámuel és Massa Fáni leányát, Szidóniát, a ki 1893-ban halt meg. 1879-ben született ikerfiaik kiskorukban haltak el, mig első leányuk, az 1873-ban született Gizella, 15 éves korában hunyt el. Három gyermeküket ért felnőtt kort: egy fiuk, Ádám, jelenleg közjegyzőjelölt Budapesten, és két leányuk: Lujza és Erzsébet, ez utóbbi tanitónő Nagy-Erzsébetlakon, Torontál megyében, az állami iskolában. A két leány szüleik után örökölt birtokrészét 1906-ban adta el Ivánka Ödönnek 48 ezer koronáért.

Dubraviczky Zsigmond és Lisznyay Damó Erzsébet második felnőtt kort ért fia, Károly 1833-ban született Puszta-Géczen. Felsőbb iskoláit Losonczon végezte; közhivatalt nem viselt, s csak gazdaságának élt. 1855-ben vette nőül Egerfarmosi Egry Gábor és Ruttkay Franciska leányát, Otiliát, a kivel a nógrádmegyei Bakón kapott részbirtokot; ezen és sógoraitól bérelt birtokon gazdálkodott. Gyermekei közül kettő ért felnőtt kort; az 1856-ban született Gábor községi jegyző volt Szügyön s itt halt meg fiatalon 1883-ban. Már ekkor nős volt; felesége Turóczdivéki és Nagypalugyai Platthy Ferencz és Vladár Constancia leánya, Ida 1890-ben hunyt el; egyetlen fiuk maradt, az 1879-ben született Árpád, a ki 1909-ben vette nőül Bellon Idát. A másik fiu, az 1858-ban született Zsigmond ma is él s gyenge szemei miatt csaknem egészen munkaképtelen; háromszor nősült s e házasságokból két gyermeke van; feleségei s gyermekei nevei a táblázaton láthatók.

Dubraviczky Zsigmond és Lisznyai Damó Erzsébet legifjabb fia, István 1835-ben született; a katonai pályára lépett s 1859-ben lett hadnagy s ugyanezen évben résztvett a solferinói ütközetben s ekkor tanusitott vitézségéért megkapta a katonai érdemkeresztet. A honvédség szervezésekor ő is ennek sorába lépett át s mint őrnagy vonult nyugalomba, de a nyugállományban alezredessé lépett elő. Mint nyugalmazott katonatiszt Pozsonyban lakott s itt halt meg 1911-ben. Csehországból nősült; felesége Wetzler Lujza volt, a ki négy évvel előtte, 1907-ben hunyt el. Gyermekeik nem maradtak.

*

Dubraviczky István és Csejthey Juliánna második férfikort ért fia, József 1800-ban született. Fiatalon a megye szolgálatába lépett: már 1820-ban «hitelteti meg Hont vármegye honoratus esküdtjének».[1] Az 1824-ik évi tisztujitáson «rendszerint való esküdtnek», majd «albiztosnak» is kandidálják, de mind a két állásnál kisebbségben marad[2] és csak 1830-ban választja meg a megye rendes fizetéses esküdtjének.[3] De nem sokáig viseli hivatalát; az 1831. évi nagy cholerajárvány idején még nagy buzgalmat fejt ki hivatalos teendőiben s a betegekkel

[1] Csal. levt.
[2] U. o.

[1] Hont megye levt. jk.
[2] U. o.
[3] U. o.

való gyakori érintkezés daczára maga elkerüli a járványt,[1] de 1833-ban hirtelen elhalt nőtelenül.

A harmadik felnőtt kort ért fiú, Péter 1803-ban született Kóváron. Iskoláit Pozsonyban végezte, ezután eleinte édesanyja mellett otthon, Kóváron gazdálkodott, majd br. Brudern Józsefnél lett tiszttartó. Az ő halála után 1835-ben Ságujfalun a br. Prónay birtokán tiszttartóskodott. 1840-ben ismét hazatért Kóvárra s Zsigmond bátyja örökrészét zálogba vette 600 ezüst forinton. 1856-ban már Homokterennén lakik s a község jegyzője lesz s mint ilyen halt el a hatvanas években. Lieszkovszky Ferencz tiszttartó leányát, Máriát vette feleségül, a kitől két fia maradt. Az idősebb fiu, az 1833-ban született Sándor, még 1857-ben 18 éves korában beállott a Haller-huszárok közé, s mint nyolcz évet kiszolgált katona 1865 febr. 27-ikén Wostitzban, Morvaországban nőül vette Wondra János és Hammel Éva leányát, Juliannát. Házasságukból két leány származott, a kisebbik gyermekkorában meghalt, az idősebbik, az 1865 nov. 16-ikán született Terézia-Erzsébet 1886-ban Nossek Ferenczhez ment nőül. Maga Dubraviczky Sándor Wostitzból pár év mulva eltünt s azóta nyomaveszett.

Dubraviczky Péter és Lieszkovszky Mária ifjabb fia, az 1847-ben született Gyula nőtelenül halt el.

Dubraviczky István és Csejthey Juliánna negyedik felnőtt kort ért fia, György-Dániel 1809-ben született. Az atyai kis örökségen csakhamar tuladva, ő is hányatott életet élt, mint Péter bátyja. Egy darabig ő is gazdatiszt volt, 1847-ben Megyeren ispánkodott, majd utibiztos lett s Abonyban települt le. Ugyanitt halt meg 1874-ben. Feleségétől, Szakál Annától — a ki 1817-ben született és 1888-ban halt meg — négy leánya és két fia maradt. A leányok közül a legidősebb, Róza-Emilia, nem ment férjhez; az 1842-ben született Anna Elefánty György felesége lett Czegléden; Erzsébet, a ki 1847-ben született, Bisz Alberthez ment nőül Püspökladányba, mig a legfiatalabb leány, Johanna 1785-ben Falussy Pál neje lett Tiszavárkonyban. Az idősebb fiu, az 1850-ben született Sándor, mint a közuti vasut alkalmazottja halt meg Budapesten; feleségétől, Király Teréziától, gyermekei nem maradtak. Az ifjabbik fiu, György-István 1854-ben született, gépész s jelenleg Kengyelen lakik. Feleségétől, Schafmayer Amáliától két fia született: György és Sándor.

Dubraviczky István és Csejthey Juliánna ötödik felnőtt kort ért fia, Márk-László 1811-ben született. Hont vármegye 1833-ban «hitelteti őt meg becsületből való esküdtjének».[1] Az 1836. évi tisztujitáson «rendszerint való esküdtnek», majd «albiztosnak» kandidálják, de kisebbségben marad, szintúgy az 1839. évi tisztujitáson is,[2] de 1845-ben a megye táblabirái közé iktatja.[3] 1862-ben hunyt el Gortván Gömör vármegyében. Feleségétől, Egyházasbásti Básthy Franczizkától három leánya született, a kik a táblázaton láthatók.

*

Dubraviczky Péter és Kubinyi Polixéna legifjabb fiának, Bálintnak első házasságából született fia, Márk, — mint láttuk — kiskorában elhunyt. Második feleségétől br. Rüdt Vilmától két leánya és egy fia maradt. A leányok közül Amália Bönyi Iványos Károlyhoz, Karolina pedig Bőnyi Iványos Zsigmondhoz ment nőül. Az 1804-ben született fiu, Miklós, korán árván maradt s kiskorusága alatt vagyoni ügyeit nagybátyja, Antal intézte, mig nevelésére unokatestvérének, a nála 13 évvel idősebb Simonnak volt irányitó befolyása. A jogi tanfolyam elvégzése után azonban csak gazdaságának és családjának élt s a megye közéletébe nem folyt be; 1858-ban hunyt el. 1832-ben vette nőül Nagykőrösről Jalsovai Jalsoviczky Mihály és Behárfalvi Nemes Johanna 1813-ben született leányát, Erzsébetet, a ki férjét sokkal tulélve 1888-ban hunyt el.

Dubraviczky Miklósnak és Jalsoviczky Erzsébetnek négy leánya és egy fia maradt. A leányok közül az 1835-ben született Piroska-Terézia mint viruló hajadon hunyt el 1854-ben. Az 1833-ban született Petronella 1856-ban dr. Szabó Mihályhoz ment nőül, de már 1857-ben meghalt. A harmadik leány, az 1839-ben született Antónia-Rozália dr. Bakos Miklós nagykőrösi orvos felesége lett, mig az 1840-ben született Izabella Vörös Károly törvényszéki bíróhoz ment nőül.

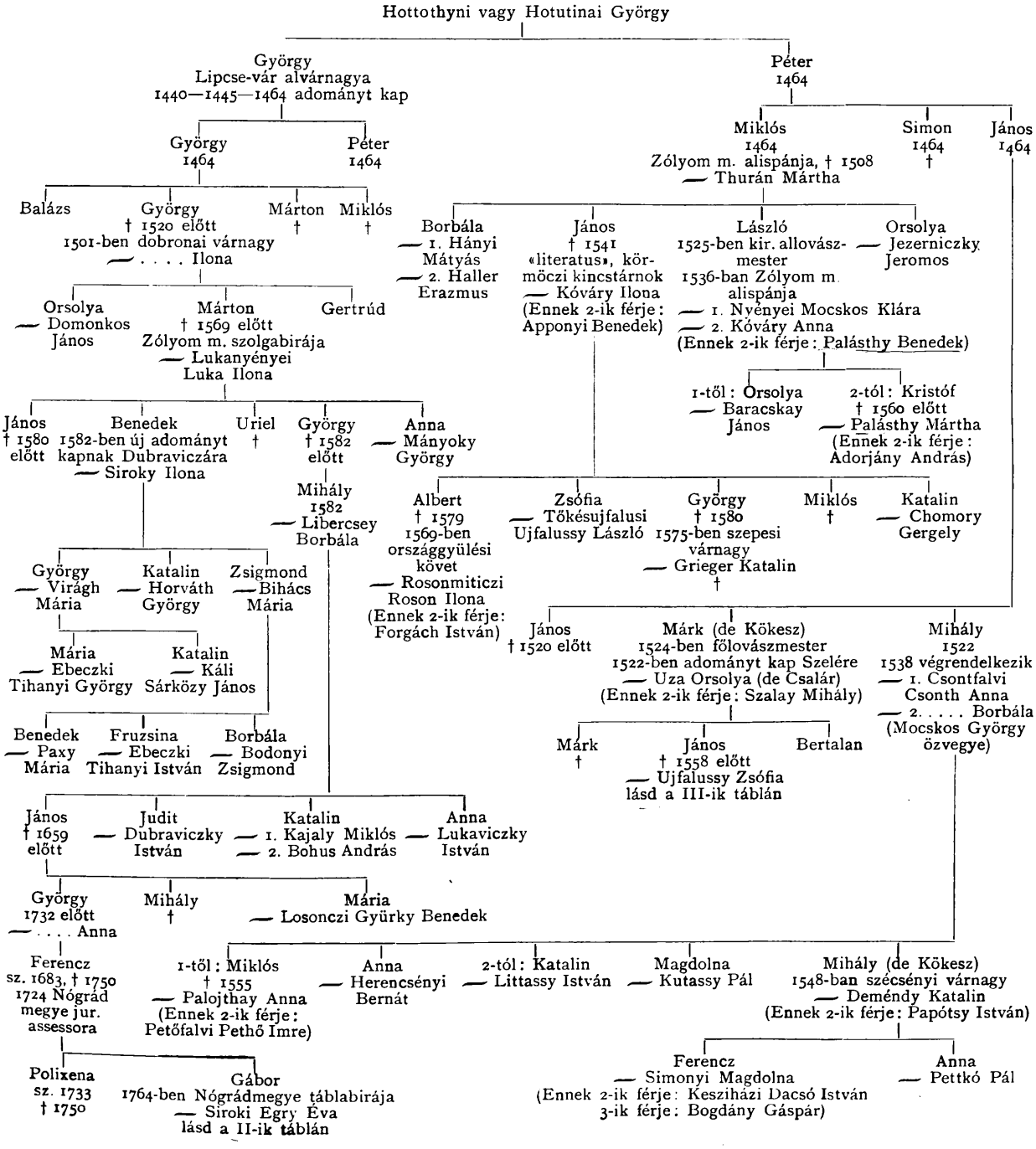
[1] Csal. levt.

[1] Hont megye levt. jk. — [2] U. o. — [3] U. o.

Dubraviczky Miklós egyetlen felnőtt kort ért fia, az 1842-ben született Elek-Miklós, a megyénél kezdte közszolgalatát mint szolgabiró. Majd a törvénykezés szétválasztásakor járásbiró, azután pedig a vallásalapitványi uradalom tiszttartója lett, s végül mint a m. kir. közigazgatási bíróság itélőbirája vonult nyugalomba. 1891-ben megkapta a cs. és kir. kamarási méltóságot. 1870-ben vette nőül Vecseszéki Ferenczy Gergely és Kisjáczi Szeles Krisztina leányát, Viktóriát Kecskemétről, a ki 1892-ben csillagkeresztes hölgy lett. Házasságukból két leányuk maradt, Aranka és Mariska, ez utóbbit 1912 október havában vette nőül Inárcsi Farkas Ferencz, nagykőrösi földbirtokos.

BENKÓ IMRE.

I. Tábla.

II. Tábla.

Dubraviczky Gábor
† 1786 Bakón
— Siroki Egry Éva

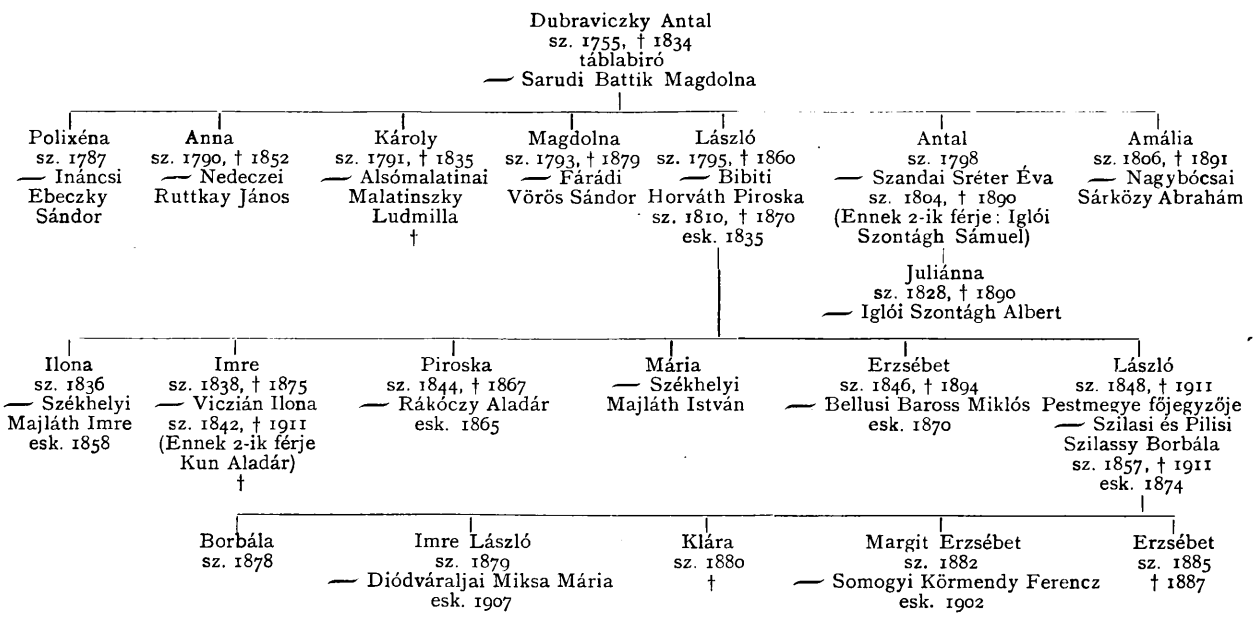
- Johanna sz. 1766
- Ferencz sz. 1771, † 1773
- Mihály sz. 1773, katona — Lankovics Mária †
- János sz. 1775, † 1825, katona — Korsitzky Rozália esk. 1811 Troppau
  - Antal János sz. 1812 Troppau, † 1855 Terbegeczen — Tarcsányi Mária
    - Juliánna Terézia sz. 1832, † 1860 — Nyáry István
    - Lajos sz. 1835 — Egerfarmosi és Siroki Egry Mária
      - Mária sz. 1857 †
      - Bertalan sz. 1860 — Plachy Mária
      - Lajos sz. 1862 †
      - János sz. 1865 — Ottó Mária
        - Oszkár Dezső sz. 1891
        - Mária sz. 1893 — Báthory Tamás esk. 1909
        - Hugó Alfréd sz. 1895
        - Malvina Ilona sz. 1900
        - Aranka Mária sz. 1902
        - Géza sz. 1905
        - Ferencz János sz. 1909
      - Gyula sz. 1867 — Szegesdy Anna
        - Imre sz 1902
        - Gizella sz. 1903
        - Kálmán sz. 1908
      - Dániel sz. 1869 — Midlár Berta
        - Mária sz. 1895
        - Ilona sz. 1896
        - Jolán sz. 1903
        - Lajos sz. 1904
        - Pál sz. 1906
        - Anna sz. 1908
      - Vilma — Borcsányi Pál
      - Pál †
      - Pál — Cseklész Mária
      - Imre sz. 1871 † 1891
      - Emilia — Petrovics János
      - Anna — Tóth Gusztáv
    - Mária sz. 1838 — Konkoly Lajos
    - Imre Antal sz. 1848 — Kovács Ilka
      - Imre †
    - Antal sz. 1853 — Gyürki Gyürky Erzsébet
      - Ernő — Szegesdy Erzsébet esk. 1910
      - Anna
- Johanna sz. 1777
- Anna sz. 1786

III. Tábla.

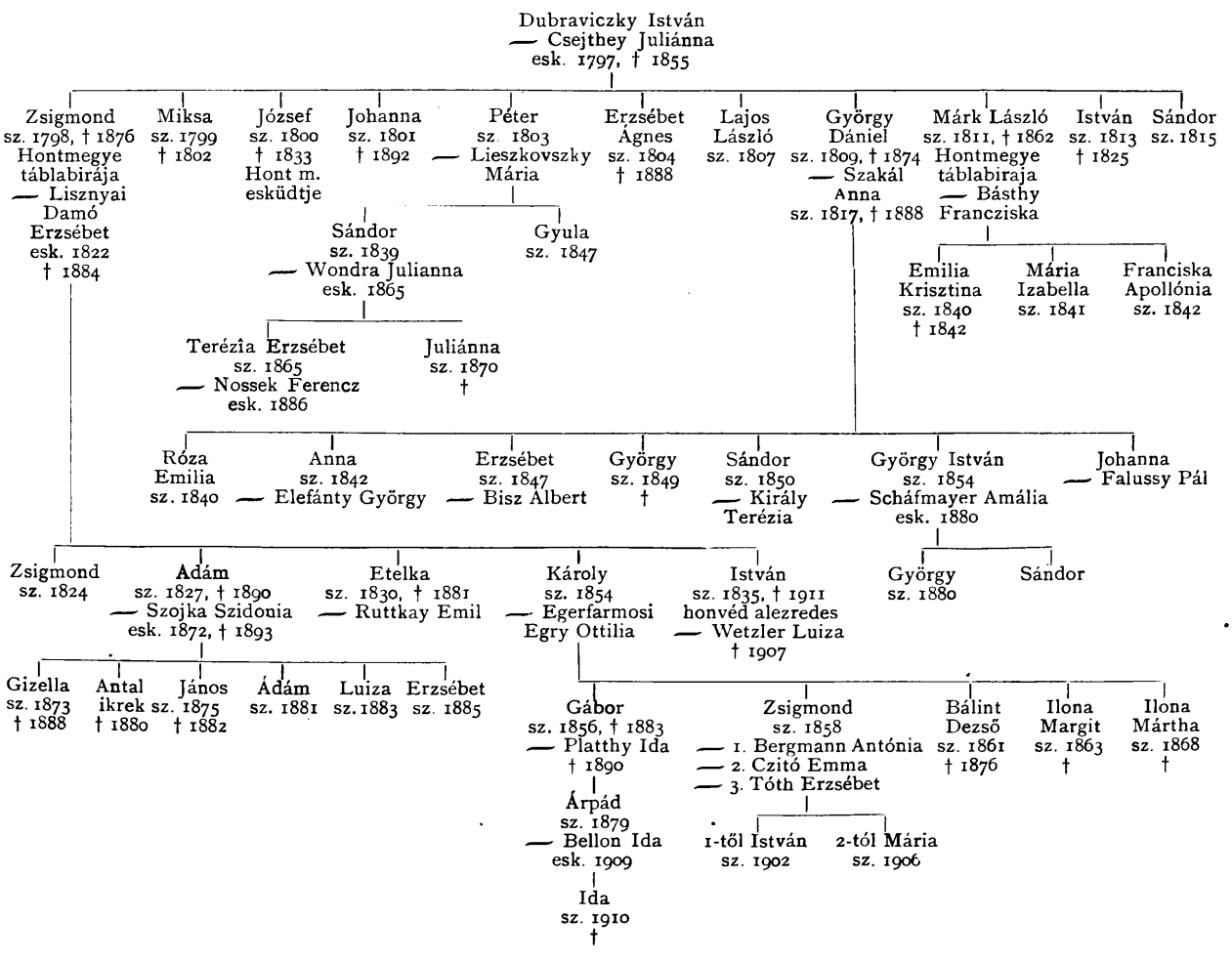
Dubraviczky János
† 1558 előtt
— Ujfalussy Zsófia

- Anna — 1. Lentvoray Pál. — 1. Jelsith de Szemerkovich Miklós
  - Dorottya 1630 él
  - István sz. 1588, † 1663 után 1636 Zólyommegye táblabírája — Dubraviczky Judith
    - Gábor sz. 1640, † 1706 előtt — Garamszegi Géczy Éva
      - Anna † 1741 előtt — Paxy István
      - Péter 1715 Nógrádmegye főpénztárnoka — Kopcsány Borbála sz. 1670, † 1730 előtt
        - Pál † 1764 — Laszkáry Ilona
          - Márk sz. 1759 †
            - Antal sz. 1755, † 1834 táblabíró — Sarudi Battik Magdolna lásd a IV. táblán
            - György sz. 1759, † 1801 Zólyommegye főpénztárnoka — Schindler Amália sz. 1772, esk. 1788, † 1853
              - Dénes sz. 1789, † 1819 Huszárkapitány A franczia becsületrend lovagja †
              - Simon sz. 1791, † 1849 Pestmegye első alispánja és orsz. követe Helytartó-tanácsos
            - Péter sz. 1763, † 1827 Nógrádmegye főpénztárnoka — Trebosztói Révay Eszter sz. 1765, † 1827, esk. 1787 †
              - Imre sz. 1793, † 1826 Zólyommegye főügyésze
              - Miklós sz. 1789 †
            - István — Csejthey Julianna esk. 1797, † 1855 lásd az V. táblán
            - Bálint sz. 1772 — 1. Fejérváry Apollónia — 2. Bró Rüdt Vilma lásd a VI. táblán
              - Ottilia sz. 1800, † 1873 — 1. Galánthai Gáspár Imre — 2. Benedicty György
        - Judit — Hangátsy Zsigmond
        - Juliánna — Siroki Egry Márton
        - Anna — Alsókáldi Káldy Pál
        - Katalin — Dr. Vághy György
        - Borbála — Alsódraskóczi Morvay András
        - Éva — Siroki Egry Dániel esk. 1750
        - Péter sz. 1723, † 1775 — Kubinyi és Nagy-Olaszi Kubiny Pollixéna sz 1733, † 1797
    - Zsuzsánna sz. 1646 — Palásthy István
  - Mária — Trombitás Pál
  - Anna
  - György 1651 — Márton
  - Sára — 1. Etthre György — 2. Pethő Gergely
- Márk — Jákoffy Katalin

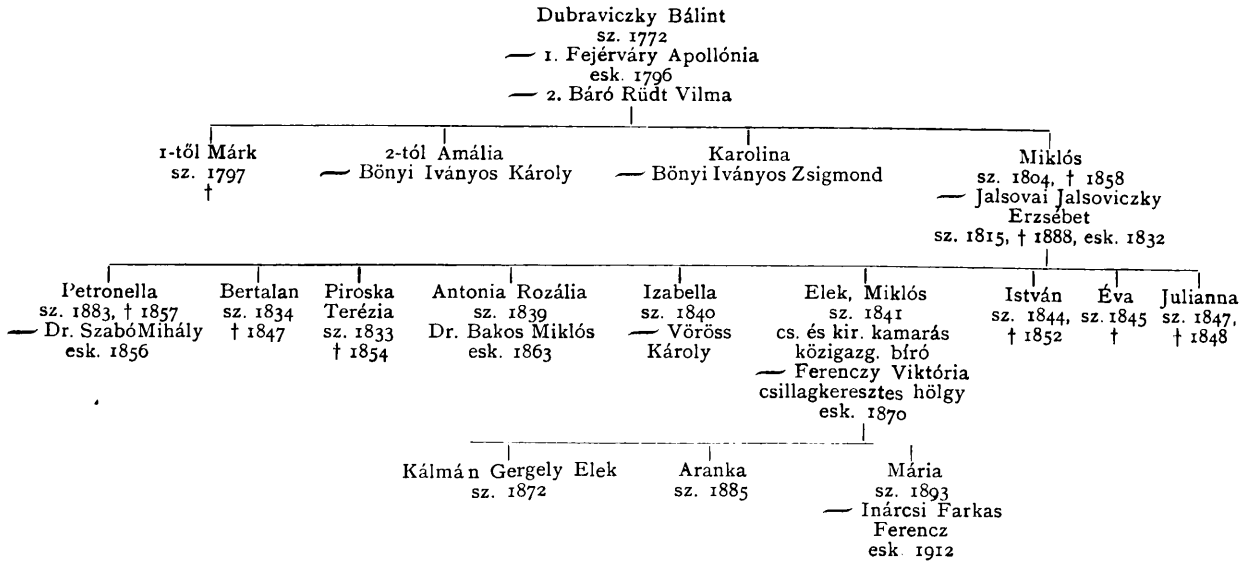
IV. Tábla.

V. Tábla.

VI. Tábla.

KIHALTAK-E AZ ÁRPÁDOK 1301-BEN?

(Harmadik közlemény.)

II. Croy.

A még most is létező herczeg Croy-család a levéltárában lévő okirati anyagot tudtommal még nem tette közzé és igy magától értendő, hogy a család eredetére s legrégibb multjára vonatkozó kutatásnak mindazon krónikási s irói adatokkal kell megelégednie, melylyel az eddig ismert irodalomban találkozhatunk. Figyelemreméltó kétségkivül azon körülmény, hogy az e családdal sógorsági viszonyban álló gróf du Chastel de la Howarderie P. A. a Crouy-Chanel-család igényeinek jogosultsága ellen irányuló dolgozatában[1] világosan kijelenti, hogy «a mai napig a XII. és XIII. századból származó egyetlenegy oly hiteles okirat nem találtatik, mely e családnak a magyar királyi háztól való származására vonatkozik, pedig ez sokkal valószinübb és a Picardie-ban hagyomány utján közismertté vált.»

[1] Preuves des extravagantes pretensions de la famille roturiere Chanel dite de Crouy-Chanel de Hongrie et de la legitimité de la maison princière de Croy-Dulmen. Tournai 1885. pag. 11.

A fentemlitett Heuter Pontus a Croy-családot minden határozottsággal II. András magyar királytól († 1235) és első nejétől (meráni) Gertrudtól († 1213) vezeti le és fiukról már fentebb emlitettük, hogy a velenczei Cumani Szibillát vette nőül.[1] Márk, e házaspár fia, állitólag 1266 körül került III. Fülöp franczia király udvarába, hol feleségét kapott. A Márktól kiindult nemzedékek sorrendjét, amint ezt Heuter felállitja, az utána következő irók legnagyobb része magáévá tette s következőleg alakul:

a) *Márk* nőül veszi 1178 körül Katalint, Hugo, Airaines és Croy bárójának a leányát és ebből a házasságból I. János és I. Vilmos származtak, I. János egy Beaumont-i urnőt vett feleségül, de miután fiutóda nem volt, összes birtokai a fiatalabb Vilmosra háramlottak.

[1] Ki kell itt azonban emelnünk, hogy Heuter itt következőleg nyilatkozik: «E genealogia vázlatát a nemes és a nemes családok nemzedékrendjeinek felkutatásában igen jártas férfi, nővérem fia, *Dilfius János* irta, ki még több közölni való adatot szolgáltatott volna, ha őt a halál ebben meg nem akadályozta volna.» A Dilfius-név az irodalomban nem ismeretlen.

b) Ezen *I. Vilmos* 1220 körül nőül vette Krisztinát (mások szerint Annát), II. Arnold, Guines grófjának és Beatrix, Bourbourgi [1] viczegrófnőnek a leányát, mely házasság révén Bourbourg és Grevelinge várak a Croy-család birtokába kerültek. Vilmos meghalt fivére előtt és a következő fiut hagyta maga után.

c) *II. János* örökölte atyjának és nagybátyjának (I. Jánosnak) összes birtokait. Nagybátyjának életében a következő czimert használta: három pólya; a pajzsfőben három függentyűből álló tornagallérral törve. Heuter szerint a Croy-czimer mellett a felső pajzsban még a magyar czimernek is adott helyet, mely fehér pajzson rézsutosan elhelyezett három vörös pólyából állt. E János neje némelyek szerint ismeretlen, mások szerint Airaines-i Janka, kitől a következő fia született:

d) *I. Jakab*, Croy ura és Airaines részbirtokosa, ki 1287 körül Margitot, Airainesi Henrik örökösleányát nőül vette s vele ezen uradalom másik felét kapta.

e) Ennek a fia *II. Jakab*, ki az «öregebb» melléknevet kapta. Neje 1313 körül Picguignyi Margit, Gellért, Amiensi vidame leánya. Fiai «ifjabb» (III.) *Jakab* és *II. Vilmos*. III. Jakab 1345 körül nőül vette Moreuil-i Margitot, VI. Bernát, Moreuil és Couevres urának, franczia marsall és Nesle-Offemonti Matild leányát. Meghalt a nélkül, hogy fiutódot hagyott volna maga után, mire őt a következő öcscse követte.

f) *II. Vilmos*. Az összes ujabb irók egyhangulag kijelentik, hogy ő családjának egyedüli tagja, kitől kezdve a maig érő nemzedékrendi sorrend okirati alapon kimutatható. 1354 körül nőül vette Renty Izabellát, Renty András, Seninghen stb. urának és Brimeu Mária örökös leányát. Izabella nagybátyja volt Renty-i Oudard, Embry és Curla ura, Tournai s Tournaisis kormányzója.[2]

[1] Előbb Flandriában, most a Nord nevü franczia megyében.

[2] *Renty* a Pas-de-Calais megye St. Omeri kerületéhez tartozó Fauquembergue (= Falkenberg) járásban van. *Brimeu* ugyanezen megye montreuili kerületének caurpagnei járásában. *Seninghen* ugyanezen megye St. omeri kerületének Lumbres nevü járásában. *Grevelingue* a Nord-megye dünkircheni (= dunquerque) kerületéhez tartozó Gravelines (= Gravelingen).

E nemzedékrendet már korán kifogásolták. Imhof J. V. már 1699-ben felismerte azon óriási anachronismust, melynek értelmében Márk fia I. János már 1214-ben, midőn atyja talán még nem is született, a Bouvines-i csatában részt vett és hogy fivére I. Vilmos már 1220-ban nősült. Ehhez még járul, hogy egynéhány iró ezen nemzedékrendbe még egy Antalt is felvesz, mások pedig csak egyetlenegy Jakabot ismernek el. Igy járnak az ezen sorrendben szereplő feleségek is, kiknek egy részét egész más nemzedékekbe átültetik, miáltal a házassági összeköttetéseknek rendbe nem hozható tömkelegét létrehozzák; de mind ennek meg is volt az oka.

Általános elismert és tényeken alapuló szabály az, hogy genealogiai-időrendi számításokban egy századra három nemzedéket veszünk. Magától értetik, hogy az első század e viszonyoknak még némi mozgótért enged és hogy számos esetben a századot két nemzedék is kitölti, mig más esetben négynek is lehet benne helye. De ha több századot összefoglalunk, akkor a minden egyes nemzedéknek megengedett 33 korév legnagyobb eltérése mellett is mégis csak három nemzedék esik egy századra. Ha Márk 1266 körül nősült és akkor legjobb esetben husz éves volt, akkor 1245 körül született. A század három nemzedékébe esik a nagyatya, atya s unoka élete. Márk dédunokájának unokája II. Vilmos, ki állitólag 1354-ben nősült — ha nősülésekor 20 éves volt — 1334 körül született. Márktól II. Vilmosig egy században tehát hat nemzedék van, a mi már előzetesen kizártnak tekintendő; de vegyük még a legkedvezőbb, de nagyon valószinütlen esetet is, hogy az ezen sorrendben szerepelt férfiak kivétel nélkül már életük 20-ik évében elsőszülött fiainak atyjáivá lettek, akkor is II. Vilmos születési éve 1345-re esik és igy 1354-ben nem nősülhetett mint kilencz éves fiu, bátyja III. Jakab pedig már 1345-ben azon Moreuili Margitnak a férje, ki mások szerint nagyanya volt stb.

Hogy ezen ellenmondásokat valahogy a rendes kerékvágás felé irányitsák és ezen számfeletti nemzedékrendnek némi jogosultságot szerezzenek, későbbi időben azon fáradoztak, hogy a századot kibővitsék; de erre okvetlenül szükséges volt, hogy Márkot, a család kétségtelen egyenes ősét korábbi időbe helyezzék és hogy neki

más atyát adjanak, mint II. Andrásnak András nevü fiát. Tudtak valamit arról, hogy a család ősei sorában egy István is szerepelt és igy ennek alapján kisütötték, hogy Márk az 1173-ban elhalt IV. István magyar királynak a fia. Ezzel egyetértőleg kellett Márknak nem III. Fülöpnek, hanem már VII. Lajos franczia király udvarába kerülnie és igy lehetett az egyes egybekelési éveket (1178, 1220, 1287) valahogy elfogadhatókká tenni.[1] Teljesen felesleges arra mutatni, hogy IV. István nem 1173-ban, hanem 1165-ben halt meg és hogy egy Márk nevü fiáról mitsem tudunk. A fődolog itt, hogy ***az I. Vilmostól II. Vilmosig érő sorrendben szereplő legtöbb családtag és házassági összeköttetés puszta koholmány. Igaz csak az, hogy az 1384-ben elhalt Vilmos eddig a családnak első okiratilag kimutatható őse, mert közte s Márk között más nemzedék nincs és ő, a mint ezt alább bebizonyitom, Márk fiával azonos.*** A fentemlitett «ősök» egynéhánya élhetett ugyan és köthette a fenti házasságokat is; de ez esetben ők csak a Croy nevü nagy uradalomban élt számos kisebb birtokos családok tagjai voltak, kiket Márk családjához nemzetségbeli rokonság nem füzött.

Térjünk már most át az okirati talaj adataihoz.

A Croyak elismert ősével a fenti okirati anyag elemzése alkalmával találkozunk. Ez azon Márk, kinek az atyja «Velenczei» András, nagyatyja pedig azon István, kiről az 1282. évi darab említést tesz. Márk 1282-ben merül fel, akkor már egy János nevü fia van és 1290 után tünik el. Halála évét nem ismerjük és a fenti anyagban csak egyetlenegy adatra bukkanunk még, mely róla 1290 után még említést tesz.

A 9. szám ez, az amiensi Notre Dame székeskáptalan halottaskönyvének egy bejegyzése, mely következőleg hangzik: «Meghalt *a főnemes magyarországi Márk, a sommementi Croy részbirtokosa, András magyar herczeg és a velenczei Cumana Szibilla ifjabbik fia. Renti Erzsébet asszony, a főnemes Croy Vilmos, nevezett Márk úr «filiolusa» nejének alapitványa*, melynek értelmében halála évfordulóján 40 ezüstgaras kiosztandó. Ezen alapitvány a Croy országut felső részén, Roquencourt mellett fekvő Maisnil nevü ingatlanra van biztositva».

E darab némi meggondolni valót nyujt.

Mindenekelőtt a «filiolus»-sal van dolgunk, melyet fenti Turul-értekezés is «fiacská»-ra fordit, a mi pedig azért helytelen, mert egy fiacskának még nem lehet felesége. Hogy filiolus alatt jelen esetben «ifjabb fiu» lenne értendő, az azért van kizárva, mert a darab egynéhány sorral korábban ezt a «filius natu minor»-ral fejezi ki; egy késő unokát sem érthetünk alatta, mert Márk az amiensi káptalannak 1284-ben tett adományozásában a «champ de Masnil de seur Rokencourt» nevü birtokot emliti. Vilmos tehát a fia; lehet ugyan, hogy a csak hibás közzétételen alapuló filiolus helyett *filius* olvasandó, de a sokkal tökéletesebb magyarázat az, hogy Vilmos az alapitvány létesitésekor, bár már nős volt, nagyon fiatal korban lehetett.

E Vilmos neje ezen hiteles darab tanusága szerint Renty Erzsébet. De az összes irók azt mondják, hogy az 1384-ben elhalt II. Croy Vilmos, Márk utóda, 1354-ben Renty András leányát Izabellát nőül vette s kezével együtt a Renty nevü uradalmat kapta. Összes elődjeivel egyetértőleg már most mondja Nagy Géza ur, hogy «az amiensi káptalan halottas könyvében Márk fiának mondott Guillelmus de Croy s a hg. Croyak közvetlen őse, az 1350-ben feltünt és 1384-ben elhalt Vilmos semmiesetre sem lehet egy személy». Ezzel szemben ellenkező állásponton foglalok el.

Márk Andrásnak ifjabbik fia, illetve Felixnek az öcscse volt; lehet, hogy magas aggkorban meghalt és hogy ifjabbik fia Vilmos akkor született, midőn atyja már igen előrehaladt koru ember volt és igy sehogy sem szabad feltünőnek vagy el nem hihetőnek találnunk, hogy Vilmos, ki szintén igen magas kort elérhetett és atyjának ifjabbik fia volt, 1384-ben elhalt.[1]

Okiratunk nejét Renti-i Erzsébetnek mondja, a későbbi irók szerint pedig Renti-i *Erzsébet*

[1] Du Chastel is adja e változatot.

[1] Azon esetleges kifogást, hogy bátyjának (Jánosnak) felmerülése után (1282) 102 évvel később meghalt, a következővel lehet hatalmasan megczáfolni. II. Miksa bajor király született 1811 nov. 28-án; öcscse Luitpold született 1821 márcz. 12-én. E Luitpold — bajor régens — ma, midőn e sorokat irom (1912 nyarán) *bátyjának születése után 102 évvel később még él.*

volna. Tudjuk, hogy a németeknél szokásos Erzsébet név a románnyelvü népeknél mint *Izabella* használtatott és határozottan az utóbbival azonosnak vétetett. IV. László magyar király neje, kit olasz hazájában Izabellának hivtak, a magyar okiratokban állandóan mint Erzsébet szerepel; I. Lajos királyunk anyját mindig (lengyelországi) Erzsébetnek hivják; de a pápa 1352-ben mégis «Izabella regina Hungariæ»-nak nevezi (Történelmi Tár 1895. évf. 283., hol tévesen 1362 áll). A franczia Bouxiéres-i zárda fejedelemasszonya de Ruppes Izabelle, (1349 † 1377) előfordul mint Elisabeth is.[1] Ehhez még járul, hogy Vilmos fia Antal utódai még a XVI. és XVII. században mint «Renti urai» szerepelnek, a mi a Márk fia Vilmos és a Renti-féle örökös leány közötti házasság valódiságát czáfolhatatlanul bizonyitja. Mindezek alapján határozottan állitom, hogy az 1384-ben elhalálozott Vilmos, kit a régibb irók a Croyak első határozottan kimutatható ősének mondanak, Márk fiával azonos és hogy — mint már fent kimondtam — mindazon nemzedékek, melyek ezen és az állitólagos II. Vilmos közé esnek, a czélzatos és számitó képzelgés szüleménye.

A család négy okiratot tud felmutatni, melyekből kitünik, hogy a német birodalmi kanczellária tanusága szerint I. Miksa római király és később német császár 1486-ban és 1510-ben, valamint II. Rudolf császár (1594) és I. Lipót császár (1664-ben) határozottan elismerték, hogy a Croy-család Magyarország királyaitól származik; itt pedig figyelembe veendő, hogy II. Rudolf és I. Lipót egyuttal Magyarország királyai is voltak. Erre már most azt lehetne megjegyezni, hogy azon esetre, ha egyéb bizonyitékokkal nem rendelkeznénk, a birodalmi kanczellária ezen okiratai nem birnának valami bizonyitó erővel, mert a család ezen levelek kiállitásakor már a legelőkelőbb főnemességhez tartozott és mert sehogy sem szabad határozottnak vennünk, hogy a kanczellária a neki bemutatott okiratoknak szigoru megbirálásába — ha ezeket egyáltalában követelte s a mennyiben léteztek, megkapta — belebocsátkozott volna.

[1] Jahrbuch der Wiener heraldischen Gesellschaft Adler 1887 pag. 94.

Ezen oklevelek megbirálására a következő támaszpontjaink vannak:

a) Mint már előbb láttuk, Vilmos fia, II. János három pólyát viselt a czimerében.[1] A család egyik későbbi ága, melyet rendesen «Milendoncki»-nak neveztek, a következő czimert viselte: a három pólyával diszitett nemesi pajzs tetején egy hasitott kerek sisak volt látható, melynek előli része Magyarország látképét (deigma) ábrázolta.[2] A család mai czimere: ezüstben három vörös pólya.

b) Azon körülmény, hogy Heuter 1583-ban és utána az összes irók a Croyaknak az Árpádoktól való leszármazásáról beszélnek, gyüjteményünknek fenti két darabjával együttesen annak elismerésére jogosit bennünket, hogy a már száz évvel Heuter előtt szerkesztett német birodalmi kanczelláriai herczegi diploma (1486) nem egészen alapnélküli, mert a Croy családnak ezen királyi leszármazását minden további érvelés nélkül, mint egy előtte bebizonyitott illetve elismert tényt emliti. E leszármazás közelebbi részletei, illetve az egyenes ősnek egy Árpádházi királyhoz való közvetlen hozzákapcsolása ugy mint a Crouy Chaneleké egy alább következő fejezet tárgyát képezi.

III. Rubempré.

Moreri Lajos (szül. 1643-ban a Provence-ban, † 1680-ban Paris-ban) 1673-ban kiadta a «Dictionnaire Historique» cz. müvét, mely 1718-ban öt, 1725-ben hat, 1740-ben nyolcz és 1759-ben tiz kötetben folytatódott; az 1740. évi kiadás állitólag a legjobb. E kiadás hetedik kötetének 225-ik oldalán a következőt találjuk:

«*Rubempré*, illusztris és régi család, mely néhány iró nyomán egyenes férfiágon törvényes eredetét a «*földnélküli*» melléknevü *magyarországi Alexander (=Sándor) herczegtől*, Béla király és ennek neje Estei Beatrix, az anconai s ferrárai őrgróf leányának fiától veszi. E királyfi elkisérte Szent Lajos franczia királyt több egyéb urral és herczeggel együttesen a Szentföld elfoglalására 1248-ban menesztett hadjáratban; részt vett

[1] Bulletin de la societé généalogique et héraldique de France, 2e année 1880—1881., colonne 139.

[2] Imhof, Notitia S(ancti) rom. germanici imperii Procerum, Stuttgart 1699., pag. 379.

Damiette és Massura ostromlásában, hol a Nilus folyó partján, mint első szaraczén területre lépett[1] és egyik előkelő vezért megölte.

E magatartása és rátermettségeért megkapta a «Rubempré»-nevet; czimerében Magyarország jelvényét viselte, melyhez az emlitett érdemeiért még a Rubempré-ét is hozzáfüzhette; e czimert összes utódai is használták és ennek megerősitését akkor kapta, midőn Valenciennes-t védelmezte, melyet Bouchaine-i Hugó és Anjou grófjával együttesen Vilmos hollandiai gróf és római császár ellen Margit flandriai és hennegaui grófnő számára megmentett.»

Ezen ecsetelésben némi valódiság valami költészettel van összekeverve. Mielőtt azonban ennek elemzésébe belebocsátkoznánk, azonnal ki kell emelnünk, hogy az 1270-ben elhalt IV. Béla király atyaságáról szó sem lehet és hogy Estei Beatrix nem az ő, hanem atyjának II. Andrásnak († 1235) a neje volt, kitől a «Posthumus» István († 1271) nevü egyetlen gyermek született. Az egész nem más, mint valamely későbbi iró könnyelmü kisérletezése, hogy a királyfi számára egy az Árpádháztól leszármaztatandó és némileg elfogadható atyát szerezzen.

a) Mindazon esetekben, melyekben a megvásárolható családfagyártók, családtörténeteti irók és az ősök vállain ragyogni akaró utódok ősatyjuk eredetét és személyiségét ki akarták ékesiteni, már minden kezdettől fogva arra törekedtek, hogy hősük nevének valamely jelző, de mindenesetre kitüntető epithetont adjanak. Jelen esetünkben Alexander királyfi a «sans terre», azaz «a földnélküli» jelzőt kapja; ezzel azonban korántsem akarták azt kifejezni, hogy szükebb (franczia) hazájában földbirtoka nem volt, hanem azt akarták ezzel jelezni, hogy minden királyi eredete mellett sem a magyar koronára, sem valamely hübérre vagy ottani birtokra nincsenek jogos igényei s hogy ugyszólva mint az uralkodó család kebléből számüzetett és elhanyagolt ágból származó ember, ki külföldi talajon csak a herczegi czimet viselve, tulajdonképen külföldi uralkodónak az alattvalója. Az 1216-ban elhalt János angol királyt, mert atyjától külön földet nem kapott, jó ideig «földnélküli János»-nak is hivták.[1] Az emberünknek adott epitheton tehát nem igen ornans; ezt egy későbbkori hizelgő vagy hamisitó fel nem találta volna; ennek kellett magát mint annak idején igaz és a kortársaktól az utókorra átszállt tény és mint az ősatyja mellékneve a családban átörökölnie.

b) Hogy IX. Lajosnak 1248. évi keresztes hadjáratában részt vett, ez oly gyanutlan és feltétlen megtámadhatatlan ténynek tekintendő dolog, hogy részletes indokolása teljesen felesleges; miért nem vehetett volna részt benne? hisz kortársa s nemzetségbeli rokona, az előttünk már ismeretes «Velenczei» András is volt a résztvevők egyike. Történeti tény továbbá, hogy a francziák 1249 jun. 5-én apró járműveken a Nilus partjaihoz közeledtek, az ellenség nyilai s egyéb lövegei daczára kikötöttek, az ellenségeket hosszu ellentállás után szétkergették és a folyó partján táborukat felütötték, mire rövid idő mulva Damiettebe vonultak. 1250 febr. kezdetén bevették Massurát. Alexandernek flandriai területen végzett fenti hadi müveleteinek is megvan történeti hátterük. Margit Flandria grófnője folytonos viszálykodásokban élt Avesnes-i Burkarddal nemzett fiaival. Ezek egyike, Avesnesi János, kinek neje Hollandi Vilmos német király nővére volt, utóbbitól segitséget kapott, mig Margit pártján többiek között több franczia gróf is volt. Margit Anjoui Károly franczia királyfit kinálta meg Hennegau-val; az ebből keletkezett hadjáratok folyamában 1252 körül Valenciennes[2] elfoglalására került a sor. Bouchain-i Hugo sem koholt személyiség. Bouchain a Valenciennesi kerület hasonnevü járásában fekszik. Valenciennes elfoglalása s az ezen czél elérésére inditott hadjáratban való részvétel oly egyszerü s egy ünneplendő ős fényes haditetteinek kiékesitésére annyira nem alkalmas dolgok, hogy azokat nem szabad Alexanderre nem alkalmaz-

[1] «prit le premier terre sur les Sarazins au bord de la rivierre du Nil.» — hogy «elsőnek ugrott ki a hajóból», a mint ezt a Turul-dolgozat mondja, arról az eredeti mitsem tud.

[1] A szicziliai—nápolyi Anjou-házból származó Károly calabriai herczeg († 1328), Róbert király fia helylyel-közzel, mint Carolus *Senzaterraeus* szerepel, a mi szintén annyi mint «földnélküli». Hogy miért nevezték annak, nem tudom.

[2] Ma a Nordmegye hasonnevü kerületében és járásában.

ható hozzátételeknek vagy koholmányoknak tekintenünk; szól e mellett még azon körülmény is, hogy Valenciennes bevétele nem csak Alexander, hanem Anjoui Károly és Bouchain-i Hugo érdemének is vétetik.

c) Másként áll mindez a Rubempré-névre nézve. A többször idézett Turul-értekezésben olvassuk (az 50-ik oldalon): «elsőnek ugrott ki a hajóból és többeket levágott a muzulmánok közül, ugy, *hogy köröskörül véres lett a föld, innen kapta aztán a Rubemprérie (vörös rét) nevet*». Minderről Moreri-nek fent közölt szóhiven forditott eredetijében egy szót sem találunk; ez a névnek kierőszakolt nyelvészeti magyarázata, mely azonban az eredetiben nem mint Rubemprérie (vagy vörös rét), hanem mint Rubempré szerepel. Valamint az ember életében gyakran történik, hogy egy hosszu éveken keresztül huzódó talányt egy pillanatnyi benyomás suggestiója alatt megoldunk és a mint Schiller oly találóan mondja, hogy azt, a mit az eszes ember gyakran nem lát, azt az egyszerüségében a gyermeki lélek felismeri: ugy jártam én is. Én már hosszu éveken át kerestem a Rubempré-család és az Árpádok közötti kapcsot és szintén azon véleményen voltam, hogy a család neve Alexandertól véghezvitt valamely haditettre volna visszavezetendő. Hogy a névből nem szabad önkényileg «vörös rétet» illetve Rubempérie-t gyártani, azt legkevésbbé sem vontam kétségbe. A «rub» törzsszótagnak van ugyan a franczia nyelvben némi vonatkozása a vörösre, de az utóbbinak megjelölésére csak a «*rouge*» használatos, a mint ezt a franczia Rougé, Rougeac, Rougegoutte, Rougemont, Rougemontiers, Rouge-Perriers, (les) Rouge-Eaux nevü helységnevekben találjuk; a «vörös rét» e szerint *rouge prairie* volna, de ily nevü foldrajzi tárgy nem létezik. Akkor eszembe jutott, hogy a család nevét nem kell éppen feltétlenül Alexander valamely haditettére visszavezetni s hogy ez valamely földrajzi tárgynak a neve is lehet. Feltevésem helyes volt. ***Rubempré a franczia Sommemegye amiensi kerületéhez tartozó Villers-Bocage nevü járásban fekvő község.*** A «vörös rét» (Rubemprérie) tehát az ősatya multjának kiékesitésére szolgált és csak később Alexander életirásaiba belekerült interpolatio. A Rubempré-névnek a genealogiai összefüggésre való vonatkozásáról majd alább lesz szó.

d) A Rubempré-család ősi czimere: *ezüstben három vörös ikerpólya.*[1]

A férfiágban kihalt herczeg Rubempré-család okirati anyaga tudtommal nincsen közzétéve; de miután jelen értekezés czéljainak nagyon megfelel, hogy a család történetét genealogiai körvonalaiban rajzoljuk, idecsatolom Morerinek amugy is csak szükreszabott és egy kézirati forráson alapuló adatait.

Alexander nejeként szerepel Brienne-i Izabella, Haveluy urnője, Briennei Éberhard (=Everard=Erard), Rameru urának leánya;[2] de azonnal meg kell jegyeznem, hogy némelyek szerint Brienne-Ramerui Éberhard leánya Izabella 1262-ben Grandpréi[3] Henriknek a neje, a miből arra lehet következtetni, hogy kétszer ment férjhez. Ha tényleg Alexandernek a neje volt, akkor családjának gyors emelkedése s előkelősége meg van magyarázva. Briennei II. Valternek, (1152 kör.) a Champagne tálnokmesterének két fia volt; Éberhard, ki a Chatelet-i ágat és (II.) András, ki a ramerui ágat alapitotta. Éberhard fia (II.) János (szül. 1149-ben) 1208-ban Jeruzsálem királya, 1229-ben Konstantinápoly császára, meg-

[1] Ikerpólyának (a franczia jumelles) két keskeny párhuzamos pályát nevezünk. A pólyaköz a pólyákkal egyenlő szélességü s az egész nem szélesebb mint a rendes pólya vagy a mező magasságának két hetede. A kasseli országos könyvtárban a következő czimü kézirat őriztetik: «Ordonances de l'ordre de chevalerie de la Toison d'or, fondé par Philippe duc de Bourgogne etc. 1429 avec les noms et blasons des chevaliers. Cod. membran.» 186-ik oldalán találjuk: «Messire Jehan de Rubempre seigneur de Vieure» (egy Vieure van a mai Alliermegye moulins-i kerületéhez tartozó Bourbon l'Archambauld nevü járásban). A codex a 15-ik századból való; a Rubempré-czimer dr. Lohmeyer Eduard igazgató ur szives közlése szerint a következő: A keret alsó fele közepén levő pajzs 3×2 vizszintes pólyával; a pajzs közepén egy négy mezőre osztott kisebb pajzs, melynek egyes czimerképei nem igen felismerhetők A nagy pajzs felett sisak; e felett rézsutosan balfelé hajolva egy korona. E János, Biévre ura (a belga Namur tartomány Dinaut kerületéhez tartozó Gédinne járásban) meghalt 1477-ben.

[2] *Brienne* a Champagneban a mai Aubemegye területén feküdt. *Haveluy* a Nordmegye *Valenciennesi kerületéhez tartozó Bouchain-i járásban van. Rameru* (ma Ramerupt) az Aubemegye Arcit-sur-Aube nevü kerületéhez tartozó hasonnevü járásban fekszik.

[3] Grandpré az Ardennesmegye Vouziers kerületében fekvő grandpréi járásban, tehát szintén a régi Champagneban van.

halt 1237-ben. Ramerui András Éberhard nevü fiut hagyott maga után, tehát János császár unokafivérét, ki a champagnei trónra igényeket támasztott; ennek a leánya lett Alexander neje. E felette előkelő rokonsági viszonynak az volt az elmaradhatatlan következménye, hogy családja már korán felvirágzott, valamint Rameru birtoka annak lehetett az oka, hogy a család későbbi tagjainak élete s pályája többnyire a flandriai-burgundi vidéken zajlódott le.

Alexander fia *I. Balduin*[1] egy ősi birtokához közeli családból vette feleségét: *Picquigny*-i Máriát, az amiensi védnök és a Moléansi[2] vidame asszony leányát. Fia *II. Balduin* nőül vette Grandprei Jolánt, Grandprei Henrik és Luxemburgi Izabella leányát. Mindkettőnek fia *Antal*, kinek Coucy Mária Anna a neje. Atyja az 1344-ben elhalt Coucy Enguerrand, anyja az 1349 szept. 28-án elhunyt Katalin, Lipót osztrák herczeg leánya. Mindkettőnek a fia *I. János*, ki Halluini[3] Jankát nőül vette. E házasságból származik *I. Róbert*, Rubempré ura s *bárója* s Autie ura, kinek Rivery[4]-Colle a neje. Gyermekei: I. Károly és II. Antal. *I. Károly*nak a neje Mailly-i Francziska, Ádrián, Conti[5] urának a leánya, kitől azonban csak egy Janka nevü leánya volt. Ennek első férje Crêvecoueuri Ferencz, ki 22 éves korában meghalt. Második férje Bourbon-Vendomei János kir. herczegnek († 1454) természetes fia: Vendomei Jakab, Bonneval és Ligny ura († 1524 okt. 1-én); az egybekelés napja 1505 decz. 7. Az e házasságból származó fiatalabb fiu András felvette a «Rubempré ura»-czimet, de fiága már 1568-ban Lajos nevü fiával halt ki.

II. Antal Fülöp burgundi herczeg főkamarása, kiváló hadfi s az aranygyapjas-rend első lovagjainak egyike volt; meg is halt e Fülöp szolgálatában. Neje Croy Jakobea, Biévres urnője, Croy és Rentyi János († 1415) és Craoni Margit leánya. Fiuk *II. János*, ki, miután a legmagasb méltóságokat és hivatalokat elérte, Burgundi merész Fülöp oldalán az 1477-ben vivott Nancy-i csatában elesett. Két neje volt:[1] a Bousies Colle, ki a Vertain-nevet is viselte, Aubigny Etrées, Malmaison, Beauverger és Bussi urnője[1] egy a Hennegau-i s Namuri grófokkal sógorsági viszonyban állt család ivadéka, b) Bernieuillesi[2] Katalin, kitől csak Francziska nevü leánya volt, ki VI. Crecqui Jánossal, Canaples és Pontdormy urával egybekelt és 1478-ban még élt. Jánosnak első házasságából való fia *II. Károly* volt, kit I. Miksa császár kamarásává és az aranygyapjas rend lovagjává tett; Hennegau kormányzója is volt. Neje Anna, Montenac viczegrófnője, Warfusé urnője s Réves bárónője volt.[3] E házasságból származott *III. Károly*, ki anyjának összes birtokait örökölte s Jankát, Vertain, Gozelliers, Felluy és Tubize[4] örökösével egybekelt. Fia *Ádrián* meghalt 1558-ban a Gravelines-i csatában. Neje Croy Claudine, Croy-Roeuxi Ádrián († 1533) leánya. Fia *III. János*, a Németország ellen meginditott hadseregek ezredese, nőül vette Hamal-i Máriát, Fontaines bárónőjét, mely házasságból *IV. Károly*, Montenac vicomteja származott, ki Orlay-i Franciskát, Escossiner, Vénisy, la Follie s Rameric[5] urnőjét feleségül vette. II. János második fia *III. Antal*, Vertain grófja, királyi vadászmester, ezredes stb. nőül vette Averoult-i Máriát, András, Helfaut urának, Maltrayant grófjának, la Mastine bárójának, Mon-

[1] Már e személynév bizonyitja a család flandriai vonatkozásait.

[2] Az Eure et Loiremegyei chateauduni kerületben és járásban.

[3] Halluin (azelőtt Hallewin) a Nordmegye lillei kerületéhez tartozó Tourcoing nevü járásban fekszik.

[4] Riverie a Rhônemegye lyoni kerületéhez tartozó Mornant nevü járásban fekszik.

[5] *A Sommemegye amiensi kerületéhez* tartozó hasonnevü járásban.

[1] *Bousies* a Nordmegye avesnesi kerületéhez tartozó Landresies nevü járásában van; *Vertain* ugyanazon megye cambrai-i kerületéhez tartozó Solesmes-i járásban; *Aubigny* az Aisnemegye laoni kerületében fekvő Craonne nevü járásban. *E(s)trées* az Aisnemegye St. Quentini kerületéhez tartozó le Catelet nevü járásban; *Malmaison* az Aisnemegye laoni kerületéhez tartozó Neufchatel nevü járásban. *Bussy* nevü helység pedig több volt.

[2] A Pas-de-Calaismegye montreuili kerületéhez tartozó Etaples nevü járásban.

[3] *Réves* a belga Hennegau-tartomány charleroi-i kerületéhez tartozó Seneffe nevü járásban van; *Warfusé-Abancourt a Sommemegye Amiensi kerületéhez* tartozó Corbie nevü járásban.

[4] *Feluy* a hennegaui charleroi-i kerületéhez tartozó Seneffei járásban van; *Tubize* Brabantban (illetve Belgiumban) a Nivelles nevü kerületben és járásban van.

[5] *Ecuassines* (van két ilynevü helység) a Hennegau nevü belga tartomány Mons-i kerületéhez tartozó Soignies nevü járásban van. *Venisy* a Yonnemegye joigny-i kerületéhez tartozó *Brienon* nevü járásban.

tenar és Bilques vicomtejának [1] leányát. Fiuk *Fülöpp* többi között Vertignoeul grófja, a spanyol Flandria főkapitánya s az aranygyapjas rend lovagja volt. Első neje: Croy Janka (Eustach leánya); másodika; Récourt-i [2] Jakobaea, mely utóbbi házasságból *Károly Fülöpp*, lovasezredes és királyi vadászmester származott. Ennek fia *Fülöp Antal*, ki a *herczeg* Rubempréi és Everbergh [3] czimet viselte, királyi vadászmester és vértesezredes volt. Neje Timple Mária Anna Scholastica, a hennegaui Autreppe, Moulart és St. Empire grófnője. E házasságból származott Lujza Brigitta, kinek első férje Salmi Frigyes Károly rajnai gróf 1696-ban meghalt; másodika Mérode Fülöpp Ferencz, Montfort grófja. Miután Fülöp Antallal a család férfiága kihalt, a Rubempré herczegi czim leányának második férjére, tehát a Mérode-családra szállt át. Ezen örökös leány gyermekei Miksa Lipót és Szabina Klára.

Magától értetik, hogy Moreri nemzedékrendje nem teljes, miután ő csak a majorátusi vonalon való egyenes leszármazást vette figyelembe s mi oly személyeket is ismerünk, kiket e családfán elhelyezni nem tudunk.

1374-ben I. Lajos magyar király egyik leányát V. Károly franczia királynak fiával, Lajossal akarták eljegyezni. Az erre vonatkozó okiratot [4] hitelesitő körjegyzők között «Rebompréi János, Authonvillei származásu, az *Amiensi* egyházmegye clericusa, apostoli és császári hatalomból kinevezett jegyző» is szerepel. Ezzel azonban ne legyen mondva, hogy ő az akkor már igen gazdag és tekintélyes dynasztacsalád tagja volt. II. Jánosról († 1477) mondja Moreri, hogy *fivérével együttesen* a Luxemburgban összpontositott csapatok parancsnoka volt, kikkel az ellenségeket az országból kiüzte. Egy Reubenpréi Jakobaea Ongniesi Károly, Estrées urának volt a neje.

Az eddigiekből a következők tünnek ki:

Azon körülményből, hogy úgy a Rubempré-, mint a Croy- és Crouy-Chanel-család ősei kezdettől fogva Franczia országban lépnek fel, — hogy mindketten a Picardiában, különösen pedig a mai Sommemegyében és ugyanazon Amiensi kerületben jutnak birtokhoz, — hogy mindketten részt vesznek IX. Lajos keresztes hadjáratában, — hogy a Croyak és Rubempréek élete később legnagyobb részben Burgund, Flandria s Brabantban zajlik le és hogy mind e három család czimerében a magyar pólyákat viseli: arra a meggyőződésre kell jönnünk, hogy mindezen érintőpontok nem holmi hasonló vagy egynemü körülmények véletlen találkozásának eredményei, hanem hogy a Croy- s Rubempré-családokat egy genealogiai kapocs összefüzte, — hogy mindketten egy- és ugyanazon ősatyától származtak és hogy e közös ős a kettejükhöz igen közelálló nemzedékfokban keresendő.

Már most az a kérdés, hogy ki volt e közös ősatya?

IV. Gyécsa [1] királyfi.

II. Gyécsa magyar királynak († 1162) az orosz Fruzsinával kötött házasságából négy fia volt, kiknek harmadika, Gyécsa 1152 körül született. Elsőszülöttje, III. István követte őt a trónon és meghalt 1173-ban. A legközelebbi trónörökös volt a második fia, Béla, kinek trónrajutását azonban egy az egész főpapságtól támogatott párt azért ellenezte, mert a királyfi ifjuságának nagy részét Görögországban töltötte, minek kö-

[1] Az Averoult vagy d'Avroult de Helfaut-család az előkelőkhez tartozott. *Helfaut-Bilques* a Pas-de-Calais-megye Sz. Omeri kerületében és járásában fekszik.

[2] A Récourt de Lens et de Licques-család Hennegauban birtokolt. Lens a Mons nevü ottani kerületben és járásban fekszik.

[3] Brabantban, a Löwen-i kerületben és járásban.

[4] Anjoukori diplomat. emlékek III. 85.

[1] Magyar nyelven e nemzeti név a régibb forrásokban a következő alakokban fordul elő: Geyssa, Geisa, Geicha, Geche, Geythsa, Geytsa, Geisca, Geiza, Geuca, Goviso, Gyessa. Kézai Simon krónikás (1272—1290) *Gcycha*-nak írja.

Magától értetődik, hogy e név a legrégibb Magyarországon kivüli kutfőkben a legkalandosabb ferditésekben szerepel. Emlitésre méltók a következők: Geitzas, Jatzas, Goutso, Geuczha, Gizo, Deuca, Guotsco, Gouzo, Ioutscha, Geitsa, Goize, Giezo, Jessa, Getta, Kautse, Joas; Merseburgi Ditmar *Dewix*-nek mondja s ez nagyon is közeleg az eredetihez. Kézai Simon — mint már mondtam — *Geycha*-nak nevezi; a legrégibb korszakokban pedig azt találjuk, hogy két magánhangzó közé a könnyebb kiejtés kedvéért a *v* betüt beszurták és ezáltal keletkezett a *Gyevics*. A németek sem a gy sem a cs hangot nem ismerték. Ditmár a gy helyett d-t, cs helyett az x betüt vette (melyet egy 1208-ban kiállitott, a Hazai Okmánytár VII 6. old. közölt okiratban találunk, hol Bolondócz helyett a Blundix nevet olvassuk) s igy lett Gyevicsből Dewix.

vetkeztében attól tartottak, hogy ebből felekezeti s nemzetiségi surlódások eredhetnének. Az özvegy Fruzsina szintén inkább kedvencz fiának, Gyécsának á pártját fogta. Igy jutott Béla a trónra, de a vele elégedetlen párt még mindig annyira forrongott, hogy Gyécsa elérkezettnek látta az időt arra, hogy (1176-ban) egynehány hive kiséretében sógorához, V. Lipót osztrák herczeghez meneküljön és a Béla részéről fenyegető megtorlást kikerülje. Béla ezt egy Ausztria ellen inditott hadjárattal viszonozta, melynek részleteit nem ismerjük; azt sem tudjuk vajjon kiszolgálták-e Gyécsát, vagy vajjon e hadjárat alatt magyar kézre került; azt tudjuk, hogy fogságából kiszabadult, mire a vele szintén sógorságban levő Szobjeszló cseh herczeg udvarába menekült, ki őt azonban hiveivel együtt Bélának kiszolgáltatta. 1177-től 1189-ig Gyécsa a király börtönében sinlődött. 1189-ben történt, hogy I. Frigyes német császár keresztes hadjárata alkalmával III. Bélát meglátogatta, ki őt Esztergomban fényesen fogadta. Béla második neje, a franczia Margit, arra használta fel a magas vendég jelenlétét, hogy a fogoly sógor érdekében Bélánál történendő közbenjárását kikérte. Béla engedett a kérésnek, kikötötte azonban, hogy a börtönből kibocsátott Gyécsa 2000 magyar harczos élén a császárt ennek keresztes hadjáratában kövesse. Igy is történt. E magyar segitőcsapat parancsnokai között volt Csák nb. Ugron győri püspök is. Midőn a hadsereg görög területre lépett, Frigyes császár és Angelos (II.) Izsák akkori konstantinápolyi császár között viszályok keletkeztek, melyeket helylyel-közzel csak fegyveres uton tudtak kiegyenliteni. III. Béla, kinek Margit nevü leánya Izsáknak neje volt, hiába tett meg mindent, hogy e viszálykodásokat szépszerüen csititsa s miután ebbeli fáradozásának eredménytelenségéről meggyőződött, még sem találta tanácsosnak, hogy csapatai Frigyes császár oldalán veje ellen harczoljanak. Visszahivta tehát a még Bolgárországban időző harczosait. Hat magyar báró (köztük Ugron püspök is) engedelmeskedett a hivásnak és visszatért az összes fegyveres erővel, mig három más főur az összes kisérettel a keresztes sereghez csatlakozott. Gyécsa királyfi számára magától érthetőleg nem létezett hazatérési engedély. Feltétlen bizonyosnak vehetjük, hogy a börtönből való elbocsátása a Magyarországból való örökre szóló számüzetéshez volt kötve; ilyfajta számüzöttek tartózkodására s az illetőknek oly helyen való állandó internálására pedig akkori időben valamely keresztes háboruban való részvételt találták a leghelyesebb utnak és legbiztosabb eszköznek. Gyécsa további sorsára csak a következő egyedüli okirati adat vonatkozik: 1210-ben t. i. Magyarországban oly párt alakult, mely II. András nyomoruságos kormányzatával meg nem elégedve, ezt trónjától megfosztani s helyette az uralkodó család valamely más tagját a trónra emelni akarta. Az elégedetlenek tudták, hogy Gyécsa fiai Görögországban tartózkodnak és oly levelet menesztettek hozzájuk, melyben őket Magyarországba való visszatérésre s az uralkodás átvételére felszólitották. Domald, Sebenico helytartója, valahogy neszét vette a dolognak, fogságba ejtette a küldönczöket, megfosztotta őket a náluk talált irataiktól, mire a bilincsekbe verteket Andrásnak kiszolgáltatta.[5]

Mielőtt azonban elmélkedéseink fonalát tovább szőnnők, figyelembe kell vennünk, hogy a régibb krónikásforrások e Gyécsát helylyel-közzel bizonyos Guthard, Gotthard, Guithard, *Guitard*-dal, kit szintén II. Gyécsa fiának vesznek, részint felcserélik, részint azonositják. A mai kutatás megczáfolhatatlanul bebizonyitotta, hogy e kérdéses Guitard sohasem létezett és hogy alatta kizárólag Gyécsa királyfi értendő. Nagyon is hihető, hogy a német krónikások e magyar nevet nem tudták könnyen kiejteni; de az még kérdéses, vajjon a Goutszo, Guotsco, Gonzo-Goize-ből a Gotthard nevet gyártották-e. Guithard vagy Guitard-nak nincs értelme. Hauteville-i Róbert, az 1085-ben elhalt normann gróf (1057 óta), később (1058) Apulia herczege, a *Guiscard* melléknevet kapta; ezt azzal magyarázzák, hogy Róbert vagy a normannok között a legnagyobb ravasz (= róka) volt, vagy pedig különböző országokban való kóborlása alatt uradalmat szerzett; ennek alapján nem tartom valószinütlennek, hogy «Guitard» alatt esetleg

[5] II. Andrásnak 1210. évi okirata: «Cum quidam principes Ungariæ iniquum adversus nos machinantes consilium, ***in Graeciam ad filios Geichae*** cartas et nuntios transmisissent, ut in Ungariam venientes, eorum consilio et auxilio adiuti regnum nostrum usurparent etc.» — Fejér: Codex diplomaticus Hungariæ III. 1., 101.

Guiscard volna értendő s hogy e nevet, illetve megjelölést a királyfi idegenhangzásu nemzeti nevéből gyártották és végre annak a lehetőségével is kell számolnunk, hogy Gyécsa a görög udvarban az ott igen gyakran kifejezésre jutott szokással egyetértőleg valamely előttünk még ismeretlen nevet kapott, a mint ezt Álmos († 1129) királyfival (II. Béla atyjával) és Piroskával, I. László magyar király leányával, III. Bélával és ennek Margit nevü leányával történt, kik magyar nevüket a konstantinápolyi udvarban kivétel nélkül göröghangzásuval cserélték fel.

«Az Árpádok családi története» cz. 1892-ben megjelent művem 619-ik old. a Rubempré-családról Moreri adatai alapján egyet-mást rövidesen elmondtam, a nélkül, hogy az Árpádoktól való leszármazását mélyebben beható birálat tárgyává tettem volna. A Croy-Chanelek árpádházi leszármazásának megismertetése alkalmával (620—629. old.) azzal elégedtem meg, hogy a Horváth Mihálytól kezdeményezett uton járva, mindazokhoz csatlakoztam, kik a családnak III. Andrástól levezetett származása alapján tagadó álláspontra helyezkedtek és az egész ügyet — ez álláspont magaslatáról — teljes joggal szédelgésnek és családtörténeti lehetetlenségnek nyilvánitották.

Az «Árpád és az Árpádok» cz. 1908-ban megjelent gyüjtőmű 135-ik oldalán következőleg nyilatkoztam. «Azokhoz, kikről komolyan feltételezhetjük, *hogy águkat folytatták, tartozik Kálmán herczeg, Boris (Kálmán király fiának) fia s II. Gyécsa fia Gyécsa.* Mindketten Görögországban fejezték be életüket. Kálmánról egyetlen forrás sem állitja, hogy fiutódokat nem hagyott volna maga után. Gyécsáról egy magyarországi okirat azt mondja, hogy fiai 1210-ben Görögországban éltek stb.»

Mióta mindezeket megirtam, eltünt ismét egynehány év. Történelmi forráskutatások, nevezetesen azok, melyek a történelem bármily néven nevezendő ugynevezett segédtudományaira vonatkoznak, semmi körülmények között, még minden elővigyázat és a rendelkezésre állott anyag leglehetőbb figyelembevétele mellett sem mondhatók lezártaknak, mennyiségileg és minőségileg kimeritetteknek. A naponta kutató ész, mely a tárgyától látszólag nagy távolságban és eredményre nem jogositó területen fekvő forrásokban még mindig kutatásához és szakmájához közel fekvő valamit lát, még akkor is bukkan ujabb adatokra és nyomokra, ha már munkáját bevégzettnek tartja s ennek az a legegyszerübb magyarázata, hogy nem tudjuk magunkat — sajnos — a rendelkezésünkre álló összes anyag önálló kikutatásához és megbirálásához hozzászoktatni; annak következtében elődeink hamisan járt utain haladva aztán hamis nyomon tovább-tovább járva, magától értetik, hogy hamis eredményt találunk. Én fenti kutatásaim alkalmából az eddigitől eltérő uton jártam és a következő eredményhez jutottam:

Miután okirati bizonyossággal tudjuk, hogy Gyécsa királyfinak 1210-ben legalább is két fia volt, hogy a jelen sorokban tárgyalt családoknak oly közös ősük volt, ki határozottsággal tőlük nem nagyon messze fekvő nemzedéki fokban keresendő s hogy a tárgyalt első családtagok időrendi viszonyai az 1210. évből való leszármaztatásával a legjobb egybehangzásban vannak: a még alább tárgyalandó következmények és eredményekkel egyetértőleg és annak a legteljesebb figyelembevételével, hogy erre vonatkozó mai ismereteink szerint ez másképen nem is lehet: jogositva vagyunk annak elismerésére, ***hogy a Croy, Crouy-Chanel és Rubempré-családok közös őse egyes egyedül csak a számüzött Gyécsa királyfi személyében található,***[1] ha pedig ezen eredményt elfogadjuk, akkor kitünik belőle a következő:

V. Összefoglalás.

Akkor, midőn Gyécsa királyfi Görögországba került, a már előtte oda számüzött anyja, Fruzsina, valószinüleg még élt;[2] az pedig bizonyos,

[1] Hogy mily merész és kalandos utakat jár az irodalom akkor, midőn e családok Árpádházi-ősatyját meg akarja határozni, mutatja legjobban a német Pierer-féle Universal Lexikon (1858. IV. 551.), melynek értelmében II. Béla magyar király 1120 körül Airaines és Crouy (Croy) urának örökösleányát nőül vette s ezen házassági összeköttetése utján a Crouy nevü grófi család egyenes ősévé lett. Igaz ugyan, hogy a nevezett forrás hangsulyozza, hogy ezen kritika nélküli leszármaztatás mondán alapszik, de már maga e mondának említése is a legnagyobb irói könnyelmüség.

[2] V. ö. «Az Árpádok családi története» cz. művem 314—315. old.

hogy III. Béla leánya Margit (kit a görögök Máriának neveztek) akkor már az uralkodó császár (Angelos II. Izsák) neje volt. Már a régibb irodalom tudott arról, hogy a számüzött királyfi uj hazájában vele egyenrangu nővel egybekelt és hogy e házasságból fiak születtek; neveket azonban nem ismernek. Első látszatra azt hihetnők, hogy felesége II. Izsák császár családjában volna keresendő; de ezt a családját ábrázoló nemzedékrendi táblán mai ismereteink nyomán nem tudjuk megerősiteni. Bizonyosnak vehetjük, hogy a házasság törvényes és hogy neje előkelő családból származott, mert ellenkező esetben a magyar országnagyok egy része 1210-ben meg nem kinálta volna Gyécsa fiait a magyar koronával. Ma sem ismerjük neje nevét, de a következőknek alapján hovatartozandóságát legalább sejthetjük.

Az 1282. évi okiratból tudjuk, hogy ugy fia István, mint unokája «Velenczei» András Velenczével annyira álltak érintkezésben, hogy mindketten életük egy részét Velenczében és ennek területén töltötték; ez pedig kétségtelenül azért történt, mert nem csak Andrásnak velenczei neje volt, hanem azért, mert már István bizonyos jogokat és igényeket Velenczében akart érvényesiteni. Miután róla nagy mérvben fel kell tételeznünk, hogy franczia nővel kelt egybe, megmarad annak jogos feltételezése, hogy Velenczével való érintkezése anyai leszármazására vezetendő vissza. Már Mária, II. László magyar király leánya, Gyécsa unokanővére, 1165-ben Michieli Miklós velenczei patriciusnak a neje. Gyécsa idejében a Velencze s Görögország közötti érintkezés oly élénk volt, hogy ahhoz hasonlót sem korábban, sem később nem találhatni s egy velenczei patriczius leány a számüzetésbe kergetett és bizonyosan nem gazdag királyfi számára még mindig fényes és egyenrangu házasfél volt.

Hogy mikor halt meg Gyécsa? nem tudjuk; de miután a magyar elégedetlenek 1210-ben nem hozzá, hanem fiaihoz fordultak, bizonyosnak vehetjük, hogy nevezett évben már nem élt. Az 1210. évi okirat Gyécsa fiairól csak általánosságban tett emlitést, a nélkül, hogy nevüket és számát megnevezné; de miután «fiak»-ról szól, legalább ketten voltak. Fentebbi okirati anyagunk támogatja ezt annyiban, a mennyiben *az egyikben Istvánra, a Croyak egyenes ősatyjára, a másikban Alexander-re, a Rubemprék ősére ráismerhetünk.* Stefan (= István) görög név; annyit jelent mint a koszorus, a koronás és ennek még az volt az előnye, hogy 1190 előtt már négy magyar király viselte. Alexander egy még a kereszténységelőtti korszakból származó görög név, mely annyit jelent mint «a férfiaknak segitő». A századok folyamán azonban kiszoritotta őt Görögországban a rövidebb alakja, Alexios (= Elek), mi annyit jelent mint «a segitő». Alexander inkább a nyugat vidékén divott. Miután Gyécsa mindkét fia kétségkivül Görögországban született, több mint valószinü, hogy Alexander ott az Alexiosz nevet viselte;[1] de miután ugy Moreri forrása, mint kétségkivül kortársai is Alexander-nek (= Sándornak) nevezték, én is e névnél maradok.

Nincs ugyan egyenesen bebizonyitva, hogy Alexander éppen Gyécsának a fia s nem unokája volt; de hogy az előbbi esetet elfogadom, annak a következő az oka. Az 1282. évi okiratban világosan kiemelik, hogy István herczeg (Gyécsa fia) Velenczébe történt elutazása előtt összes franciaországi birtokait és a Croy vár és uradalomra vonatkozó jogait András nevü fiának átadta s ezt egyáltalában egyetemes örökösévé kinevezte; ebből tehát következtetendő, hogy csak *egy* fia volt és hogy Alexiosz = Alexander csak fivére vagy esetleg névtelen fivérének a fia. Nagy Géza ur fenti értekezésében ezzel szemben meg nem fogható állitást, absolute indokolatlan tévedést találunk. Az állitja t. i., hogy «a XIII. század közepe felé megtelepedett Franciaországban egy András nevü magyar herczeg, ki 1248-ban résztvett szent Lajos szentföldi hadjáratában s ott ugy emlegették, mint «földnélkülit»; erről pedig az eddig idézett forrásaink mitsem tudnak, *mert a «földnélküli» melléknév nem Andrásra, hanem Alexander-re vonatkozik* és szerző mindkettőt egymással azonos személyeknek veszi, a miről pedig szó sem lehet. Andreas görög név (= a férfias); nem volt tehát egyáltalában szükség arra, hogy abból egy Alexander-Alexioszt faragjanak; a Rubempré-család létét pedig kétségbe vonni lehetetlenség.

[1] A mint ezt Nagy Géza úr a fenti Turul-értekezésben helyesen sejti.

Hogy mely évben hagyták el Gyécsa fiai Görögországot ismeretlen; mindenesetre 1210 után történt és volt ennek kellő oka is.

II. Izsák, a magyar Margit (Mária) férje, 1204 január kezdetén meghalt és halálával még ugyanazon évben a konstantinápolyi császárság a franczia urak kezébe került; ezeknek sorában voltak: a flandriai grófok családjának tagjai, a Capetingok Courtenay nevü ága s Brienne-i János lovag, kinek a rokonát Alexander nőül vette. Mindez lezajlódott 1204-től 1237-ig. Margit még 1204-ben hagyta el Konstantinápolyt, férjhez ment még kétszer, a nélkül, hogy Konstantinápolyba visszatért volna; Gyécsa pedig 1210-ben már nem élt. Fiai, kik ugyan Konstantinápolyban születtek, atyai származásuk után azonban nem görögök, hanem nyugatiak voltak, az akkor hatalomhoz jutott francziákkal kétségkivül élénk érintkezésben voltak és igy magától érthető, hogy arra elhatározták magukat, hogy Franczia-országban uj hazát keressenek. Magyarországba visszatérni nem volt nekik megengedve és lehet, hogy akkor már franczia örökösleányokkal egybekeltek vala; csak igy és nem másképpen magyarázhatjuk meg, hogy mindketten (ha több fia nem volt) Franciaországban felmerülnek és ott közbirtokosok lesznek: Alexander Rubempréban, István az ezzel szomszédos Croy-ban.

Tudjuk, hogy Alexander Brienne-i Éberhard leányát (Izabellát), Rameru urnőjét feleségül vette. Ezen Éberhard unokafivére (János) már 1208-ban Jeruzsálem királya s igy nagyon valószinü, hogy Alexander még keleti tartózkodása alatt e felette előkelő franczia uricsalád figyelmét magára vonta. Mint Rameru ura élénk érintkezésbe lépett a franczia Burgunddal és összes utódsága többnyire Flandriában, Hennegauban és Brabantban töltötte életét. A fent közlött rövid életirási adatokból kiviláglik, hogy utódai felette kedvező házassági összeköttetéseik utján gyorsan igen tekintélyes, gazdag, hatalmas és végre herczegi rangra emelt családot alapitottak, mely azonban már első herczegi tagjában kihalt. Külön története nem képezi jelen dolgozat tárgyát.

Egészen másképpen alakultak István viszonyai. Bizonyosnak veendő, hogy a Croy uradalomnak egyik közbirtokosa lett. Miután az 1282. évi osztálylevélben olvassuk, hogy egy Katalin, Croy részbirtokosa és Airaines urnője, unokái (Felix és Márk) consobrinájaként (= unokanővér = cousine) szerepel, több mint valószinü, hogy már István azon család egyik leányát nőül vette, annál is inkább, a mennyiben az amiensi törvényszék 1290-ben kibocsátott itélőleveléből némileg kitünik, hogy nemcsak Croy, hanem Airaines is István unokái öröklött birtokát képezte. Élete vége felé (mert akkor már felnőtt fia volt) István Velenczébe utazott és akkor összes franczia birtokait fiának (a később vagy már akkor) «Velenczei»-nek nevezett Andrásnak adta át, a miből azt lehet következtetni, hogy életét Franciaországon kivül, Velenczében vagy velenczei területen végezte be. Már fentebb azon nézetnek adtam kifejezést, hogy ezen velenczei ut azzal lehetne összekapcsolható, hogy anyja velenczei nő volt és hogy István velenczei tartózkodásával az anyjától ráháramlott jogokat és követeléseket érvényesiteni akarta.

Fia *András* egyik utódjának (a Felix-ágból) tanusága szerint az ősök legkiválóbbjának nevezetik, a mi kétségkivül arra vezetendő vissza, hogy mint IX. Lajos kisérője ennek keresztes hadjáratában részt vett, honnan ama bizonyos gyémántokkal kirakott keresztet állandó családi ékszerül hazahozta. Az volt a szerencséje, hogy a gazdag és előkelő velenczei családból származó Cumani Szibillát nőül kapta, a miből annak egy ujabb bizonyitékát lehetne sejteni, hogy családja illetve ősei Velenczével már korábban is érintkezésben álltak. Ezen házassági összeköttetés valószinüleg annak az oka, hogy András már fiatalabb korában Velenczében tartózkodott; kétségtelen az, hogy utolsó éveit ott töltötte s ott 1278-ban meg is halt, miután ugyanott Foscarini Tamás közjegyzővel végrendeletét megiratta. Bizonyosnak vehető az is, hogy nejével nemcsak készpénzhozományt, hanem földbirtokot is kaphatott, mert az 1279. évi okiratból tudjuk, hogy András 1260-ban Utraicus Konrád közjegyzővel a Brastolaiaknak az ismert legeltetési szerződést kiállittatta, melyet 1279-ben fia Felix megerősitett.[1] Hogy utolsó éveiben

[1] Brastola (Saint-Allais szerint) Dalmácziában Spalato és Almissa városok szomszédságában feküdt és ott működött Morosini Roger mint velenczei tengerészparancs-

Franciaországot elhagyva távol vidékekre ment, azt az 1282. évi darab azzal indokolja, hogy távoli vidéken bizonyos jogait és követeléseit pör utján érvényesiteni akarta, ez pedig csak abban találhatja magyarázatát, hogy e jogai s követelései alatt elsősorban a nejétől, Cumani Szibillától kiinduló velenczei követelései értendők.

Házasságából Felix és Márk nevü fiai származtak, kiken kivül még egy Péter nevü természetes fia is volt. Mindkét név, nevezetesen Márk minden határozottsággal velenczei eredetre mutat és ha mindkét fivér esetleg franczia földön is született, nevüket kétségkivül anyjuk kivánságára kapták.

András halálával a tőle alapitott család egysége megszünt; alakult a Croy és a Croy-Chanel ág, a mi azonban csak 1282-ben történt, mert mindaddig ugy Felix, mint Márk a Crouy-Chanel nevet viselte; a Chanel név magyarázatát már fent adtam.

Márk, András ifjabbik fia, határozottan több szerencsével dicsekedhetett, mint bátyja. Atyja után Airaines-ben és Croy-ban birtokolt. Ugyanezen területeken Airainesi Hugo birtokos szomszédja is lakott, kinek Katalin nevü örökös leányát nőül vette; ez által anyagi vagyonát tetemesen szaporitotta. A Roquencourt melletti Maisnil-en (= Ménil) is birtokolt. 1282-ben már oly kedvező anyagi helyzetben volt, hogy a Felix kezén volt croyi birtokrészt 1170 ezüst garas árán magához szerezhette; 1284-ben pedig az amiensi székeskáptalant megajándékozhatta. Elhalálozása évét nem ismerjük.

Két fia volt: *I. János*, ki már 1282-ben felmerül, de ki akkor kétségkivül még zsenge koru lehetett. Vajjon az 1282-ben emlitett ifj. Airaines-Croy Katalint nőül vette-e, nem tudjuk; további történetét a rendelkezésünkre álló kutfőkből nem ismerjük. Márk ifjabbik fia, *I. Vilmos* nőül vette Rentyi András örökös leányát Izabellát (vagy Erzsébetet), kivel a Renty és Seninghen nevü uradalmakat kapta. Ez ismételten volt egyike azon házassági összeköttetéseknek, mely a család anyagi birtokait jóval szaporitotta.

A család további nemzedékrendjének felsorolása e helyen felesleges, mert ismeretes és minden nagyobbszabású genealogiai műben megtalálható. Itt csak az legyen még kiemelve, hogy I. Vilmostól kezdve a legtöbb családi tag élete s működése a burgundi herczegek szolgálatában zajlódott le, hogy legtöbbjök az első s mérvadó urakhoz tartoztak, magas méltóságokat, kitüntetéseket és rangemeléseket kaptak és hogy egy közöttük (Chimayi Fülöp) már száz évvel I. Vilmos halála után (1486-ban) a német birodalmi herczegi méltóságra szert tett. Ily körülmények közt aztán magától érthető, hogy a mesés gyorsasággal magasba röpült ág a homályban élő Crouy Chanel-ággal való közös leszármazást és családi együtt-tartozandóságot elfeledte s feladta.

Felix, András öregebb fia a Cro(u)y-Chanel nevü ág egyenes ősatyja. Ez utóbbi ág viszonyai egészen másképpen alakultak, mint a Croy és a Rubempréei. Az 1282. évi okirat világosan kiemeli, hogy Felix atyjától már régibb időben kiállitott okiratok alapján az Allevard-i kerület határain belüli összes birtokokat örökölte s hogy ezek ujabb felosztás tárgyát már nem képezhették. Ebből, valamint abból is, hogy a felosztás Allevard-on történt, az következik, hogy Felix Allevardon már 1282 előtt állandóan letelepedett és ott egy nem igen vagyonos hölgyet, de la Chambre Guigonne-t, a la Tour en Allevard nevü ingatlan tulajdonosát nőül vette, kiről azonban nem lehet mondani, hogy nem előkelő családból származott. Felix anyagi viszonyai nem lehettek igen kedvezők, mert az 1282. évi birtokfelosztás, melynek értelmében Felix Croy-i részét Márk nevü bátyjának 1170 ezüst garas felülfizetés mellett átengedte, inkább közönséges eladásnak mondható, mint felosztásnak. 1284-ben még beleegyezését adja ahhoz, hogy Márk az amiensi székeskáptalan javára ala-

nok a genuaiak ellen. Az egyik iró (Henninges, Theatrum genealogicum I. 1143) mondja: «Morosini Roger a 60 három sor evezővel egymás feletti hadihajók velenczei parancsnoka az 1290-ben a genuiak elleni háboruban.» St.-Allais e Rogert Crouy Chanel Felix sógorának nevezi, a mi azon alapszik, hogy III. András király — Felix állitólagos atyja — Morosini Tommasinának a fia. Saint-Allais is hiszi, hogy III. András Felixnek az atyja. Teljesség kedveért legyen azonban még a következő is felemlitve. Erzsébet királyné 1385-ben megtiltja a dalmát városoknak, hogy Raguza rovására sót szállitsanak «ad forum sub castro *Brostanik* Sancti Michaelli appellatum». (Raguzai oklevéltár 107.).

pitványt tegyen; 1286 február 7-én már nem élt.[1]

Három fia volt: Antal, András és János, kik közül *Antal* még szerényebb házasságot kötött, mint atyja. Neje de Commiers Ambrózia egy Allevardon élt kisebb családból volt, ki a kis Goncelin-ben birtokolt. Házasságukból a következő fiak származtak: Péter, János, Humbert és Simon.[2]

Még egyszer úgy látszott, mintha a család fénye királyi leszármazásának megfelelőleg ujra felragyogna; ez akkor volt, midőn Antal fia *Péter* 1308-ban az országfejedelem és neje, Magyar országi Beatrix jelenlétében (ki magát nyiltan a vőlegény rokonának nevezte) az előkelő családból származott Sassenage-i Ágnest nőül vette s az allevardi fejedelmi kastélyban főnemes családok tagjai mint vendégek és tanuk összegyültek. A dauphin kijelenti ugyan a nyilvánosság előtt, hogy a vőlegény anyagi birtokokkal bizony csak szerényen dicsekedhetik, de mindamellett a nejével tartott rokonság kedvéért mégis részesiti őt különféle kitüntetésekben.

Ugy látszik, hogy az e házassági összeköttetéshez füzött remények nem valósultak. Ugyanezen Chaneli alias Crouy Péter 1327-ben az allevardi kerület vámhatóságának és képviselőtestületének tagja. Fia *Vilmos* fiatalkorban meghal a Crecy-i ütközetben; ennek a neje is, Ponsi Janka, allevardi származásu. Fiai Aymon és János. A további nemzedék sorrendjének felsorolása itt felesleges, miután az alább következő táblán részben megtaláljuk. János összes utódai az allevardi la Tourban élnek; mindnyájok szerény polgári állásban vannak és királyi származásukat Allevardon annyira feledik, hogy az okiratok őket most már csak egyszerüen mint Chanel urait és elég gyakran mint a Chanel nevet viselő egyszerü allevardi lakosokat emlitik. Rudolf- és Hektorban ujra — de csak végrendelkezésük alkalmával — felébred az előkelő származásról szóló visszaemlékezés, de Hektor fia III. János megint csak a nemes Chaneli János ur. Csak 1598-ban találjuk megint, hogy Lesdiguières Ferencz tábornok Chanel Claudius századoshoz intézett felette hizelgő levelében czimzettnek királyi származására czéloz.

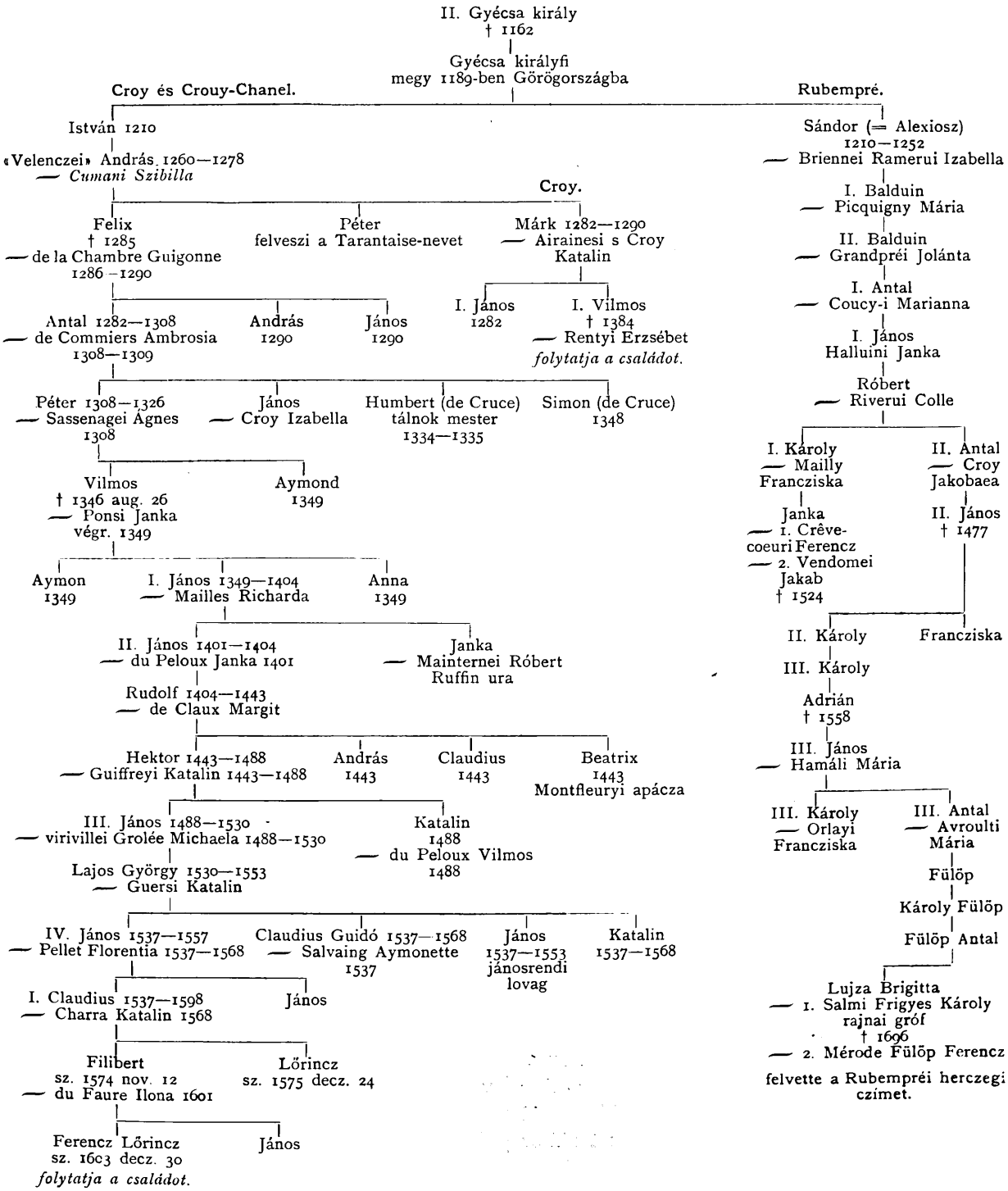
A XVII. század első felében Grenoble-ban találjuk a családot, melynek egyes tagjai polgári és katonai közhivatalokat viseltek, a nélkül, hogy magas állásokhoz jutottak vagy a család fényét emelték volna. És éppen 1790-ben — elég furcsa dolog — fellép a két fivér, Chanel János Claudius és Ferencz Miklós, mindkettő a grenoblei törvényszék ügyésze, azzal a kéréssel, hogy ugyanazon törvényszék a bemutatott (és az Érdi-féle gyüjteményből előttünk is ismeretes) okirati anyag alapján Crouy-Chanel Felixtől egyenes férfiágon és ez által az Árpádoktól való leszármazásukat hitelesitse, a mit a törvényszék meg is tett.

Az eddigiek alapján megkapjuk tehát a következő nemzedékrendi töredéket, mely több-

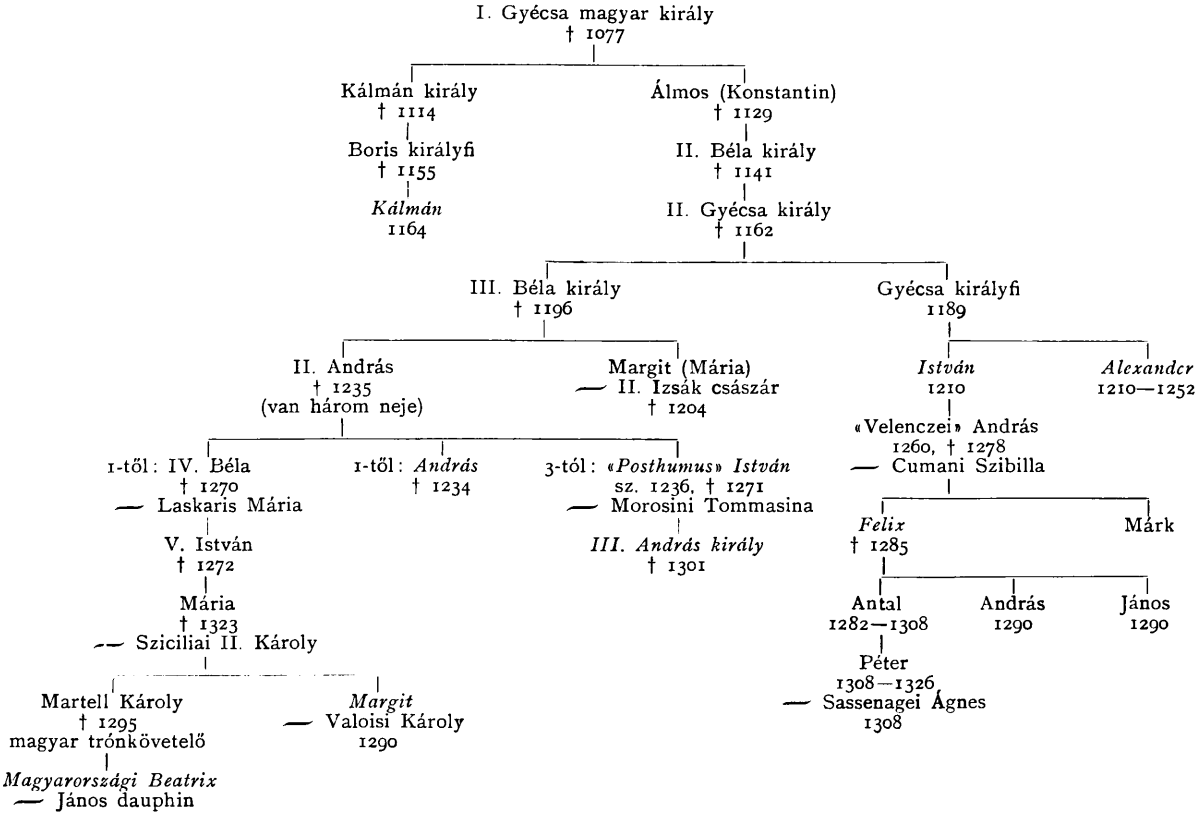
[1] Rokona, szicziliai Margit azt mondja róla 1292-ben, hogy élete virágkorában ugy látszik erőszakos halállal mult ki. Margit csak 1290 aug. 16-án ment férjhez és igy nem valószinü, hogy Felixet személyesen ismerte volna; lehet az ember még 45-ik évében élete virágkorában is. A mit pedig Érdi az erőszakos halálhoz füz, hogy ez t. i. a szicziliai-nápolyi trónon ült Anjouk politikai ármányaira volna visszavezetendő, az már több mint álmodozó képzelgés. 1285-ben még IV. László ült a magyar trónon és akkor még senkinek sem lehetett arról tudomása, hogy egyenes fiutódok hátrahagyása nélkül fog meghalni; Felix halálával az Anjouk különben mitsem értek volna el, mert három fia volt és Márk nevü öcscse is a családot folytatta stb.

[2] A három utóbbiról Saint-Allais a következőket mondja: a) *János* (lovag) feleségül vette Croy Izabellát, Clary urnőjét, kinek nagyszülői Enguerrand, Croy ura s neje Ilona. E házasságra megjegyzendő, hogy itt a Croy-ban törzsökös oly család tagjáról van szó, ki a Chanel-ekkel nem volt nemzetségbeli rokonságban. Ezen Enguerrand-ot különben 1270-ből ismerjük. b) *Humbert*, ki a latin de Cruce nevet is viselte (a mi a franczia Croy = croix = kereszt-re czéloz), Beatrix dauphine tálnokmestere 1334 és 1335-ben, mely minőségben az 1355 május 22-én elhalt II. Humbert dauphin szolgálatában is állt. Teljesség kedvéért személyére vonatkozólag még a következőt is akarom felemliteni: A pápa 1332 junius 17-én levelet intéz Humbert dauphinhoz (Történelmi Tár 1898. évf. 390.), melyben kiemeli, hogy a hozzáintézett levelet a dauphin követe: dilectus filius nobilis vir Humbertus de Cholay miles hozta s hogy a levél tartalmát még élőszóval is közelebbről magyarázta. Ezzel sehogy sem akarom határozottan állitani, hogy e Humbert lovag Crouy Humberttel azonos; de mindenesetre ki kell emelnem, hogy Cholay nevü helyiség Francziaországban jelenleg ki nem mutatható s hogy igy nem éppen teljesen kizárandó, hogy a pápai levélbe közlési hiba becsuszhatott. c) *Simon*, ki szintén a de Cruce nevet kapta, jelen volt a Grandes-Chartreuse (ma az Iséremegyében) melletti Mirebel-en összegyült fegyveres gyülekezeten 1348 ápr. 6-án.

nyire csak azon személyeket foglalja magában, kik az összkép ábrázolására szükségesek. Megjegyzendő, hogy dr. Hopf Károly «Historisch-genealogischer Atlas» czimü 1858-ban megjelent művében (I. 287.) Saint-Allais 1818-ban megjelent «Nobiliaire universel» (Tom. I. pag. 513. és tom. III. pag. 44) nyomán szintén közölte a Crouy-Chanel (Croy de Hongrie) grófi család nemzedékrendjét. Miután Antal őseit (295. old.) éppen ugy mint a Croyak-éit III. András magyar királytól leszármaztatásuk miatt koholtaknak veszi, a nemzedékrendet csak Antallal nyitja meg.

Felix és családjának az értekezésünkben szereplő vagy jelzett Árpádokkal való összefüggését a következő tábla mutatja.

Ezen tábla megmagyarázza egyuttal azt is, hogy miért veszem az itt tárgyalt családok ősének Gyécsa királyfit és nem Kálmán király hasonnevü unokáját. Tudjuk, hogy Szicziliai Margit 1292-ben «Velenczei» Andrást nagybátyjának, ennek fiát Felixet pedig unokafivérének mondja. Igaz ugyan, hogy ez nála csak általános rokonságot jelent, de miután mindketten egyenesen II. Gyécsa utódai, köztük a nemzedéki távolság mégsem oly nagy, mint a távolabb közös leszármazásában keresendő Kálmánnál; mihez még az is járul, hogy Kálmán király Boris anyját házasságtöréssel vádolta, Magyarországból elüzte, ugy hogy Boris ágát Magyarországban nem igen ismerték el, a mit Margit okiratának tekintetbevételével nem szabad figyelmen kivül hagynunk.

Dolgozatom nem volna teljes, ha a következő kérdésre nem válaszolnék. Ösztönszerüleg t. i. azon már sokszor szellőztetett kérdés merül fel, hogy miért nem érezte magát a nemzet akkor (1301-ben), midőn az Árpádok kihaltak, arra inditva, hogy Gyécsa királyfi utódait az üresedésbe jött trónra meghivja s miért nem érvényesitették ezen utódok jogos örökösödési igényeiket?

E kérdés kétségkivül helyénvaló s válaszra sok anyagot szolgáltat.

Az Árpádok kezdettől fogva nem nyujtották békében együtt élő család képét. Belviszályok és az ezekből kifolyó megtorlások e család keblében mindig napirenden voltak. Már szent I. István megvakittatta nemzetségbeli rokonát Vászolyt, minek az lett a következménye, hogy Vászoly fiai külföldre menekültek. Ezek közül I. Béla fellázadt bátyja I. András ellen; utóbbinak a fia, Salomo, összeveszett unokafivéreivel (I. Béla fiaival), mire őt szent (I.) László börtönbe vetette. Kálmán király megvakittatta fivérét Álmost és ennek Béla nevü fiát, minek az lett a következménye, hogy Álmos Görögországba menekült, ott a Konstantin ne-

vet felvette s ott meghalt. II. Gyécsa halála után († 1162) fivérei II. László s IV. István unokaöcscsük, III. István ellen léptek fel mint ellenkirályok és igy tehát csöppet sem szabad azon csodálkoznunk, hogy III. István halála után († 1173) fivérei III. Béla s Gyécsa herczeg között nyilt viszályokra került a dolog, melyek később IV. Béla s fia (V.) István között elég erősen ismétlődtek.

A társadalmilag együttélő emberiség első fellépésével egykoru jelenség az, hogy valamely család egyik tagja vagy rosszindulat és valódi romlottságból, sokszor azonban egy kivülről reáható ösztön vagy kivánság leküzdésére hiányzó erejének engedve, oly valamit elkövet, a mi a család érdekkörének árt és a család vezető tagjai részéről a leghatározottabban elitéltetik. Ily esetben felmondják a vétkes családtagnak a családhoz való hozzátartozandóságát és azt tanácsolják neki, hogy a becsületében és tekintélyében általa kárositott család légkörén kivül keressen magának tartózkodási helyet. Addig, mig e kirekesztés kortársai élnek, a ludas családtag nevét, kit a család szégyenfoltjának mondanak, hébe-korba még emlitik. A későbbi nemzedékek szaporodásával ez is megszünik, mert a történtekre való emlékeztetést az utódokban már azért is akarják kiirtani, hogy a kitagadott családi ágról tudomásuk se legyen; de a kitagadott tag sem találja éppen szükségesnek, hogy multja történetét utódaival okirati szigorral közölje. Egy évszázad mulva a család mindkét ága már mitsem tud a dologról.

Hogy ilyen és ezekhez hasonló esetek már az ókor óta uralkodó családokban mai napig elég gyakran előfordultak, számos példával bebizonyitható. Jelen esetünkre nézve azonban a következő a legjellemzőbb.

VI. Lajos franczia királynak († 1137) többiek között egy Fülöp nevü fia is volt, ki neje, Courtenay-i Erzsébet kezével a Courtenay-uradalom birtokába jutott. Számos fiai közül Péter lett Konstantinápoly császára, ága azonban már unokájával halt ki. Péter császár fivérei, Róbert, Vilmos és János folytatták a családot, mely több ágra oszlott és felette számos utódokban tovább virágzott, kik mindnyájan Franciaországban éltek és a Courtenay-nevet viselték. Már most azt hinné az ember, hogy oly családnak az ivadékait, kiknek az uralkodóházból való férfiágon leszármazása minden kétséget kizárt és kik századokon keresztül hazájukban maradtak, minden teketória nélkül királyi herczegeknek elismerték és adott esetben a trónutódlásra jogosultaknak tartották volna. De nem igy volt. Courtenay János, a Champignelles-ág sarja, 1603-ban arra kérte a királyt: ismerje őt el királyi herczegnek; meghalt 1639-ben, a nélkül, hogy kérése teljesitését keresztül vihette volna. Fia Lajos ismételte kérését XIV. Lajos előtt, de őt sem akarták elismerni, mert — igy indokolták — ámbár ősük Péter királyi vérből származott, ezen ős, mert a királyi család nevét és czimerét a Courtenay-névvel és czimerrel felcserélte, magát lealázta. Annyit azonban mégis meg akart a király engedni, hogy a család tagjai a királyi ház liliomait ugy mint annak természetes (= törvénytelen) tagjai bal haránt pólyával átvágják. A kérelmező el nem fogadta a kegyelem e jelét és meghalt 1672-ben. Fia Lajos Károly 1715-ben a párisi parlamenthez egy ujabb tiltakozást adott be, hogy családja számára a királyi ház ivadékainak járó jogokat megszerezze, de ő is meghalt († 1723), a nélkül hogy eredményt elért volna. Ifjabb fiával, Károly Roger-rel kihalt a család fiága 1730-ban. Nővére, Ilona, Beaufremont Lajos neje még egy utolsó kisérletet tett királyi származásának elismerésére, de a párisi parlament megtiltotta neki 1737-ben a királyi herczegnői czim használatát; vele kihalt a család 1768-ban.

Mindezek a fent felvetett kérdés némely pontjaira világító fényt vetnek.

Vajjon tudták-e Gyécsa fiai, hogy a II. Andrással elégedetlen országnagyok őket a királyi trón elfoglalása czéljából Magyarországba hivták, nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy az elégedetlenek a dynasztiát nem akarták a tróntól megfosztani s hogy a koronát csak az uralkodó család egyik oldalágának akarták átadni. Akkor Gyécsa királyfi számüzetése óta csak husz év mult el, a Magyarország és Görögország közötti érintkezések akkor még napirenden voltak, Gyécsa egy vele egyenrangu hölgyet vett nőül és igy könynyen érthető dolog, hogy 1210-ben a számüzöttnek fiaira gondoltak.

Kilenczven évvel később nagyot fordult a világ. V. István leánya Mária († 1323). II. Károly

szicziliai-nápolyi király neje, kiről határozottan tudjuk, hogy 13 felnőtt gyermeke (ezek között nyolcz fia) volt és azokról fényesen gondoskodni akart, már 1290-ben, fivére IV. László halála után mindent elkövetett, hogy a véleménye szerint megüresedett magyar trónt elsőszülött fiának, Martell Károlynak biztositsa; pedig jól tudta, hogy az Árpádok fiága akkor még ki nem halt. Élt még egy András, kinek atyja István II. Andrásnak az utószületett fia volt és a velenczei doge-családból származott Morosini-leánynyal teljesen egyenrangu házasságot kötött. Az uralkodásra vágyó s felette czivakodós, cselszövő görög Mária, IV. Béla neje, kinek szintén sok gyermeke volt, mindent a mit csak lehetett, elkövetett, hogy az Árpádoknak az utószületett István által képviselt ágát lehetetlenné tegye s sikerült is neki, hogy sem a nemzet, sem a királyi család e királyfi létéről tudomást ne vegyen. Ez azonban 1290-ben mitsem változtatott a dolgon; mindenki tudta akkor, hogy a szomszédos Ausztriában a trón legközelebb várományosa él; azon András, kinek érdekében anyai nagybátyja Morosini Albert már évek óta tekintélye, befolyása s gazdagsága leghathatósabb felhasználásával és személyes beleavatkozásával s tetterejének igénybevételével, a hol csak lehetett, közreműködött. Albert nélkül András sohasem jutott volna trónra és több mint valószinü, hogy az Anjouk a III. András elleni cselszövésükben azért hurzták a rövidebbet, mert Morosini Albert az unokaöcscse érdekében hozandó pénzáldozatok ügyében több sikert tudott elérni; pénz nélkül ilyesmi már akkor sem sikerült.

III. András halálával ujra változott a helyzet Az 1210-ben meghiusult pucs óta kilenczven év folyt le; a nemzet zömében aligha létezett valaki, kinek az Árpádok életbenlétéről tudomása lett volna s ha valakinek vagy többeknek lett is volna róla tudomása, elegendő okuk volt arra, hogy tudomásukat ki ne kürtöljék. Ákos nb. Borsodi István nádornak, III. András országbirájának, ki az 1303-ban kiállitott és mai napig a kutatók szentirásává lett okiratában oly virágos irályban biztositja, hogy III. Andrással szent István törzséről férfiágon az utolsó aranyágacska lehullott, elég oka volt arra, hogy a királyi család ki nem haltáról, ha egyáltalában róla tudott, mélyen hallgasson.[1]

Elsősorban e téren azon kérdés merül fel, vajjon akkor, midőn III. András halálával a királyválasztás joga a nemzetre visszaszállt, senkinek sem jutott-e eszébe, hogy a nemzet kebléből uj nemzeti királyt kellene megválasztani, hisz pályázókban nem volt hiány. Éppen akkor élt Magyarországban három oligarcha: Csák nb. Trencséni Máté, Kán nb. László erdélyi vajda s Héder nb. Güsszingi Iván (= János), kiknek mindegyikéről teljes joggal feltételezhetjük, hogy bármelyiknek az agyában a megüresedett korona megszerzésére czélzó vágy gondolata hébe-korba felvillant. Ha csak egyetlenegy ily pályázó lett volna, talán sikerült is volna a dolog; de mert hárman voltak, nem sikerülhetett.

Az Anjouk már tiz év óta azon voltak, hogy a magyar koronára czélzó vágyaiknak hatalmas kifejezést adjanak, mi által az ország vezetőkörei már hosszabb idő óta azon gondolattal megbarátkoztak, hogy a kihalt uralkodó család helyét külföldivel töltsék be s igy az ország nagyjai csak azzal foglalkoztak, hogy oly külföldi dynasztiához csatlakozzanak, melynek részéről a legtöbb előnyt nyerhették; a külföldi pályázók nem is fukarkodtak a nemzeti birtokokkal, értékes ajándékokkal és — mi a fő — igényeiknek a tömegeknél érvényesitendő erőteljes támogatására szükséges pénzzel.

Azalatt Gyécsa utódai a franczia Picardieban lévő kis birtokaikon ültek és elég szerény életet éltek, miután akkoron sem a Croy-, sem a Rubempré-ág még nem emelkedett vala azon magaslatra, melyen egy századdal később találjuk. A Croy-Chanelek pedig szerény Allevard-i polgárok voltak. Az Anjouk és a Dauphiné uralkodó családjai a franczia király nemzetségbeli rokonai voltak; a magyar korona elérésére czélzó kisérlet eredménytelenségének az lehetett volna a következménye, hogy őket birtokaitól megfosztották volna s esetleg franczia területből örök időre kitiltották volna, a mint ez annak idején ősükkel történt. Hazanélküli bolygókká nem akarták magukat tenni; a fő-

[1] V. ö. a *Századok* 1907. évf. 481—489. old. megjelent dolgozatommal.

dolog azonban az volt, hogy az ily hatalmas vágyak eredményes érvényesitésére annyira szükséges pénzekkel nem rendelkeztek; hisz maga János dauphin hangsulyozza még 1308-ban, hogy nejének rokona, Crouy-Chanel Péter jószágok és ingatlan birtokokban bizony szükölködik, miért is neki s jövendőbeli nejének 50 forintnyi évi járadékot nyujt; hiányzott a családnak egy Morosini Albert-féle nagybátyja. És midőn azon korszak ismétlődött, melyben a nemzetnek ujra kellett volna nemzeti királyt választani, akkor a nemzeti akarat helyére — házassági szerződések léptek.

*

Elmélkedéseim végére érkezve, még csak a következő mondanivalóm van: Azon okiratot, mely kétségbevonhatatlan valódisággal Gyécsa ki ályfi valamelyik utódjáról ugy beszél, hogy Gyécsát annak ősének nevezi, nem találtam, de tagadhatatlan, hogy az összetett bizonyitékok nemcsak az igazságszolgáltatásban jutnak érvényre, hanem a genealogiai kutatásban is!

Dr. WERTNER MÓR.

VEGYES.

Hamisitványok Nógrádmegye levéltárában.

Nógrádvármegye gazdag levéltárában is található néhány hamis okirat. Ezek egyik része olyan, a melyről már közvetlenül a hamisitás után megállapitották s rá is irták a minőségét. Egy másik itt kihirdetett oklevélről annak idején nem sejtették, hogy az koholmány, de az avatott szem már a szöveg kezdő soraiból és az oklevél egész tartalmából észreveszi ezt; ezen másolatnak másutt is meglevő példányával már a történettudomány is foglalkozott s azt kellőképen megbélyegezte. Végül a harmadik csoportba azon irásokat sorolom, melyek hamis voltáról jelen soraim közlése előtt senkinek sem volt tudomása.

A közgyülési jegyzőkönyvi iratok legrégibb kötegében van egy aktacsomó, külsején a következő felirással: «Falsae litterae per Blasium Konárszky Ludi-Magistrum Szklabonyensem Confectae. Nr. 56. 1626.»

Ez a szklabonyai iskolamester, Konárszky Balázs, egy II. Ferdinánd király nevében kiállitott osztoztató-levelet, illetve egy ezt magában foglaló konventi (Conventus Ecclesiae S. Acchatii de juxta fluvium Ipoly) jelentést s ennek függelékeként egy magyar nyelvü tanuvallási jegyzőkönyvet hamisitott a Géczy család részére 1739-ben. Hozzáértő ember azonnal észreveszi az ügyetlen hamisitást. A mesterkedés nem is jutott érvényre. Azonban hogy a hamisitó és a felbujtó milyen elbánásban részesült, arról nem maradt feljegyzés. Ugy látszik, a vármegye nem csinált belőle nagy dolgot s az alábbi «benignum examen»-nel elintézte azt, — mert ügyészi eljárásnak ez ügyben nincs nyoma. A hamis levélhez két irás van mellékelve, melyek némileg megvilágitják az ügyet.

Az egyik igy szól: «Benignum examen Blasii Konarszki. Vallja, hogy azon hamis leveleket, mellyeket Priskaiaknak és Géczieknek adott, valamely Szulyovszki János nevü Liptó Teplárul való legénynyel az kivel Gyöngyösön ösmerkedett meg, kit csizmadiának mond lenni, de Patvarián is volt, idejiben csinált. Az hamis leveleken lenyomott petséteket Koldus Levelekrül szedték le mutuo consensu, s ugy ragasztották a levelekre. Az Levél 4 vagy 5 darabbul álló volt. Nevezetesen voltak Géczi Familia Divisiója és Géczi Familiát illető Inquisitio. Vallja azt is, hogy ezen Inquisitiójért Gécziek 20 Rhénes forintokat és egy sertést adtak nekie, de többet hogy adtak volna tagadgya».

A másik levél, mely a hamisitó kezeirása, igy hangzik: «G(ene)rose D(omi)ne Colendissime. Siquidem ipsemet deceptus per unum lutidum — um, mert jó lehet azoknak az Leveleknek Originalisai nálam voltak és én hozzám kerültek, de mivel egy bizonyos uri személy (ha ugjan per hoc pactum volna becsölletes) én tőlem per formam conservae elvette vala és engemet ad hoc deducált, hogy jó lesz, csak párjában in falso adgjak. D. Méltóztassék pertrahálni mégh ma circa occasu(m) orginalia lehozzom tüle és id házamnál várakozandó Géczi Urajmég — submittalom. His maneo Szklabonae 6. 7-bris 1739. D(ominationi) V(estr)ae ad servitia paratus Blasius Konárszky m. p.» (A cimzett neve hiányzik).

Történeti irodalmunkban, Karácsonyi és mások munkáiban eléggé ismertetve van a Mátai Visa-féle otrombán hamisitott czimereslevél, melyet 1092-ben állitott volna ki Szent László király.

Visa János gyöngyösi káplán Nógrádvármegyének 1685. évi augusztus hó 7-én Gácson tartott közgyülésén bemutatta az emlitett királyi levelet, a pozsonyi káptalan azonévi átiratában. Kérte annak kihirdetését, a mi megtörtént. Kajali

Pál megyei jegyző nyugodt lélekkel belemásolta azt egész terjedelmében a protocollumba is. (127—137. lap). Hiszen az oklevelekkel hivatásszerüen foglalkozó tudós káptalan sem akadt fenn annak furcsaságain, hogy pl. mindjárt az elején olyan czimekkel illeti László királyt, a milyeneknek egy részét soha, másik részét pedig csak századok mulva viselték királyaink. A korai czimeradomány sem szúrt szemet. Nógrádvármegye levéltárában még a donációs levelek csomójába is elhelyezték egy hitelesitett másolatát «pro decore familiae», mint az erre vonatkozó régi elenchus mondja. Azon a jeles káplánon kivül azonban az illustris eredetü familiának több tagja nincs emlitve Nógrádvármegye régi irásai közt. [1]

Az alább ismertetendő hamis okiratok, melyekről ezen minőségben csak ez alkalommal esik először szó, Nagy Iván hires genealogusunk családját érdeklik. A történetirók körében ma köztudomásu, hogy Nagy Iványnak a Magyar Nemzeti Muzeumban elhelyezett családi iratai nagyobbrészt hamisitványok. A falsificátió ezidőszerint Nagy Iván rovására van irva. Itt azonban tekintetbe kell venni két körülményt. 1. A családnak Nógrádvármegye levéltárában őrzött iratai közt is van egy pár hamisitott dolog. 2. Nagy Ivánnak bátyjai Zsigmond és Ferencz, s atyjuk Ferencz nógrádmegyei levéltárnokok voltak, kik már korábban foglalkoztak oklevelek vizsgálatával, még 48 előtt, mikor a nemességnek reális értéke volt. Hosszabb időn át az ő kezelésük alatt állott a levéltár anyaga, noha régenten a megyebeli családok is gyakran kikölcsönözték onnan — s legtöbbször vissza sem adták — az őket érdeklő régi iratokat. Nagy Iván is éveken át szabadon kutatott itt, nagy munkájának megirása idején. A Nagy család emlitett három tagjának kezeirását a hamis levelekkel ha összevetjük, bajos azok közt valamelyikkel valamelyes hasonlóságot felfedezni; de a hamisitó rendszerint valamely meglevő régi irást szokott — annak betüjellegét hiven utánozva — lemásolni, ellátva azt természetesen a czéljának megfelelő módositásokkal, kihagyásokkal vagy bővitésekkel.

Nagy Iván mindenesetre jól ismerte a nála levő s a megyei levéltárban fekvő családi levelek hamis voltát, a maga genealógiáját mégis ezek alapján állitotta össze. Sőt nem félt a szakemberek vizsgáló szemétől, midőn holta után a Muzeumra hagyta irásait.

Ez a maga ügyeiben tanusitott gyöngeség azonban keveset von le Nagy Iván történetirói nagyságából, mert az megállapitott tény, hogy őt az alapvető munkájában komoly kritika és lelkiismeretesség jellemezte általában.

Addig is, mig a Felsőgyőri Nagy-család származási ügyével — alkalom adtán — részletesebben foglalkoznám, kötelességszerüen felsorolom itt azon hamisitásokat, melyeknek a jelenben kezelésem alatt álló nógrádmegyei levéltárban — e családra vonatkozóan — nyomára jöttem.

Az 1597—1741. évi közgyülési jegyzőkönyvekre [2] vonatkozó legrégibb mutatókönyvben egy lap, mely a Nagy-családra vonatkozó bejegyzések rövid kivonatait tartalmazza, más kéztől származó irást mutat. Tintája is halványabb és fiatalabb. S mig a gondosan összefüzött és bekötött könyvben sehol sincs ragasztásnak nyoma, a kérdéses lap a két szomszédos lappal együtt erősen oda van enyvezve a könyv sarkához. A papirja ugyan nem különbözik a többi lapoktól, de ilyen üres lapot a könyvek végén több helyen lehet találni.

A lap egyik bejegyzése szerint Nagy János tiltakozik az ellen, hogy rokonai az ősi javaikat elidegenitsék. Utal az 1601. évi jkv. 76. lapján irt takra. Az idézett jegyzőkönyvi lap azonban fekete festékkel van bekenve, ugy hogy csupán a «Nagy» és még egypár szó olvasható az egész jegyzőkönyvi szakaszból. De ugy látszik, hogy az igy önkéntelenül felmerülő gyanu csak azért idéztetett elő, hogy elterelje a figyelmet egy még nagyobb gyanutól, hogy t. i. az egész lap hamisitvány. Ez a lap ugyanis szintén bele van enyvezve a jegyzőkönyvbe, mig a többi lapok csak fűzve vannak. Az irás és a tinta ugyan meglehetősen igyekszik a többi lapokat utánozni.

A kérdéses Nagy-családnak vindikált ujabbkori iratok közt (Nobilitaria I. 20.) van egy 1816-ban felvett tanuvallási jegyzőkönyv, mely arról szól, hogy a családnak a Jászságból Nógrádba költözött elődei ugyancsak Nógrádvármegyéből szakadtak oda a kuruczvilág után, de a Szécsényben maradt rokonokkal — kiknek nemessége kétségtelen volt — továbbra is érintkezésben állottak. Ez az okirat is hamis. A rajta levő aláirások mind a hamisitó kezétől származnak s a nevek mellett lévő két czimeres pecsét nem szilárd pecsétnyomóval, hanem más lágyabb eszközzel van odanyomva, észrevehetően. Kétség-

[1] Itt emlithetjük meg a Karczag-család 1839. évi nemesi bizonyitványát is, melyet a belügyminiszter a 8589/1906. eln. sz. rendeletével érvénytelenitett. Ugyszintén a 33489/1906. sz. belügymin. rendelet értelmében a Strba-család nemességére vonatkozó összes okiratok koholt voltuknál fogva érvénytelenek.

[2] Pauler Gyula a Századok 1881. évfolyamában téves közlés alapján irja, hogy Nógrádmegye jkvei 1507-től kezdődnek. Az 1597. évi legrégibb jkv. külsején a «9» számot tényleg könnyen «0»-nak lehet olvasni.

telenül későbbi időből származó, részben vagy egészben misztifikáczióval van itt is dolgunk.

A hamisitónak ezen több évszázadra kiterjedő hamis oklevelekkel az volt a czélja, hogy egyrészt a közelebbi korban élt hasonló családnevü nemes egyénektől való származását igazolja, másrészt hogy ezeknek is régebbi és fényesebb eredetet s előnevet mutasson ki. A dolog részletesebb megvilágitása azonban most feladatomon kivül esik. *M. S. J.*

Egy ismeretlen székely ispán.

Zsigmond király fivérével, Venczel cseh királylyal, 1411 jul. 9-én kibékülvén, nevezett napon igen érdekes oklevelet állit ki, melynek ugyan helyi keltezése nincs, de melyről, mert Zsigmond 1411 julius kezdetén állandóan Budán tartózkodott, határozottan mondhatjuk, hogy Budán állitották ki. A benne foglalt egyezség főpontjai a következők: a két fivér egymás között abban állapodik meg, hogy Venczel megkapja a császári méltóságot s a mellett Csehország királya is marad. Zsigmond kiköti a maga részére, hogy őt mindenki római királynak ismerje el, hogy mindegyiköknek a német birodalom jövedelmének fele jusson, a mennyiben azokat birodalmi czélokra fel nem használják; hogy a birodalomra szállt tartományok felét szintén maguk között egyenlő módon osszák fel, hogy a német korona a Luxemburg-család számára biztositva maradjon, hogy a pápát a császári méltóságnak Venczel számára történendő adományozására birják rá, a választófejedelmeket szintén erre hajlandókká tegyék, a választófejedelmi gyülekezetnek Zsigmondellenes tagjait arra birják, hogy Zsigmondnak római királyi méltóságát meg ne támadják, hogy a birodalmi szent jelvényeket addig, mig él, Venczel birtokában hagyják és hogy mindkét fivér saját hiveit a másikéival békitse ki. Az okiratot a következők látták el pecséteikkel:

1. (Kanizsai) János esztergomi érsek († 1417.)
2. András spalatói érsek.
3. (Hédervári) János győri püspök († 1415.)
4. Stibor egri püspök.
5. Fülöp váczi püspök.
6. Hinko nyitrai püspök.
7. Garai Miklós Magyarország nádora († 1433.)
8. (Stibcsiczi) Stibor erdélyi vajda († 1414.)
9. «Simon Franke v. Szecsen (Zeschen)» a ki nem más mint Katyisz nb. Széchényi Simon, kit 1387-től 1418-ig ismerünk. (Származására nézve téves a forrás, mert Simonnak nem Ferencz (= Franke), hanem Kónya Miklós az atyja; Ferencz a fivére. 1395-ben országbiró, 1406—1407 kir. ajtónállómester. A közlés, ugy látszik, itt némileg zavaros. Miután Ferencz 1411 márczius 24-én már mint néhai emlittetik, világos, hogy itt nem Simon *és* Ferenczről lehet szó s hogy a magyarázatnak csak két lehetősége van. Simon itt vagy «frater Frank», a mi nem igen valószinü, vagy Ferencznek egy Simon nevü, de eddig ismeretlen fiával van dolgunk. Windecke Eberhard is a Széchényieket «Francken»-eknek nevezi. Ugy látszik tehát, hogy okiratunk német fogalmazója is a család eme tagját «Franke»-nek vette; hogy e téren mily ferditésekre akadunk, bizonyitja a «Liber Pastorum» cz. velenczei államkönyv VI. 297,[1] melyben 1387-ben «Frank filius quondam *Combani*» mint Zsigmond király tanuja szerepel, pedig ez senki más mint Katyisz nb. Széchényi *Kónya fia Ferencz.)*
10. «Hofmeister Johann Heinrichs Sohn». Ezt 1411. évi egyéb okiratokban is megtaláljuk. Héder nb. Henrik fia Tamási János ez, de nem udvarmester, hanem ajtónállómester.
11. Ozorai Fülöp Temesmegye főispánja (= Scolaris Pipo).
12. Krbaviai János tálnokmester.
13. «der Marschall der Königin Barbara Deső v. Garai». Marschall annyi mint lovászmester. Garai Dezsőt 1412-ben királynéi lovászmesternek ismerjük.
14. Monoszlói Csupor Pál «Ban und Graf zu Windischen Landen» vagyis dalmát-horvát bán.
15. *Sigmund v. Loszoncz.*
16. ***Johann Harapk der Szekler-Gr(af).***
17. Albesi Dávid Zólyommegye főispánja (1385—1417).
18. Rozgonyi János, Sárosmegye főispánja (1406—1433).
19. Berzeviczi Henrik fia Péter «Gr(af) aus dem Zips».
20. Palóczi Máté diósgyőri várnagy.
21. Buda város polgármestere.
22. Székesfehérvár polgármestere.
23. Nagyszombat város polgármestere.
24. Pozsony város polgármestere.
25. Sopron város polgármestere.[2]

Az okirat valódiságát nem lehet kétségbe vonni. Úgy az egyházi mint a világi országnagyok névsorát nagyban és egészben a többi egykoru okiratok is igazolják[3] és mindegyikökről többet-kevesebbet tudunk. De kettőt kell mindamellett különösen kiemelnünk.

Az egyik a Tomaj nb. Losonczi Zsigmond, kiről mindeddig nem sokat tudtunk. A Bánffy-oklevéltár megjelenése óta már közelebbről ismeretes. Felmerül 1396 márczius 6-án, részt vett a morvaországi s boszniai hadjáratokban;

[1] Anjoukori diplomat. Emlékek III. 649.
[2] Altmann: Die Urkunden Kaiser Sigmund, Nr. 59.
[3] Palóczi Máté pl. 1410 okt. 21-én már a diósgyőri várnagy (és Hevesmegye főispánja). Bánffy-oklevéltár I. 526.

1417 szept. 7-én az orsovai vár kapitánya és utoljára fellép 1433 jun. 18.; 1435 jun. 7-én már néhai.[1] Fenti okiratunk, ha szövege s irásjelzése nevezi.

Sokkal érdekesebb azonban a közvetlenül utána felsorolt Harapki János székely ispán, kinek létéről mindeddig semmit sem tudtunk. 1404 jul. 28-án Haraszti János és Monostori László a székelyek ispánja;[2] 1404 nov. 3-án már Marczali Dénes az;[3] 1405 jun. 28-án *Salomo fia Nádas(d)i Mihály* a ispán,[4] ki e hivatalt még 1420-ban is viseli.

Okiratunk értelmében pedig 1411 julius 9-én Harapki János *is* a székelyek ispánja lett volna. Erre nézve mindenek előtt megjegyzendő, hogy számos oly okiratilag bebizonyitott esetet tudunk hogy a székely ispánsággal ketten voltak felruházva, s ezért külön felsorolásuk csak szószaporitás volna. A legtöbb esetben, mert e kettősség még más országos hivatalos állásokban is kimutatható, úgy találjuk, hogy az egymás mellett müködő főispánok nem minden egyes esetben intézték el közös megbeszéléssel, tanácskozással és kölcsönös beleegyezéssel a hivatalos teendőket, hanem hogy az egyik az udvarban és a király kiséretében az állást csak képviselte, mig tiszttársa mint tényleges ügyvezető a rábizott megye ügyét-baját tényleg kormányozta. Igy tehát sehogy sem feltünő, hogy 1411 jul. 9-én azalatt mig Harapki János, a királyi udvarban fenti okirat kibocsátásán a király személye körül közremüködött, Nádasi Mihály otthon a székely ispáni teendőket — egy második comes terrestris — végezte.

Arra pedig, hogy a székely ispáni méltóság elég gyakran nem székelyek és nem erdélyiek kezén volt, szintén annyi okirati bizonyitékunk van, hogy felsorolásuk teljesen fölösleges.

Kérdés már most, hogy ki volt Harapki János.

A székelyek történetének legjobb ismerője, Dr. Szádeczky Lajos tanár, ily nevü székely ispánt nem ismer és igy első pillanatra azt kellene hinnünk, hogy Harapk csak ferditett és hogy az 1404-ben szereplő Haraszti Jánossal van dolgunk. Az illető okirat eredetije nem áll ugyan rendelkezésemre, de mindamellett azt hiszem, hogy Altmann a nevet helyesen közölte. Az ellenkezőre csak akkor volna szabad gondolni, ha Harapk nevü helységet és Harapki nevü családot forrásainkban nem találnánk. De találunk. Mindenek előtt megemlitem, hogy Sáros-

[1] Bánffy-oklevéltár I. 464—605.
helyes, 1411. évi esetleges hivatalát meg nem
[2] Székely okmánytár III. 21.
[3] U. o. I. 98.
[4] Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen III. 344.

megyében még most is van egy Hrabkó nevü helység, mely a 15 ik században mint Hrabkow, *Harapko* szerepel; de annak, hogy ott egy Harapkói nevü család létezett volna, nyomát sem találjuk; másutt kell tehát keresnünk.

A Dorozsma nb. Garai István bán (1269—1300) többek között egy János nevü fiut is hagyott maga után, ki 1314 ben a királytól a bácsmegyei *Keresztur* mellett és Valkómegyében egynéhány birtokot kap, 1317 decz. 20-án a «Botos» melléknevet viseli, melyet egyenes utódai állandó családnévnek használnak, 1388-ban olvassuk, hogy Botos Domonkos bizonyos *Harapki Miklóssal* együtt a hütlen Korpádi János valkómegyei birtokait királyi adományként kapja. E *Harapk*, mely némelykor *Harapkó* néven is szerepel, Valkómegyében a mai Verőcze és Szerém megyék hegyvidékén feküdt.[1]

A Botos-család későbbi tagjai állandóan használják a «harapki» előnevet; azt azonban, vajjon a fenti Harapki Miklós szintén a Dorozsma nb. harapki Botos-család tagja-e vagy a Botosok mellett Harapkon még egy velök nem törzsrokon Harapki-család is élt-e, nem tudjuk. *1402* decz. 11-én Bodrogmegye tisztikara tanusitja, hogy bátmonostori Töttös Lászlónak két garai jobbágyát ***Haraphki János*** és a czikádori apát Nyékfaluban elfogatták. Mindkettőjüknek a tisztje bizonyos Gál fia Péter.[2] Hogy e Harapk alatt a valkómegyei helység értendő, kétséget nem szenvedhet.

Láttuk tehát, hogy volt egy Harapk(o). nevü helység Valkómegyében, hogy a Dorozsma nb. Garaiak egyik ága, a Botos-család a «harapki» előnevet használta, hogy 1374-ben egy Harapki Miklós és 1402-ben egy Harapki János mint tekintélyes délvidéki földesurak szerepeltek. Mindezek alapján határozottan állithatjuk, hogy a fenti okiratban előforduló Harapki bizony nem ferditès és hogy egy Harapki János mindeddig ismeretlen székely ispán 1411-ben tényleg létezett. *Dr. Wertner Mór.*

Ujabb czimereslevelek a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában.

Utoljára folyóiratunk 1912. évi folyamában (134—136. l.) adtuk közre a N. Múzeum levéltára Czimereslevelek csoportjának gyarapodását az 1912. év II. negyedéig bezárólag. Az alábbiakban az azóta történt gyarapodást mutatjuk be, mely a jelen év IV. negyedéig bezárólag 69 darabra rúg.

Eredeti középkori czimereslevél egy darab

[1] Csánki, II. 314.
[2] Zichy-oklevéltár V. 328.

van köztük, a Bezerédj-családé, 1430-ból, a melynek másolata s a czimerkép szinezett fényképe már megvolt a könyvtár gyüjteményében (l. az 1912-ben közölt jegyzékben a 2. számot, de tévesen 1431-ből), de azóta a családi levéltárral oda került az eredeti is. A magántulajdonban levő Bobai-armálisnak (1418) szinezett fényképét és a szöveg másolatát szerezte meg a könyvtár, ajándék utján pedig a Figdor-gyüjteményben levő Szenthei-armálisnak (1456) és Hradisch városa Mátyástól nyert czimereslevelének (1481) fényképével gyarapodott. Mindezek bemutattattak társaságunk igazgató-választmányi ülésein is.

A 69 darab czimereslevél a következő:

1. 1418. február 1. Konstanz. Zsigmond király czimereslevele a Bobai-család részére. Egyszerü XX. századi másolat, festett czimerképpel. — 2. 1430. julius 2. Nürnberg. Zsigmond király czimereslevele Bezerédj János és Zsigmond részére. Eredeti. — 3. 1456. január 31. Győr. V. László czimereslevele Zenthei, másképen Sáró Mátyás részére. Fénykép. — 4. 1467. április 24. Buda. Mátyás király czimereslevele Kövesszarvi, másként Goszthoni Tamás mester részére. Másolat. — 5. 1481. junius 28. Buda. Mátyás király czimereslevele Hradisch városa részére. Fénykép. — 6. 1553. Kynche Mihály czimerkérő folyamodványa. Eredeti. — 7. 1553. márczius 23. I. Ferdinánd czimereslevele a Kynche-család részére. Eredeti. — 8. 1553. augusztus 25. Bécs. I. Ferdinánd czimereslevele Tinódi Sebestyén részére. Fénykép. — 9. 1557. augusztus 2. Bécs. I. Ferdinánd czimereslevele Görcsöni Lantos Ambrus és György részére. Egyszerü XX. századi másolat s a czimerkép szines rajza. — 10. 1560. julius 1. Bécs. I. Ferdinánd bárói oklevele Zay Ferencz részére. Egyszerü, XX. századi másolat. — 11. 1564. márczius 26. Bécs. I. Ferdinánd czimereslevele Kelecsényi Fejérpataky Márton, Tamás, János és Mihály részére. Eredeti. — 12. 1577. márczius 11. Bidgesti vár. Báthory István lengyel király czimereslevele Kochárdi Gálffi János részére. Eredeti. — 13. 1578. junius 25. Bécs. Rudolf czimereslevele Rácz Péter részére. Eredeti. — 14. 1590. január 22. Prága. Rudolf czimereslevele Beőkeffy György részére. Eredeti. — 15. 1591. február 19. Gyulafehérvár. Báthory Zsigmond czimereslevele Dicsőszentmártoni Szabó, másként Béres János részére. Eredeti. — 16. 1592. deczember 18. Ujvár. Báthory Zsigmond czimereslevele Ballos István, Kálmáncsehy István, Somogyi György és Szabó István részére. Eredeti. — 17. 1592. A Szentkirályi-család czimereslevéleinek kihirdetése Nyitra vármegyében. — 18. 1602. A Sepsiszentgyörgyi Daczó-család czimere. Daczó Ferencz siremlékének fényképe. — 19. 1608. deczember 4. Pozsony II. Mátyás czimereslevele Halász Márton részére. Eredeti. — 20. 1610. február 27. II. Mátyás czimereslevele Rácz Ábrahám részére. Eredeti. — 21. 1610. május 20. A Báthory Gábor fejedelem által Zabolai Székely István részére adott czimereslevél czimerképének hiteles másolata. — 22. 1615. szeptember 30. Bethlen Gábor czimereslevele Angyalosi Mihály részére. Eredeti. — 23. 1619. április 10. Bécs. II. Ferdinánd czimereslevele Kapóchy Márton részére. Eredeti. — 24. 1623. VIII. 1. Florian Droscht von Drosdovitz palotagróf czimereslevele Hanns Müller számára. XIX. sz. hiteles másolat, szines czimerképpel. — 25. 1624. szeptember 27. Bécs. Pirkenpruggi Lindenberg Ker. János palotagróf czimert adományoz Misslnitsch Tamás, a svábországi Gmünd város polgármestere részére. A név hamisitott. Eredeti. — 26. 1625. márczius 13. Bethlen Gábor czimereslevele Sipos Simon részére. Eredeti. — 27. 1625. november 1. Sopron. II. Ferdinánd czimereslevele Chiuho Péter részére. Eredeti. — 28. 1625. november 8. Sopron. II. Ferdinánd czimereslevele Mészáros Ferencz részére. Eredeti. — 29. 1628. augusztus 16. II. Ferdinánd czimereslevele Cedák Mátyás részére. A név hamisitva van. Eredeti. — 30. 1628. deczember 3. Bécs. II. Ferdinánd czimereslevele Szokácz György részére. Eredeti. — 31. 1629. márczius 9. Bécs. II. Ferdinánd czimereslevele Müller György részére. Eredeti. — 32. 1631. junius 21. Gyulafehérvár. I. Rákóczi György czimereslevele Kigsó János részére. Eredeti. — 33. 1631. julius 23. Gyulafehérvár. I. Rákóczi György czimereslevele több gyalogosa számára. Eredeti. — 34. 1631. október 9. Bécs. II. Ferdinánd czimereslevele Buzás Miklós részére. Eredeti. — 35. 1631. október 29. II. Ferdinánd czimereslevele Nagy Lőrincz részére. Eredeti. — 36. 1634. deczember 19. Sopron. Dióssy Mihály czimerkérő folyamodványa. Eredeti. — 37. 1635. január 29. Sopron. II. Ferdinánd czimereslevele Nagy Péter részére. XVII. századi másolat, festett czimerképpel. Hártyán. — 38. 1635. április 23. Bécs. II. Ferdinánd czimereslevele Nagy Gergely részére. Eredeti. — 39. 1635. junius 8. Gyulafehérvár. I. Rákóczy György czimereslevele Barkó András, Márton, Pál és másik András részére. Eredeti. — 40. 1638. junius 28. Bécs. III. Ferdinánd czimereslevele Ivanich Tamás részére. Eredeti. — 41. 1643. junius 4. Bécs III. Ferdinánd czimereslevele Bartók István és testvérei András, Márton és Mihály részére. Eredeti. — 42. 1649. április 26. Pozsony. III. Ferdinánd czimereslevele Ivanovich István részére. Eredeti. — 43. 1651. október 7. Ebersdorf. III. Ferdinánd czimereslevele Diuncher Mátyás részére. Eredeti. — 44. 1653. I. 25. Gyulafehérvár. II. Rákóczi György czimereslevele Kerekes Mihály részére. Eredeti. — 45.

1653. deczember 10. Regensburg. III. Ferdinánd czimereslevele (Vetési) Szabó Miklós részére. Eredeti. — 46. 1654. julius 8. Bécs. III. Ferdinánd czimereslevele Boros Gergely, fiai, János, Mihály, Márton és anyai féltestvére Tóth István részére. Eredeti. — 47. 1655. márczius 20. Pozsony. III. Ferdinánd czimereslevele Oszlyánszky, másképen Gregorovics János részére. Egyszerü, XX. századi másolat. — 48. 1656. október 24. Bécs. III. Ferdinánd czimereslevele Rísz János, Márton és Miklós részére. Eredeti. — 49. 1659. november 28. Pozsony. I. Lipót czimereslevele Cseszkó Jakab és Kovách János részére. Eredeti. — 50. 1665. márczius 30. Fogaras. Apaffi Mihály czimereslevele Szabó Tamás, id. és ifj. Péter Ferencz és Dálnoki Teleki Pál részére. Eredeti. — 51. 1665. szeptember 2. Bécs. I. Lipót czimereslevele Solomváry János és Horváth Mihály részére. Eredeti. — 52. 1666. január 11. Fogaras. Apaffi Mihály czimereslevele a Nagybölöni Damokos-család részére. Eredeti. — 53. 1668. január 23. Besztercze. Apaffi Mihály czimereslevele Libkó, másként Kellemesi Szabó András részére. Eredeti. — 54. 1670. február 22. Gyulafehérvár. Apaffi Mihály czimereslevele Eszenyi S.... András részére. Eredeti. — 55. 1673. szeptember 27. Gyulafehérvár. Apaffi Mihály czimereslevele Váradi Szabó György részére. Eredeti. — 56. 1676. márczius 4. Bécs. Szyparides Tamás czimerkérő folyamodványa. Eredeti. — 57. 1676. április 15. Apaffi Mihály czimereslevele a Szárhegyi Ötvös, másként Bajna-család részére. Hiteles másolat. — 58. 1677. julius 24. Bécs. I. Lipót czimereslevele Dobravcsány András részére. Eredeti. — 59. 1680. október 20. Gyulafehérvár. Apaffi Mihály czimereslevele Uttzás Mihály és Márton, továbbá Gyarmati Mihály és József részére. Eredeti. — 60. 1688. julius 15. I. Lipót Kovaczicz István Károlynak birodalmi nemességet és czimert adományoz. Eredeti. — 61. 1702. november 2. I. Lipót czimereslevele Szőllőssy Mátyás részére. Eredeti. — 62. 1708. márczius 24. Kassa. II. Rákóczy Ferencz czimereslevele Esze Tamás részére. A czimerkép szines másolata és a szöveg XX. századi másolata. — 63. 1719. szeptember 23. Bécs. III. Károly czimereslevele Latanovicz István és Dániel részére. Eredeti. — 64. 1722. november 27. Bécs. III. Károly czimereslevele Bencsik Mátyás részére. Eredeti. — 65. 1723. május 14. Laxenburg. III. Károly br. Viczay Jób Keresztélynek grófi rangot adományoz és czimerét megerősiti. Egyszerü, XIX. századi másolat. — 66. 1730. márczius 18. Bécs. III. Károly, mint spanyol király, Olivery Ferencznek a grófi czimet adományozza. Eredeti. — 67. 1760. junius 17. Bécs. Mária Terézia czimereslevele Barvulszky János részére. Eredeti. — 68. 1790. szept. 24. München. Károly Tivadar rajnai választó fejedelem birodalmi grófi oklevele Szentkirályi Plettrich János huszárezredes részére; 1 hiteles és 1 egyszerü egykoru másolatban. — 69. A Pápai, másként Csapó-család czimerének másolata. —*b.*

Családi levéltárak a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában.

Felesleges munkát végeznénk, ha fel akarnók fedezni a Nemzeti Múzeum könyvtárának családi levéltárait, annyira ismeretes e gyüjteménynek gazdagsága a történetkutatók előtt; de most, hogy megjelent a letéteményezésükről és kezelésükről szóló szabályzat, ennek bemutatása kapcsán megemlékszünk néhány szóval róluk.

Negyven esztendeje most annak, hogy a Kállay-nemzetség, szivén viselve értékes, főleg középkori oklevelekben gazdag levéltárának sorsát, családi ülésén elhatározta, hogy azt a Nemzeti Múzeumnak ajánlja fel letétkép a következő feltételek mellett: a Múzeum gondoskodik a levéltár elszállitásáról, rendezéséről és felállitásáról, s mint a Kállay-család levéltárát külön kezelteti, két példányban leltárt készittet róla s ezek egyikét megküldi a családnak; kikötötte továbbá azt is, hogy a család tagjai a levéltár darabjairól hiteles másolatokat készittethessenek.

Trefort Ágost, az akkori kultuszminiszter, méltányolta e hazafias s a hazai történettudományra nézve rendkivül fontos elhatározást s 1876 január 31-ikén 1161. sz. a. kelt leiratában elfogadta a család feltételeit.

A Kállay-levéltár nem sokáig maradt egyedül, egyik család a másik után bizta rá levelesládáját a Múzeumra a lefolyt negyven esztendő alatt, úgy, hogy majd százra rug immár az Orsz. Széchényi-Könyvtárban őrzött családi levéltárak száma.

Hogy nagy multunk mennyi fontos emlékét őrizték meg ezek, azt felesleges sok szóval hangsulyoznunk, elég az alább közölt névsorra rámutatnunk, a melyben számos elsőrangu szerepet játszott családra akadunk. Ezrekre rug a középkori oklevelek száma e családi levéltárakban, s az ujabb korból is sok fontos politikai és művelődéstörténeti emléket köszönhetünk nekik; hogy csak néhány példát emlitsünk: ritka pecséteket, köztük egy arany bullát 1223-ból, gyönyörü czimeresleveleket, köztük az első festett armálist 1405-ből, az 1386-i országgyülés végzéseit, Mária királynő 1386-i oklevelét Károly meggyilkolásáról stb., stb.

A családi levéltárak átvételénél a könyvtár a fenti ministeri leiratban jóváhagyott módozatokat tartván szem előtt, az azóta lefolyt négy évtized alatt e tekintetben bizonyos gyakorlat

fejlődött ki, a melynek alapján a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister a következő szabályzatot állitotta össze (1914. szept. 4. 78,077. sz. a.), mely a «Budapesti Közlöny» 1914. 289. számában jelent meg:

Szabályzat családi levéltáraknak a Magyar Nemzeti Múzeumban való letéteményezésére és kezelésére.

1. A Magyar Nemzeti Múzeum családi levéltárakat, a család tulajdonjogának épségben tartása mellett, letéteményül, megőrzés céljából elfogad.

2. Letéteményezésre jogosult a levéltár tulajdonosa, illetőleg tulajdonosai, vagy az, a ki a levéltárral jogosan rendelkezik.

3. A letéteményező a tulajdonjog, ugyszintén a letéteményezés illetékessége felől felmerülő ügyekben a Magyar Nemzeti Múzeummal szemben szavatosságot vállal.

4. A letéteményező vagy maga gondoskodik a levéltárnak a Magyar Nemzeti Múzeumba szállitásáról, vagy kivánságára az átvétel és szállitás a Magyar Nemzeti Múzeum által és költségén történik.

5. Minden családi levéltár az Országos Széchényi-könyvtár levéltári osztályában, a többi anyagtól elkülönitve, a család neve alatt állittatik fel; annak egyes darabjai megfelelő külön bélyegzővel jelöltetnek meg.

6. Az átvétel megtörténtéről a letéteményező irásban értesitendő és arról a Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. Ministernek is jelentés teendő.

7. A Magyar Nemzeti Múzeum a levéltár rendezésének megtörténtével megküldi a letéteményezőnek a levéltárról év- és darabszám szerint készült jegyzéket, a mely átvételi elismervényül is szolgál.

8. Ha a letéteményező kivánja, a Magyar Nemzeti Múzeum gondoskodik arról, hogy a letéteményező költségére, hozzáértő szakember a levéltárról tartalom szerint való részletes lajstromot készitsen.

9. A letéteményezett levéltár, ha külön kikötés a letéteményezéskor a levéltárra vagy egyes darabjaira nem történik, tudományos kutatás céljából a Magyar Nemzeti Múzeum helyiségeiben használható. A letéteményezők, vagy azok jogutódai szabályszerü téritvény ellenében ki is vihetnek a levéltárból darabokat s erre másoknak is adhatnak engedélyt, ugyszintén a levéltár darabjairól hiteles másolatokat készittethetnek.

10. A Magyar Nemzeti Múzeumban letéteményezett családi levéltárnak vagy egyes darabjainak visszaadása, a letéteményezőknek, vagy azok igazolt jogutódainak kellőkép indokolt kivánságára, különös méltánylást érdemlő esetekben kivételesen és csak a Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. Minister hozzájárulásával történhetik meg.

Az eddig letéteményezett családi levéltárak névsora a következő:

Antos, br. Balassa, br. Bánffy, Bárány, Barkóczy, Bartal, Becsky, Békássy, Beniczky, gr. Berényi, Berzeviczy, gr. Bethlen, Bezerédj, Bogyay, Bónis, Bugarin-Horváth, gr. Csáky, Csoma, Danch, Dessewffy, Dobos, Dőry, Dobay, br. Drozdik, gr. Eszterházy, Fejérpataky, gr. Forgách, Gaál, Ghyczy, Gosztony, Görgey, Hanvay, br. Hellenbach, Hertelendy, Horváth (Zalabéri), Ibrányi, br. Jeszenák, Justh, Ivánka, Kállay, Kapuváry, Kapy, Kende, Kisfaludy, Kolossy, Kossuth, Kölcsey, Kruplanicz, Kubinyi, Kvassay, Latinovics, Leővey, Lippich, Lipthay, Luka, Magyary-Kossa, br. Majthényi, Máriássy, br. Mednyánszky, Melczer, Motesiczky, Nagy (Hidaskürti), Pataky, Péchy, br. Perényi, Pottornyay, Pregardt-Paur, Radák, Rajky, Reviczky, gr. Rhédey, Rhaell (Rholly), Rosty, Salamon, Sibrik, Sombory, Soós, gr. Széchényi, Szent-Iványi, Szerdahelyi, Szily, Szinyey-Merse, Szirmay, Szögyény-Marich, Szulyovszky, Szunyogh, Tallián, Tarányi-Oszterhuber, gr. Teleki, Thaly, Tihanyi, Török (Telekesi), Török (Váradi), Töttösy, Uray, Ursini-Blagay, Ujházy, Vidos, Zathureczky, Zombat.

H.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ig. választmányának f. évi november hó 12-én tartott ülésén *Fejérpataky László* elnök elnöklete alatt jelen voltak: *Ortvay Tivadar* másodelnök, *Áldásy Antal*, *Boncz Ödön*, *Csánki Dezső*, *Domanovszky Sándor*, *Dőry Ferencz*, *Gárdonyi Albert*, *Hóman Bálint*, *Reiszig Ede*, *Soós Elemér*, *Szentpétery Imre* ig. vál. tagok, *Holub József*, jegyző, *Sohár László* pénztárnok, *Relkovič Néda*, társ. tag és *Relkovič Davorka* vendég.

Elnök az ülést megnyitván, kegyeletes szavakkal megemlékezett báró Nyáry Jenőről, a társaság nemrég elhunyt ig. vál. tagjáról és bejelentette, hogy a gyászhir vétele után meleg részvétét fejezte ki a társaság nevében báró Nyáry Albertnek, az elhunyt fiának, s hogy a Pilisen végbe ment temetésen Szabó László titkár képviselte a társaságot. Bemutatta egyben báró Nyáry Albertnek levelét, melyben köszönetet mond a társaság részéről kifejezett részvétért.

Elnök inditványára az ig. vál. elhatározza, hogy az elhunyt emléke jegyzőkönyvben megörökittessék s a Turul legközelebbi száma nekrolog alakjában emlékezzék meg róla.

Elnök jelenti, hogy id. báró Daniel Gábor f. é. május hó 18-án kelt levelében hálás köszönetét fejezte ki a társaságnak a születésnapja 90. évfordulója alkalmával küldött jó kivánatokért.

Uj tagokul jelentkeztek: alapitó tagul 200 korona alapitványnyal *gróf Forgách Károly* földbirtokos, Ghymes, aj. a titkár, pártoló tagul *gróf Csáky Imre* követségi titkár Bukarest, aj. a titkár, évdijas tagokul *dr. Hajnal István* tanár, Budapest, aj. a titkár, *Hahóthy Sándor* ny. igazgató, Budapest, aj. a titkár, *Szunyoghy Barnabás* szolgabiró, aj. a jegyző, *gróf Gatterburg Frigyes* földbirtokos, Pecsely, aj. Sebestyén József, *gróf Gatterburg Károly* Budapest, aj. Sebestyén József, a kik a társaság tagjaiul megválasztattak.

Elnök inditványára elhatározta az ig. vál., hogy az idei nagygyülést deczember hó 17-én tartja meg, a következő napirenddel: 1. Elnöki megnyitó, Fejérpataky László elnöktől. 2. A bosnyák-herczegovinai «Beg» czimről, Thallóczy Lajos ig. vál. tagtól. 3. Titkári jelentés. 4. Pénztárnoki jelentés. 5. Esetleges inditványok.

A báró Nyáry Jenő halálával megüresedett ig. vál. tagsági helyet illetőleg elnök azt javasolja, hogy a mostani viszonyokra való tekintettel ne töltessék az be, mihez az ig. vál. hozzájárul.

Elnök azt inditványozza, hogy mivel az idei év második felében kitört háborus mozgalmak következtében a társaságnak amugy is nehéz pénzügyi helyzete erősen szenved, a Turulnak még hátralevő 3. és 4. füzete egy kettős szám alakjában jelenjék meg, kevesebb ivszámmal; az 1915. évi folyam kiadásáról korainak tartja még a határozatot. Inditványát az ig vál. egyhangulag elfogadta.

Jegyző, mint a Nemzetségi Zsebkönyv társszerkesztője a II. kötet munkálatairól tett jelentést; mivel azonban a mü megjelenését csak az Országos Kaszinónak kilátásba helyezett segélye teszi lehetővé, elnök inditványára azt határozza az ig. vál., hogy halasztassék el a mü kiadása, s az Országos Kaszinó vezetőségét kérje meg az elnökség, hogy az igért segélyt tartsa fenn a nyugalmasabb időkig.

Elnök inditványára egyhangu lelkesedéssel elhatározta az ig. vál., hogy a kibocsátandó hadi kölcsönre 2000 koronát jegyez.

A pénztárnok jelentése szerint a társaság bevétele az ülés napjáig 3818 korona 73 fill., a kiadás 2829 korona 16 fill. volt, az egyenleg 989 korona 57 fill. Ezzel kapcsolatosan az ig. vál. az 1915. évi számadások átvizsgálására *Dőry Ferencz* elnöklete alatt *Domanovszky Sándor* és *Hóman Bálint* ig. vál. tagokat kérte fel.

Elnök ezután a jegyzőkönyv hitelesitésére *Dőry Ferencz* és *Gárdonyi Albert* ig. vál. tagokat kérve fel, az ülést bezárta.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1914 decz. 17-én tartott nagygyülésén *Fejérpataky László* elnök elnöklete alatt jelen voltak *Ortvay Tivadar* másodelnök, *Áldásy Antal*, *Csánki Dezső*, *Dőry Ferencz*, *Hóman Bálint*, *Pettkó Béla*, *Szentpétery Imre*, *Varju Elemér* ig. vál. tagok, *Sigmond Ákos* alapitótag, *Baranyai Béla*, *br. Forster Gyula*, *br. Győrffy Samu*, *Jalsoviczky Sándor*, *Relković Néda*, *Sebestyén József*, *br. Szalay Gábor*, *Tihanyi Béla*, *Tóth Zoltán*, *Závodszky Levente* évdijas tagok, *Relković Davorka* vendég, *Holub József* jegyző, *Sohár László* pénztárnok.

Fejérpataky László elnök a következő beszéddel nyitotta meg a nagygyülést:

Tisztelt Nagygyülés!

A csendes, zajtalan tudományos munkásságot nagy tettek, világraszóló események sorozata, fegyverzaj váltotta fel. Mikor oly nagy érdekek állanak egymással gyilkos harczban, mint most, nem fejtheti ki áldásos munkáját a szaktudomány, mely a csendességet, a lélek teljes nyugalmát kedveli; a társulati és társadalmi közművelődési tevékenység megbénul, mert a nemzet erejét életbevágó czélok elérésére irányuló küzdelem s a sok nyomor enyhitésére törekvő jótékonyság köti le.

Ily körülmények között csak a formának, alapszabályaink rendelkezésének teszünk eleget, mikor nagygyülésünkre összegyülünk, hogy beszámoljunk egy év, jobban mondva, csak egy fél munkaév történetéről. Titkárunk katonai szolgálatot teljesit, munkatársaink hosszu sora küzd a harcz mezején, alig van társaságunk tagjai között egy is, a kinek közeli hozzátartozója ne küzdene északon vagy délen a nemzet legszentebb jogaiért, a kinek minden gondolata ne időzne szünet nélkül ott, a hol a győzelem a nemzet jövőjét alapozza meg, a balszerencse pedig hitet, reményt, bizalmat temet el. A lelkek ily állapotában minden figyelem nem a nemzet multjára irányul, hanem jövőjébe néz, ezt félti szerető gonddal, aggódó szeretettel.

Nagy tudományos eredményekről ily viszonyok közepette nem lehet szó. De minden hitünk, minden reményünk meg van, kell hogy meg legyen arra, hogy az a tudományos és közművelődési munka, melyet most a körülmények kényszeritő hatalma szükebb

korlátok közé szorit, a legrövidebb idő alatt, a győzelem kivivása után, annál lelkesebben fog megindulni, hogy pótolja az elmulasztottat, hogy ismét szorgalmasan müvelje azt a teret, melyen még annyi a tenni való. Kell, hogy törhetetlenül bizzunk annak a nemzeti jelvénynek diadalában, a melyre most a kettős monarchia más ajku népei is tisztelettel tekintenek, mert meggyőződésük szerint a harmonikus heraldikai három szin szerencsét hoz. Ez a tiszteletre méltó jelvény a véderő keretében is elfoglalta, bár még nem hivatalosan, csak a valóságban, az őt megillető helyet és ezzel egy lépéssel előbbre vitte a hadsereg zászló- és jelvénykérdését az óhajtott megoldás felé. Győzelmünk egyuttal e szent jelvény diadala lesz.

Abban a szilárd meggyőződésben, hogy ez az eredmény, habár sok aggodalom, sok veszteség árán, a magyarok jóságos Istene segitségével be fog következni, a nagygyülést megnyitom.

A zajos tetszéssel fogadott elnöki megnyitó beszéd után *Áldásy Antal* felolvasta *Thallóczy Lajos* ig. vál. tagnak a bosnyák-herczegovinai «Beg» czimről szóló tanulmányát, melyet a nagygyülés nagy tetszéssel fogadott, s a mely a Turulban fog megjelenni.

A napirend következő pontja a titkári jelentés volt; mivel *B. Szabó László* a társaság titkára katonai szolgálatot teljesit, *Holub József* jegyző terjesztette azt elő s jelentését a nagygyülés jóváhagyólag tudomásul vette.

Ezután *Sohár László* pénztáros bemutatta a részletes pénztári jelentést, mely szerint a társaság bevétele a nagygyülés napjáig 6434 korona 72 fillér, kiadása 5138 korona 76 fillér volt, egyenleg 1295 korona 96 fillér.

Minthogy az ig. vál. a számadások megvizsgálásáról már intézkedett, a nagygyülés a pénztárnoki jelentést egyelőre tudomásul veszi.

Elnök ezután jelentette, hogy az alapszabályilag kitüzött időben az elnökséghez inditvány nem adatott be, majd a jegyzőkönyv hitelesitésére *Áldásy Antal* ig. vál. és *Relković Néda* évd. tagokat kérte fel és az ülést bezárta.

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság müködéséről az 1914. évben.

Mélyen Tisztelt Nagygyülés!

A mikor választmányunk utolsó ülésén elhatározta, hogy a nehéz viszonyok ellenére is megtartja idei nagygyülését, egyrészt az a gondolat vezette elhatározásában, hogy ne térjen ki ezen alkalom elől, mely egy hosszu év munkájáról való beszámolásra van hivatva, másrészt pedig alkalmat akart nyujtani Társaságunk tagjainak arra, hogy a sok háborus gond közepette az általa müvelt tudományágakra fordithassák figyelmüket, ha csak rövid időre is.

Társaságunk 32. évét tölti be a most már végét járó esztendővel; az az életerős kis csemete, a melyet 32 évvel azelőtt odaadó gondossággal ültettek be a hazai tudomány televény ugarába lelkes munkás kezek, virult, erősbödött, uj hajtásai bőven pótolták az elveszett galyakat. Mikor már azt hihettük volna, hogy daczolni tud mindenféle vészszel, lassan kikezdte pusztitó féreg, az anyagi gond, mely ellen mind sürübben hangzottak el panaszok az utóbbi években az elnöki székből s a titkári jelentések soraiból. Sajnos, az idei esztendő csak sulyosbítani fogja Társaságunk nehéz pénzügyi helyzetét; de most, a mikor mindenki egyformán érzi a nehéz idők járását, a legkisebb csak ugy mint a legnagyobb, nem nyilik panaszra ajkunk, csak megállapitjuk, hogy Társaságunk kétszeresen érzi azt.

De megérzi más oldalról is: munkatársaink, tagjaink jó része a harczmezőn teljesiti a haza iránt való legszentebb kötelességét, — köztük van Társaságunk titkára is — s a mikor lelkes, meleg üdvözletünket küldjük kardot forgató társainknak, fájdalmas szivvel emlékezünk meg azon tagtársainkról, a kik hősi halált haltak hazánkért: Forgon Mihály és Nosiczi Thurzó Kálmán szerepelnek a mi külön veszteség-lajstromunkon és sajnos, valószinüleg növekedni is fog még a számuk. Felejthetetlen hőseink emlékét büszke kegyelettel fogjuk megőrizni!

Sulyos veszteség érte igazgató-választmányunkat is ez elmult esztendőben; azon a napon, a melyen a most folyó világháborut felidéző sarajevói gyalázatos merénylet történt, hunyt el *báró Nyáry Jenő* ig. vál. egyik legrégibb tagja és *Hattyuffy Dezső* érdemes levelezőtagunk. *Báró Nyáry Jenő* a családi otthon levegőjével együtt szivta be a multunk emlékei iránt való nagy lelkes szeretetet s bár nem volt tényleges munkása a Társaságunk által müvelt tudományszakoknak, mindig nagy érdeklődéssel viseltetett müködésünk iránt, hiven ahhoz a hagyományhoz, mely annyira kitüntette a Nyáry- és Kubinyi-családot. Kegyelettel fogunk rá mindenkor emlékezni! *Hattyuffy Dezső*ben hazai történetirodalmunk szorgos munkását veszitettük el. Számos történelmi, régészeti és irodalomtörténeti czikket és tanulmányt irt és nagy része volt a fejérmegyei történeti és régészeti társaságnak és muzeumának megalapitásában és fejlesztésében is. Alig volt 19 éves, mikor a Hazánk és a Külföld czimü képes hetilap 1869. évfolyamában megjelentek első czikkei, mint pesti jogász a czimertani kérdéssel dicséretet nyert s később is sokat foglalkozott pecséttani és heraldikai tanulmányokkal; ezeknek gyümölcse volt következő két munkája: *A hazai vármegyék és váro-*

sok czimerei (Kolozsvár, 1881.) és *A pecsétekről* (Székesfehérvár, 1883.). Emlékét kegyelettel fogjuk megőrizni!

Társaságunk tudományos munkássága nem mutathatta fel azt az eredményt, a melylyel normális viszonyok között beszámolhatott volna. A nyár elején már annyira előhaladtak a Nemzetségi Zsebkönyv II. sorozata II. kötetének munkálatai, hogy szeptember elejére tervbe vettük a kéziratnak sajtó alá adását; erről azonban a háborus események okozta sulyos viszonyok miatt le kellett mondanunk. Nem volt alkalmas az idő a Magyar Czimeres Emlékek III. kötetének közreadására sem, pedig az Akadémia segélye teljes lévén, annak mi sem állt volna utjában. Sőt még a Turul 3. füzete sem jelenhetett meg az ősz folyamán; miután azonban az igazgató-választmány legutolsó ülésén ugy határozott, hogy a még hátralevő két füzet kettős szám alakjában adassék ki, redukált terjedelemmel, a késés nem lesz nagy. Az elmult évben tulajdonkép három füzetet adtunk ki, az 1913. évi 4. füzetet s az idei első és másodikat; ezeknek tartalma ismeretes a mélyen tisztelt nagygyülés tagjai előtt, részletezésük felesleges volna ez alkalommal. Röviden csak annyit emlitek meg, hogy azok felölelik a Társaságunk müvelte történelmi segédtudományok minden ágát, s bár a családtörténelmi irodalomnak van nálunk a legtöbb müvelője, még sem nyomulnak nagyon előtérbe e számokban a genealogiai czikkek, hanem arányosan szerepelnek benne pecséttani, czimertani, sőt jelentős diplomatikai tanulmányok is. Könyvismertetéseik a hazai irodalom mellett figyelemmel kisérték a külföldit is, s a bibliografiai tájékozódást megkönnyitendő Lapszemle czimen uj rovatot is nyitottunk folyóiratunkban.

Utolsó nagygyülésünket 1913 deczember hó 18-án tartottuk meg, ezen *Fejérpataky László* elnök hosszabb, tartalmas elnöki megnyitója után *Komáromy András* ig. vál. tagtársunk olvasta fel Verbőczy István nemzetsége czimü, nagy tetszéssel fogadott tanulmányát.

Az ig. választmány három ülésen tárgyalta a Társaság belső ügyeit; hogy nem tartotta meg korai őszi ülését s igy eltért az alapszabályok rendelkezésétől, azt a rendkivüli viszonyok igazolják. Két igazgató-választmányi ülés felolvasással volt egybekötve, az elsőnek tárgya volt: *Kállay Ubul* ig. vál. tagtársunk Kopán krónikája czimü tanulmánya, a másodikon pedig *Fraknói Vilmos* ig. vál. tagnak Hunyadi János származása és a vajdahunyadi freskók, továbbá *Wertner Mór* ig. vál. tagnak A Kondé-család czimü tanulmánya olvastattak fel. A harmadik ülés csak a háborus helyzet teremtette rendkivüli viszonyokkal foglalkozott.

Ez évi első ig. vál. ülésünk fontos személyi ügyeket is tárgyalt. Miután ugyanis *Áldásy Antal* bejelentette, hogy megbizatása lejárván, egyéb elfoglaltsága miatt a titkári teendőket a jövőben nem láthatja el, az ig. vál. a társaság titkárává dr. *Bártfai Szabó László* addigi jegyzőt, jegyzővé pedig *dr. Holub József* ig. választmányi tagot választotta meg.

Az a sajnálkozás, mely Áldásy Antalnak a titkári székből való távozását kisérte, nagy és őszinte volt, mert jól tudta mindnyájunk, mit köszönhet neki Társaságunk. Mint a Turul szerkesztője is fáradhatatlan lelkiismeretességgel munkálkodott a szerkesztéssel járó, közismert nehézségek leküzdésén s igyekezett magas szinvonalon tartva változatossá tenni folyóiratunkat. Érthető örömmel vette tehát tudomásul az ig. vál., hogy a Turul szerkesztésére továbbra is hajlandó vállalkozni, s meg is választotta ujból szerkesztővé, melléje társul pedig a társaság jegyzőjét.

Ezen kivül több fontos ügyet tárgyalt még az ig. vál. az emlitett három ülésen. A Nemzetségi Zsebkönyvről több alkalommal volt szó, mivel azonban a kiadására nem kerülhet most sor, az ig. vál. elhatározta, hogy felkéri az Országos Kaszinót, tartsa fenn az igért segélyt a nyugalmasabb idők bekövetkezéséig. Az őszi ig. vál. ülés tárgyalta a hadi kölcsön ügyét s az elnök inditványára egyhangu lelkesedéssel elhatározta, hogy 2000 koronát jegyez a kibocsátandó kötvényekből.

A társaság pénzügyi viszonyait a pénztárnoki jelentés fogja részletesen ismertetni, ezt tehát elmellőzöm.

A tagjaink sorában beállt változásokat a következőkben ismertetem.

Alapitótagjaink közül az elmult évben elhunyt egy 200 koronás alapitónk; pártoló tagjaink közül kilépés és halálozás folytán három tagot, évdijas tagjaink közül ugyancsak halálozás és kilépés folytán 11 tagot veszitettünk. Belépett egy 200 koronás alapitó, 3 pártoló és 16 évdijas tag, ugy hogy a társaság tagjainak létszáma: nyolcz alapitótag 1000 koronával (élő és elhunyt), 39 alapitótag 400 koronával (élő és elhunyt), 39 alapitótag 200 koronával (élő és elhunyt) 84 pártolótag, 554 évdijas tag, ugy hogy az összes tagok száma, beleértve az elhunyt alapitókat is, a mai napon 724, hattal több, mint az elmult esztendőben.

Ezekben voltam bátor e jól indult, de derékban megroppant társulati év képét adni; beszámoltam társaságunk belső ügyeiről és tudományos munkássága eredményeiről. A háboru kitörését követő első izgalmak, megrendülések jórészt elcsendesedtek már, a lehetőséghez képest visszatért minden a rendes kerékvágásba s reméljük, hogy Társaságunk müködése is a rendes mederben fog folyni, ha szükebb keretek

között is. A kiket a kötelesség a harczmezőre hivott, ott állnak helyt, a hires régi magyar vitézség ragyogó példáit elevenitve fel; a jobbjukban kivont kardot tartó oroszlánok, a kardot tartó karok halált osztogatnak, a havas mezőn vágtató lovon ülő, sárgacsizmás, vörös nadrágos, kék attilás vitézek rontanak az ellenségre, ellenséges vértől csöpögnek a kardok, nekünk pedig, a kik itthon maradtunk, nemcsak a fiait saját vérével tápláló pelikán példájára kell segitenünk a küzködőket, hanem a követ tartó daru éberségével kettőzötten kell őrködnünk feladatainkon, mig a csőrében olajágat tartó galamb meghozza diadalmas harczok után további eredményes munkálkodásunk alapját, a nyugodt békét!

Kérem a mélyen tisztelt nagygyülést, hogy jelentésemet tudomásul venni sziveskedjék.

Budapest, 1914 deczember hó 17-én.

Dr. Holub József,
jegyző.

Báró NYÁRY JENŐ
1836—1914.

Sulyos veszteség érte társaságunkat, junius 29-én, Pilisen, elhunyt báró Nyáry Jenő, igazgató-választmányunk egyik legrégibb tagja. Nem volt tulajdonkép munkása a történelmi segédtudományok társaságunk által müvelt ágainak, de multunk minden emlékén rajongással csüngő lelke buzgó érdeklődéssel kisérte mindig müködésünket.

1836 február 29-én született Bagonyán, Hont vármegyében, apja Antal, hétszemélynök és koronaőr, anyja pedig Kubinyi Jozefa volt, Kubinyi András leánya. A fogékony lelkü gyermekben korán feltámadt az érdeklődés a régiségek iránt, mert lelkes gyüjtő volt a nagyatyja, Kubinyi András, valamint két nagybátyja is, Ferencz, a kinek Losonczon volt szép régiséggyüjteménye és Ágoston, később a M. N. Muzeum igazgatója. Az egyetemen Horvát István kedves tanitványa volt testvérével Alberttel együtt, s az ő erős egyénisége nem maradt rájuk hatás nélkül.

Pilinyi birtokán nagy mennyiségben kerültek elő őskorunk emlékei s ő korán hozzáfogott ezek gyüjtéséhez, majd 1867-ben Érdy Jánossal együtt rendszeres ásatásokat kezdett meg. Rómer Flórissal kötött barátsága csak fokozta kedvét s együtt folytatták az ásatásokat.

Kutatásainak eredményéről a Történelmi Társulatban s annak közlönyében a Századokban, az Archaeologiai Értesitő, az Arch. Közlemények, az 1876. Comte-Rendu s a Monumenta Archaeologica lapjain számolt be.

Tudományos érdemeit méltányolta a M. Tud. Akadémia is, mikor őt 1883-ban tagjai közé választotta. 1889-ben tiszteleti tagja, 1897-ben pedig az archaeologiai bizottság elnöke lett. Az Orsz. régészeti és emb. társulatnak másodelnöke, majd elnöke volt s több vidéki régészeti és történelmi társaság választotta meg tiszteleti tagjává. Társulatunk igazgató-választmányának megalakulásától, 1883-tól kezdve volt tagja. Emlékét kegyelettel fogjuk megőrizni!

HATTYUFFY DEZSŐ
1851—1914.

Báró Nyáry Jenővel egy napon vesztettük el egyik levelező tagunkat is, dr. Hattyuffy Dezsőt, Fejér vármegye nyug. árvaszéki elnökét.

1851 október 28-án született Ráczalmáson, Fejér vármegyében. Jogot a pesti egyetemen tanult s annak elvégzése után Fejér vármegyénél kezdte meg szolgálatát. Majd odahagyta ezt, ügyvédi vizsgát tett, s mint ügyész került ismét vissza a vármegyéhez. Mint vármegyei tisztviselő tette le a bölcsészeti doktori szigorlatot 1882-ben. Később árvaszéki ülnök, majd elnök lett s mint ilyen vonult nyugalomba.

Alig volt tizenkilencz éves, mikor a Hazánk és a Külföld cz. képes hetilap 1869. évfolyamában megjelentek első történelmi tárgyu czikkei; majd az Arch. Értesitőben közölt kisebb régészeti hireket s különösen a Székesfehérvár és a Fehérvári Hiradó cz. lapokban fejtett ki nagy munkásságot; az elsőnek később szerkesztője is lett. Számos régészeti és történelm dolgozatot irt, főleg Fehér vármegye multjából, s e mellett még közigazgatási és társadalmi kérdésekkel is foglalkozott. Korán kezdett foglalkozni a történelmi segédtudományokkal is. 1871-ben a pesti egyetem bölcsészeti kara *az addig megjelent pecsétek összeállitására* tüzött ki pályadijat, a jutalom felét Hattyuffy Dezső nyerte el dolgozatával; 1879-ben pedig, a mikor a czimertani pályatétel *a czimertan magyar terminologidjának elkészitését* kivánta, ő is pályázott s a pályanyertes Nyáry Albert mellett dicséretet kapott. *A hazai vármegyék és városok czimerei* cz. munkája az Erdélyi Muzeumban jelent meg 1881-ben, majd különlenyomatban is; egyéb önállóan is megjelent müvei: *A pecsétekről.* Rövid ismertetés. Székesfehérvár, 1883.; *Moha község tört. vázlata*, Székesfehérvár, 1883.; *Fejér vármegye tört. vázlata.* Székesfehérvár, 1894. A fehérmegyei rég. társaság az ő lelkes agitálásának és fáradozásának köszöni létrejöttét; ő lett első titkára s ő szerkesztette első évkönyveit is.

A *Turul* köteteiben is találkozunk nevével, 1904-ben részletesen ismertette *Károly János «Fejér vármegye története»* öt kötetes munkájának családtörténeti adatait, az 1907. évfolyamban pedig a Dunántul mintegy csa-

ládi megkülönböztetésül használt «*birkás*» elnevezésről irt és kifejtette, hogy kiket is értettek ezen a régebbi időkben. Társaságunk 1902-ben választotta meg levelezőtagjává.

Béke hamvaira!

SZAKIRODALOM.

Dr. Barna J. és Sümeghy D.: Nemes családok Csanád vármegyében. Nyomatott ifj. Gaal László könyvnyomdájában. Makó. 4r. VIII. 241.

A makói nyomdának diszes terméke fekszik előttem, melyet félve vettem kezembe, azon hiszemben, hogy ismét egy levéltári névjegyzékkel vagy pedig egy, a mese világába kalandozó családtörténeti szörnyszülöttel van dolgom, mert ily üzleti szellemből készült munkákban az utóbbi időkben elég részünk volt.

Mielőtt azonban a munka részletes ismertetésébe fognék, ki kell jelentenem, hogy félelmem alaptalan volt, mert a fenti munka megjelenése családtörténeti irodalmunkra határozott nyereséget jelent; nemcsak azért, mivel Csanád megye ujabb történelme még megirva nincsen, hanem azért is, mert «első sorban Csanád vármegye levéltárának adatait tartalmazza» s igy természetesen sok, eddig ismeretlen adattal találkozunk benne. Minthogy egyes szerepvivő családok története nemcsak a szük családtörténet, hanem sok, a megye «történetére vonatkozó adattal» van kiegészitve, a történetiró is haszonnal forgathatja. Közismeretü tény, hogy Csanád vármegye a török hódoltság alá tartozott s igy érthető, hogy a régi Csanád vármegye (1715 előtt) nemeseiről nem emlékeznek meg, az akkori családok nagy része részben kivándorolt, részben pedig kihalt. A török dulások után egyedül a Paksy örökösök szerepelnek 29 évig a megyében, mint Tótkomlós régi birtokosai, a 29 éves pör azonban azzal végződött, hogy Tótkomlóst visszacsatolták Békés megyéhez s ezzel ezen régi jogu birtokos családok szereplése is megszünt Csanád vármegyében. «Uj idők, uj emberek jöttek.»

Nem soroljuk el az összes tárgyalt családokat, csak azokat, a melyeknél javitással vagy pótlásokkal szolgálhatunk.

Beliczay de Bajcza (1642 jun. 6.), genealogiai munkáink de Jeskofalva előnévvel emlitik; az 5. izen Mihály neje Udvary Erzsébet és a 9. izen Gézának testvérei: József, Tibor neje Asboth Mária szül. Abony 1869 ápr. 28., esk.: 1896 máj. 25., Ilona és végre Erzsébet; *Biró de Esztelnek*, az utolsó izen, Kornélia szül. Paulis 1859 szept. 29.; *Csiky* hihetőleg az 1760 okt. 7. armalist nyert családnak felel meg, Kempelen a család teljes leszármazását is közli, mely azonban, hogy mennyiben hitelt érdemlő, elbirálnom nem áll módomban; ez esetben a monografiában közölt czimerhez is kétség fér; *Csukás de Zetény*, az 1846-ban élt Jánosnak még András nevü fia is volt; *Czompó* család 1682 máj. 16-án kap czimeres nemeslevelet, melyet a czimerszerző János 1683-ban Nyitra vármegyében ki is hirdetett, a monografiában emlitett János, György fia volt; *Demkó alias Belanszky de Bela:* III. Pál neje Komlóssy Anna; II. András szül. 1765 és Elek sz. 1781-ben; V. János neje Ollé Katalin; az Olaszországban meghalt Ignácz sz. 1804 febr. 3; Izabella Szivó Jánosné sz. 1844.; Lászlónak Molnár Amáliától még egy Ákos nevü fia is van. *Edelspacher de Gyorok* (1714 okt. 22.): György, kinek neje Katharina v. Veyent volt, meghalt Pozsonyban 1812 ápr. 28-án 72 éves korában; *Fekete* család 1642 máj. 10 kapott czimeres nemeslevelet; *Institorisz de Mósócz*. Sámuel meghalt 1809 május 4. II. János neje Sticzly Anna; *Joannovics* (1791 jul. 14.) Mátének egy Miklós nevü fia volt, ki 1779-ben született; *Kállay de Nagykálló:* megjegyezni kivánom, hogy 1845 márcz. 16-án nem Gemma, hanem ennek atyja, István halt meg; *Kereszthury* családnál nincsen megemlitve, hogy melyik tagjai igazolták Csanád vármegyében nemességüket; *Kiss*, ezen család nem 1651, hanem 1655 febr. 28-án kap armalist; *Kovátz-Pásztély:* Györgynek fia nem ismeretlen, szintén György nevet viselt és 1764-ben született, neje Borosi Anna volt, unokái István született 1842 és Lajos született 1833-ban; *Lonovics de Krivina* (1843 julius 6.): Ferencznek még egy Erzsébet nevü leánya volt, ki Pók Imréhez ment férjhez (született 1803); *Marczibányi de Puchó* (1467), István-Jakab megh. 1810 decz. 21. Budán, felesége Majthényi Mária pedig 1814 okt. 4. esk. 1777; II. Lőrincz megh. Csókán 1786 jan. 8-án, felesége Kvassay Francziska, Hermina nevü unokájuk Ruzomvszky grófhoz ment férjhez, II. Imre neje Huszár Anna, fia Antal Puchón halt meg; Lajos leánya Ludovika nevet viselt. *Mátéffy* állitólag az 1716 aug. 20-án nyert armalis szerzőktől származik le a család, Pál meghalt Szentesen 1807-ben. *Német* másképen Székelynek is neveztetett. *Nyéky*, «a gyulai ág, ismeretlen módon felvette a Knédly nevet», a név felvételét az armalis magyarázza meg, nevezetesen Nyéky alias Knédly János és neje Tompos Ilona, valamint gyermekei Pál és Kata 1675 aug. 17-én czimeres nemeslevelet kaptak. *Perlaky* alias perlaki Horváth Károlynak három gyermeke volt, u. m. Zeno sz. Bpest 1842 jun. 22., Kálmán sz. 1837, meghalt Budapest 1901 okt. 28. és Ida, férjezett Lipóczi Keczer Gyuláné. *Pók* (1636 jan. 24.), az 1803-ban született Imrének felesége Lonovics Erzsébet volt. *Purgly de Jószás* (1820 máj. 28.):

az utolsó izen álló Magdának férje Horthy Miklós sz. 1868; esk. 1901 jul. 22. *Szalbek de Petris* (1726 márcz. 8.) a 2. izen levő Ágnesnek férje Unterhuber volt; *Szász* az utolsó izen lévő Juliánna férje Racsek Mátyás; *Szeghő* család 1635 máj. 13-án kapott czimeres nemeslevelet; *Szeles*, a család őse, Mátyás, ki 1632-ben kap armalist; *Szilágyi* (1686 jan. 24.) a nemességszerző Jánosnak neje Maytini Anna volt; *Tarjányi* (1609 nov. 23.) az utolsó izen álló Aranka nem 1773, hanem 1873-ban halt meg; *Temesváry* (1735 aug. 18.): III. Andrásnak fia Ferencz sz. 1799 jun. 10., megh. 1867 és I. István sz. 1802 aug. 22., megh. 1853, neje Palásthy Róza pedig megh. 1873, ezeknek még a felsorolt gyermekein kivül volt még egy Róza nevü leányuk is; II. Istvánnak 1900-ban meghalt István nevü fiát nem találjuk a leszármazási táblán; *Thék de Kisnarda:* 1803-ban Vas megyétől jegyzeteim szerint nem Mihály és András, hanem Mihály és Imre kaptak nemesi bizonyitványt; *Vincze* (1633 jul. 26.): a 4. izen levő Gáspár neje Kovács Erzsébet s ennek gyermekei Pál sz. 1780, neje Kovács Erzse, Lajos sz. 1770, neje Szabó Teréz, Gáspár sz. 1783, Pálnak gyermekei: János sz. 1813, ennek fia János, Mihály-János sz. 1811, Gáspár-József sz. 1815, Lajos gyermekei József sz. 1796, István sz. 1806 és Gáspár sz. 1811; *Wolkman* (1741 okt. 28.) előneve Volkenheimi.

A munka függelékét képezi a megye tisztviselőinek névsora 1730—1849-ig s végre teljesen kimerítő névmutató zárja be a munkát.

Ezekben ismertettem a munkát, melynek néhány hiányára rámutattam, ezek azonban oly csekélyek, hogy felemlitésük inkább az ügy érdekében volt szükséges. Mindenesetre kivánatos lenne, ha összes vármegyéink a levéltáraikban levő adatokat hasonló pontossággal feldolgoztatnák, mert csupán ezek után fog lehetséges lenni, egy megközelitőleg teljes magyar genealogiai munka megirása.

Daróczy Zoltán.

Franz Eckhart: Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mitteltalter. Sonderabdruck aus den «Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung» IX. Ergänzungsband, 2. Heft. Innsbruck, 1914. 166 l.

A hiteles helyek története nemcsak hazai diplomatikánknak egyik fontos fejezete, hanem művelődés- és jogtörténetünknek is, a külföldi gyakorlat szempontjából pedig, bár a franczia officiolátusokkal rokon, mégis teljesen sajátságos, érdekes magyar intézmény; Eckhartnak a hiteles helyek középkori történetét ismertető kitünő munkája tehát joggal tarthat széleskörü érdeklődésre és nagy elismerésre számot. *Hajnik* alapvető munkája sok adalékkal szolgál zereplésükhöz, nagyon becses *Jerney* összeállitása is de alapos monografiánk még nem volt róluk,* mig a közjegyzői intézményről, mely fontosság tekintetében nálunk nem is állitható a hiteles helyek mellé, részletesen irt *Érdujhelyi* s kimeritően ismertette *Nagy Gyula* is akadémiai székfoglalójában (Ak. Ért. 1893. 393. l.). Erthető örömmel olvastuk tehát néhány éve *Redlich*nek, a bécsi Institut professzorának azt a megjegyzését a Below—Meinecke-féle vállalatban megjelent kötetében: Die Privaturkunden des Mittelalters (1911.), hogy a magyarországi loca credibilia ismertetését dr. Eckhartnak köszöni, «a ki történetükkel foglalkozik» (176. l.), mert remélhettük, hogy ő, a ki akkor az emlitett kiváló bécsi intézet tagja volt, alaposan fogja megoldani e kérdést. S ebben nem is csalódtunk.

A könyv első fejezete a hiteles helyek keletkezése előtti idő okleveleiről szól *(I. Die Zeit vor der Entstehung der glaubw. Orte)* s itt kiemeljük azt a megjegyzését, a melyet már egy régibb tanulmányában érintett,** hogy t. i. nem *csak* a tatárjárásnak és a későbbi századok pusztitásainak kell tulajdonitanunk azt, hogy történetünk első századaiból oly kevés oklevelünk maradt meg, hanem inkább annak a körülménynek, hogy az irásbeliség meglehetős későn terjedt el hazánkban s ez az idő összeesik avval a korral, a melyet «az oklevél elleni visszahatás korának» («die Reaktion gegen die Urkunde») neveznek. Részletesen szól itt a poroszlók intézményéről, a mely a jogügyletek biztositását czélozta a hiteles helyek keletkezése előtt.

Ez vezet azután el a II. fejezethez, a hit. helyek keletkezéséhez *(II. Die Entstehung der glaubw. Orte)*, mert az 1231: XXI. törvényczikk a visszaélések elkerülése czéljából már a káptalanok vagy konventek tanuságára utalja a poroszlókat; ez az idő, a poroszlói intézmény hanyatlása, összeesik az oklevelek nagyobb elterjedésével és értékelésével, a miben nagy része volt a pecsét elterjedésének. Fontos szerepe volt a káptalanoknak az istenitéleteknél is, a hova a poroszlók vezették el a feleket, s ők tanuskodtak, mignem a káptalanok kezdtek róla irást adni. A káptalanok előtt tették le az esküt is s az okiratos bizonyitás elterjedésével a káptalanok s egyéb egyházi testületek nagyon alkalmasak voltak tekintélyüknél fogva a bizonyitásra. De a feleknek is érdekükben állt, hogy a per lefolyásáról oklevél legyen a kezük

* *Stolcz Alfonz* munkája: A hiteles helyek és azok jelentősége a középkorban Magyarországon. Ujvidék, 1912. egyáltalán nem mondható annak.

** A diplomatikai kritika és a hazai oklevelek anyag. Történeti Szemle, 1912. 585. l.

közt s ezért jelentek meg ők is a poroszlókon kivül a káptalanok előtt; az 1231. törvény tehát már meglevő szokást erősit meg és általánosit, mikor kötelességévé teszi a poroszlóknak, hogy egy közeli káptalanhoz vagy konventhez forduljanak.

Az ezek által kiállitott oklevelek hamar jutnak nagy tekintélyre, teljesen kiszoritják a saját pecsét alatt kiadott okleveleket s a XIV. században már tekintélyben felülmulnak minden mást. Különbség azonban volt a konventek között s ezt véglegesen Nagy Lajos rendezte (1351.). *(III. Die Beweiskraft der Urkunden der loca credibilia. Die Entwicklung der Glaubwürdigkeit.)*

A IV. fejezet a hit. helyek szerepét mutatja be a törvénykezésben, *(IV. Die Rolle der gl. Orte im Gerichtswesen.)* az V. pedig a királyi hatalomhoz való viszonyukról szól. *(V. Die königl. Macht und die gl. Orte.)* A hiteles pecsét birtoka kötelességekkel is járt: a sokat hangoztatott *communis iustitia* nem frázis, kötelesek voltak az előttük tett bevallásokról oklevelet adni, a király s a főbirák parancsait teljesiteni. A felügyeletet is a király gyakorolta felettük, s a mint adományozhatott hiteles pecsétet, ugy el is vehette azt.

A hiteles helyi működésnek azonban voltak korlátai is: 1. nem voltak kötelesek oklevelet kiállitani, ha az saját érdekeik ellen volt; 2. korlátot szabott nekik az a rendkivül jellemző, s a nyugatival teljesen ellenkező magyar jogi felfogás, mely nem ismerte a saját ügyben kiadott oklevelet, végül pedig 3. voltak területi korlátozások is. *(VI. Die Schranken der gl. Tätigkeit. Die Parteien und der territoriale Wirkungskreis der gl. Orte. Ihre Verteilung im Lande.)*

Nagyon érdekes a VII. fejezet, mely a hiteles helyek kanczelláriájáról, a személyzetről, az oklevelek kiállitásáról, a registrumokról s a levéltárról szól, végül pedig a hit. helyek oklevélkritikájáról, melyről részletes tanulmányt e lapok hasábjain közölt a szerző.* *(VII. Die Kanzlei der gl. Orte.)*

A VIII. fejezet a taksákat ismerteti *(VIII. Die Taxen)*, a IX. pedig, a legterjedelmesebb, a hiteles helyi okleveleket mutatja be, először általánosságban (privilegiumok, patentes, clausæ), majd tartalmuk szerint csoportositva: a fassiókat és relatiókat, bizonyitóerejüket tekintve az eredetieket és transsumptumokat. Szól az oklevelek külső és belső jegyeiről, majd a fassiók néhány fontosabb faját mutatja be: adás-vételi, csere, osztály-, zálóglevelek, végrendeletek, menedék-, tiltó-levelek és revisionalesek. Külön tárgyalja a relatiókat, kiindulva a királyi parancsból, a birtokbaiktatást, határjárást s a perből folyó jelentéseket. *(IX. Die Urkunden der gl. Orte.)*

A végszóban *(X. Schlusswort.)* összefoglalóan szól a hiteles helyek fontosságáról; oly hatalmas volt ez az intézmény s oly nagy volt benne a bizalom, hogy oklevelei teljesen pótolták nemcsak a saját ügyben kiadott okleveleket, hanem a közjegyzőieket is, s ez utóbbiaknak csak az egyházi biróság előtt jutott hely. Ez a körülmény nagy jelentőséggel bir a magyar jog- és állami élet szempontjából. Korán kifejlődött kanczelláriájukkal a magyar jog védői lettek. S hogy a római jognak nem volt az a nagy befolyása Magyarországon, mint külföldön, az E. szerint a hiteles helyek eredménye, a melyek ellenálltak a kánonjogi befolyásoknak. Ez az intézmény volt továbbá az, a mely a konzervativizmusnak annyira jellemző bélyegét ráütötte egész jogéletünkre. Fontos momentum az is, hogy a törvénykezésnek oly biztos és állandó szervezetét tették lehetővé, a milyet alig találunk másutt a középkorban.

A diplomatika szempontjából fontos az a két körülmény, hogy először az egész okleveles anyag — mint sehol másutt — szervezett kanczelláriákban jött létre s igy az «ismeretlen kéz» fogalma nem játszik szerepet, másodszor pedig, hogy a magyar jogi gyakorlat a saját pecsét alatt kiadott oklevelet nem ismeri.

Mindezekben csak nagy vonásokban mutathattuk be e becses munkát, a melynek nemcsak az az érdeme, hogy világos képet rajzolt e fontos intézményünkről, hanem hogy sok evvel kapcsolatos diplomatikai s jogtörténeti kérdést vetett fel és tisztázott, sok problémára felhivta a figyelmet s megadta az utmutatást is megfejtésükhöz. Nagyobb arányu levéltári kutatás sok érdekes apróbb adattal szolgálhat még kétségkivül a hiteles helyekre vonatkozólag, de lényegében Eckhart könyve teljesen tisztázta e fontos intézmény multját mindenféle vonatkozásában.

Természetes ezek után az az óhajunk, hogy magyarul is megjelenjék E. munkája. S mivel ezt biztos reméljük is, nem hallgathatjuk el néhány kisebb megjegyzésünket, a melyek egyáltalán nem érintik a tárgy lényegét, de az átdolgozott magyar kiadásnál esetleg felhasználhatók lesznek. Igy pl. a hiteles helyek pecsétei nem mindig a védőszent képét mutatják (49. l.), mert több konventet ismerünk, a melyeknek pecsétein más alakok foglalnak helyet (zobori, ujudvari, garamszentbenedeki stb.). A kanczelláriai személyzetre vonatkozólag (lector, sublector, notarius stb.) sok adatot talált volna *Békefi Remig:* A káptalani iskolák története Magyarországon czimü alapos levéltári kutatások alapján készült hatalmas munkájában, a melyben külön fejezet is szól a káp-

* Turul, 1913.

talanról mint hiteles helyről (49 51. l.). A váradi káptalan statutuma a XIV. századnak nem a 4. tizedéből való (71. l.), hanem 1374-ből. Mint érdekes dolgot emlitjük meg, hogy a vasvári káptalan 1409-ben latinra leforditva irja át Zsigmond királynak előtte felmutatott német nyelvü oklevelét. (N. Múzeum, Kisfaludy-család levéltára.) A 92—93. lapon arról ir, hogy egyes hiteles helyi levéltárak mennyit szenvedtek tüztől és hatalmas urak pusztitásai révén; a felhozott példák közt nem szabad megfeledkezni a veszprémi káptalanról, a melyet oly borzasztó módon pusztitott el 1276-ban Chák Péter nádor hada, megsemmisitvén a levéltárat is. — Nagybecsü az az összeállitás, a melyet a 87. lapon s ennek 3. jegyzetében ad a megmaradt középkori hiteles helyi registrumokról. Pótlólag megemlitjük még a budai káptalan protokollumát a XVI. század elejéről, mely a pozsonyi káptalan levéltárában van s a zalavári konvent XV. századi protokollumának töredékeit, a melyeket az egyik későbbi kötetbe kötöttek bele.

Holub József.

Jahrbuch der kais. kön. Heraldischen Gesellschaft «Adler». Neue Folge, 23., 24. Band. Wien, 1913., 1914.

Hosszas szünet után ismét találkozunk Odescalchi Artur herczeg nevével az «Adler» hasábjain. Utoljára az 1909-iki évkönyvben olvastuk, a hol a körmöczbányai levéltárból Borbála, Erzsébet és Mária királynéktól származó leveleket tett közzé, számszerint 25-öt; az 1914-iki Jahrbuchban megjelent közleménye pótlékkal szolgál azokhoz, a mennyiben ugyanonnan Borbálának három, Máriának pedig egy levelét ismerteti. Borbála levelei 1434-ből és 1438-ból valók, az elsőben egy férjhez menő udvarhölgyét ajándékozza meg, a másik kettőben pedig Körmöczbánya hatóságát keresi meg, hogy hátralékaikat haladéktalanul fizessék meg. Mária királyné levele 1544-ben kelt, Brüsszelben, közli benne a bányavárosokkal, hogy Ferdinánd a következő év tavaszán a török ellen hadat tervez s felszólitja őket, hogy engedelmesen támogassák őt terveiben.

A szóban levő két évfolyam czikkei közül *báró Haan* közleményei érdekelnek még bennünket közelebbről, melyek folytatásai az 1909 ben megkezdett czikksorozatának: *Genealogische Auszüge aus den Sperr-Relationen des n.-ö. und k. k. n.-ö. Landrechtes 1762—1852*; az 1909-iki Jahrbuch ismertetője részletesen szólt arról, mi a Sperr-Relatiók eredete (Turul, 1909. 144. l.), nem ismételjük azt most, hanem csak azon magyar családokat emlitjük meg, a melyeket a két közleményben találtunk: *Gyulay, Gaál, Galgóczy, Gally, Gatterburg, Gervay, Gévay, Gyárfás, Gyber, Gilg, Gyulai, Görgey, Görög, Grasalkovits, Hadary, Hadik, Haller, Halmágyi, Harsányi, Hegyessy, Held, Hellenbach, Hengelmüller, Herovics, Hertelendy.*

Az 1913-iki kötet egyéb czikkei: *Viktor Freiherr v. Handel-Mazzetti: Die Herren von Schleunz in Niederösterreih u. ihre Beziehungen zum Lande ob der Ens. Dr. Heinrich Hőfflinger: Eine Chronik der Grafen Schrattenbach* és *Dr. phil. Adelheid Schneller: Das Geschlecht von Leutner zu Wildenburg.*

Az 1914-iki kötetből Odescalchi és Haan közleményeiről már szóltunk; *gr. Ledóchowski Károly* a gróf Thun János salzburgi érsek által 1701-ben alapitott Sz. Rupertus-lovagrendet s lovagkönyvét ismerteti itt (Das Ritterbuch des St. Ruperti-Ritterordens), *Konrad Fischnaler* pedig egy 1477-ben készült czimeres kőemléket mutat be, mely a pustertali «Mühlbacner Klause» romjaiból került elő *(Der Wappenstein aus der Mühlbacher Klause im Pustertal* Ein Beitrag zu den Schlossbauten Erzherzogs Siegmund von Tirol). A kötetet *August v. Doerr* tanulmánya zárja be: *Die Hayek von Waldstätten.*

H.

J. Roman: Manuel de sigillographie française. Paris, 1912. 401 l., XXX. tábla.

A franczia pecséttani irodalom hijával volt eddig jó összefoglaló munkának, mert *Lecoy de la Marche* kisérlete *(Les sceaux*, 1889) nem mondható sikerültnek. Pedig előmunkálatokban nem volt hiány; elég *Blanchet*-nak bibliografiai összeállitását végiglapoznunk *(Bibliographie critique de la sigillographie française)*, mely 1902-ben jelent meg s a *Revue des questions historiques*-ben időről-időre megjelenő összefoglaló ismertetéseket, látni fogjuk, mennyi részletkérdés nyert már feldolgozást; köztudomásu továbbá az is, hogy franczia tudósok dolgoztak legszorgalmasabban középkori pecsétforrások kiadásán.

Szerző pótolni akarta ezt a hiányt s világosan megszerkesztett kis gyakorlati könyve utján ismertebbé tenni a pecséttant; azt czélozta vele, hogy helyes fogalmát adja a pecséttannak s megvilágitsa fontosságát történeti és müvészeti szempontból. R. régi munkása a franczia sphragistikai irodalomnak s ezen összefoglaló tanulmányához számos részletkérdéssel való foglalkozása közben gyüjtötte az anyagot.

Kézikönyvről lévén szó, felesleges volna tartalmát részletezni, csak beosztását mutatjuk be.

Az első fejezet a pecsét történetéről, a II. és III. a pecsétek tanulmányozásának hasznáról s a pecsétekkel való foglalkozásnak s megőrzésüknek történetéről szól. A IV. fejezetben a pecsétek használatáról olva-

sunk, az V-ben különféle fajairól, majd a VI., VII. és VIII-ban a pecsétek anyagáról, alakjáról, nagyságáról s alkalmazásának módjairól. A IX. fejezet a pecséttipusokat ismerteti meg a következő csoportositásban: *a)* világi pecsétek: 1. 1025 előtti pecsétek, 2. typus maiestatis, 3. lovas, 4. gyalogos, 5. czimeres, 6. topographikus, 7. önkényes vagy fantasztikus, 8. ellenpecsétek; *b)* egyházi pecsétek: 1. papi, 2. hagiologikus, 3. czimeres, 4. önkényes vagy fantasztikus, 5. ellenpecsétek.

A X. fejezet a pecsétfeliratokat ismerteti, a XI. a gyürüs pecséteket, a XII. pedig a vésett kövek használatáról szól. Igen terjedelmes a XIII. fejezet, a melyben részletesen leirja Franciaország egyes vidékeinek pecsétjeit s a velük foglalkozó irodalmat *(Sigillographie régionale)*. A XIV. fejezet a pecsétvésés müvészetével és az ismert pecsétvésőkkel foglalkozik, az utolsó, XV. fejezet pedig a pecsétek konzerválásával és reprodukálásával.

A munkához csatolt 30 tábla 80 pecsétképet foglal magában s nélkülözhetetlen szemléltető anyagot nyujt a mű tanulmányozásához.

H.

Góthai Almanachok. 1915.

A mostani nehéz háborus idők nem vonulnak el nyom nélkül a góthai almanachok idei öt kötetes sorozata fölött sem. A *Hofkalender* (152. évf.) genealogiai részét alig érintik, annál jobban azonban a diplomácziai és statisztikai részt, mert az ellenséges országokból nem kaphatott a szerkesztőség ujabb adatokat s a korrektura-iveket sem küldhették el természetesen átnézés czéljából, Japánt kivéve, a honnan a visszatért követség hozta magával az uj adatokat.

A többi kötetek — a *Gen. Taschenbuch der deutschen gräfl.* (88. évf.), *freiherrl.* (65. évf.), *uradeligen* (16. évf.) és *briefadeligen* (9. évf.) *Häuser* — anyagában itt-ott már nagy rést ütött a háboru, pedig még csak a november 1-éig kiadott hivatalos veszteség-lajstromokat vehették figyelembe. Az egyes kötetek még külön is megemlékeznek a hazáért hősi halált halt családtagokról a kötet elején helyet foglaló összeállitásban, a következő czimen: *Ehrentafel der im Weltkriege 1914 im Heldenkampfe fürs Deutsche Vaterland gefallenen Mitglieder der im gothaischen genealogischen Taschenbuch der gräfl.* (ill. *freiherrl.* stb.) *Häuser verzeichneten Familien.*

A *Freiherrl. Taschenbuch* bevezetése a következő magyar családokat emliti meg, a kik először foglalnak ott helyet: *Friebeisz*, *Groedel* és *Fósika* (I. ág, ujra felvétel.)

— b.

LAPSZEMLE.

Családtörténeti Jegyzetek. 1914. 4-dik füzet. *A)* Családtörténeti rovat: *Daróczy Zoltán: Balassa. — Csoma József: Gyárffás. — Mocsáry István: Horváth-Bugarin (brezoviczai) alias Milojkovics. — Benkó Imre: Mészöly (sárbogárdi).* — *B)* Tárcza rovat: *Dr. Wertner Mór: A neczpáli Justh-családnév eredete.* Megállapitja, hogy a Neczpáli Justh-család első kimutatható őse *Koszaui Jodok* zólyomi és véglesi kapitány, a mint ezt már Nagy Iván is kideritette, s kimutatja, hogy a németben ma is gyakran szereplő *Jost* név a Jodokból származott, s Zsigmond egyik unokafivére, Jodok morva őrgróf nevével is hol Iost, hol hol pedig Iusst alakban találkozunk. Jodok fia, András, már Jwsth néven ismeretes, s kétségtelen, hogy ez a «filius Iodoci», «des Iust (Iost) Sohn» megjelölés révén maradt rajta. — *Ifj. H. K.: Arady Katalin, özv. Szent-Kiriák Györgyné végrendelete (1785).* — 5. füzet. *Makay Dezső: Dely (issebori).* — *Kenessey Pongrácz: Kenessey (kenesei).* — *Csoma József: Váczy.* — *B)* Tárcza. *Benkó Imre: Jobbágy reversálisok.* — *Mocsáry István: Vámossy István végrendelete (1661). Első közlemény.* — *Ifj. H. K.:* Armálisok és nemesi bizonyitványok a kalocsai főkáptalan levéltárában (1747—1855.) — 6. füzet. *Csoma József: Botgál. Lipthay* alias *Faragó.* — *Tunyogi Szücs Lajos: Dienes* (Szilágyszegi). *Zombory Géza: Forján.* — *Benkó Imre: Képes* alias *Szabó.* — *Bacsák Gyula: Petőcz.* — *Ifj. H. G.: Svastits* (Bocsári). — *Dr. Rédeky István: Kossuth Lajos családtörténeti vonatkozásu ismeretlen levele* (1880). — *Dr. Kárffy Ödön: Két régi oklevélhamisitó.* — *Mocsáry István: Vámossy István végrendelete (1661).* 2. közl. — *Dr. Wertner Mór: Megjegyzések a szentmiklósi és óvári Pongrácz-cs. történetéhez.* — *Sárközy Imre: Pótlék a Gosztony-cs. leszármazásához.*

Családtörténeti Lapok. 1914. 2. szám. *Dr. Hazslinszky Rezsó: A sztregovai és egerfarnosi Kandók (I).* — *K. B.: Az Erdey-család czimerlevele.* II. Rákóczy György adományozta a családnak 1649. január 12-én. — *Miskolczy-Simon János: A Tornyos-család.* — *Géczy Endre Jenő: A felsőgéczi, garamszeghi és farkasfalvi Géczy-család. I.* — *Benkó Imre: A Zemplényi-család.* — ** * *: A Gerenday-Tóth-család.* — Czimerleirások: *Biró (1626), Jelenffy* alias *Jelenek*, hlucsini, 1662, *Kőri*, fenyőházi, 1911, *Kubovich*, 1649, *Orbán*, 1714, *Spindler*, 1627, *Stauber*, nagydoroghi, 1910.

Genealogiai Füzetek. XI. évf. 1913. — *Sándor Imre: Kolozsvár czimeres emlékei.* (1—6. f.) — *Ferenczi Sándor: Fáji János naplójának családtörténeti adatai.* (1—6. f.) — *Gyulai Rikárd: Családtör-*

téneti adatok. (2 6. f.) *Győrffy István: Csik-Gyergyó-Háromszék 1614. évi lustrája.* (2—3. f.) — *Barabásy István: A Kölpényi Vajda-családról.* — *Ferenczi Sándor: Kanuthi Balázs feljegyzései 1611-ből* és *Az Ikafalvi Farkas-családra vonatkozó leszármazási táblácska.* — *Sándor Imre: Köblös Zoltán* †. — *Hoffmann Géza: Családi adatok gyüjtése fajegészségügyi szempontból.* — *Adattár* és *Szakirodalom.* — XII. évf. 1914. 1. szám. *Sándor Imre: Kolozsvár czimeres emlékei.* — *K. I.: A Szelniczei Bálint-család.* — *Gyulai Rikárd: Családtörténeti adatok a S. Gyulai-család levéltárából.* (5. közl.) — *Ferenczi Sándor: Fáji János naplójának családtörténeti adatai.* (6. közl.) Az *Adattár*ban *dr. Temesváry János* Báthory Istvánnak 1583 február 2-án Niepolomicen kelt czimeres nemes levelét közli a czimerrajzzal együtt, a melylyel ujra nemesitette a különben is nemes származásu *Kidei Illyési* Gáspárt, az erdélyi kanczellária irnokát és hites jegyzőjét és általa fivéreit, Mártont és Istvánt és czimert adományozott nekik. Az adományozott czimer *zöld* (!) mezőben a pajzsfő jobb sarkában elhelyezett arany korona felé ágaskodó egyszarvu. Sisakdisz: u. a. kinövő alakban. Takarók: zöld-arany, vörös-ezüst. Az eredeti czimeres levél Veres Mihály kédei birtokos tulajdonában van. — 2. szám. *Sándor Imre: Kolozsvár czimeres emlékei.* — *Dr. Barabásy István: A bernáthfalvi Bernáth-család biharmegyei ága.* — *Ferenczi Sándor: Fáji János naplójának családtört. adatai.* (7. és utolsó közl.) — *Gyulai Rikárd: Családtörténeti adatok a S. Gyulai-család levéltárából.* (6. közl.) — Az Adattár-ban *Dongó Gyárfás Géza Zsigmond királynak* 1418 január 25-én, Constanzban kelt és *Káthai Lászlónak* valamint általa *rokonainak adományozott czimeres levelét* közli, melynek eredetije Batta Sándor m. kir. gazdasági intéző birtokában van Mezőhegyesen. A füzet bemutatja a czimerkép pontos rajzát is keretével együtt; a Kátanemzetség czimerét ismertük s ez Csergheő Géza érdeme volt, a ki nyomról-nyomra, fáradsággal és éles szemekkel kutatta és gyüjtötte az ezen nemzetségből leszármazott ágazatok pecsétmaradványait. (Turul, VII. k.) Az első emlék, Káthay Jakab egri püspöki vikárius pecsétje 1439-ből, ez tehát már a czimeradományozást követő időkből való, hatküllős kerék a pajzsalak s a sisakdisz is. A czimerlevélben nyolczküllős kereket látunk kék mezőben lebegő arany koronán. A kerekek szélén fogszerü alakok vannak, valószinü, hogy malomkereket ábrázol, a későbbi pecsétek között azonban csak egyet ismerünk, az u. e. nemből való Csáholyi Ferencz csanádi püspök pecsétjét 1522-ből, melyben a czimerpajzs alakja malomkerék. Középkori czimeres leveleink sorozatának e gazdagodását örömmel jegyezzük fel. — *Iff. Bíás István: Récsei Boér Sámuel temetésén jelenvoltak névsora és a temetési szertartás rövid leirása.* (1752.) — *Sárdi Simén György feljegyzése a Szenterzsébeti Bodó- és Szakáts-család leszármazásáról.* (1762.) — A *Szakirodalom* rovat lesujtó kritikát mond a *Magyarország Czimeres Könyve* I. kötetéről; «az erdélyi czimerek közlése — irja — oly kézbe van letéve, mely a maga tudatlanságával az egész kötet értékét mélyen leszállitja». Megrója «a forrásmunkák hanyag felhasználása és pontatlan megjelölése» miatt is.

Levéltárosok Lapja. 1914. 1. szám. *Dr. Alapi Gyula: Az Aranyosi Aranyossy-család.* — *Romhányi János: Nemesség igazolás Nyitra vármegyében 1754 55-ben.* — *Miskolczy-Simon János: A Mikszáth-család története.* — *A. Gy.: Martosi Peörnie (Pornye) Péter armális levele 1620.* — *Miskolczy-Simon János: I. Rákóczy György levéltárosának nemeslevele.* Helyesebben czimeres levélről van a czikkben szó, a melyet Váradi Pásztohi Ferencz, a fejedelmi titkos levéltár második konzervátora kapott 1641 ápr. 23-án Gyulafehérváron. — Érdekes esetet ismertet e füzet a «Levéltáraink köréből« cz. rovatban, *Nemeslevél kihirdetése a vármegyei közgyülésen* czimen. Nógrád vármegye visszautasitotta egy balasagyarmati lakosnak azon kérelmét, hogy 1908-ban nyert nemeslevelét a vármegyei közgyülésen hirdessék ki. Felebbezés folytán a belügyminiszterium uj határozat hozatalára hivta fel a vármegyét, azon indokolással, hogy a nemesség megszerzésére és nyilvántartására nézve fennálló alaki szabályok tekintetében az 1848 előtti kornak jogviszonyaihoz képest nem állott be oly gyökeres változás, hogy a kérelem megtagadható lenne; továbbá mert azon okok, a melyek miatt a kihirdetés 1848 előtt történt, részben ma is fennállanak, s a helyet, a hol a kihirdetésnek történnie kell, semmiféle törvény vagy rendelet nem szüntette meg, sőt a gyakorlat itt-ott máig is fenntartotta. Ennek folytán a nemeslevelet a vármegye közgyülésén kihirdették és a főjegyző ellátta a kihirdetési záradékkal. — 2. sz. *Miskolczy-Simon János: A magyar nemesség.* — *Romhányi János: Nemesség igazolás Nyitra vármegyében 1754 55-ben.* — *Miskolczy-Simon János: A kisjeszeni Jeszenszky család nógrádi ágazatai.* — *Romhányi János* a *Haláchy-családnak czimeres nemeslevelét* ismerteti, melyet *1507* deczember 4-én Budán kapott II. Ulászlótól s a mely Haláchy Rezső vágujhelyi jegyző birtokában van. A czimerszerzők, H. Ferencz, Podmaniczky János servitora, H. Gáspár, Szaniszló és László már nemesek voltak, ezt kiemeli a czimereslevél, de azért ujból (denuo, rursus) a nemesek sorába emelte őket Ulászló. A czimer: vörös mezőben szembefordult, aranykoronás, vörös nyelvü fehér oroszlánfej. Sisakdisz: két sasszárny,

ezüst-vörös (ezüsttel és vörössel vágott kiterjesztett sasszárny-pár?) — *M. S. J.: Az 1647. évi Botyán czimerlevél szerzői.* Megállapitja, hogy Nagy Iván helyesen irta, hogy B. András főszerző gyermekei István, András és *János* voltak, nem pedig István, András és *Imre*, mint azt Harmos Gábor irta 1883-ban, mikor a Turulban Thalyval polemizált Nagy Iván.

Monatsblatt der k. k. heraldischen Gesellschaft «Adler». 1914 *május. Prof. Karl Bauder: Fürst Friedrich Karl zu Hohenlohe Waldenburg-Schillingsfürst berühmter Wappen- und Siegelforscher* czimen H.-nak, a modern tudományos heraldika és sphragistika megalapitójának életét és munkásságát ismerteti születésének százéves évfordulója (1814 máj. 5.) alkalmából. Stuttgartban született, Genfben, Heidelbergben és Tübingenben tanult jogot, majd 1833-ban a Miklós czár nevét viselő 9. huszárezred hadnagya lett. A czár különös kivánságára katonai attachévá neveztetett ki a pétervári osztrák követséghez, majd V. Ferdinánd engedélyével orosz szolgálatba is lépett, a hol számos kitüntetést nyert. 1840-ben megnősült és hazajött a Hohenlohe-féle Kupferzell várba. A H.-uradalmak igazgatója, Albrecht József, az 1850-es években sokat foglalkozott a középkori H.-pecsétekkel; a herczeg is érdeklődött a készülő mű iránt, mely 1857-ben látott napvilágot, s ő irta hozzá a bevezetést. Ez inditotta meg alapvető munkásságát e téren. Számos tanulmányt irt a czimer- és pecséttan köréből, a melyeknek jegyzékét ő maga adta ki 1881-ben: *Verzeichnis meiner in Druck erschienenen Schriften über Siegel- u. Wappenkunde u. Kulturgeschichte 1857—1880.* Legjobb publikációja 1883-ban jelent meg: *Sphragistische Aphorismen: 300 mittelalt. Siegel, systematisch geordnet u. erläutert.* 1884 deczember 26-án halt meg hosszas betegség után Kupferzell várában. — A «Literatur» rovat *Weissenborn E.: Quellen u. Hilfsmitteln der Familiengeschichte* c. bővitett kiadását ismerteti dicsérettel. — *Junius. Dr. Otto Freiherr v. Dungern: Du rumänischen Ahnen des Thronfolgers Prinzen Ferdinand von Rumänien* czimen *Serer v. Zotta* román geologus kutatásainak eredményét ismerteti, a ki kideritette, hogy Ferdinánd trónörökös — azóta már román király — anyai ágon egy moldvai fejedelemtől, Mohila Jeremiástól, származik Ükanyja, Karolina, VI. János portugál király felesége, Leszczynsky Szaniszló lengyel királynak volt az ükunokája, ez pedig anyagi ágon Jeremiás fejedelemtől származott. Karolinának nővére Mária Izabella volt, boldogult Ferencz Ferdinánd trónörökösünknek dédanyja. — Ugyancsak *Zotta* kutatásai alapján szól *Dungern* e számban Ferencz Ferdinánd állitólagos magyar őséről is. (Das ung. Blut. d. Thronfolgers Erzhg. Fr. Ferd.). Otto *Forst* nagy művében: Ahnen-Tafel . . . des . . . Erzherzoges Franz Ferdinand . . . (lásd Turul, 1910. 47. l.) ugyanis egy magyar asszonyt is szerepeltet ősei között, Csomortány Erzsébetet, Jeremiás fejedelem feleségét, a ki szerinte 1560 körül született Erdélyben, 1616 után halt meg Törökországban s 1580 körül ment férjhez Mohilához (13. tábla, 1407. ős.). Mint forrásra a bukaresti levéltárra hivatkozik. (25. l.) Zotta azonban megállapitotta, hogy Forst tévedett (mint gyakran!), mert a fejedelem felesége, Erzsébet, Gheorghie Izlozeanu (lengyelül Lozinski) leánya volt. Szerinte azonban máshol kell keresnünk a magyart a b. trónörökös családfáján. A 63. ősnek, Izabella Reuss herczegnőnek ősei közt szerepel ugyanis b. Sinzendorff Ágost és felesége, b. Trautmansdorf Éva, s ez utóbbinak ősei közt szerepelnek Korbáviai Károly s felesége *Frangepán* Dorottya (1500 k.), a kinek szülei Korbáviai Pál és *Blagay* Klára voltak. Megjegyezzük azonban, hogy a Frangepán- és Blagay-oklevéltárban hiába kerestük őket! — *Gr. Dobrženský: Die Lexa v. Aerenthal und der Semi-Gotha.* Kimutatja, hogy már a XVI. században találkozunk a Lexa névvel Csehországban s katholikus családok viselték. A Lexa v. Aerenthal-család eredetét is visszakisérhetjük a XVIII. sz. elejéig s igy a Senei-Gotha azon állitása, hogy a Lexa név II. József Judenedikt-jétől *(lex!)* ered s a család zsidó eredetü, nevetséges mese.

Kérelem. A *Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára*, mely a most folyó *világháborúval* kapcsolatos mindenféle *könyvet, nyomtatványt, képet, levelet, irást* minél teljesebben iparkodik összegyüjteni, ez uton is kéri a közönséget, hogy ez irányu müködését támogatni s a keze közé kerülő *háborus emlékeket* a Könyvtár czimére beküldeni sziveskedjék.

A ... KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁRA.

HARMINCZKETTEDIK KÖTET 1914 1. FÜZET

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

ÁLDÁSY ANTAL
AZ IG. VÁLASZTMÁNY TAGJA.
ÉS
HOLUB JÓZSEF
JEGYZŐ.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG
MCMXIV.

TARTALOM.

	Lap
HAJNAL ISTVÁN. IV. Béla király kanczellariájáról	1
NAGY GÉZA. Trónöröklés az Árpádok alatt	19
Dr. WERTNER MÓR. Kihaltak-e az Árpádok 1301-ben. *(Első közlemény, egy szövegközti ábrával)*	26
VEGYES. Az Agmánd nemzetség teljesebb neve és egy ismeretlen ága. JAKUBOVICH EMIL-től	43
Válasz «A Héder nemzetség eredete» cz. czikkre. Dr. ZÁVODSZKY LEVENTE-től	45
TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülése	46
Szakirodalom. CSOMA. A magyar heraldika korszakai. Ism. — *y.* — Folyóiratszemle. HLR.-tól.	49

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivatallal tudassák.

Tagbejelentések, felszólitások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez Holub József társ. jegyzőhöz czimezve (ugyanott) küldendők. Tagdíjak a pénztári hivatalhoz (ugyanott) küldendők.

☛ **A Turul 1886—1913-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.**

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közli Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedrétben, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyvárusnál (Budapest, IV., Ferenczieк-tere 2. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet **bérmentesen**, egyszerü megrendelésre pedig **postai utánvéttellel** küldetik meg.

HARMINCZKETTEDIK KÖTET 1914 2. FÜZET

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

ÁLDÁSY ANTAL
AZ IG. VÁLASZTMÁNY TAGJA.
ÉS
HOLUB JÓZSEF
JEGYZŐ.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG
MCMXIV.

TARTALOM.

FRAKNÓI VILMOS. Hunyadi János származása és a vajdahunyadi freskók --- --- --- --- --- --- --- --- 53
Dr. WERTNER MÓR. Kihaltak-e az Árpádok 1301-ben.? *(Második közlemény.)* --- --- --- --- --- --- 55
MISKOLCZY-SIMON JÁNOS. A Széchényi-Szabó család --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 62
BENKÓ IMRE. A Dubraviczky család története. *(Első közlemény)* --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 70
VEGYES. Tolna vármegye pecsétje *(két szövegközti ábrával)*. Dr. HOLUB JÓZSEF-től --- --- --- --- --- 82
Ujabb adalékok Hradnai Holy Pál ismeretéhez. Dr. WERTNER MÓR-tól --- --- --- --- --- --- 85
Várady Mihály családkönyve B. Sz. L.-től --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 86
Javítás a veszprémi püspökök sorozatához. HOLUB JÓZSEF-től --- --- --- --- --- --- --- --- --- 87
Albánia czímere. HB.-tól --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 87
Fogaras vidéke nemeseinek összeírása 1637-ben. Dr. IVÁNYI BÉLÁ-tól --- --- --- --- --- --- 88
TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülése --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 90
Szakirodalom. A Csikszentmihályi Sándor család levéltára. Ism. Dr. LUKINICH IMRE. — A pannonhalmi Szent-Benedek rend története XII. a. kötet. Ism. B. Sz. L. --- --- --- --- --- --- --- --- --- 90

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivatallal tudassák.

Tagbejelentések, felszólitások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez Holub József társ. jegyzőhöz czimezve (ugyanott) küldendők. Tagdíjak a pénztári hivatalhoz (ugyanott) küldendők.

☛ **A Turul 1886—1913-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.**

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közli Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedrétben, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyvárusnál (Budapest, IV., Ferenczieк-tere 2. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet **bérmentesen**, egyszerü megrendelésre pedig **postai utánvétellel** küldetik meg.

HARMINCZKETTEDIK KÖTET 1914 3—4. FÜZET

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

ÁLDÁSY ANTAL
AZ IG. VÁLASZTMÁNY TAGJA
ÉS
HOLUB JÓZSEF
JEGYZŐ.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG
MCMXIV.

TARTALOM.

BENKÓ IMRE. A Dubraviczky-család története. *(Második és befejező közlemény)* --- --- --- --- --- --- 93
Dr. WERTNER MÓR. Kihaltak-e az Árpádok 1301-ben? *(Harmadik és befejező közlemény.)* --- --- --- 109
VEGYES. Hamisitványok Nógrádmegye levéltárában. M. S. J.-től--- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 127
Egy ismeretlen székely ispán. Dr. WERTNER MÓR-tól--- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 129
Ujabb czímereslevelek a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában. —b.-től --- --- --- --- --- 130
Családi levéltárak a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában. H.-tól --- --- --- --- --- --- 132
TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülése --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 133
Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1914. évben--- --- --- 135
Báró Nyáry Jenő † --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 137
Hattyuffy Dezső † --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 137
Szakirodalom. Dr. BARNA J. és SÜMEGHY D.: Nemes családok Csanádvármegyében. Ism.: *Daróczy Zoltán.* — FRANZ ECKHART: Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. Ism.: *Holub József.* — Jahrbuch der K. k. Herald. Gesellschaft «Adler» 23., 24. Band. Ism.: *H.* — *J.* ROMAN: Manuel de sigillographie française. Ism.: *H.* — *Góthai Almanachok.* 1915. Ism.: —b. — *Lapszemle.* --- 138
Kérelem --- 144

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivatallal tudassák.

Tagbejelentések, felszólitások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez Holub József társ. jegyzőhöz czimezve (ugyanott) küldendők. Tagdíjak a pénztári hivatalhoz (ugyanott) küldendők.

☛ **A Turul 1886—1914-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.**

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közli Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedrétben, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyvárusnál (Budapest, IV., Ferenczieк-tere 2. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet **bérmentesen,** egyszerü megrendelésre pedig **postai utánvétellel** küldetik meg.

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

tagdíjait 1914. évi június hó 19-től 1915. évi március hó 2-ig befizették:

Alapitványi kamatokat:

Gróf Andrássy Géza 50 K.

Br. Révay Gyula 20 K.

Pártoló tagdijakat:

1914-re:

Gróf Almássy Dénesné
Beniczky Géza
Dr. Fejérpataky László
F. Lázár Farkas
Dr. Gróf Üchtritz Amadé Emil

1915-re:

Csoma József
Gróf Esterházy Miklós Móric
Dr. Ivády Tihamér
Gróf Karátsonyi Jenő
Pálffy Imre
Gróf Pálffy Sándor
Szabó Mihály
Szent-Iványi Gyula
Szent-Iványi Oszkár
Szent-Iványi Károlyné
Ugron István

Évdijakat:

1910-re:

Romhányi János

1913-ra:

Bosnyák László
Mokcsay Zoltán
Tóth Károly

1914-re:

Benkó Imre
Dr. Boldizsár Kálmán
Dr. Domanovszky Sándor
Dr. Holub József
Kalocsai érseki könyvtár
Kolosy István
Sohár László
Sörös Pongrác
Szalóky Tamás
Szilágyi Lajos
Tóth Károly
Dr. Tóth-Szabó Pál
Thurzó Kálmán
Vecsey Ferenc

1915-re:

Balogh Tihamér
Bereczky László
Báró Bakach-Bessenyei Ferenc
Budapesti Kegyesrendi Főgimn.
Debreczeni Ref. Főiskola Anyakönyvtára
Esterházy hercegi könyvtár, Kismarton
Fiáth István
Dr. Gosztony Mihály
S. Gyulai Rikárd
Heves vm. közönsége
Dr. Holub József
Huszár Dezső
Dr. Iványi Béla
Képviselőház Könyvtára
Kolozsvári tud. egy. művelődés- tört. szeminárium
Matheidesz Sándor
Dr. Miskolczy Imre
Nagyszeben város levéltára
Némethy Lajos
Pannonhalmi Szent Benedek rend Központi Főkönyvtára
Polatsek-féle könyvkereskedés
Ifj. Saághy István
Sárközy Imre
Sörös Pongrác
Gróf Széchényi Domokos
Szemere Huba
Dr. Szendrei János
Tihanyi Béla
Dr. Thallóczy Lajos
Dr. Tomasic Miklós
Dr. Vargha Zoltán
Dr. Wertner Mór
Zirczi Apátság Könyvtára

Magyar Nemzetségi Zsebkönyv.

A társulatunk által kiadott Magyar Nemzetségi Zsebkönyv első kötete XIV és 558 lapot foglal magában és felöleli: *a)* a főrendiházi örökös tagsági joggal biró főrangu családokat: ehhez függelék gyanánt: *b)* a fiágon kihalt magyar főrangu családokat és *c)* oly magyar eredetü, vagy bár idegen, de meghonosodott főrangu családokat, melyek főrendiházi jogosultsággal nem birnak. Ily módon a kötet 331 főrangu családról tartalmaz adatokat. A kötetet részletes névmutató fejezi be. A *második sorozatnak* 1905 elején megjelent első kötete az előbbihez hasonló alakban VIII és 664 oldalon 250 köznemes család eredetéről, czimeréről, leszármazásáról és elágazásáról nyujt felvilágositást. A kötet kimeritő névmutatót tartalmaz és 11 szines, önálló mellékletül adott czimerképpel s számos a szövegbe nyomott czimerrajzzal van diszítve. Hogy az első sorozathoz szükséges pótlások és kiegészitések kiadhatók, a második sorozat pedig folytatható legyen, felkérjük t. tagtársainkat, hogy úgy a kötetek minél szélesebb körben való terjesztése, mint a rendelkezésükre álló adatok beküldése által a vállalatot lehetőleg támogatni sziveskedjenek. Megrendelések és közlemények a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság titkári hivatalába (Budapest, Magyar Nemzeti Muzeum) küldendők. A megjelent kötetek mindegyike társulati tagok részére a titkári hivatalnál megrendelve egyenként 10 korona, a második kötet bolti ára nem tagok számára 12 korona.

FELHIVÁS.

A történelmi források felkutatása és a történetirás, főként a M. T. Akadémia történelmi bizottsága és a Magyar Tört. Társulat működése által, igen nagy mértékben haladt az utolsó két évtizedben. Ezen haladással kapcsolatosan a történelem társtudományai, úgymint a heraldika (czímerészet), diplomatika (oklevéltan), sphragistika (pecsétisme) és genealogia (nemzedékrend és családtörténet), mint szaktudományok annyira fejlődtek, hogy ezeknek folytatólagos müveléséről és terjesztéséről gondoskodnunk kell. Jelen irodalmi viszonyaink között az említett tudományok terjesztését csakis társulás utján érhetjük el. Erre van hivatva a **Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság.**

A társaság czélja egy negyedévenként megjelenő *folyóirat* által terjeszteni az említett tudományokat. Ezen kívül a társaság koronként egy *nemzedékrendi zsebkönyvet* ad ki, mely *a magyar családok származásának nyilvántartására van hivatva.* A társaság gondoskodni fog arról, hogy az biztos adatokra támaszkodó és pontosan szerkesztett könyv legyen.

Ennélfogva felhivjuk társaságunk kitüzött czéljának kedvelőit, hogy lépjenek társaságunkba mint alapító, pártoló, vagy mint évdíjas tagok.

a) Alapító háromféle lehet: 1. ki egyszer mindenkorra **200** koronát fizet a társaság pénztárába; 2. ki **400** koronát fizet; 3. az örökös alapítók, kik **1000** koronát vagy ennél nagyobb alapítványt tesznek; ezeknek alapítványi joguk fiutódaikra is átszáll.

b) Pártoló tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként **20** koronát fizet tíz éven át a társaság pénztárába.

c) Évdíjas tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként **10** koronát fizet öt éven át a társaság pénztárába.

A társaság tagjai annak kiadványait alapítványaik vagy tagdíjuk fejében kapják; még pedig a következő rendben: az évdíjas és 200 koronás alapító tagok a társaság folyóiratát; a pártoló és 400 koronás alapító tagok a folyóiratot és a Nemzedékrendi zsebkönyvet és végre az örökös alapítók a társaság összes kiadványait.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

tagdíjait 1914. évi április hó 21-től június hó 18-ig befizették:

Pártoló tagdíjakat:

1914-re:

Gróf Csáky Imre

Őrgróf Pallavicini Ede

Báró Kazy József

Borsod-Miskolczi Muzeum

Évdíjakat:

1913-ra:

Jalsoviczky Sándor

1914-re:

Dr. Herczegh Mihály

Dr. Gárdonyi Albert

Gyulay Kálmán

Rakovszky Endre

Gyulai Rikárd

Magyar Nemzetségi Zsebkönyv.

A társulatunk által kiadott Magyar Nemzetségi Zsebkönyv első kötete XIV és 558 lapot foglal magában és felöleli: *a)* a főrendiházi örökös tagsági joggal biró főrangu családokat: ehhez függelék gyanánt: *b)* a fiágon kihalt magyar főrangu családokat és *c)* oly magyar eredetü, vagy bár idegen, de meghonosodott főrangu családokat, melyek főrendiházi jogosultsággal nem birnak. Ily módon a kötet 331 főrangu családról tartalmaz adatokat. A kötetet részletes névmutató fejezi be. A *második sorozatnak* 1905 elején megjelent első kötete az előbbihez hasonló alakban VIII és 664 oldalon 250 köznemes család eredetéről, czimeréről, leszármazásáról és elágazásáról nyujt felvilágositást. A kötet kimeritő névmutatót tartalmaz és 11 szines, önálló mellékletül adott czimerképpel s számos a szövegbe nyomott czimerrajzzal van diszítve. Hogy az első sorozathoz szükséges pótlások és kiegészitések kiadhatók, a második sorozat pedig folytatható legyen, felkérjük t. tagtársainkat, hogy úgy a kötetek minél szélesebb körben való terjesztése, mint a rendelkezésükre álló adatok beküldése által a vállalatot lehetőleg támogatni sziveskedjenek. Megrendelések és közlemények a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság titkári hivatalába (Budapest, Magyar Nemzeti Muzeum) küldendők. A megjelent kötetek mindegyike társulati tagok részére a titkári hivatalnál megrendelve egyenként 10 korona, a második kötet bolti ára nem tagok számára 12 korona.

FELHIVÁS.

A történelmi források felkutatása és a történetirás, főként a M. T. Akadémia történelmi bizottsága és a Magyar Tört. Társulat müködése által, igen nagy mértékben haladt az utolsó két évtizedben. Ezen haladással kapcsolatosan a történelem társtudományai, úgymint a heraldika (czimerészet), diplomatika (oklevéltan), sphragistika (pecsétisme) és genealogia (nemzedékrend és családtörténet), mint szaktudományok annyira fejlődtek, hogy ezeknek folytatólagos müveléséről és terjesztéséről gondoskodnunk kell. Jelen irodalmi viszonyaink között az említett tudományok terjesztését csakis társulás utján érhetjük el. Erre van hivatva a **Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság.**

A társaság czélja egy negyedévenként megjelenő *folyóirat* által terjeszteni az említett tudományokat. Ezen kívül a társaság koronként egy *nemzedékrendi zsebkönyvet* ad ki, mely *a magyar családok származásának nyilvántartására van hivatva.* A társaság gondoskodni fog arról, hogy az biztos adatokra támaszkodó és pontosan szerkesztett könyv legyen.

Ennélfogva felhivjuk társaságunk kitüzött czéljának kedvelőit, hogy lépjenek társaságunkba mint alapító, pártoló, vagy mint évdíjas tagok.

a) Alapító háromféle lehet: 1. ki egyszer mindenkorra **200** koronát fizet a társaság pénztárába; 2. ki **400** koronát fizet; 3. az örökös alapitók, kik **1000** koronát vagy ennél nagyobb alapítványt tesznek; ezeknek alapítványi joguk fiutódaikra is átszáll.

b) Pártoló tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként **20** koronát fizet tiz éven át a társaság pénztárába.

c) Évdíjas tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként **10** koronát fizet öt éven át a társaság pénztárába.

A társaság tagjai annak kiadványait alapítványaik vagy tagdíjuk fejében kapják; még pedig a következő rendben: az évdíjas és 200 koronás alapító tagok a társaság folyóiratát; a pártoló és 400 koronás alapító tagok a folyóiratot és a Nemzedékrendi zsebkönyvet és végre az örökös alapítók a társaság összes kiadványait.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

tagsági és egyéb díjait befizették 1914 január hó 23-tól április hó 21-ig.

Pártolo tagdíjakat:

1914-re:

Berczik Árpád
Br. Győrffy Samu
Hajós József
Gf. Karátsonyi Jenő
Kállay Lipót
Karácsonyi János
Br. Radvánszky Jánosné
Dr. Br. Staudach Adolf
Br. Vécsey Józsefné
Gf. Vigyázó Sándor
Gf. Zichy Tivadar

Évdíjakat:

1911-re:

Bervaldszky Kálmán
Eckhardt Ferencz
Dr. Herzog József
Závody Albin

1912-re:

Bervaldszky Kálmán
Eckhardt Ferencz
Dr. Herzog József
Dr. Holub József

1913-ra:

Dr. Áldásy Antal
Bervaldszky Kálmán
Eckhardt Ferencz
Dr. Holub József
Mokcsay Zoltán
Dr. Szabó László

1914-re:

Dr. Áldásy Antal
Barabás Samu
Br. Bakach-Bessenyey Ferenczné
Baranyai Béla
Benczur Gyuláné
Dr. Boncz Ödön
Dr. Csánki Dezső
Cs. és kir. házi udvari és áll. Levéltár, Wien
Id. báró Daniel Gábor
Debreczeni ref. Főiskola Anyakönyvtára
Dr. Demjanovich Emil
Dr. Dőry Ferencz
Dr. Fejér Aladár
Dr. Fejérpataky Kálmán
Dr. Fialka Gusztáv
Br. Forster Gyula
Dr. Fraknói Vilmos
Georgievits Pál
Géczy Dezső
Győry Árpád
Dr. Gyárfás Tihamér
Gyömörey Vincze
Dr. Halász Bálint
Ifj. Hellebronth Kálmán
Hiersemann K. W., Leipzig
Dr. Holenia Sándor
Horváth Emil
Horváth Károly
Dr. Hódossy Sándor
Dr. Hóman Bálint
Dr. Ilosvay Bálint
Dr. Iványi Béla
Kisfaludy László
Kolosy István
Kolozsvári tud. egyet. művelődést. seminariuma
Dr. Küffer Béla
Láng Mihály
Dr. Leövey Sándor
Lipcsey József
Dr. Lukcsics József
Ifj. Madarassy Gábor
Magyary-Kossa Ferencz
Br. Majthényi László
Makay Dezső
Malobiczky János
Marsovszky Ivor
Matheides Sándor
Márkus Adorján
Nagyváradi nyilv. könyvtár
Nemes József
Nemzeti Casino
Németh Titusz
Orczy Zoltán
Orsz. Levéltár
Örmény Muzeum, Szamosujvár
Peöcz Elek
Puky József
Radocza János
Rakovszky György
Dr. Reiszig Ede
Dr. Relković Néda
Dr. Réthy László
Sárospataki ref. főiskola
Sárközy Imre
Dr Scultety László
Somogyvármegye könyvtára
Soós Elemér
Dr. Szabó László
Szemere Huba
Dr. Szentpétery Imre
Székely Nemzeti Muzeum
Szily Jenő
Szily Kálmán
Szinnyei-Merse Jenő
Szmrecsányi Imre
Szőllősy Kálmán
Tagányi Károly
Gf. Teleki Sándor
Dr. Timon Ákos
Tisztviselők orsz. Egyesülete
Dr. Tóth-Szabó Pál
Ujj György
Ujhelyi Hugó
Uray Gyula
Varju Elemér
Vidoss Miklós
Virter Ferencz
Gf. Zichy Ágoston
Zlinszky Béla
Dr. Zubriczky József
Zsilinszky Mihály

Magyar Nemzetségi Zsebkönyv.

A társulatunk által kiadott Magyar Nemzetségi Zsebkönyv első kötete XIV és 558 lapot foglal magában és felöleli: *a)* a főrendiházi örökös tagsági joggal biró főrangu családokat ehhez függelék gyanánt: *b)* a fiágon kihalt magyar főrangu családokat és *c)* oly magyar eredetü, vagy bár idegen, de meghonosodott főrangu családokat, melyek főrendiházi jogosultsággal nem birnak. Ily módon a kötet 331 főrangu családról tartalmaz adatokat. A kötetet részletes névmutató fejezi be. A *második sorozatnak* 1905 elején megjelent első kötete az előbbihez hasonló alakban VIII és 664 oldalon 250 köznemes család eredetéről, czimeréről, leszármazásáról és elágazásáról nyujt felvilágositást. A kötet kimeritő névmutatót tartalmaz és 11 szines, önálló mellékletül adott czimerképpel s számos a szövegbe nyomott czimerrajzzal van diszítve. Hogy az első sorozathoz szükséges pótlások és kiegészitések kiadhatók, a második sorozat pedig folytatható legyen, felkérjük t. tagtársainkat, hogy úgy a kötetek minél szélesebb körben való terjesztése, mint a rendelkezésükre álló adatok beküldése által a vállalatot lehetőleg támogatni sziveskedjenek. Megrendelések és közlemények a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság titkári hivatalába (Budapest, Magyar Nemzeti Muzeum) küldendők. A megjelent kötetek mindegyike társulati tagok részére a titkári hivatalnál megrendelve egyenként 10 korona, a második kötet bolti ára nem tagok számára 12 korona.

FELHIVÁS.

A történelmi források felkutatása és a történetírás, főként a M. T. Akadémia történelmi bizottsága és a Magyar Tört. Társulat működése által, igen nagy mértékben haladt az utolsó két évtizedben. Ezen haladással kapcsolatosan a történelem társtudományai, úgymint a heraldika (czímerészet), diplomatika (oklevéltan), sphragistika (pecsétisme) és genealogia (nemzedékrend és családtörténet), mint szaktudományok annyira fejlődtek, hogy ezeknek folytatólagos müveléséről és terjesztéséről gondoskodnunk kell. Jelen irodalmi viszonyaink között az említett tudományok terjesztését csakis társulás utján érhetjük el. Erre van hivatva a **Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság.**

A társaság czélja egy negyedévenként megjelenő *folyóirat* által terjeszteni az említett tudományokat. Ezen kívül a társaság koronként egy *nemzedékrendi zsebkönyvet* ad ki, mely *a magyar családok származásának nyilvántartására van hivatva.* A társaság gondoskodni fog arról, hogy az biztos adatokra támaszkodó és pontosan szerkesztett könyv legyen.

Ennélfogva felhivjuk társaságunk kitüzött czéljának kedvelőit, hogy lépjenek társaságunkba mint alapító, pártoló, vagy mint évdíjas tagok.

a) Alapító háromféle lehet: 1. ki egyszer mindenkorra **200** koronát fizet a társaság pénztárába; 2. ki **400** koronát fizet; 3. az örökös alapítók, kik **1000** koronát vagy ennél nagyobb alapítványt tesznek; ezeknek alapítványi joguk fiutódaikra is átszáll.

b) Pártoló tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként **20** koronát fizet tíz éven át a társaság pénztárába.

c) Évdíjas tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként **10** koronát fizet öt éven át a társaság pénztárába.

A társaság tagjai annak kiadványait alapítványaik vagy tagdíjuk fejében kapják; még pedig a következő rendben: az évdíjas és 200 koronás alapító tagok a társaság folyóiratát; a pártoló és 400 koronás alapító tagok a folyóiratot és a Nemzedékrendi zsebkönyvet és végre az örökös alapítók a társaság összes kiadványait.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.